

T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

**AKKOYUNLU-OSMANLI DİPLOMASİ SÜRECİNDE
SİYASİ, DİNİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER**

Yüksek Lisans Tezi

Selime DEMİR

Çorum 2019

**AKKOYUNLU-OSMANLI DİPLOMASİ SÜRECİNDE SİYASİ,
DİNİ, SOSYAL VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER**

Selime DEMİR

**Sosyal Bilimler Enstitüsü
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Ayşe ATICI ARAYANCAN

ÇORUM-2019

KABUL VE ONAY

Selime DEMİR tarafından hazırlanan *Akkoyunlu-Osmanlı Diplomasi Sürecinde Siyasi, Dini, Sosyal ve Kültürel İlişkiler* başlıklı bu çalışma, 24/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Doç. Dr. Nadir KARAKUŞ) (Başkan)

İmza

(Doç. Dr. Ayşe ATICI ARAYANCAN) (Danışman)

İmza

(Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim GÖL)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yaptığımı beyan ederim. (24/06/2019)

İmzası

Selime DEMİR

ÖZET

DEMİR, Selime. *Akkoyunlu-Osmanlı Diplomasi Sürecinde Siyasi, Dini, Sosyal ve Kültürel İlişkiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2019.

Osmanlılar ve Akkoyunlular, biri Anadolu'da diğeri İran ve Yakın Doğu coğrafyasında hüküm süren iki Sünnî devlettir. Sünnîlerin hamisi olarak mücadele veren bu iki devlet, soylarını kutlu sayılan Oğuz Han'a dayandırmıştır. İlk başlarda koruyucu tavırlarıyla Osmanlı, Akkoyunluların taht mücadelesinde şehzadelerin sığınağı olmuştur. Bu bağıllık ilişkisi, Akkoyunluların Uzun Hasan Bey döneminde, Karakoyunluları yenip onların geniş topraklarına sahip olmasıyla kendisine rakip olarak Osmanlı'yı görmesi ve Osmanlı topraklarına yapılan saldırılarla, yerini gergin bir ortama bırakmıştır. II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) ile Uzun Hasan Bey arasında yapılan Otlukbeli Savaşı, Akkoyunlular için hezimetle sonuçlanınca, devletin yıkılma süreci başlamıştır. Bazen ılımlı bazen de sıkıntılı süreçler geçiren iki devlet arasında sığınma, evlilik, elçi teatisi, rehin alma, tehdit, ticaret gibi birçok konuda diplomasi kaidesine göre ilişkiler kurulmuştur. Bu ilişkilerin en önemli tanıkları olan mektuplaşmalar ve diğeri diplomatik belgeler esas alınarak dönemin kaynak eserleri ışığında iki devletin diplomatik ilişkileri incelenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Osmanlılar, Akkoyunlular, Mektup, Diplomasi, Din, Oğuz Politikası.

ABSTRACT

DEMİR, Selime. *Political, Religious, Social and Cultural Relations In The Process of Aqqoyunlu-Ottoman Diplomacy*, (Master Thesis), Çorum, 2019.

The Ottoman and the Aqqoyunlu, are the two Sunni states, one in Anatolia and the other geography of Iran and Near East. These two states, who were struggling as Sunni patronage, based their lineage on Oghuz Khan, who was regarded as blessed. At first, the Ottoman Empire, with its protective attitude, was the shelter of princes in the struggle of the Aqqoyunlu tribes. This loyalty relationship, in the period of Uzun Hasan, defeated the Karaqoyunlu and their land was large. The fact that he saw the Ottoman Empire as a rival has left the place of the attacks on the Ottoman lands to a tense environment. The Otlukbeli War between II. Mehmed and Uzun Hasan when the Aqqoyunites failed, the collapse of the state began. Between the two states which sometimes have moderate and sometimes troublesome processes, relations have been established according to the principles of diplomacy on many subjects such as refugee, marriage, envoy visits, hostage, threat and trade. The correspondences which are the most important witnesses of these relations, in the light of the source works of the period, the diplomatic relations of the two states were examined.

Key words: Ottoman Empire, Aq Qoyunlu State, Letter, Diplomacy, Religion, Oghuz Policy.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	İ
ABSTRACT	İİ
TABLolar DİZİNİ	VI
KISALTMALAR	Vİİ
ÖN SÖZ	Vİİİ
GİRİŞ	1
KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALAR	15
a. Kitabeler	15
b. Meskûkât	16
c. Vakfiyeler	17
d. Diplomatik Belgeler	17
1. Feridun Ahmed Bey, <i>Münşeâtü's-Selâtin</i>	18
2. Tâcîzâde Sâdî Çelebi, <i>Münşeât</i>	18
e. Menakıbnâmeler ve Edebi Eserler	19
1. Devvânî, <i>Arznâme</i>	19
2. Muhyî-i Gülşenî, <i>Reşehât-ı Muhyî</i>	19
3. Dede Ömer Rûşenî	20
f. Vekayinâmeler	21
1. Akkoyunlu Dönemine Ait Vekayinâmeler	21
2. Safevî Dönemine Ait Vekayinâmeler	22
3. Timurlu ve İlhanlı Dönemlerine Ait Vekayinâmeler	24
4. Osmanlı Dönemine Ait Vekayinâmeler	25
5. Memlûk Dönemine Ait Vekayinâmeler	31
g. Bizans Kaynakları	32
h. Seyahatnâmeler.....	33
i. Araştırmalar.....	34

BİRİNCİ BÖLÜM AKKOYUNLU-OSMANLI DİPLOMASİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. DİPLOMASİNİN TANIMI.....	43
1.2. AKKOYUNLU DİPLOMASİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	45
1.3. OSMANLI DİPLOMASİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	53

İKİNCİ BÖLÜM AKKOYUNLU-OSMANLI DİPLOMATİK GÖRÜŞMELERDE KULLANILAN YÖNTEMLER, ÜSLUP VE NEDENLER

2.1. DİPLOMASİDE KULLANILAN YÖNTEMLER.....	60
2.1.1. Mektuplaşma	60
2.1.2. Elçi Teatisi ve Rollerini.....	85
2.2. DİPLOMATİK İNŞA' USULLERİ	92
2.2.1. Diplomatik Üslup.....	92
2.2.2. Diplomatik Dil	99
2.3. DİPLOMATİK GÖRÜŞME NEDENLERİ.....	102
2.3.1. İttifak Arayışları	102
2.3.1.1. Emânnâme.....	105
2.3.1.2. Arabuluculuk.....	108
2.3.2. Kutlama ve Tebrikleşme	109
2.3.2.1. Tebrikleşme.....	110
2.3.2.2. Hil'at Giydirme	111
2.3.2.3. Zafernâme (Fetihnâme) Gönderme	113
2.3.2.4. Hediyeleşme (Pişkeş)	115
2.3.2.5. Şenlikler ve Eğlenceler	117
2.3.3. Esir ve Rehin Alma.....	119
2.3.4. Casusluk	126
2.3.5. İltica Talepleri	128
2.3.5.1. Ali b. Kara Yülük Osman Bey'in II. Murad'a İltica Talebi	128
2.3.5.2. Uğurlu Mehmed b. Uzun Hasan Bey'in II. Mehmed'e İltica Talebi ...	129
2.3.5.3. Ahmed b. Uğurlu Mehmed Bey'in II. Bayezid'e İltica Talebi	133
2.3.5.4. Sultan Murad b. Yakub Bey'in II. Bayezid'e İltica Talebi.....	134

2.3.5.5. Ferruḥşad b. Korkmaz b. Ali Bey'in I. Selim'e İltica Talebi	134
2.3.6. Tehdit ve Uyarı.....	135
2.3.7. Evlilik Bağı Kurulması (Sihriyet).....	138
2.3.8. Ticaret	140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DİPLOMASİDE ZÜMRE, DİN VE SİYASET

3.1. DİPLOMASİDE ETKİN OLAN ZÜMRELER.....	143
3.1.1. Hükümdarlar.....	143
3.1.2. Hükümdar Eşleri.....	146
3.1.3. Şehzadeler, Mirzalar Ve Lalalar	151
3.1.4. Âlimler	155
3.1.5. Aşiret Reisleri.....	158
3.2. DİN VE MEZHEP ETKİSİ.....	163
3.2.1. Sünnî Politika	171
3.2.2. Şîî Politika	174
3.2.3. Tasavvuf, Tarikat ve İlişkiler Ağı.....	180
3.3. OĞUZCULUK POLİTİKASI.....	187
SONUÇ.....	194
KAYNAKÇA	196
EKLER.....	206

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo

Sayfa

Tablo 2.1. Feridun Bey Münşeâtı'nda yer alan Akkoyunlu-Osmanlı yazışmaları.....	206
Tablo 2.2. Sâdî Çelebi Münşeâtı'nda yer alan Akkoyunlu-Osmanlı yazışmaları.....	210

KISALTMALAR

BOA	:Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	:Cilt
çev	:Çeviren
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
AÜ	:Ankara Üniversitesi
AÜDTCF	:Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
AÜSBFD	:Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi
EKEV	:Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
haz	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
OTAM	:Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
ö.	:Ölüm tarihi
ra	:Radıyallahu Anh
salt.	:Saltanat yılları
sav	:Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SDÜ	:Süleyman Demirel Üniversitesi
sy	:Sayı
t.y.	:Tarih Yok
TAD	:Tarih Araştırmaları Dergisi
TAED	:Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi
TİD	:Tarih İncelemeleri Dergisi
TTK	:Türk Tarih Kurumu
TM	:Türkiyat Mecmuası
TÜDAD	:Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
TDV	:Türkiye Diyanet Vakfı
vb	:Ve benzeri

ÖN SÖZ

Bir tarafta Söğüt-Bilecik merkezli Selçuklu uç beyliğinde büyüyüp genişleyen altı asır boyunca Anadolu coğrafyasında hüküm süren Osmanlılar, diğer tarafta Timur'un emaretiyle Amid'de beyliğini kuran Anadolu, Azerbaycan ve İran topraklarında üç asır hüküm süren Akkoyunlular. İkisi de Sünnî akideye bağlı, ikisi de soyunu Oğuz Han'a dayandırarak kendilerini meşrulaştırma gayesinde olan devletlerdir. Yakın coğrafyalarda hüküm süren bu iki devlet, benzer özellikleri olmasına rağmen hâkimiyet mücadelesinde birbirlerine karşı mücadele etmişlerdir. Bu rekabet mücadelesi beraberinde diplomatik, siyasi, dini, sosyal, ekonomik, kültürel birçok alanda etkileşim içinde olmalarına olanak sağlamıştır. Siyaseten evlilikler, ilticalar, elçi teatisi, zafernâme gönderme, eğlenceler, esir ve rehin alma, emânnâme, hil'at gibi uygulamalar ile iki devlet, hem rekabet etmiş hem de diplomasinin gereği olarak uzlaşmıştır. Bu ilişkiler, II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) ve Uzun Hasan Bey dönemlerinde en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu da, beraberinde iki devletin savaş meydanında karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Akkoyunlu yenilgisiyle sonuçlanan Otlukbeli Savaşı'nın ardından, Yakub Bey dönemiyle birlikte ilişkiler dostluk, uzlaşma, iyi dileklerde bulunma gibi hallerde görülmüştür. İran ve Yakın Doğu Akkoyunlu topraklarında vücut bulmuş ve Uzun Hasan Bey'in de destek verdiği Safevîler, Akkoyunluların yıkılış sürecinin kısılmasına neden olmuş ve Akkoyunlu topraklarında bir Şîi-Safevî Devleti'nin kurulmasına temel oluşturmuştur.

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasının ardından Osmanlı Devleti'ne sığınan Akkoyunlu aşiretleri, tampon bölge olarak Anadolu'nun doğusu ve güneydoğusunu Şîi-Safevî tehlikesine karşı korumuşlardır. Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle birlikte bölgede, Uzun Hasan Bey döneminde oluşturulan kanunlar "*Uzun Hasan Kanunları*" adı ile uzun süre Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde varlığını sürdürmüştür. İlhanlı devlet sistemini uygulayan Akkoyunluların devlet düzeninin, Osmanlı himayesinde kullanılması ayrıca ilgi çekicidir. Bunlar ve bunlara benzer ilişkiler Osmanlılar ve Akkoyunlular arasında yaşanmıştır.

İki devletin ilişkilerini doğru bir biçimde ele almak amacıyla dönem kaynakları (Münşeât mecmuâları, seyahatnâmeler, vekayinâmeler, menakıbnâmeler, vakfiyeler) ile Doğu ve Batı dillerinde yazılan araştırma eserler incelenerek bu araştırma meydana

getirilmiştir. Münşeâtlarda bulunan Akkoyunlu-Osmanlı mektuplaşmaları araştırmanın görevini oluşturmaktadır. Bu mektuplaşmalardan yola çıkarak iki devletin hükümdarları ve devlet adamlarının diplomasideki yetkinliği araştırılmıştır. Devletlerarası siyasi ilişkilerde önemli olan husus, diplomasinin ne kadar etkili olarak kullanıldığıdır. Akkoyunlu ve Osmanlı diplomasinin hangi dönemlerden geçtiği ve bu iki devletin karşılıklı ilişkilerinde kullandıkları diplomatik, siyasi, dini, sosyal ve kültürel alandaki benzer ve farklı uygulamalar bu araştırmanın temel sorunu olmuştur.

Tez konusu belirleme ve tezin yönetimi konusunda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ayşe Atıcı Arayancan'a şükran ve minnetlerimi sunarım. Ayrıca Farsça mektupların okunmasında yardımını esirgemeyen Dr. Ali Rıza Mukaddem'e teşekkürlerimi sunarım.

Selime Demir

GİRİŞ

AKKOYUNLU-OSMANLI SİYASİ İLİŞKİLERİNE GENEL BAKIŞ

Türklerin, fütûhâtçı anlayışları ve kut inancı¹ Müslümanlığın, Ön Asya ve Anadolu'da yayılması İslamiyetteki cihat anlayışı ile birleşerek gaza geleneğini oluşturmuştur. Bu gaza geleneğinin öncüleri, Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin yanında Akkoyunlu, Karakoyunlu, Timurlu ve Babürlü Devletleri de yer almaktadır.²

Anadolu'ya Türkmen göçleri, 1038'de yapılan Serahs Savaşı'ndan sonra Horasan'da devlet kuran Selçuklu Hanedanı, 1040'da yapılan Dandanakan Savaşı'ndan sonra kendilerine büyük bir sorun olarak gördükleri Gazneli rakiplerini bertaraf etmişlerdir. Horasan bölgesinde, Selçuklu Devleti'nin kurulduğunun duyulmasıyla Türkmen boyları, Horasan'a gelmeye başlamışlardır. Bu göçlerle Horasan'da yer sıkıntısı baş gösterince Türkmenler, yönlerini Anadolu'ya çevirerek gruplar halinde Anadolu içlerine kadar yayılmaya başlamışlardır. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey döneminde, Anadolu'ya gelen Türkmenler, Ahlât bölgesini askeri faaliyet alanı haline getirip kuzey bölgelere de keşif ve yağma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bu askeri faaliyetler, Selçuklu Sultanı Alp Arslan döneminde yoğunluk kazanmış ve 1071'de yapılan Malazgirt Savaşı'nda Bizans Devleti'ni ağır bir yenilgiye uğratılarak artık Anadolu toprakları, Türkmen beyler tarafından yurt edinilmeye başlanmıştır. 1243'te yapılan Köseadağ Savaşı'nın ardından Doğu Anadolu'nun kaderi değişme göstermiştir. Moğollar, kendileri ile beraber gelen ve hâkimiyetlerini tanıyan Türkmen boylarını, bu bölgeye yerleştirmeye başlamıştır. Baranlı boyuna mensup Karakoyunlular, Van Gölü Havzası'ndaki Erçiş'e; Bayındır boyuna mensup Akkoyunlular, Çoruh Vadisi'ndeki Sinorya (Çayıryolu)'ya yerleşmişlerdir.³

Moğol boylarının arasındaki mücadelede, taraflarını tutan Türkmen boyları, zamanla mücadeleyi bizzat üstlenmiştir. Celayirlilerle ittifak yaparak güçlenen Karakoyunlular'ın karşısında zor durumda kalan Akkoyunlular, Çağatay Devleti adına

---

¹ Kut; Tanrı tarafından hükümdarlara verilen siyasi hâkimiyetin temelidir. Saadeddin Gömeç, "Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet", *TAD*, c. 21, sy. 33, (2003):102.

² Erdem, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış", *AÜDTCF Dergisi*, 59.

³ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 76.; Kemal Taşçı, "Kitab-ı Diyarbekriyye'ye Göre Çoruh Vadisinde Akkoyunlu Hakimiyeti", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2015): 157-158; Tufan Gündüz, *Kızılbaşlar Tarihi –Tarih-i Kızılbaşan*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015), 55.

İran, Azerbaycan ve Irak'ı bu iki müttefikten ele geçirerek Timur tarafında yer almaya başlamıştır.⁴

1340-1514 yılları arasında Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Irak bölgelerinde varlığını sürdüren Akkoyunlu Devleti'nin adı konusunda çeşitli varsayımlar birlikte net bir sonuç bulunmamaktadır. Oğuzlar'ın Bayındır boyuna mensup olan Akkoyunlular⁵ için "Bayındırıyye" adı da kullanılmaktadır.⁶ Çeşitli aşiretlerden oluşan Akkoyunlular, Moğol istilası üzerine Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan Türkmenlerden olup Artuklulara bağlı kalarak Âmid bölgesinde yaşamışlardır.⁷ Tarihte kendilerinde söz ettirmeye başlamaları, 1340 yılında Trabzon Rum İmparatorluğu'na yaptıkları akınlarla olmuştur. Bayındırların bilinen ilk beyleri olan Tur Ali ve Kutlu Bey dönemlerinde⁸ Trabzon Rum İmparatorluğu, Âmid Türkleri olarak da tabir edilen Akkoyunluların yaptığı akınlardan korunabilmiştir.⁹

Erzincan ve Bayburt hâkimleriyle birlikte Trabzon Rum İmparatorluğu üzerine harekete geçen Tur Ali Bey (salt. 1300-1360) herhangi bir başarı sağlayamamıştır.¹⁰ Daha sonra hangi Akkoyunlu beyinin yönettiği belli olmayan akınlar, Trabzon üzerinde devam etmiştir. Akınlarda bir başarı elde edilmemesine rağmen Trabzon Rum İmparatorluğu için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Trabzon Rum İmparatoru III. Alexios'un kız kardeşi Maria (Despina Hatun) ile Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey Ağustos 1352'de¹¹ evlendirilmiş ve kurulan akrabalık bağı ile Trabzon Rum İmparatorluğu akınlardan korunmuştur.¹²

1362-1388 yılları arasında beyliğin başında bulunan Kutlu Bey, Anadolu'daki siyasi değişimler içerisinde kendisine denge kurmaya çalışmıştır. Bu dönemde Gürcüler üzerine seferler düzenlenmiş ve Ahıska ele geçirilmiş,¹³ çok miktarda ganimet de elde edilmiştir.¹⁴ Kutlu Bey döneminde yaşanan en büyük sorun, veba salgınıdır. Trabzon

⁴ İsmail Aka, "Selçuklu Sonrası Orta Doğu'da Türk Varlığı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. VI, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 839-860; Taşcı, "Kitab-ı Diyarbekriyye'ye Göre Çoruh Vadisinde Akkoyunlu Hakimiyeti", 158.

⁵ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 76.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 553.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 1.

⁶ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 1.

⁷ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 270.

⁸ Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. VI, 873.

⁹ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 398.

¹⁰ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 270-271.; Woods, *Akkoyunlular*, 74.

¹¹ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 399.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 29.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 65.

¹² Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 226.; Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 271.

¹³ Erşahin, *Akkoyunlular*, 31.

¹⁴ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 20.

Rum İmparatoru III. Alexios, damadı Kutlu Bey'e yapacağı ziyareti, veba salgınından dolayı ertelemiştir.¹⁵ Kutlu Bey, yurt edinme çabası içerisinde Anadolu'daki Rum ve Ermenilerle veya Türk beyleriyle zaman zaman ittifak ve çatışma halinde bulunmuştur. Bu yüzdendir ki Doğu Anadolu bölgesindeki neredeyse bütün çatışmalarda dolaylı veya dolaysız Akkoyunlular'ı görmek mümkündür.¹⁶ Kadı Burhaneddin ile yaptığı ittifaktan karlı çıkarak Erzincan'dan Bayburt'a kadar olan bölgeyi dirlik olarak alan Akkoyunlular¹⁷ bu dönemde Bayburt'ta yaşamışlardır.¹⁸

Akkoyunlular, Kutlu Bey'in ölümünden sonra boy, oğulları Ahmed ve Hüseyin Bey yönetimi olarak ikiye ayrılmıştır. Ahmed Bey'in, Sivas Hükümdarı Kadı Burhaneddin'e verdiği tavizlerden dolayı Erzincan Hâkimi Mutahharten,¹⁹ Akkoyunlular'a saldırmıştır.²⁰ Akkoyunlu aleyhine sonuçlanan saldırılardan sonra Ahmed Bey, Kadı Burhaneddin'e sığınma talebi göndermek zorunda kalmış, Ahmed Bey ve kardeşi Hüseyin Bey, Kadı Burhaneddin ile birlikte Amasya Seferi'ne katılmıştır. Ahmed Bey, Kadı Burhaneddin'in Erzincan Seferi'ne katılarak ona yardım etmiş, Kadı Burhaneddin de kendisine Erzincan'dan Bayburt'a kadar olan yerleri dirlik olarak kendisine vermiştir.²¹

Kutlu Bey'in oğlu Kara Yülük Osman Bey, bir süre tek başına faaliyetlerde bulunduktan sonra o da Kadı Burhaneddin'in hizmetine girmiştir. Kadı Burhaneddin'in Kayseri valiliğine tayin etmiş olduğu kız kardeşinin oğlu Şeyh Müeyyed, isyan edince aralarında çıkan mücadelede de bir sonuca varmamıştır. Kadı Burhaneddin, Kara Yülük Osman Bey'i aracı yaparak Şeyh Müeyyed'in elinde bulunan Kayseri'yi almayı planlamıştır. Kara Yülük Osman Bey, Şeyh Müeyyed'e suçunun affedileceği ve bağışlanacağı sözü ile onu ikna edip Kadı Burhaneddin'e teslim etmiş, Kadı Burhaneddin ise Kara Yülük Osman Bey'in verdiği sözü hiçe sayıp Şeyh Müeyyed'i öldürmüştür. Bu olayla birlikte Kara Yülük Osman Bey ile Kadı Burhaneddin'in arası açılmış ve Kara Yülük Osman Bey'in ayrılıp isyan etmesine sebep olmuştur. Kara Yülük Osman Bey, has nökerlerinden 600 adamıyla birlikte Divriği Kalesi'ne

¹⁵ Erşahin, *Akkoyunlular*, 31.; Woods, *Akkoyunlular*, 75

¹⁶ Erşahin, *Akkoyunlular*, 32.

¹⁷ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, 81.; Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 272-273.

¹⁸ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 2.

¹⁹ Mutahharten ismi kaynaklarda Taharten/Tahraten/Tahratan olarak da kullanılmıştır. Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 99.; Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, 160.; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 57.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 80.

²⁰ Woods, *Akkoyunlular*, 78.

²¹ Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, 343; Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 271.

yönelmiştir. Kadı Burhaneddin, onun üzerine saldırıya geçmiş ve Rum ile Şam'ın sınırı olan Karabel denilen yerde iki taraf karşı karşıya gelmişlerdir. Burada yapılan savaşta Kadı Burhaneddin yenilerek öldürülmüştür (1398).²²

I. Bayezid (Yıldırım, salt. 1389-1403), Erzincan Hâkimi Mutahharten'e bir elçi gönderip "*bize muti ve münkad olarak Erzincan'ın ve etrafta bulunan memleketlerin haracını gönder*" isteğinde bulunmuştur. Mutahharten de, bu olanları Timur'a bildirmiştir. Timur, hükmü altında bulunan Erzincan'dan vergi toplama hakkını kendinde bulan I. Bayezid'e "*kimsenin yapmadığını yapma, şeytan bu hususta sana örnek olsun. Aklınla hareket et belayı üzerine davet etme, sözünü gözünün önünde tut*" sözlerini içeren mektubunu bir elçisiyle I. Bayezid'e göndermiştir.²³

Timur tehlikesine karşı önlem almak isteyen I. Bayezid, Kadı Burhaneddin ile yakınlık kurmaya başlamıştır. Timur'un bölgeden uzaklaşmasının ardından devletlerin, birbirlerini sindirme hareketleri başlamıştır.²⁴ 1398'te Kadı Burhaneddin'in öldürülmesi ve onun sahip olduğu topraklarda üstünlük kurmak isteyen Akkoyunlular, bölgedeki olayların seyrini değiştirmiştir. Ayrıca Memlûk hükümdarı Berkuk'un ölümü de bu sürece dahil olmuştur. Osmanlı hükümdarı I. Bayezid, hem Anadolu birliğini sağlamak için seferler yapmaya hem de Kadı Burhaneddin ve Memlûk topraklarına hâkim olmaya çalışmıştır. I. Bayezid, bunu yaparken müttefiklerini kaybederek birçok düşman kazanmış ve Timur karşısındaki başarı şansını zorlamıştır.²⁵

Sivas'ı işgal eden Kara Yülük Osman Bey, Sivaslıların yardım isteği üzerine bölgeye gelen I. Bayezid'in oğlu Süleyman Bey ile karşılaşınca kuşatmayı kaldırıp Erzincan Hâkimi Mutahharten'e sığınmıştır.²⁶ Mutahharten ile birlikte Avnik'te bulunan ve Timur'un yanına giden Kara Yülük Osman Bey, Timur tarafından iyi karşılanmıştır. Kara Yülük Osman Bey ve oğulları, Timur'un Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği mücadelede ona rehberlik ederek Temmuz 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı'nda Timur'un ordusunun sağ kanadında mevzi almış savaşta, Osmanlı kuvvetlerinin kırılmasında etkili bir rol oynamıştır.²⁷ Timur, Anadolu'dan ayrılırken Kara Yülük

²² Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 40-42.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 402.

²³ Şami, *Zafernâme*, 260-261.

²⁴ Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, 94-95.

²⁵ Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 95-96.

²⁶ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 42-43.

²⁷ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 403.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 554.; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 226.; R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation> ; Woods, *Akkoyunlular*, 82.

Osman Bey'e Âmid bölgesinin emaretini vermiştir.²⁸ Kara Yülük Osman Bey, Âmid bölgesine gelerek buraya yerleşmiş ve Timur'un Anadolu'dan çekilmesiyle oluşan siyasi boşluktan yararlanarak Ruha, Kemah, Erzincan, Harput, Erzurum ve Mardin'i ele geçirerek topraklarını genişletmiştir.²⁹

Timur'un Anadolu'dan ayrılmasının ardından Osmanlı Devleti, 1402-1413 yılları arasında fetret dönemi denilen bir ara dönem yaşamıştır. Bu dönemde, Mehmed Çelebi, Süleyman Çelebi, İsa Çelebi ve Musa Çelebi arasındaki Anadolu hâkimiyeti mücadelesini Mehmed Çelebi (I. Mehmed salt. 1413-1421) kazanmış ve Osmanlı Devleti tahtına çıkmıştır.³⁰ Azerbaycan'ı işgal eden Timur'un oğlu Şâhruh (salt. 1405-1447) tarafından Karakoyunlu Kara Yusuf Bey'in oğlu Mirza İskender'in, Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunması ve ona red cevabı verilmesi, I. Mehmed'e bildirilmiştir. Kara Yülük Osman Bey, Mirza İskender ile yaptığı mücadeleyi anlatan bir mektubu I. Mehmed'e göndermiştir.³¹ Kara Yülük Osman Bey'i mağlup eden İskender Mirza'ya müdahale etmek için Doğu Anadolu'ya giren Şâhruh tehlikesine karşı I. Mehmed, Memlûkler ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır.³² Timurlulardan aldıkları güç sayesinde Karakoyunlularla mücadele başlanan Akkoyunlular, 1435'da yapılan Karaz Savaşı'nda yenilmeleri ve Kara Yülük Osman Bey'in ölmesi ile zayıflama sürecine girmişlerdir.³³

Kara Yülük Osman Bey'in ölümü üzerine yerine Ali Bey (salt. 1435-1439) geçmiştir.³⁴ Ali Bey, beylik emaretini onaylatmak için Çağataylılara müracaat edip Çağatay şehzadesi Mehmet Cuki'den kılıç ve hil'at alıp resmi olarak Akkoyunlu Beyliğinin başına geçmiştir.³⁵ Ali Bey, Âmid'in yönetimini oğlu Mirza Cihangir'e bırakarak, diğer oğlu Mirza Hüseyin'i ise Memlûklerle ilişkileri geliştirmek amacıyla

---

²⁸ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 403.

²⁹ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*, c. 1, 205-206.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 43-44.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 408.; Erdem, "Akkoyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri", *AÜDTCF Dergisi*, c. 34, 106.; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 226.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 3-4.

³⁰ Halil İnalçık, "Mehmed I", *DİA*, c. 28, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 392-393.

³¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 153-154.

³² İnalçık, "Mehmed I", *DİA*, c. 28, 393.

³³ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 79.; Erdem, "Akkoyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri", *AÜDTCF Dergisi*, c. 34, 108.; Taşçı, "Kitab-ı Diyarbekriyye'ye Göre Çoruh Vadisinde Akkoyunlu Hakimiyeti", 159.

³⁴ Ali Bey kendi adını taşıyan bir sikke bastırmadığı için Kara Yülük Osman Bey'in halefi olarak Hamza Bey'in adı zikredilmektedir. Gerçekte Ali Bey'in ve Hamza Bey'in Mardin'de basılan sikkeleri bulunmaktadır. Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 410.

³⁵ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 408-409.; Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)", *TAD*, 105.

Mısır'a göndermiştir. Fakat Melik Eşref, Kara Yülük Osman Bey'in hareketlerinden rahatsız olduğu için Mirza Hüseyin'i tutuklatmış ve bir orduyu da Âmid üzerine göndermiştir. Amid'de yapılan savaşta Mirza Cihangir'in bütün çabalarına rağmen Akkoyunlu ordusu yenilgiden kaçamamıştır. Savaşta, Mirza Cihangir esir edilerek Kahire'ye gönderilmiştir. Bu arada Karakoyunlu Mirza İskender'in, Akkoyunlu topraklarına saldırıda bulunduğu haberi gelince Ali Bey, Harput'a gitmiş ancak başarılı olamayıp ertesi yıl Âmid'e geri dönmüştür.³⁶

Osmanlı hükümdarı I. Mehmed hastalanarak vefat etmiş (1421) ve yerine on yedi yaşındaki en büyük oğlu II. Murad (ilk salt. 1421-1444) tahta çıkmıştır. I. Mehmed şehzadeler arasında kan dökülmemesine engel olmak için oğulları adına bir anlaşma yapmıştır. Buna göre en büyük oğlu Murad, Edirne'de tahta çıkacak, kardeşleri Yusuf ve Mahmud, her yıl masraflarının düzenli bir şekilde karşılanması şartıyla Bizans imparatorunun yanında kalacaktır. Limni Adası'nda sürgünde bulunan Şehzade Mustafa ile Bizans imparatoru arasında yapılan anlaşmaya göre Mustafa Osmanlı tahtının meşru sahibi olarak tanınacaktı.³⁷ II. Murad'a karşı yapılan isyan hareketine Anadolu'daki beyliklerin de katılmasıyla Osmanlı Devleti'nde iç huzursuzluk yaşanmıştır. II. Murad bir taraftan Bizans ve Venedik ile diğer taraftan Menteşeoğulları, Hamidoğulları, Germiyanogulları, İsfendiyarogulları, Candarogulları gibi Anadolu beylikleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır.³⁸

Hâkimiyeti elinde tutamayan Ali Bey, tahtını kardeşi Hamza Bey'e (salt. 1435-1444) kaptırmıştır. Önce Osmanlılara³⁹ sonra da Mısır Sultanı Çakmak'a sığınarak yardım istemek durumunda kalmıştır. Sadece kısa bir süre Osmanlı Devleti'nde kalan Ali Bey, buradan Suriye'ye oğullarının yanına gitmiş ve hayatının geri kalanını burada geçirmiştir.⁴⁰

Mardin hâkimi olan Hamza Bey, Âmid'i Mirza Cihangir ve Uzun Hasan Bey'in, Erzincan'ı ise Yakub Bey'in elinden alınca Akkoyunlu beyleri tarafından hükümdar olarak tanınmıştır. Hamza Bey, Ruhâ'yı (Urfa) Mirza Cihangir'in elinden almayı başaramayınca anlaşma yoluna gitmiştir. Mirza Cihangir'e biricik kızı Şah Sultan'ı veren Hamza Bey, böylece yapılan anlaşmayı pekiştirmiştir.⁴¹ Mirza Cihangir (salt.

³⁶ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 5.

³⁷ Halil İnalcık, "Murad II", *DİA*, c. 31, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 164-165.

³⁸ Şeref Han, *Şerefname Osmanlı ve İran Tarihi*, 92-93.

³⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 188-189.

⁴⁰ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 93-98.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 410.

⁴¹ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 409-410.

1444-1457), ancak babaları Ali Bey'in sağlığında beyliğin merkezlerinden Mardin'i kontrol etmek suretiyle aşiretler arasında önemli bir itibar kazanmış olan Hamza Bey'in ölümünden sonra beyliğin başına geçebilmiştir.⁴²

Akkoyunlulara sığınan Karakoyunlu Cihanşah'ın yeğeni Mirza Elvend meselesi, iki devlet arasındaki gerginliği arttırmış, Mirza Cihangir'in kendisine sığınan Mirza Elvend'i teslim etmemesi üzerine Karakoyunlular Mardin, Ruha ve Malatya'yı ele geçirmiştir. Kendisine müttefik bulmak amacıyla Mısır'a gönderdiği elçilerden iyi bir haber gelmeyince çaresizce Karakoyunlulara boyun eğmiştir. Karakoyunlularla yapılan anlaşmadan haberi olmayan Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, bu anlaşmayı bir ihanet olarak görmüş ve Mirza Cihangir'den ayrılarak Karakoyunlularla savaşmaya devam etmiştir. 1452'de Mirza Cihangir'in Âmid'den ayrılmasını fırsat bilerek baskın sonucu şehri ele geçirmiştir.⁴³ Bu arada II. Murad, 1451 yılında vefat etmiş ve Manisa'da bulunan II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed, salt. 1451-1481) Edirne'ye gelerek tahta oturmuştur.⁴⁴

Ali Bey'in oğlu Uzun Hasan Bey (salt. 1453-1478), Akkoyunlu beyliğinin başına geçtiğinde, kardeşleri Mirza Cihangir ve Mirza Üveys ile hâkimiyet mücadelesine girişmiştir.⁴⁵ Akkoyunlu tahtını tekrar ele geçirmek isteyen Mirza Cihangir'in faaliyetlerine karşı anneleri Sara Hatun'un araya girmesiyle 1454'de barış yapılmış ve Âmid'in Uzun Hasan Bey'de, Mardin'in ise Mirza Cihangir'de kalması kararlaştırılmıştı.⁴⁶ Ertesi yıl, Uzun Hasan Bey'in Erzincan'a sefer düzenlerken atından düşüp yaralanmasını, tahta geçmek için bir fırsat bilen Mirza Cihangir, Âmid bölgesini yağmalamaya başlamıştır. Uzun Hasan Bey'in ise bu olanları duyması ve bölgeye gelmesi uzun sürmemiştir. Mirza Cihangir, önüne çıkan her fırsatta isyan etmeye ve tahtı ele geçirmeye çalışmıştır. Bunun için Karakoyunlu Cihanşah'tan yardım talep etmiş bunun üzerine Mirza Cihangir'e desteğe gelen Karakoyunlu kuvvetlerini bertaraf eden Uzun Hasan Bey, Mirza Cihangir'i Mardin'de kuşatmıştı. Ancak anneleri Sara Hatun'un tekrar araya girmesiyle bir daha barış yapılmıştır. Mirza Cihangir, oğlu Ali

---

⁴² Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular", *TAD*, c. 20, 105.

⁴³ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 120-123; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 6.

⁴⁴ İbni Tağriberdi, *En-nücümü'z-zâhire*, 530.; şeref Han, *şerefname*, 104.

⁴⁵ Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 241.; Faruk Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 262.

⁴⁶ Murat Çağlayan, "A Cultural Heritage from Aqqyunlu Period in Anatolia: Mardin Kasımıye Madrasah", *International Conference on Natural Science and Engineering*, (2016): 1135.

Han'ı rehin olarak Uzun Hasan Bey'e vermesiyle bir daha Uzun Hasan Bey'e karşı isyanda bulunmayacağı teyit etmiştir.⁴⁷

Ruhâ'nın yönetimini kardeşi Mirza Üveys'e veren Uzun Hasan Bey, ilk fırsatta Mirza Üveys'in elinden Ruhâ'yı alarak iç sorunları halletmiş ve Karakoyunluların üzerine sefere başlamıştır. Erzincan'ı ele geçiren Uzun Hasan Bey, şehrin yönetimini yeğeni Hurşid Bey'e bırakarak geri dönmüştür.⁴⁸

Uzun Hasan Bey, 1458'de Gürcistan üzerine sefere çıkmış ve Tiflis'i yağma edip buradaki altı kaleyi ele geçirmiştir. Uzun Hasan Bey, 1458'de ele geçirdiği Şebinkarahisar'dan sonra Koyulhisar'ı da ele geçirerek toprak sahasını genişletmiştir. Bunun üzerine Osmanlı hükümdarı II. Mehmed, Trabzon üzerine yürümüştür.⁴⁹ Trabzon, Akkoyunlu Devleti'nin haraçgüzarı olduğu için bu seferi engellemeye çalışan Uzun Hasan Bey, başarılı olamamıştır.⁵⁰ II. Mehmed, ilk olarak Koyulhisar'ı Akkoyunluların elinden almış sonrasında II. Mehmed Trabzon seferine ara verip Uzun Hasan Bey'in üzerine Erzincan'a yürümüştür. Bu haberler Uzun Hasan Bey'e ulaşınca, kendisinde II. Mehmed ile savaşacak gücü bulamayan Uzun Hasan Bey, annesi Sara Hatun'u bir elçilik heyeti ile II. Mehmed'e gönderip barış isteğinde bulunmuştur.⁵¹ II. Mehmed, barış teklifini kabul edip bölgeden çekilmiştir. Sonrasında tekrar Trabzon üzerine yürüyen II. Mehmed, 1461'de uzun bir kuşatmadan sonra Trabzon Rum İmparatorluğu'na son vermiştir.⁵² Uzun Hasan Bey, dedesi Kara Yülük Osman Bey gibi Trabzon hâkimi Komnenlerden bir kızla (Despina Hatun- Teodora) evlenmiştir.⁵³ Bu evlilik ile kâğıt üzerinde de olsa Osmanlı aleyhtarı koalisyona katılmıştır. 1460 yılında Haçlı birliğinin toplanması teklifinde bulunmuş ve Uzun Hasan Bey "Küçük Türk" unvanıyla Avrupalı devletlerde ilk kez ismi duyulmuştur.⁵⁴ Bu koalasyon, Trabzon Rum

⁴⁷ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 415.; Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 6, 877.

⁴⁸ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 303.; Tihârî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 146-147; Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 6, 877.

⁴⁹ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 302.; Tihârî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 254-255.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 513.; R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>

⁵⁰ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 385-386.; Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, 115.

⁵¹ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 303.

⁵² Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 304.; Lemerle, *Bizans Tarihi*, 131.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 8.

⁵³ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 302.; R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>.

⁵⁴ Osmanlı karşısında yer alan grubun içinde Akkoyunlu, Komneni ve Kartlı-Imeretia, Samtzkhe, Mingrelia, Abhazya, Çerkesler ve Ossetler, Ramazan, Karaman ve İsfendiyar hükümdarları bulunmaktadır. Woods, *Akkoyunlular*, 165.

İmparatorluğu'na destek sağlamasına rağmen Osmanlı hükümdarı II. Mehmed'in Trabzon'u ele geçirmesine engel olamamıştır.⁵⁵

1462'de Eyyübilerden Hısnıkeyfâ'yı alan Uzun Hasan Bey, Karakoyunlu Cihanşah'ın rızasıyla Bayburt'u topraklarına katmıştı.⁵⁶ 1464-65'de Dulkadır⁵⁷ topraklarına girerek Harput'u ele geçirmişti. Böylelikle İspir'den Ruhâ'ya, Şebinkarahisar'dan Siirt'e kadar olan bölge, Akkoyunlu hâkimiyetine girmiş ve devlet toprakları günden güne genişlemişti.⁵⁸

Karakoyunlu Cihanşah, Uzun Hasan Bey'in artan gücü karşısında rahatsız olup Akkoyunlu hâkimiyetine son vermek amacıyla büyük bir orduyla Tebriz'den hareket etmesine rağmen Uzun Hasan Bey, 1467'de kendisine saldırmayı planlayan Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ı bertaraf edip Karakoyunlulara son vererek 1469'da Tebriz'i başkent ilan etmiştir.⁵⁹

Uzun Hasan Bey, kazandığı başarılar sayesinde kendini yeterince güçlü bir hükümdar olarak görmeye ve kendisine rakip olarak Osmanlı Devleti'ni karşısına almaya başlamıştı. Uzun Hasan Bey'in başarıları doğuda, Osmanlı hükümdarı II. Mehmed'e karşı müttefik arayışı içinde olan Venedik ve Papalığın gözünden kaçmamıştı.⁶⁰ II. Mehmed'in, Akkoyunlularla akrabalık bağı bulunan Trabzon Rum İmparatorluğu'nu yıkması,⁶¹ Uzun Hasan Bey tarafından hazmedilememiş ve Uzun Hasan Bey, annesi Sara Hatun'u, II. Mehmed'e elçi gönderip bu fetihten vazgeçmesini bile istemiştir.⁶² Uzun Hasan Bey, devletin sahip olduğu az sayıda askerlerle II. Mehmed'e karşı savaş yapamayacağını bildiğinden Azerbaycan, Irak, Fars, Kirman ve Âmid bölgelerinden asker toplamaya başlamıştır. Orduya yardımcı kuvvet olarak da Gürcüler, Şirvanşahlar, Karamanlılar ve bazı Kürt aşiretlerinden askeri destek almıştır.⁶³ Uzun Hasan Bey, II. Mehmed ile savaştığı düzeyde askeri donanımına sahip olmadığından Venedik elçisi Caterino Zeno tarafından yapılan gözlemler sonucunda

⁵⁵ Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 6, 877.; Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, 262.; Woods, *Akkoyunlular*, 165.

⁵⁶ Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, 262.

⁵⁷ "1337-1522 yılları arasında Elbistan ve Maraş merkezli hüküm süren bir Türkmen beyliğidir." Refet Ymanç, "Dulkadiroğulları", *DİA*, c. 9, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 553.

⁵⁸ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 272.

⁵⁹ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 426.; Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 6, 878.; Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, 263.

⁶⁰ R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>

⁶¹ Lemerle, *Bizans Tarihi*, 131.

⁶² Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 6, 878.; Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c.42, 263

⁶³ Erdem, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış", *AÜDTCF Dergisi*, 61-62.

Uzun Hasan Bey'e, Venedik'ten ateşli silah yardımıyla bulunulmuştur. Venedik'ten gelecek ateşli silahların zamanında gelmemesi üzerine 12 Ağustos 1473'de Tercan yakınlarında Otlukbeli bölgesinde Akkoyunlu ve Osmanlı orduları karşı karşıya gelmiş ve Akkoyunlu ordusu mağlup olmuştur.⁶⁴ Bu yenilginin ardından Uzun Hasan Bey, Gürcüler üzerine seferler düzenlemiş fakat etkili bir faaliyet gösterememiştir. 1477'de yaptığı Gürcü seferinde hastalanarak 54 yaşında yaşamını yitirmiş ve kendisinin yaptırdığı Nasırıyye Medresesi'ne defnedilmiştir.⁶⁵

Uzun Hasan Bey'in ölümü üzerine Akkoyunlu tahtına geçen Sultan Halil,⁶⁶ dirayetsiz bir hükümdar olduğundan⁶⁷ tahta geçmesi kardeşleri arasında kabul görmemiş ve Akkoyunlu topraklarında isyan hareketleri baş göstermiştir. Tahta çıkar çıkmaz kardeşi Maksud'u öldürtüp,⁶⁸ diğer kardeşi Yakub'u Âmid'e göndermiştir. Sultan Halil, annesi Selçukşah Begüm'ü de kardeşi Yakub Bey ile birlikte göndermiştir.⁶⁹ Annesi Selçuk Begüm'ün siyasi zekâsından faydalanan Yakub Bey, dirliği olan Âmid'de bulunurken, Doğu Anadolu'daki ileri gelen beyleri, kendi safına çekmeyi başarmıştır.⁷⁰ 1478 yılında Hoy çayı kenarındaki Marand bölgesinde yapılan savaşta, Sultan Halil mağlup edilmiş⁷¹ kardeşleri Murad b. Cihangir ve İbrahim b. Cihangir'i saf dışı bırakılmış böylelikle Yakub Bey, Akkoyunlu tahtına oturmuştur.⁷²

Kardeşleri arasında taht mücadelesinde görece başarılı bir siyaset izleyen Yakub Bey (1478-1491), ülkedeki birliği sağlayabilmek için Hoy Seferi'nde ağabeyi Sultan Halil tarafında saf tutan beyleri affetmiştir. Ayrıca Osmanlı, Timurlu ve Memlûklu dış tehditlerine karşı mücadeleye başlamıştır. Memlûklülere karşı yapılan mücadelede başarı sağlayan Akkoyunlu komutanı Bayındır, giderek güçlenmesi ve isyana kalkışması üzerine Yakub Bey bu isyanı kısa zamanda bastırarak birliği sağlamıştır.⁷³

⁶⁴ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 520-521.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 556-557.; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 246-247.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 158.

⁶⁵ Tihârî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 3-4.; Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 878; Erşahin, *Akkoyunlular*, 80-88.; Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c.42, 263.; Woods, *Akkoyunlular*, 192.

⁶⁶ Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 57.

⁶⁷ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 272.

⁶⁸ Erşahin, *Akkoyunlular*, 114.

⁶⁹ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 60.

⁷⁰ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 273.

⁷¹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 149.; *Hadidî, Hadidî Tarihi*, 321.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 115.

⁷² İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 149.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 81.; *Hadidî, Hadidî Tarihi*, 321.; Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 878.; Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 57.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 69.

⁷³ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 12.; Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, 75.

Siyasi ilişkilerini kullanan Selçukşah Begüm, hanedan ve saray işlerine karışmaya başlaması Yakub Bey'in hoşuna gitmemiştir.⁷⁴ XV. yüzyılda Akkoyunlu topraklarında dolaşan veba salgını sırasında 1487'de Selçukşah Begüm ve oğlu Yusuf hayatlarını kaybetmiş ayrıca bu veba salgınında 1491'de daha yirmisinde olan Yakub Bey de yaşamını yitirmiştir.⁷⁵ Yakub Bey'in ölümü hakkında başka bir rivayet de Selçukşah Begüm tarafından zehirlenerek öldürülmesidir. Hasan Rumlu'nun anlatımıyla Selçukşah Begüm, Mirza Mesih b. Uzun Hasan Bey'i zehirlemek istemiştir. Bunun için sulandırılmış kayısı kabına zehir eklemiştir. Yakub Bey, kardeşi Yusuf Bey ile birlikte bu zehirli meyve suyundan içmeye niyet etmişlerdir. Selçukşah Begüm, bunu öğrenince engel olmak için o da kayısı suyundan içmiş ve üçü de ölmüştür.⁷⁶

Yakub Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlular, şehzadeler arası taht kavgaları sebebiyle sürekli iç çatışmalar yaşamıştır. Uzun Hasan Bey, kardeşi Mirza Cihangir'in elinden aldığı Mardin'in yönetimini Kasım b. Cihangir'e vermişti. Mirza Kasım Mardin'de 1494 yılında sikke bastırmak, ferman yayınlamak ve devlet nezdinde dış ilişkilerde bulunmak gibi faaliyetlerle bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷⁷

Veba salgını ve iç mücadeleler, Akkoyunluların sonunu getiren nedenlerden en önemlileridir. Önce Selçukşah Begüm, ardından oğulları Yusuf Bey ve Yakub Bey'in ölümü üzerine Akkoyunlu tahtına, güçlü aşiret reislerinin destekleriyle küçük yaştaki Mirza Baysungur geçirilmiştir.⁷⁸ Dokuz yaşlarında olan Mirza Baysungur, idari işlerde başarılı olamayacağından atabeği Musullu Sufi Halil, devlet idaresini eline almıştır.⁷⁹ Sufi Halil'e karşı olan Uzun Hasan Bey'in oğullarından Mirza Mesih, hükümdarlık için isyanda bulunmuş ancak başarılı sağlayamamıştır. Mirza Mesih ve beraberinde bulunan şehzade ve beylerin birçoğu Sufi Halil tarafından öldürülmüştür.⁸⁰ Uzun Hasan Bey'in torunu olan Rüstem Bey, bu mücadelede esir düşmüş ve Alıncak Kalesi'ne

---

⁷⁴ Erşahin, *Akkoyunlular*, 116.

⁷⁵ Arayancan, "Akkoyunlu Sultan Yakub'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler", *TAED*, 439.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 434.; Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 879.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 114-115.

⁷⁶ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 592-593.; Arayancan, "Akkoyunlu Sultan Yakub'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler", *TAED*, 439.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 81.

⁷⁷ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 81.; Çağlayan, "A Cultural Heritage from Aqqyunlu Period in Anatolia: Mardin Kasimiye Madrasah", *International Conference on Natural Science and Engineering*, 1135.

⁷⁸ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 81.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 13.; Artuk, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Nüvizmatik Kabinesi'ne Giren Bazı Önemli Sikkeler", *IV. Türk Tarih Kongresi*, 130.

⁷⁹ Kazvîni, *Cevâhirü'l-ahbar*, 86.; Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6.; Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 273.

⁸⁰ Hândmîr, *Habîbüs-Siyer*, 436.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 596-597.; Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7.

hapsedilmiştir.⁸¹ Akkoyunlu komutanlarından olan Dana Halil Bey'in oğlu İbrahim Bey, Alıncak Kalesi'nin dizdarıyla anlaşıp kalede hapis olan Rüstem Bey'i kurtararak Akkoyunlu tahtına geçmesine yardım etmiştir. Mirza Baysungur ise annesi tarafından akrabası olan Şirvanşahlar'a sığınarak canını koruyabilmiştir.⁸²

Alıncak Kalesi'nden kurtarılan Rüstem Bey'in ilk işi, kendisini kaleye hapseden ve Şirvanşahlar'a sığınan Mirza Baysungur'un peşine düşmek olmuştur. Şirvanşahlar'a karşı Safevîlere yaklaşan Rüstem Bey, Safevîler'i kullanarak Mirza Baysungur'un üzerine yürümüş, yapılan mücadelede Mirza Baysungur yenilerek öldürülmüştür.⁸³ İbrahim Bey'in ağabeyi Nur Ali, Akkoyunlu tahtına Uzun Hasan Bey'in torunu olan Ahmed Bey'i çıkarmak istemiş ve Ahmed Bey'i, Akkoyunlu topraklarına davet etmiştir.⁸⁴ Bunu haberi alan Rüstem Bey, askerleriyle Ahmed Bey'i karşılamaya geçmiştir. İbrahim Bey dâhil bütün beylerinin karşı tarafa geçtiğini gören Rüstem Bey, soluğu Gürcistan'da almıştır.⁸⁵

Uzun Hasan Bey'in torunu Ahmed Bey, Osmanlılardan aldığı destekle Rüstem Bey'i bertaraf edip Akkoyunlu tahtına oturmuştur.⁸⁶ Ahmed Bey, sonunun Rüstem Bey gibi olmasını istemediği için kendisine karşı olan emirleri öldürtmeye başlamıştı. İbrahim Bey, kendisinin de öldürüleceğini anladığından Ahmed Bey'e karşı isyan hareketi başlatmış ve yapılan mücadelede Ahmed Bey öldürülmüştür.⁸⁷ Ahmed Bey, Akkoyunlu tahtında 1496-1497 yılları arasında altı ay hüküm sürmüştür.⁸⁸

Ahmed Bey'in öldürülmesinin ardından Akkoyunlu toprakları, Mirza Elvend, Uzun Hasan Bey'in torunu Mirza Mehmed ve Yakub Bey'in oğlu Mirza Murad arasında paylaşılmıştır.⁸⁹ Bu paylaşım ile birlikte Akkoyunlular sonlarına doğru

⁸¹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 597.; Kazvîni, *Cevâhirü'l-ahbar*, 224.; Şeref Han, *Şerefname*, 130.; Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7.

⁸² Şeref Han, *Şerefname*, 130.; Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 879.; Çetin, "Yahya Kazvîni'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 60.

⁸³ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 81.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 15.

⁸⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 330.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 81.

⁸⁵ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 151.

⁸⁶ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 154.; Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 879.; R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>

⁸⁷ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 81.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 16.; R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>; Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 273.

⁸⁸ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 157.

⁸⁹ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 82.

yaklaşmıştır.⁹⁰ Mirza Elvend, taht mücadelesinde kendisine destekçi aramış ve Osmanlı Hükümdarı II. Bayezid'e ittifak teklifinde bulunmuştur.⁹¹ Mirza Elvend, Mirza Mehmed ve Mirza Murad arasındaki mücadeleyi ilk kaybeden Mirza Mehmed olmuş ve Mirza Mehmed'in öldürülmesinin ardından Akkoyunlu toprakları tekrar paylaşılmıştır. Irak-ı Acem ve Arab, Fars ve Kirman Mirza Murad'ın, Azerbaycan ve Âmid bölgesi Mirza Elvend'in yönetiminde geçmiştir.⁹² Ülkenin bu karışık durumundan faydalanmak isteyen oniki yaşındaki Safevî şeyhi Şah İsmail, Anadolu'daki müridlerinin de yardımıyla on yaşında olan Akkoyunlu Mirza Elvend'i mağlup ederek Tebriz'e doğru yürümeye başlamıştır.⁹³

Şah İsmail, Akkoyunlu topraklarındaki mücadelesinde kararlı bir şekilde ilerlemeye devam etmiş ve Mirza Elvend'in öldürülmesinin ardından Akkoyunlu tahtında çıkan Sultan Murad, Şah İsmail'in hedefi haline gelmiştir. Mirza Elvend'in öldürülmesinden 3 yıl sonra, 1508'de Sultan Murad'ın Şah İsmail tarafından yenilmesiyle Akkoyunlu Devleti yıkılmıştır.⁹⁴ Sultan Murad, önce Bağdad'a kaçmış daha sonra Dulkadırlere sığınmıştır. Osmanlı hükümdarı I. Selim (Yavuz Sultan Selim, salt. 1512-1520) tarafından Çaldıran Savaşı (23 Ağustos 1514) sonrasında Güneydoğu Anadolu'nun fethinde görevlendirilen Sultan Murad, 1514 yılında yenilerek öldürülmüştür.⁹⁵ Şah İsmail'in, dağılan Akkoyunlu aşiretleri üzerindeki baskılarına devam etmesi üzerine bu aşiretlerin bir kısmı, Osmanlı himayesine alınarak sınırların Safevîlere karşı korunması sağlayacak tampon bir bölge oluşturulmuştur.⁹⁶

Sonuç olarak Akkoyunlu-Osmanlı ilişkileri her hükümdar döneminde farklılık göstermektedir. Kara Yülük Osman Bey, beyliğini yeni kurduğu için Osmanlı ile ılımlı-dostane bir yaklaşım sergilemiştir. Kara Yülük Osman Bey, beyliğinden üstün gördüğü Osmanlı Devleti'ne gönderdiği mektuplarda, Karakoyunlularla mücadelesinden

⁹⁰ Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 62.; R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>

⁹¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 351.

⁹² Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 879-880.

⁹³ Şeref Han, *Şerefname*, 136-137.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 82.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 16.

⁹⁴ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 82.; Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 64.; Artuk, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Nüvizmatik Kabinesi'ne Giren Bazı Önemli Sikkeler", *IV. Türk Tarih Kongresi*, 131.

⁹⁵ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 273.

⁹⁶ Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 880.

bahsetmiştir. I. Mehmed'e gönderilen zarâetnâme⁹⁷ Akkoyunlu karşısında Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünün kabul edildiğini göstermektedir.⁹⁸ Kara Yülük Osman Bey'in I. Mehmed ile dostane ilişkisi, II. Murad döneminde de devam etmiştir. Kara Yülük Osman Bey'in ölümü üzerine oğulları arasında taht kavgası yaşanmıştır. Bu taht kavgalarında kardeşi Hamza Bey'den kaçmak zorunda kalan Ali Bey, dost bildiği Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır.⁹⁹

Akkoyunlu tahtına çıkan her hükümdar, cülûslarını ve dostluklarını mektuplar göndererek iletmişlerdir. Erzincan hâkimi Şehzade Kılıç Arslan'a tahta çıkması için yapılan siyasi destek Osmanlı Devleti'nin, Akkoyunlu iç işlerine müdahale edebilecek güçte olduğunu göstermektedir.¹⁰⁰ Uzun Hasan Bey'in beyliğin başına geçmesiyle Akkoyunlu Devleti'nin temelleri atılmıştır. Yirmi beş yıllık hükümdarlığı sırasında Karakoyunlu Devleti'ni yıkması, başkenti Âmid'den Tebriz'e taşınması, Tebriz'i ilim ve kültür şehri olması için ilim adamlarını Tebriz'e davet etmesi, kendisini Timur gibi büyük bir hükümdar olarak görmesine neden olmuştur. Bu başarıların sonucu olarak babasının ve dedesinin dostane ilişkiler kurduğu Osmanlı Devleti'ne savaş ilanında bulunduracak kadar gergin bir ilişki yaşanmıştır.

Uzun Hasan Bey'in II. Mehmed'e gönderdiği son mektupta, kendisini övgü dolu sözlerle II. Mehmed'e denk görmesi, gerilen ilişkilerin daha da sertleşeceğini habercisi olmuştur.¹⁰¹ Üstünlük mücadelesi II. Mehmed ile Uzun Hasan Bey'i Otlukbeli Savaşı'nda karşı karşıya getirmiştir. Otlukbeli'nde yenilen Akkoyunlu Devleti, kendi içine kapanarak denge siyaseti yapmaya başlamıştır. Otlukbeli Savaşı sonrasında Yakub Bey dönemine kadar Akkoyunlu-Osmanlı arasında diplomatik yazışmaya rastlanmamıştır. Yakub Bey, ılımlı bir siyaset izleyerek Osmanlı Devleti ile tekrar ilişkilerin başlamasını sağlamıştır. Yakub Bey ile II. Bayezid arasında on dört yazışma belgesine rastlanması bunun kanıtıdır. Yakub Bey, bu belgelerde tıpkı Kara Yülük Osman Bey'in de yaptığı gibi kendi bölgesinde yaşanan olayları Osmanlı hükümdarına

⁹⁷ Kendini küçültme, alçalma üslubuyla yazılan namedir. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2016), "zarâet, darâet", md. 1362.

⁹⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 154.

⁹⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 188-189.

¹⁰⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 227-228.

¹⁰¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 278.; Bu mektubun aslında Niksar emiri Mehmed Bey'e gönderildiğine dair görüşler bulunmaktadır. Adnan Sadık Erzi ve Hikmet İlaydın, "XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası", *Bellekten*, c. 21, sy. 82 (1957): 229-230.; Söz konusu mektup "Uzun Hasan'ın Niksar emiri Mehmed Bey'e gönderdiği mektubun suretidir" 874/1469 tarihli başlığıyla Sâdî Çelebi'nin Münşeât'ında bulunmaktadır. Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 22-23.; Erzi ve İlaydın, "XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası", *Bellekten*, c. 21, 221-222.

iletmiştir. Yakub Bey ve II. Bayezid'in ılımlı siyaseti ile iki devlet arasında dostane ilişkiler yaşanmıştır. Bu dostane ilişkinin örneği olarak iki devlet arasında ilk defa özel mektuplaşmalar içerisinde yer alan taziye mektubu gönderilmiştir.¹⁰² Yakub Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlu Devleti şehzade kavgalarına sahne olduğu için iki devlet arasında görece ılımlı bir siyaset olmuştur. II. Bayezid, Akkoyunlu Devleti ile yapılan sıhriyet bağı kullanarak Akkoyunlu iç işlerine karışmıştır.¹⁰³ Akkoyunlu Devleti'nde Şîî-Safevî faaliyetler ortaya çıkmıştır. Şah İsmail'in Şîî faaliyetleri neticesinde Akkoyunlu Devleti yıkılmaya başlayınca Akkoyunlu beyleri, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Osmanlı Devleti'ne sığınan bu beyler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini Şah İsmail'e karşı savunmuşlardır. Böylelikle Akkoyunlu beyleri Osmanlı himayesinde varlıklarını korumuşlardır.¹⁰⁴

Kaynaklar ve Araştırmalar

Doğu Anadolu ve İran coğrafyasında 300 yıllık bir tarihe sahip olan Akkoyunlu Devleti'nin kaynakları genellikle Farsça ve Türkçe kaleme alınırken, 600 yıl Anadolu coğrafyasında hüküm süren Osmanlılar ise yazı dilinde Osmanlıca'yı kullanmışlardır. Yapacağımız çalışmada, Akkoyunlu Devleti'ndeki yönetim, diplomasi, elçi teatisi, kutlamalar, şenlikler, ilticalar, evlilikler, din mezhep etkisi gibi konularda uygulanan yöntem ve kuralların Osmanlı Devleti'ndeki yansımalarına bakılarak iki devletin diplomasi alanındaki ilişkisi araştırılacaktır. Akkoyunlu ve Osmanlı Devleti'ne ait kaynak eserler (kitabeler, meskûkât, vakfiye, diplomatik yazışmalar, vekayinâmeler, seyahatnâmeler, münşeât mecmuaları vb) ile Batı ve Doğu dillerinde yazılan araştırma eserler taranarak söz konusu iki devletin nasıl bir ilişki içerisinde buldukları ve birbirlerinden nasıl etkilendikleri hakkındaki bilgilere ulaşılması amaçlanmıştır.

a. Kitabeler

A. Şerif Beygu, Akkoyunlu tarihi ile ilgili kitabelerin incelemesini yapmıştır. “*Erzurum Tarihi*”¹⁰⁵ isimli eserinde, Erzurum'da Akkoyunlu mimari yapıları hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Mimari yapılardaki kitabelerde, Akkoyunlu ve Osmanlı

---

¹⁰² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 323-325.; Taziye mektupları daha samimi ve içten yazılan mektuplar arasında yer almaktadır. El-Kâtib, *Menâhicü'l-inşa*, 26.

¹⁰³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 332.

¹⁰⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 381-382.

¹⁰⁵ Abdürrahim Şerif Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, (İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936).

dönemleriyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca eserde, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey ile Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın mücadelesi, Uzun Hasan Bey'in oğlu Uğurlu Mehmed'in isyanı ve sonrasında Uğurlu Mehmed'in Osmanlı hükümdarı II. Mehmed'e sığınması, Akkoyunlu Devleti'nde Yakub Bey dönemi ve sonrasında yaşanan taht mücadeleleri hakkında birçok bilgi de bulunmaktadır. Eserde Safevi hükümdarı Şah İsmail'in zulmünden kaçıp Osmanlı'ya sığınan Akkoyunlu Ferruhsad Bey hakkında verilen bilgilerden Akkoyunlu-Osmanlı ilişkilerinin son dönemiyle ilgili kayıtlar bulunmaktadır.

Şevket Beysanoğlu'nun "*Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*"¹⁰⁶ isimli eseri, Âmid (Diyarbakır) bölgesindeki Akkoyunlular hakkında bilgiler sunan önemli bir çalışmadır. Üç cilt halinde yayına hazırlanan eserin ikinci cildi (Akkoyunlulardan Cumhuriyet dönemine kadar Diyarbakır tarihi) araştırmamızda kullanılmıştır. Eserde Akkoyunluların beylik ve devlet dönemleriyle ilgili bilgiler verilmiştir. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey ile Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah mücadelesi, Uzun Hasan Bey'in kişiliği, Akkoyunlu-Osmanlı mücadelesinin başlaması ve yaşanan gelişmeler, Otlukbeli Savaşı, Akkoyunlu Devleti'nin yıkılma süreci, Akkoyunlu dönemi mimari eserler gibi konularda ayrıntılı bilgilerden yararlanılmıştır. Ayrıca Akkoyunlu bilim, kültür, sanat hayatı ile Amid'de kesilen sikkelerden bahsedilmiştir. Araştırmamızda Akkoyunlu-Osmanlı siyasi ilişkileri boyutunda bu eserden yararlanılmıştır.

b. Meskûkât

Meskûkât yani sikkelerin incelenmesi, ait olduğu devletin ekonomik, siyasi, dini, hükümdarların saltanat yılları, taht kavgaları gibi konular hakkında bilgiler vermesi açısından önemlidir.

İbrahim Artuk'un "*İstanbul Arkeoloji Müzeleri Nüvizmatik Kabinesi'ne Giren Bazı Önemli Sikkeler*"¹⁰⁷ isimli çalışmasında Akkoyunlu beylerinden Kasım Bey'in isminin yer aldığı altın bir sikkeden bahsedilmektedir. Akkoyunlu Devleti'nde iki Kasım Bey bulunması ve hangisine ait olduğunun anlaşılması için Akkoyunlu tarihi ile ilgili bilgiler verilmiştir.

---

¹⁰⁶ Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi*, c. 2, (Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, 1997).

¹⁰⁷ İbrahim Artuk, "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Nüvizmatik Kabinesi'ne Giren Bazı Önemli Sikkeler", *IV. Türk Tarih Kongresi*, (1948): 125-131.

M. İskender Targaç'ın "*Nadir Birkaç Sikke-3*"¹⁰⁸ isimli çalışmasında nadir bulunan sikkeler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Çalışmada Akkoyunlu Mirza Zeynel'in şehzade iken yönetimi altında bulunan Âmid'de bastırıldığı sikke incelemiştir. Araştırmamızda şehzadelerin devlet yönetimindeki faaliyetleri önemli olduğu için bu çalışmadan yararlanılmıştır. Basılan sikkeler hakkında yapılan çalışmalar dönemin ekonomik ve yönetsel konularında bilgi sağlamıştır.

c. Vakfiyeler

Akkoyunlu vakıfları ile ilgili ayrıntılı bir çalışma yapılmamasına rağmen bazı çalışmalarda Akkoyunlu vakıflarından da bahsedilmiştir. A. Şerif Beygu'nun "*Erzurum Tarihi*"¹⁰⁹ isimli eserlerinde vakıflarla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Eserin Karakoyunlu, Timurlenk, Akkoyunlu bölümünde Erzurum havalisinde yaşanan rekabet anlatılırken devletlerin birbirleriyle olan münasebetlerine de değinilmiştir. Erzurum, ticari faaliyetleri ön planda olan ve ticaret güzergâhı üzerinde bulunan önemli bir merkez olduğundan Akkoyunlu-Osmanlı arasında rekabet konusu olmuştur. Eserde, bu iki devletin mücadelesi bahsedildiğinden araştırmamız için önemlidir.

M. Mehdi İlhan'ın "*Amid (Diyarbakır)*" isimli eseri 1518 tarihli mufassal defterinin tıpkıbasımı ile yayınlanmıştır. Eserin, Türkçe ve İngilizce bölümlerine defterin Osmanlı Türkçesi ile tıpkıbasımı eklenmiştir. Osmanlı Devleti'nin Âmid bölgesini fethinden sonraki yıllarının anlatıldığı eserde, vergi, ticaret, tımar, vakıf ve mülk arazisi gibi konularla birlikte Akkoyunlular dönemindeki uygulamalara da yer verilmiştir. Akkoyunlu vakıf, toprak ve ticaret konusunda 1518 tarihli Mufassal defteri ile 1540 tarihli icmal defteri kayıtlarına göre bilgiler aktarılmıştır.¹¹⁰ Araştırmamızın ticaret ve iltica bölümlerinde bu eserden yararlanılmıştır.

d. Diplomatik Belgeler

Diplomatik belgeler arasında fermanlar, nâme-i hümâyûnlar, ahidnâmeler, kanunlar, mektuplar, kâtip yazışmaları, soyurgal belgeleri vb. sayılabilir. Ait olduğu dönemin sosyal, kültürel, ekonomik, dini, diplomatik ilişkileri ve üslupları gibi konularda ayrıntılı bilgiler vermektedir. Araştırmamıza kaynaklık eden iki diplomatik

¹⁰⁸ M. İskender Targaç, "Nadir Birkaç Sikke-3", *Türkiye Nümismatik Derneği Bülten*, sy. (2009): 1-24.

¹⁰⁹ Beygu, *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*.

¹¹⁰ M. Mehdi İlhan, *Amid (Diyarbakır)*, (Ankara: TTK, 2000), 122-128.

eserde (Feridun Bey'in ve Tâcîzâde Sâdî Çelebi'nin münşeâtlarında) Akkoyunlu-Osmanlı yazışmalarının kayıtları bulunmaktadır.

1. Feridun Ahmed Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*

Osmanlı Devleti'nde divan ve sır kâtipliği ile nişancı görevlerinde bulunan Feridun Ahmed Bey (ö. 991/1583), gençliğinden itibaren devlet yazışmalarına önem vermiş ve ulaşabildiği belgelerin nüshalarını derleyip günümüze ulaştırmasına vesile olmuştur. Feridun Bey, diplomatik yazışmaların derli toplu muhafaza edilmesi gerektiğini düşünmüş ve bu yönde çalışma yaparak devlet yazışma kayıtlarını derlemiştir. Sadece döneminde yazılan kayıtlara değil Hz. Muhammed (sav) ve dört halife dönemlerinden de bir kısım yazışmalara erişen Feridun Bey, bu eserini III. Murad'a (salt. 1574-1595) sunmuştur.

Kendi döneminden önceki yazışmalarda, bazı yanlışlıklar yapılabilmesi ve belgelerdeki üslubun kendi dönemindeki gibi kullanabilmesi gibi bazı ayrıntı ve olasılıklar göz önüne alınarak okunup dönem kaynakları ile karşılaştırılıp incelenmesi gereken lakin bu eksikliklere rağmen önemini fazlasıyla koruyan diplomatik belgelerin, derli toplu bulunabileceği nadir eserlerdendir. Dönem araştırmaları için birinci el kaynak olan mektuplaşmalar, diplomatik görüşmelerde hangi teamüllerin izlendiği, hitap biçimleri, kullanılan üsluplar gibi konularda bizlere önemli bilgiler sunmaktadır. Feridun Bey, eserini iki cilt halinde tamamlamıştır. TBMM arşivi, bu eseri tarayarak sanal ortamda araştırmacıların kullanıma sunmuştur.¹¹¹ Araştırmamızda Feridun Bey'in TBMM tarafından hazırlanan sanal ortamdaki eseri kullanılmıştır. Eserde Akkoyunlu-Osmanlı arasında yazılan toplam elli sekiz yazışma belgesi bulunmaktadır. Eserin birinci cildinde bulunan bu yazışmalar, dönemin siyasi, ekonomik, diplomasi vb. konuları hakkında önemli bilgiler veren belgelerdir.

2. Tâcîzâde Sâdî Çelebi, *Münşeât*

Tâcîzâde Sâdî Çelebi'nin (ö. 922/1516), "*Münşeât*"¹¹² isimli eseri Akkoyunlu-Osmanlı arasındaki mektupları konu edindiğinden Akkoyunlu tarihi için ciddi bir kaynak mahiyetindedir. Sâdî Çelebi, Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid'in

¹¹¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1-2, (İstanbul: 1274), erişim tarihi: 25 Ocak 2019, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/588>

¹¹² Tâcîzâde Sâdî Çelebi, *Münşeât*, neş. N. Lugal ve A. Erzi, (İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956).

himayesinde seraskerlik görevinde bulunduğu süre boyunca eline ulaşan yazışmaların suretlerini eserinde toplamıştır. Buradaki mektuplar, Uzun Hasan Bey ile Amasya valiliği görevi yapan Şehzade Bayezid (II. Bayezid, salt. 1481-1512) arasında geçen yazışmalardan ibarettir. Osmanlı'nın diğer devlet adamlarıyla olan yazışmaların da bulunduğu eserin araştırma konumuz açısından önemi, Akkoyunlu hükümdarı ile Osmanlı şehzadesi arasında geçmesidir. 1956 yılında Necati Lugal ve Adnan Erzi tarafından neşredilen ve İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyüddin Efendi 3258 numaralı kayıtlı bulunan eser, araştırmada kullanılmıştır.

e. Menakıbnâmeler ve Edebi Eserler

a. Devvânî, *Arznâme*

Devvânî (ö. 908/1502) 1424 veya 1427 yılında İran'ın Kazerun şehrinin Devvan Köyü'nde doğmuştur. Âlim ve soylu bir aileye mensup olan Devvânî, önce Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ın oğlu Ebû Yusuf tarafından sadaret görevinde hizmette bulunmuş, ardından Karakoyunlular'ın yenilmesiyle bölgede hüküm sürmeye başlayan Akkoyunlular'ın hizmetine girmiştir.¹¹³ Devvânî'nin "*Arznâme*" isimli eserinde, Akkoyunlu tarihi ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Araştırmamızda incelenen eser, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey'in idari teşkilatı hakkında bilgiler sunan, Farsça kaleme alınan, Kanun-ı Evvel 1331 İstanbul cilt 2 ve sayı 5 Köprülüzade Mehmed Fuat ismiyle "*Milli Tetebbûlar Mecmuası*"nda¹¹⁴ yayınlanmıştır. Araştırmamızın hükümdarlar bölümünde yararlandığımız eserde, Uzun Hasan Bey'in devlet yönetiminde uyguladığı idari teşkilat hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.

b. Muhyî-i Gülşenî, *Reşehât-ı Muhyî*

Asıl adı Muhammed olan Muhyî-i Gülşenî (ö. 1017/1608'den sonra), 1529 Edirne doğumlu olup Gülşeniyye tarikatına¹¹⁵ mensup olmasından dolayı *Gülşenî* nisbesi kullanılır. Dedesi, Akkoyunlu topraklarında, Şiraz valisi Sufi Halil'in zulmünden Kazvin'e kaçmış, orada Kızılbaşlar zulmünde hayatını kaybetmiş bunun

¹¹³ Harun Anay, "Devvânî", *DİA*, c. 9, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 257-258.

¹¹⁴ Köprülüzade, "Arzname", *Milli Tetebbûlar Mecmuası*, c. 2, 273-305.

¹¹⁵ "Halvetiyye tarikatının bir koludur." Mustafa Kara, "Gülşeniyye", *DİA*, c. 14, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 256.

üzerine Edirne'ye yerleşmişler ve kendisi de burada doğmuştur¹¹⁶. Müellifin “*Reşehât-ı Muhyî*”¹¹⁷ isimli eseri, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi 302 numaralı kayıtlı arşivden basımı gerçekleştirilmiştir. Eserde din, mezhep, tekke, mürid, tarikat ve devlet konularında önemli bilgiler bulunmaktadır. Araştırmamızda hükümdarların dini zümrelerle ilişkileri konusunda bu eserden yararlanılmıştır.

Araştırmamızın Akkoyunlu hükümdarları Uzun Hasan Bey ve Yakub Bey dönemlerinde devlet-din ilişkisi konusunda yararlandığımız, müellifin “*Menâkıb-ı İbrâhim-i Gülşenî*”¹¹⁸ isimli eseri de dönemin tasavvufî yönünün anlaşılmasında yardımcı olan önemli bir eserdir.

c. Dede Ömer Rûşenî

XV. yüzyıl Halvetî¹¹⁹ şeyhlerinden olan Dede Ömer Rûşenî (ö. 892/1487), Osmanlı topraklarında doğmuş, eğitimini İstanbul'da tamamlamıştır. Uzun Hasan Bey, Tebriz'i başkent yapınca (1469) kendisini Tebriz'e davet etmiş, o da davete icabet edip Uzun Hasan Bey'in eşinin, kendisi için yaptırdığı dergâha yerleşmiştir. Cuma sohbetlerinin vazgeçilmez siması olan Rûşenî, Uzun Hasan Bey'in vefatının ardından (1478), Sultan Halil ve Yakub Bey dönemlerinde de itibarını korumuştur. 1487'de Tebriz'de vefat eden Rûşenî, dönemin tasavvufî konu edinen eserleri, Akkoyunlu dönemi dini hayatı konusunda bilgiler vermektedir. Akkoyunlu hükümdarlarının tarikatlara bakışı hakkındaki bilgilerden yararlandığımız Rûşenî'nin hayatı ve eserleri hakkında çalışmalar yapılmıştır. Araştırmamızda Alireza Mukaddem,¹²⁰ Hidayet Ünal,¹²¹ Mustafa Uzun,¹²² Semra Aydemir¹²³ ve Suna Demir¹²⁴ çalışmalarından yararlanılmıştır.

¹¹⁶ Tahsin Yazıcı, “Muhyî-i Gülşenî”, *DİA*, c. 31, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 79-80.

¹¹⁷ Muhyî-i Gülşenî, *Reşehât-ı Muhyî*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014).

¹¹⁸ Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014).

¹¹⁹ “Ömer Halvetî'ye (ö. 800/1397-98) nisbet edilen İslam dünyasının en yaygın tarikatıdır.” Süleyman Uludağ, “Halvetiyye”, *DİA*, c. 15, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 393.

¹²⁰ Alireza Mukaddem, “Ruşeni, Dede Ömer”, *Danışname-i Cihan-ı İslam*, c. 20, (Tahran: Bunyad-ı Dairetü'l-maarif-i İslamî, 1396).

¹²¹ Hidayet Ünal, “Rûşenî Ömer Dede'nin Çobân-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)”, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003).

¹²² Mustafa Uzun, “Dede Ömer Rûşenî”, *DİA*, c. 9, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994).

¹²³ Semra Aydemir, “Dede Ömer Rûşenî (Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)”, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1990).

f. Vekayinâmeler

1. Akkoyunlu Dönemine Ait Vekayinâmeler

Ebû Bekr-i Tihirânî, *Kitâb-ı Diyarbekriyye*

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri hakkında genişçe bilgelerin yer aldığı eser, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey adına Farsça olarak Ebû Bekr-i Tihirânî (ö. 882/1477'den sonra) tarafından 1470-71 yılında kaleme alınmıştır. Tihirânî'nin hayatı hakkında çok fazla bilgi olmamasına rağmen onun, Akkoyunlu divanında münşilik yaptığı bilinmektedir. Eseri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmenleri hakkında yazılmış tek tarih kitabı olması büyük önem arz etmektedir. Eserde, Hz. Âdem'den başlayarak kendi dönemine kadar olan olaylar anlatılırken aynı zamanda Akkoyunlu-Osmanlı ilişkileri bakımından da ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca Timurlu tarihi ve Çağataylar hakkında, müellifin dönemine ait konular da yer almıştır. Eserinde kendisini Ebu Bekr el-Tihirânî el-İsfahani şeklinde tanıtan müellifin, Tahran'da doğmuş olduğu, Şâhruh'un inşâ divanında görev aldığı, 1458'de Karakoyunlu Cihanşah'ın Horasan seferine katıldığı, Cihanşah ile Çağataylı Ebû Said Mirza Han arasındaki barış antlaşmasını yazdığı, 1468 yılında Akkoyunlu Uzun Hasan Bey ile Timurlu Ebû Said Mirza Han arasındaki savaşta Kazvin'de bulunduğu ve Uzun Hasan Bey'in en güvenilir adamı olarak görevlerde bulunduğu bilinmektedir. İki cilt halinde yazılan eser, Faruk Sümer ve Necati Lugal tarafından neşr edilmiş ve 1999'da Mehmet Demirdağ tarafından Türkçeye çevirmiştir. Araştırmamızda eserin, 2001'de Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılmıştır.¹²⁵

Ebü'l-Hayr Emînüddîn Fazlullah b. Rûzbihân b. Fazlillâh el-Huncî el-İsfehânî, *Târih-i Âlem'ârâ-yı Emînî*

1456 Şiraz doğumlu olan Huncî'nin (ö. 927/1521) ailesinin soyu, aslen Fars'ın Lar bölgesindeki Hunc kasabasından olan sufi Rûzbihân-ı Bakli'ye dayanmaktadır. 1487'de Tebriz'de Akkoyunlu sarayına gittiğinde Yakub Bey'e biat etmiştir. Bundan sonra sarayda oturmuş ve hükümdarın çeşitli seferlerine katılmıştır. Hükümdarın emriyle Akkoyunlu tarihini yazmaya başlayan müellif, Yakub Bey'in ölümünden sonra, bir süre hükümdarın oğlu Mirza Baysungur'un hizmetinde görev almış ve eserini Mirza

¹²⁴ Suna Demir, "Dede Ömer Rüşenî Divanı'nın (1b-60a) Transkripsiyonlu Metni", (Yüksek Lisan Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2010).

¹²⁵ Ebu Bekr-i Tihirânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çev. M. Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 6-8.

Baysungur'a sunmuştur. Daha sonra Akkoyunlu tahtına çıkan şehzadelerin taht kavgaları yüzünden Azerbaycan'dan ayrılan Huncî, Horasan'da Sultan Hüseyin Baykara'nın sarayına sığınmıştır. Şeybânî Han, Horasan'ı alınca (906/1500) onun sarayında kalmıştır. Şeybânî Han'ın 1510'da öldürülmesinden sonra Türkistan'a çekilen Şeybânîlerin yeni lideri Ubeydullah Han'ın sarayında kalan Huncî, 13 Nisan 1521'de Buhara'da vefat etmiştir.¹²⁶

Târih-i Âlem'ârâ-yı Emînî, Uzun Hasan Bey'in ölümü ile başlar ve Yakup Bey'in ölümü ile son bulur. *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'nin bir devamı niteliğinde olan eserde, Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlu Devleti'ndeki iç sorunlar, taht mücadeleleri, aşiretler, Akkoyunlu-Safevîye bağlantısı, elçilik, şehzadeler üzerindeki Selçukşah Begüm'ün etkisi gibi birçok konu hakkında bilgiler de verilmiştir. Araştırmamızda Derya Örs tarafından hazırlanan doktora tezi kullanılmıştır.¹²⁷

2. Safevî Dönemine Ait Vekayinâmeler

Hasan-ı Rûmlû, *Ahsenü't-Tevârih*

Müellif (ö. 985/1577) hakkında eserinin çeşitli yerlerinde, kendisi hakkında söylediklerinden başka bir bilgiye rastlanmamıştır. 1530-31 yılında Kum'da doğan Hasan Rumlu, Safevî ordusunda görev almış ve eserini yazarken *Kitâb-ı Diyarbekriyye*'den çokça yararlanmıştı. Farsça yazılan ve II. Şah İsmail'e ithaf edilen eser, 12 ciltten oluşur ancak 11. ve 12. ciltleri haricindeki ciltler günümüze ulaşmamıştır. 1404-1494 yılları arasında Karakoyunlu, Akkoyunlu, Timurlu ve Osmanlı tarihini, yıllara göre anlatan, temel kaynak kitaplarından birisidir. Farklı kütüphanelerde yazma nüshaları bulunan eserin son cildi (12. cilt) 1931 yılında C. N. Seddon tarafından neşredilmiştir. Araştırmamızda 2006'da Mürsel Öztürk tarafından hazırlanan Türkçe çevirisinden faydalanılmıştır.¹²⁸

Budak Münşi Kazvînî, *Cevâhirü'l-ahbar*

Muhtemelen 1510 yılında Kazvin doğumlu olan Budak Münşi, Kazvini ismi ile bilinmektedir. Dört bölümden oluşan "*Cevâhirü'l-Ahbar*"¹²⁹ eserinin son bölümünde

¹²⁶ Tahsin Yazıcı, "Huncî", *DİA*, c. 18, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 374.

¹²⁷ Derya Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi, (Doktora Tezi, Ankara, 1999).

¹²⁸ Hasan Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, çev. M. Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006), 1-9.

¹²⁹ Budak Münşi Kazvînî, *Cevâhirü'l-ahbar*, haz. B. Nejad, (Tahran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub, 2000).

Akkoyunlular hakkında bilgiler bulunmaktadır. Eser Behram Nejad tarafından yayına hazırlanmıştır. Eserde, Akkoyunlu Yakub Bey'in ölümünden sonraki istikrarsız dönemde şehzadeler ve aşiretler konusunda bilgiler bulunmaktadır.

Gaffârî, *Tarih-i Cihân-ârâ*

1494-95 Kazvin doğumlu olan Ahmed b. Muhammed-i Gaffârî-i Kazvînî (ö. 975/1567), kadılık görevi yapmış ve Safevî hükümdar ve şehzadelerle yakın ilişki içinde bulunmuştur. Gaffârî'nin babası da Safevî Devleti'nde kadılık görevinde bulunmuştur ve hükümdarlara yakın bulunduğu için eserinde önemli bilgiler bulunmaktadır.¹³⁰ “*Nüsaḥ-ı Cihânârâ*” olarak da bilenen eser, umumi bir tarih niteliği taşımaktadır. Dünyanın yaratılışından başlanan eserin ikinci bölümünde İslamî dönemdeki hükümdarlar hakkında bilgiler verilmiştir. Eserin neşri, Hasan-ı Nerâki tarafından 1343 yılında Tahran'da yayımlanmıştır.¹³¹ Araştırmamızda Yakub Bey ve ölümünden sonraki dönemlerde, Akkoyunlu şehzadelerin mücadelelerinde etkin roller üstlenen aşiret reisleri ve rekabetleri konusunda neşredilen eserden yararlanılmıştır.

Mîr Yahyâ Kazvînî, *Lübbü't-Tevârîḥ*

1481 Kazvin doğumlu olan Mîr Yahyâ b. Abdillatîf Hüseyinî el Kazvînî (ö. 962/1555), Şah I. Tahmasb'ın himayesinde bulunmuştur. Sünnî olduğu iddiası ortaya atılınca Şah tarafından hapsedilmiş ve kısa süre sonra 1555'te vefat etmiştir. İyi bir tahsil hayatı olan Kazvînî, eserini dört bölümde kaleme almış ve üçüncü bölümde İslam dönemi hükümdarlarını konu edinmiştir. Araştırma konusu nedeniyle önemli olan üçüncü bölümde, Hulefâ-yi Râşidîn'den başlanıp Moğollar, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular hakkında bilgiler bulunmaktadır. Eser, Seyyid Celâleddîn-i Tahrânî tarafından 1314 yılında neşredilmiştir. Ayrıca 1621'de Pietro Della Valle tarafından İtalyancaya, sonra da 1690'da Gilberto Gaulanino ve Antonio Gollando tarafından Latinceye çevirileri yapılmıştır.¹³² Eserin, 2007 yılında yapılan Akkoyunlu bölümü çevirisi, araştırmamızda kullanılmıştır.¹³³

¹³⁰ Sadıq Sajjadî, “Gaffârî”, *DİA*, c. 13, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 280-281.

¹³¹ Gaffârî, *Tarih-i Cihân-ârâ*, nşr. H. Neraki, (Tahran: İntişarat-ı Kitâb Furuş-i, 1334).

¹³² Rıza Kurtuluş, “Kazvînî, Mîr Yahyâ”, *DİA*, c. 25, (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 158.

¹³³ Altan Çetin, “Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevârî'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler”, *Belleten*, c. 71, sy. 260 (2007): 53-64.

3. Timurlu ve İlhanlı Dönemlerine Ait Vekayinâmeler

Atâ Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*

İlhanlı dönemi tarihçisi ve devlet adamı olan Ebü'l-Muzaffer Alâüddîn Atâ' Melik b. Bahâiddîn Muhammed el-Cüveynî (ö. 681/1283), 1226-1283 yılları arasında yaşamıştır. Akkoyunlular, İlhanlı kültür mirası içinde varlıklarını sürdürdükleri için eserde, Akkoyunlu uygulamalarının temelleri bulunmaktadır. Eserde, Moğol gelenek ve görenekleri, Cengiz Han Yasaları, İran'daki fetih politikaları, elçilik uygulaması, hatunların görevleri gibi çeşitli konularda bilgiler yer alır.¹³⁴ Araştırmamızın, Akkoyunlu ile Osmanlı arasındaki ilişkilerde uygulanan birtakım protokol ve nizamların nasıl şekillendiğinin anlaşılması için bu kaynak eserin Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirisinden yararlanılmıştır.

Devletşah, *Tezkiretü's-Şuarâ (Tezkire-i Devletşah)*

Yaşamının büyük bir kısmını Timurlu şehzadelerin saraylarında resmi görevlerde bulunarak geçiren Devletşâh b. Bahtilâh-ı Semerkandî (ö. 900/1494-95), XV. yüzyıl İran edebiyat tarihçisidir. Eserinde İran şairlerinin yaşam öykülerinden ve şiirlerinden bahsetmiştir. Ayrıca Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu tarihiyle ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Eser, yedi tabakaya ayrılmış ve her tabakada yaklaşık 20 fâzıl, yedi tabakadan sonra da Hâtîme kısmı bulunmaktadır. Hâtîme kısmında, önemli devlet adamlarının ahvali anlatılmaktadır. Araştırmamızda, 1963 yılında Necati Lugal tarafından Türkçeye çevirisi yapılarak iki cilt halinde yayımlanan eserin, ikinci cildinde bulunan bilgilerden yararlanılmıştır.¹³⁵

Hândmîr, *Habib'üs-Siyer fi Ahbar-ı Efrad- Beşer*

Muhtemelen 1474 doğumlu olan Gıyâsüddîn b. Hâce Hümâmiddîn Muhammed b. Hâce Celâliddîn Muhammed b. Hâce Burhâniddîn Muhammed-i Hüseyinî Şîrâzî'nin (ö. 942/1535-36) babası, Sultan Mahmud'un vezirliği görevinde bulunmuştur. Kendisi de Hüseyin Baykara oğlu Bedfüzzaman Mirza'nın hizmetinde bulunmuş, sonrasında hükümdarın isteği üzerine ilmi çalışmalar ve vakıf işleriyle meşgul olmuştur. Umumi bir tarih niteliği taşıyan eseri, yaratılıştan Şah İsmail'in ölümüne kadarki olayları ele almaktadır. Anlatılan her devrin sonuna, dönem vezirler ve diğer devlet adamları,

¹³⁴ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, çev. M. Öztürk, (Ankara: TTK, 2013), x1-x111.

¹³⁵ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah I-II*, çev. N. Lugal, (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1963).

ulema, şairler, seyyidler vb kişiler hakkında bilgiler de sunulan eser, Nuruosmaniye Kütüphanesi 4889 numaralı kayıtlıdır.¹³⁶ Araştırmamızın Yakub Bey'in ölümünden sonra şehzadelerin ve aşiretlerin mücadelesi konusunda, Muhammed Debîr-siyakî tarafından yayına hazırlanan eserden yararlanılmıştır.¹³⁷

Nizâmeddin Şâmî, *Zafernâme*

Emir Timur, Tebriz'de (Şamb-i Gazanlı) bulunan Nizâmeddin Şâmî'yi (ö. 814/1411-12), yanına davet etmiştir. Davete icabet eden Şâmî, Emir Timur'un isteği üzerine, 1402 yılında bu eserini kaleme almıştır. Emir Timur'un bu isteğinin altında yatan sebep ise devletin, kuruluşun saltanatına kadar yapılan işlerin tam manasıyla anlatılmamasıdır. Emir Timur, eserin yazılırken ağdalı bir anlatıma ve kelime oyunlarına başvurulmamasını şart koşmuş, böylelikle yazılacak eserin herkes tarafından okunup anlaşılabilmesi sağlanmıştır. Timur'un özel tarihi olarak hazırlanan eser, devlet yönetiminde bir rehber, hükümdarlar için bir müracaatgâh, devlet kural ve kanunların düzenlenmesinde bir öncü olmasıyla çok yönlü bir kaynak eserdir. *Sahib Kıran* olarak bahsedilen Emir Timur'un saltanat yıllarının (1346/1404) ayrıntılı bir şekilde ve kendi döneminde hazırlanması, eserin önemini bir kat daha arttırmaktadır. Eser, 1405 yılı Emir Timur'un ölümü bahsedilmeden tamamlanmıştır. Eserde Timurlu, Osmanlı, Akkoyunlu, Karakoyunlu devletlerinin tarihiyle ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Araştırmamızda kullanılan eserin Türkçe çevirisi 1949 yılında Necati Lugal tarafından yayımlanmıştır.¹³⁸

4. Osmanlı Dönemine Ait Vekayinâmeler

Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazade Tarihi*

Eserinin ilk satırlarında kendisini Derviş Ahmed Âşıkî olarak tanıtan, asıl adı Derviş Ahmed olan Âşıkpaşazâde (ö. 889/1484), Osmanlı müverrihlerindedir. 1481 yılında, 82 yaşındayken İstanbul'da vefat etmiştir. II. Murad (salt. 1421-1444, 1446-1451) ve II. Mehmed (salt. 1444-1446, 1451-1481) döneminde Balkanlar'a yapılan seferlere gazi-derviş olarak katılmıştır. Âşıkpaşazade'nin eseri genellikle *Tevârih-i Âli Osman* adıyla anılmaktadır. Eser, kronolojik bir düzen içerisinde ve her bir

¹³⁶ İsmail Aka, "Hândmîr", *DİA*, c. 15, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 550-552.

¹³⁷ El-Hüseynî Hândmîr, *Tarih-i Habibüs-Siyer fi Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*, haz. M. Debîr-siyakî, c. 4, (Tahran: İntişarat-ı Kitab Furuş-i, 1353).

¹³⁸ Nizameddin Şami, *Zafernâme*, çev. N. Lugal, (Ankara: TTK, 1949), 10-14.

konuya bir bab ayrılarak anlatılmıştır. Araştırmamıza kaynaklık eden bablar; II. Murad (1421-1451) 83.-121. bab, II. Mehmed (1451-1481) 122.-157. bab, II. Bayezid (1481-1512) 158.-168. bablardır. Araştırmamızda eserin 2013 yılında Necdet Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılmıştır.¹³⁹

Hadîdî, *Hadidî Tarihi*

Asıl adı bilinmeyen ve *Hadîdî* mahlasıyla tanınan müellif (ö. 937/1530-31), II. Bayezid (salt. 1481-1512), I. Selim (salt. 1512-1520) ve I. Süleyman (salt. 1520-1566) dönemlerinde yaşamıştır. “*Hadidî Tarihi*” 6650 beyitten ve 198 konu başlığından oluşan bir Osmanlı tarihidir. Eserin kaynakları arasında *Âşıkpaşazâde Tarihi*, *Oruç Beğ Tarihi*, *Neşrî Tarihi* ve *Anonim Tevârih-i Âl-i Osmanlar* yer almaktadır. Eser, 1523 yılına kadarki Osmanlı tarihini anlatmaktadır. Eser orijinal bir kaynak olmasa da müellifin, Osmanlı tarihiyle ilgili bazı sorunların çözümünde sağladığı bilgilerin varlığı eseri önemli kılmaktadır. Yerli ve yabancı kütüphanelerde kaydı bulunan bu eser, araştırmamıza kaynaklık etmektedir.¹⁴⁰

Hoca Sâdeddin Efendi, *Tâcü't-Tevârih*

Sâdeddin Mehmed b. Can Hâfız Mehmed b. Hâfız Cemâleddin (ö. 1008/1599), aslen İsfahanlı olup Fars kökenlidir. Dedesi Hâfız Mehmed, Çaldıran Seferi (1514) sonrasında, I. Selim'in (salt. 1512-1520) Tebriz'den İstanbul'a getirttiği âlimler ve zanaatkârlardan birisidir. Sesiyle dikkat çeken Hâfız Mehmed, I. Selim'in özel hâfızı olmuştur. Babası Hasan Can ise hükümdara sırdaşlık yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin temel kaynaklarından biri olan *Tâcü't-Tevârih*, Selânikî Mustafa Efendi ve Naimâ'nın yazdıkları eserler, bu tarihi izleyen ve tamamlayan eserlerdir. Eserde, elçilik konusunda kayda değer bilgiler bulunmaktadır. Araştırmamızda eserin, 1974 yılında İsmet Parmaksızoğlu tarafından yayımlanan Türkçe çevirisi kullanılmıştır.¹⁴¹

Kemalpaşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân*

1469 Tokat veya Edirne doğumlu olan müellifin asıl adı Şemseddin Ahmed'dir (ö. 940/1534). Arap dili ve edebiyatı, mantık ve Farsça öğrenen, dönemin ünlü

¹³⁹ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*, haz. N. Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013), xvii-xxx.

¹⁴⁰ Hadîdî, *Hadidî Tarihi*, haz. N. Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2015), xix-xxxv.

¹⁴¹ Hoca Sâdeddin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, haz. İ. Parmaksızoğlu, (İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1974), v-xi.

âlimlerinden dersler alan Kemalpaşazâde, Edirne’de Ali Bey (Taşlık) Medresesi müderrisliği görevinde iken Türkçe bir Osmanlı tarihi yazması için görevlendirilmiştir. Müderrislik, kazaskerlik, beylerbeylik, şeyhülislamlik görevlerinde bulunan Kemalpaşazâde, hadis, tefsir, fıkıh, tarih, edebiyat, felsefe, dil, tıp alanlarında çalışmalar yapmış bir âlimdir. II. Bayezid’in isteği üzerine kaleme aldığı eserinde her hükümdar dönemi için bir cilt yazarak hazırladığı toplam sekiz ciltlik çalışmasını hükümdara sunmuştur. Daha sonra I. Süleyman’ın isteği üzerine Osmanlı tarihini yazmaya devam eden Kemalpaşazâde, eserinde 1527 Mohaç Seferi sonuna kadar meydana gelen olayları konu edinmiştir. Günümüze ulaşan eserin yedinci cildi (defteri) hariç diğer ciltleri XVII. yüzyılda yapılan istinsahlarıdır. Eserin, İstanbul kütüphaneleri dışında Avrupa ve Mısır’da nüshaları bulunmaktadır.¹⁴² Osmanlı teşkilat ve kültür tarihi hakkında bilgiler sunan eser, konumuz açısından Akkoyunlu Osmanlı ilişkilerinin bulunduğu dönemin yakın tanığı olması sebebiyle verdiği bilgiler önemlidir. Araştırmamızda *Tevârih-i Ali Osman* serisinin XVIII. Defter’inde bulunan, Akkoyunlu Yakub Bey’in ölümü sonrasında şehzadelerin mücadeleleri konusundaki bilgilerden yararlanılmıştır.¹⁴³

İdrîs-i Bitlisî, *Heşt Behişt VII. Ketîbe*

Eserinde kendisinden İdris b. Şeyh Hüsâmeddin Ali el-Bidlisî olarak bahsetmektedir. Akkoyunlu Devleti’nde inşâ görevinde bulunan İdrîs-i Bitlisî (ö. 926/1520), Akkoyunluların Safevîler tarafından yıkılmasından sonra Osmanlı sarayında II. Bayezid’in (salt. 1481-1512) emrinde “*Heşt Behişt*” isimli eserini yazmaya başlamıştır. Eserini sekiz bölüm halinde ve her bir bölümde ilk sekiz Osmanlı hükümdarının dönemini anlatmıştır. Yedinci bölümde (VII. Ketîbe) II. Mehmed (salt. 1444-1446, 1451-1481) ve devrinin olayları anlatılmıştır. Araştırmamızda Muhammed İbrahim Yıldırım tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılmıştır.¹⁴⁴

Kıvâmî, *Fetihnâme*

Eserini II. Bayezid döneminde kaleme alan Kıvâmî (ö. ?), eserinde kendisinden çok bahsetmemiştir. Eserinde yazdıklarından kendisinin II. Mehmed (salt. 1444-1446, 1451-1481) ve II. Bayezid (salt. 1481-1512) dönemlerinde yaşadığı bilinmektedir. Toplamda 28 bölümden oluşan eserin ilk 25 bölümü II. Mehmed’in fetihlerine

¹⁴² Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde”, *DİA*, c. 25 (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 238-240.

¹⁴³ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)*, haz. A. Uğur, (Ankara: TTK, 1997).

¹⁴⁴ İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt VII. Ketîbe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*, çev. M. İ. Yıldırım, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), xvii.

ayrılırken son 3 bölümünde ise II. Bayezid dönemi fetihler konu edinmiştir. Eserinin giriş kısmında tevhid, münacat, dört halife ile Hasan ve Hüseyin'in anlatıldığı naat, rubaî ile II. Mehmed'e yazılan medhiye bölümleri yer alır. II. Mehmed ve II. Bayezid dönemi fetihleri anlatıldıktan sonra II. Bayezid'e yazılan "*fetih kasidesi*" ve eserinin son bölümünde ise dönemin ileri gelen devlet adamlarına (Davud Paşa, İbn-i Halil Paşa, İbrahim Paşa ve Ali Paşa) övgüler yer almaktadır. Kıvâmî'nin, fetihlere katılmış olması katılmadıklarını da bizzat duymuş olması kaleme aldığı eseri önemli kılmaktadır. Müellifin fetihlere katılmış olmasının kanıtı ise defterdarlık görevinde bulunmasıdır. Arapça ve Farsçayı ustaca kullandığı eserini 1487-88 yılında tamamlamıştır. El yazması eser, sahaf Rıza Nasrullah tarafından XVI. yüzyılda Almanya'ya satılmıştır. Eserin bilinen tek orijinal nüshası Berlin Bibliothek National'de bulunur.¹⁴⁵ Araştırmamızda Ceyhun Vedat Uygur tarafından 2007 yılında yayımlanan eseri kullanılmıştır.

Lütfi Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osman*

XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden olan Lütfi Paşa (ö. 970/1563), II. Bayezid (salt. 1481-1512), I. Selim (salt. 1512-1520) ve I. Süleyman (salt. 1520-1566) dönemlerinde vezirlik, sadrazamlık ve beylerbeyliği gibi devletin üst kademelerinde görevler almıştır. Lütfi Paşa, dönemindeki olayları anlatırken kendinden önceki olayları da anlatmaktadır. Eserinde, II. Bayezid ve I. Selim dönemlerinde Akkoyunlu-Osmanlı ilişkileri hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Kayhan Atik tarafından yayımlanan eser, araştırmamıza kaynaklık etmektedir.¹⁴⁶

Neşri, *Kitab-ı Cihan-Nüma*

Hayatıyla ilgili çok az bilgi bulunan Mehmed Neşri'nin (ö. 926/1520), küçük yaşta Bursa'ya geldiği ve burada müderrislik yaptığı bilinmektedir. Neşri, sekiz bölümde yazdığı dünya tarihi eserini, II. Bayezid'e (salt. 1481-1512) sunmuştur. Neşri eserinde, kısa bir giriş yaptıktan sonra, Oğuzlar, Türkiye Selçukluları ve Karamanoğulları ile ilgili özet bilgiler vererek 1288 yılında başlattığı Osmanoğullarının siyasi tarihini, Kara Boğdan Gazası (Ağustos 1485) ile sonlandırılır. Eserini, II. Bayezid'e yazdığı "*kaside*" ile tamamlar. Eserde Akkoyunlu Uzun Hasan Bey

¹⁴⁵ Kıvâmî, *Fetihnâme*, haz. C. V. Uygur, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 13-23.

¹⁴⁶ Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001).

dönemine ait bilgiler de bulunmaktadır. Necdet Öztürk tarafından 2013 yılında yapılan eserin Türkçe çevirisi, araştırmamızda kullanılmıştır.¹⁴⁷

Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*

XVII. yüzyıl büyük âlim ve tarihçilerden olan babası Lütfullah Efendi, memleketi Karaman'dan ayrılıp Selanik'e yerleşmiştir. 1631 yılında Selanik'te dünyaya gelen Ahmed Dede (ö. 1113/1702), Selanik Mevlevihanesi şeyhi Mehmed Efendi'ye intisab ederek Mevlevî olmuştur. Tahsiline burada başlayan Ahmed Dede, 1665 yılında tahsiline devam etmek için İstanbul'a gelir, Galata Mevlevihanesi şeyhi Arzî Dede'nin hizmetine girer. Burada tefsir, hadis ve fıkıh dersleri alır. 1667-68 yılında Müneccimbaşı Mehmed Efendi ölünce onun yerine geçer. IV. Mehmed'den (salt. 1648-1687) çokça itibar gören Ahmed Dede, hükümdarın tahttan indirilmesiyle görevine son verilir ve Mısır'a sürgün edilir. Kahire, Mekke ve Medine'de hayatına devam ederken 1700 tekrar Mekke'ye dönen Ahmed Dede, 1702 yılında vefat eder ve Mevlevi mezarlığına defin edilir. Ahmed Dede, mantık, tıp, hadis, tefsir, ahlâk, hendese gibi çeşitli alanlarda eserleri bulunur. Tarih alanında yazdığı "*Sahâifü'l-ahbâr fî Vekâyi'l A'sâr*" isimli eseriyle daha çok tanınmıştır. 1673 yılına kadar meydana gelen olayların anlatıldığı bir dünya tarihi niteliği taşıyan eser, 10 fasıldan oluşmaktadır. Her fasılda Ertuğrul Gazi'den başlayıp I. Süleyman (salt. 1520-1566) devrine kadar olan Osmanlı Devleti'ndeki hükümdarlar hakkında bilgiler bulunur. Fasıllardan önce bulunan giriş bölümünde Osmanlı Devleti'nin faziletleri, üstünlükleri, nasıl kuruldukları ve Ertuğrul Gazi'nin Rum topraklarına gelişi, nesebi, vefatına kadar meydana gelen olaylar anlatılmaktadır. İki cilt halinde basılan ve orijinal adı "*Sahâifü'l-ahbâr fî Vekâyi'l A'sâr*" olan Arapça eserin, "*Müneccimbaşı Tarihi*" adıyla yapılan Türkçe çevirisi araştırmamızda kullanılmıştır.¹⁴⁸

Oruç b. Âdil, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*

II. Bayezid dönemi (salt. 1481-1512) yazarlarından olan Oruç Beğ (ö. 908/1503'ten sonra), eserini kaleme alırken daha önce yazılan "*Tevarih-i Âli Osman*" şeklindeki eserlerden çokça alıntılar yapmıştır. Sade bir Türkçe kullanılarak yazdığı eserinde, II. Murad (salt. 1421-1451), II. Mehmed (salt. 1451-1481), II. Bayezid (salt.

¹⁴⁷ Mevlana Mehmed Neşri, *Cihânnümâ*, haz. N. Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013), XIX-XXIII.

¹⁴⁸ Müneccimbaşı Ahmed Dede, *Müneccimbaşı Tarihi*, çev. İ. Erünsal, c. I, (İstanbul: Tercüman Yayınları), 41-56.

1481-1512) dönemlerine ait bilgilere yer verir. Edirne ve çevresinde vuku bulan olayları, Rumeli'ye düzenlenen seferler, fırtına, sel ve deprem gibi doğal afetleri, yangınlar ve salgın hastalıklar, güneş ve ay tutulması gibi astronomik olaylar kronolojik ayrıntılarıyla birlikte kaydedilmiştir. Oruç Beğ'e ait altı yazmadan birisi Manisa'da, üçü Paris'te, diğer ikisi de Londra'da bulunmaktadır. Londra'da bulunan iki nüsha Fr. Babinger ve Nihal Atsız tarafından yayımlanmıştır. Araştırmamızda eserin, Necdet Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirisi kullanılmıştır.¹⁴⁹

Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Solakzade Tarihi*

Üsküp kökenli olan Mehmed (ö. 1068/1658), şiirlerinde *Hemdemi* mahlasını kullanmaktadır. Babası, padişah muhafızlarının başı olduğu için kendisine *Solakzâde* ismi verilmiştir. IV. Murad'ın (salt. 1623-1640) musahiblerinden olan Solakzâde, Enderun'da eğitim almıştır. XVII. yüzyıl tarihçilerinden olan Solakzade'nin eseri "*Solakzade Tarihi*" adıyla iki cilt halinde Vahid Çabuk tarafından yayına hazırlanmıştır. Eserde, Osmanlı, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Akkoyunlular ile ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. Araştırmamızda bu eserin birinci cildi daha çok kullanılırken ikinci cildinde bulunan Çaldıran Savaşı konusundaki bilgilerden yararlanılmıştır.¹⁵⁰

Şeref Han Bitlisi, *Şerefnâme*

Şeref Han (ö. 1012/1603-1604), XVI. yüzyılda Bitlis hükümdarı olarak hüküm sürmüştür. Eserini iki cilt halinde yazmıştır. İlk cildinde Kürt tarihiyle ilgili bilgilere yer vererek Kürt aşiretlerinin birbirleriyle, Osmanlı ve İran ile münasebetlerini konu edinmiştir. Osmanlı ve İran tarihi olarak ele alınan eserin ikinci cildi, konumuz açısından önemlidir. Osmanlı'nın kökenleri, ataları ve Anadolu topraklarına gelişlerinden başlayarak III. Mehmed'in (salt. 1595-1603) Haçova Savaşı'nın (1597) anlatılmasıyla son bulmaktadır. Osmanlı tarihiyle bağlantılı olarak İran tarihi de konu edilen eserin anlatımında olaylara yıl bazında yer vermiştir. Araştırmamızda, eserin 1971 yılında Arapçadan Türkçeye yapılan çevirisi kullanılmıştır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*, haz. N. Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014), 1x-x.

¹⁵⁰ Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, c. 1-2, haz. Vahid Çabuk, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1989).

¹⁵¹ Şeref Han, *Şerefnâme Osmanlı ve İran Tarihi*, çev. M. E. Bozarlan, (İstanbul: Ant Yayınları, 1971), 5-6.

5. Memlûk Dönemine Ait Vekayinâmeler

Azîz b. Erdeşîr-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*

Münşi ve şair olan Esterâbadî'nin (ö. 800/1398'den sonra) gençliği Bağdad'da geçmiştir. Önce Celayirlilerden Ahmed b. Üveys'in yanında yaşamış sonra Timur'un 1392-93 yılında Bağdad'ı alması üzerine Meşhed'e (Kerbela'ya) kaçmıştır. Burada yakalanarak Timur'un oğlu Miranşah'ın yanına götürülmüştür. Oradan da kaçarak 1394 yılında Sivas'a, Kadı Burhaneddin'in öldürülmesinden sonra Kahire'ye geçerek hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır. Esterâbadî'nin bilinen tek eseri olan "*Bezm u Rezm*" eseri, Sivas hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed'in emriyle kaleme alınan özel bir tarih kitabıdır. 1928'de Kilisli Rifat Beğ tarafından istinsah edilen eser, Fuat Köprülü tarafından neşredilmiştir. Mürsel Öztürk tarafından yapılan Türkçe çevirisi araştırmamızda kaynaklık etmektedir.¹⁵²

Bedreddin El-Aynî, *İkdu'l Cumân fi Tarihi Ehli'z Zaman*

Bedreddin Mahmud el-Aynî ismi ile meşhur olan müellifin asıl adı Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî'dir (ö. 855/1451). Türk asıllı olan Aynî'nin büyük dedesi Ankara'dan Halep'e göç etmiştir. Babası Şihabüddin Ahmed, 1324-1325 yılında Halep'te doğmuş, sonradan Antep'e göç etmiş, uzun müddet burada kadılık görevinde bulunmuştur. "*İkdu'l Cumân fi Tarihi Ehli'z Zaman*" isimli eseri, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Osmanlı, Timurlu ve Memlûklu tarihi açısından önemli bilgiler içermektedir. Ayrıca 1406-1445 yılları arasında Akkoyunlu tarihi hakkında bilgiler de verilmektedir. Bu bilgiler Kara Yülük Osman Bey'in Amid'de Sultan Cekem ile yaptığı savaş, beyliğin sınırlarını Erzincan ve Mardin'e kadar genişletmesi, siyasi hayatta var olma çabaları gibi konulardır. 1396-1446 yılları arasında Osmanlı siyasi tarihi hakkında bilgiler de bulunan eserin, Yaşar Kopruman tarafından hazırlanan doktora tezi araştırmamızda kullanılmıştır.¹⁵³

İbn İyâs, *Bedâiu'z-Zühûr*

1448 Kahire doğumlu olan Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbiddîn Ahmed b. İyâs (ö. 930/1524), iyi bir tahsil görerek dini ilimler, tarih,

¹⁵² Azîz b. Erdeşîr-i Esterâbadî, *Bezm u Rezm*, çev. M. Öztürk, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), XI-XII.

¹⁵³ Kazım Yaşar Kopruman, "El-Aynî'nin İkdu'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar", (Doktora Tezi, Ankara, 1972), 1.

coğrafya alanlarında dönemin ünlü bilginlerden dersler almıştır. İbn İyâs, Memlûk Sultanı Kansu Gavri (salt. 1501-1516) döneminde kendisine sağlanan ikta ile geçimini kolayca sağlamıştır. Eserinde Mısır'ın İslami ve genel tarihi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca I. Selim'in (salt. 1512-1520) Mısır fethi ve halifeliğin Osmanlı Devleti'ne geçişi konularında bilgilerde mevcuttur.¹⁵⁴ Başlangıçtan 1522 yılına kadar dönemin önemli konularının ele alındığı eserde, komşu devletler ile ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Eserin tahkikli neşri Muhammed Mustafa tarafından 1960-1975 yıllarında yapılmıştır.¹⁵⁵ Yüksek lisansını, bu eserde bulunan Ramazanoğulları ve Akkoyunlular hakkındaki bilgiler üzerine hazırlayan Tülay Koyuncuoğlu'nun tezi araştırmamızda kullanılmıştır.¹⁵⁶

İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûki Mısır ve'l-Kâhire*

Asıl adı Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddîn Yûsuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî el-Yaşbugavî ez-Zâhirî olan müellif (ö. 874/1470), 1409-1410 yılında Kahire'de doğmuştur. Dönemin ünlü âlimleri İbn Hacer, İbn Arabşah, Makrizi ve Aynî'den dersler alan İbn Tağrıberdî, XV. yüzyılda Mısır'daki en önemli âlimlerden biri olmuştur.¹⁵⁷ Müellifin en önemli eseri olan "*En-nücümü'z-zâhire*" isimli eserinin, Ahsen Batur tarafından 2013 yılında yapılan Türkçe çevirisi araştırmamıza kaynaklık etmektedir. Eserde Akkoyunlular ve Osmanlılar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Akkoyunlu tarihi ile ilgili özellikle beylik dönemi ve Uzun Hasan Bey ile Cihanşah'ın mücadelesi konularındaki bilgiler önemlidir.¹⁵⁸

g. Bizans Kaynakları

Bizans kroniklerinden olan Kritovulos, "*Kritovulos Tarihi*" isimli eserinde 1451-1467 yılları arasındaki Osmanlı tarihini anlatır. Asıl adı Mihail Kritopulos olan müellif, II. Mehmed'in (salt. 1444-1446, 1451-1481) maiyetinde bulunan biri olduğundan eserini yazarken taraflı davrandığı göz önünde bulundurulup eserdeki bilgilerin dikkatli kullanılması gerekmektedir. Aynı zamanda Bizans asıllı olması ve II.

¹⁵⁴ Muhammed Razûk, "İbn İyâs", *DİA*, c. 20 (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 97-98.

¹⁵⁵ Cevat İzgi, "Bedâiu'z-Zühûr", *DİA*, c. 5 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 294-295.

¹⁵⁶ Tülay Koyuncuoğlu, "İbn İyâs "Bedâi' Ez-Zuhûr Fî Vekâi' Ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar", (Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004).

¹⁵⁷ İsmail Yiğit ve Mustafa Çuhadar, "İbn Tağrıberdî", *DİA*, c. 20, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 385-388.

¹⁵⁸ İbni Tağrıberdî, *En-nücümü'z-zâhire: Parlayan Yıldızlar*, çev. A. Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2013).

Mehmed'in faaliyetlerinin yakın tanığı olması eserini önemli kılmaktadır. Eserde Timur oğlu Hasan olarak bahsedilen Akkoyunlu Uzun Hasan Bey ve onun annesi Sara Hatun'un diplomasideki etkilerine yer verilerek Akkoyunlu-Osmanlı ilişkilerinin ilk dönemleri hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Özellikle Uzun Hasan Bey'in 1451-1467 yılları arasındaki faaliyetlerine kısaca da olsa değinilmiştir.¹⁵⁹

h. Seyahatnâmeler

Konumuzla ilgili detaylı bilgiler veren seyahatnâmeler, Uzun Hasan Bey zamanında Venediklilerin, Osmanlılara karşı Akkoyunlu yardımını elde etmek için gönderdiği elçilerin yazdıklarından oluşmaktadır. Bu elçiler; Caterino Zeno, Josaphat Barbaro ve Amrogioa Contarini'dir. Tufan Gündüz tarafından Caterino Zeno ve Amrogioa Contarini'nin seyahatnâmeleri "*Uzun Hasan ve Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri*" ismiyle Türkçeye çevirisi yapılmıştır.¹⁶⁰ Tufan Gündüz, Josaphat Barbaro'nun seyahatnâmesini ise "*Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*" ismiyle Türkçe çevirisini yapmıştır.¹⁶¹ Ayrıca Tufan Gündüz tarafından yapılan başka bir seyahatnâme çevirisi de "*Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*" isimli çalışmasıdır.¹⁶² Bu üç çeviri seyahatnâme örneği, dönemi farklı bir bakış açısıyla ele alması bakımından önemlidir ve araştırmamızın her bölümünde bu seyahatnâmelerden yararlanılmıştır.

Aslen Alman olan Johannes Schiltberger, önce Niğbolu Savaşı'nda (1396) Osmanlılara, daha sonra Osmanlı-Timur savaşında Timur'a esir düşmüştür. J. Schiltberger, Osmanlılara esir düştükten sonra tuttuğu notlarla eserini yazmıştır. Araştırmamızda, eserin Turgut Akpınar tarafından 1997 yılında "*Türkler ve Tatarlar Arasında*" ismiyle yapılan Türkçe çevirisinden yararlanılmıştır.¹⁶³

¹⁵⁹ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi(1451-1467)*, çev. A. Çokona, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018).

¹⁶⁰ Tufan Gündüz, *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnameleri*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016).

¹⁶¹ Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, çev. T. Gündüz, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016).

¹⁶² Tufan Gündüz, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar Giovanni Maria Angiolello Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017).

¹⁶³ Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında*, çev. T. Akpınar, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1997).

i. Araştırmalar

Ahmet Özcan “*Uzun Hasan Kanunları ve Osmanlı Dönemine Yansımaları*” isimli çalışmasında Akkoyunlular döneminde uygulanan örfi hukuk kurallarına göre düzenlenen Hasan Padişah Kanunları (Uzun Hasan Kanunları) ve Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin Osmanlı Devleti tarafından feth edildikten sonra da bölgede uygulanmaya devam eden kanunlar hakkında bilgiler vermektedir.¹⁶⁴

Ayşe Atıcı Arayancan, Karakoyunlu ve Akkoyunlu tarihi konularında araştırmalar yapan bir isimdir. Yazdığı birçok makale araştırmamıza kaynaklık etmektedir. Yazarın, “*Karakoyunlu ve Akkoyunlularda Toy, Şenlik ve Eğlence Kültürüne Genel Bir Bakış*” isimli çalışması, bu konuda yapılan ender çalışmalardan biri olması sebebiyle önemlidir.¹⁶⁵ Aynı yazarın “*Akkoyunlu ve Karakoyunlu’da Kadının Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Önemine İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun*” isimli makalesi, hükümdar annelerinin diplomasideki önemi konusunda yaptığı önemli bir çalışmasıdır.¹⁶⁶ “*Akkoyunlu Sultan Yaküb’un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler*” isimli makalesinde, Yakub Bey’in şüpheli ölümü ve bunda etkili olabilecek zümreler ve sonrasında yaşanan olaylar hakkında bilgiler bulunmaktadır.¹⁶⁷ “*XV. Yüzyıla Ait Bir Mektup Örneğinin Diplomatik Dil, Üslup ve Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi*” ismiyle yayımlanan ve Arayancan tarafından hazırlanan makalede, hem Feridun Bey’in Münşeât’ında hem de Nevaî’nin eserinde yer alan Uzun Hasan Bey’in II. Mehmed’e gönderdiği Cihanşah’ı yendiğini konu alan mektubunun tarih, dil ve üslup açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.¹⁶⁸ Bu çalışma araştırmamızın mektuplar bölümüne kaynaklık etmektedir. Aynı yazarın “*Karakoyunlu Sultanı Cihanşah’ın Şeyh Cüneyd’e Karşı Aldığı Önlemler*” isimli makalesinde, Safevîyye şeyhlerinden Şeyh Cüneyd’in dini faaliyetlerini devlet boyutuna getirme çabaları ve kendisine siyasi destek sağlama yolunda attığı adımlar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Şeyh Cüneyd dini faaliyetlerini gerçekleştirmek için hem Osmanlı

¹⁶⁴ Ahmet Özcan, "Uzun Hasan Kanunları ve Osmanlı Dönemine Yansımaları", *OTAM*, sy. 29, (Bahar 2011): 173-192.

¹⁶⁵ Ayşe Atıcı Arayancan, “Karakoyunlu ve Akkoyunlularda Toy, Şenlik ve Eğlence Kültürüne Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, sy. 27, (2013): 119-136.

¹⁶⁶ Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu'da Kadının Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Önemine İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *TAED*, sy.29 (2011): 285-301.

¹⁶⁷ Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Sultan Yakub'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler", *TAED*, sy. 63, (Eylül 2018): 437-446.

¹⁶⁸ Ayşe Atıcı Arayancan, “XV. Yüzyıla Ait Bir Mektup Örneğinin Diplomatik Dil, Üslup ve Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 1 (2018): 171-183.

Devleti'nden hem de Akkoyunlu Devleti'nden yardım talep etmiştir. Şeyh Cüneyd'in bu girişimleri iki devletin, Safevîyye ile olan ilişkileri ve bakış tarzları hakkında bilgiler sağlamaktadır.¹⁶⁹ Aynı yazarın "*Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler*" isimli çalışması, devlet-tasavvuf bağlamında dervişlere yaklaşım hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.¹⁷⁰ Yine Arayancan'ın "*Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası: Musullular ve Sufi Halil Bey Örneği Üzerinden Tarihi Sürecin İncelenmesi*" isimli makalesi, aşiret konfederasyonu örgütlenmesi gösteren Akkoyunlularda aşiretlerin nüfuzları hakkında bilgiler bulunmaktadır.¹⁷¹ Arayancan'ın editörlüğünde hazırlanan "*Orta Çağ'da Din-Devlet*" eserinde yer alan "*Akkoyunlu Sarayında Güçlü Bir Kadı Örneği: Kadı İsâ es Sâvecî*" isimli makalesi, kadıların devlet yönetimindeki etkileri konusunda hazırlanmıştır.¹⁷² Yine Arayancan'ın "*Akkoyunlu Türkmenlerinde Yemek Kültürü*" isimli makalesinde, elçilerin karşılanması ve elçiler için hazırlanan ziyafet sofraları hakkında bilgiler bulunmaktadır.¹⁷³

Bekir Sıtkı Baykal'ın "*Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi*" isimli makalesinde, Trabzon Rum İmparatorluğu üzerindeki Akkoyunlu-Osmanlı mücadelesi hakkında bilgiler bulunmaktadır.¹⁷⁴

Colin İmber'in "*Osmanlı Hanedanı Efsanesi*" isimli çalışmasında, Oğuz töresinin uygulanışı ve soy şecerelerin hazırlanmasının nedenlerine ve sonuçlarına yer verilmiştir.¹⁷⁵

Faruk Sümer'in "*Akkoyunlular*" isimli çalışmasında, Akkoyunlu siyasi tarihiyle birlikte yönetim, kurumlar, toplum, teşkilat gibi konuları da ele almıştır.¹⁷⁶

Halil İnalçık'ın "*Devlet-i Aliyye – Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*" isimli eserinde, Osmanlı tarihini anlatırken devletin Akkoyunlu ile ilişkileri özellikle

---

¹⁶⁹ Ayşe Atıcı Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, sy. 11 (2010): 73-78.

¹⁷⁰ Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 87 (2018): 89-102.

¹⁷¹ Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası: Musullular ve Sufi Halil Bey Örneği Üzerinden Tarihi Sürecin İncelenmesi", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, sy. 13 (2018): 1-12.

¹⁷² Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Güçlü Bir Kadı Örneği: Kadı İsâ es Sâvecî", *Orta Çağ'da Din ve Devlet Doğu-Batı Ekseninde*, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2018), 155-176.

¹⁷³ Ayşe Atıcı Arayancan, "Akkoyunlu Türkmenlerinde Yemek Kültürü", *History Studies*, c. 3, sy. 10 (2018): 1-11.

¹⁷⁴ Bekir Sıtkı Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *TAD*, sy. II / 2-3, (y.t.): 67-81.

¹⁷⁵ Colin İmber, "Osmanlı Hanedanı Efsanesi", çev. S. Erşahin, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sy. 1 (1999): 17-26. erişim tarihi: 08 Nisan 2019,

http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Osmanli_hanedan_efsanesi.pdf

¹⁷⁶ Faruk Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989).

ticari ilişkileri konusunda bilgiler verilmektedir.¹⁷⁷ İnalçık'ın “*Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*” isimli eseri de Akkoyunlu-Osmanlı siyasi ve diplomatik ilişkileri açısından önemlidir.¹⁷⁸

Hamza Gündoğdu'nun “*Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye*” isimli makalesinde, Akkoyunlu Ferruḫşad Bey ve Bayburt'ta yaptırdığı mimari yapılar hakkında bilgiler bulunmaktadır.¹⁷⁹

Hamza Keleş'in “*Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler*” isimli makalesinde, Osmanlı Devleti'ne sığınan Ferruḫşad Bey'in Bayburt'ta yaptırdığı cami, medrese, mektep ve imaret hakkında bilgiler bulunmaktadır.¹⁸⁰

Haydar Koç, yüksek lisans tezi olarak hazırladığı “*Fatih Dönemi Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri*”¹⁸¹ isimli çalışmasında, II. Mehmed ile Uzun Hasan Bey arasında yaşanan mücadeleler, II. Mehmed'in doğu siyaseti, Akkoyunlu-Venedik ittifakı, Otlukbeli Savaşı, ilticalar gibi konulara yer vermiştir.

Hilal Çiftçi doktora tezi olarak hazırladığı “*Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili*” isimli çalışmasında, Osmanlı-Safevî diplomatik yazışmalarını incelemiştir.¹⁸² Araştırmamızın, mektuplaşmalarda kullanılan dil ve üslup bölümünde, bu çalışmadaki bilgilerden yararlanılmıştır.

Himmet Konur'un Türkler Ansiklopedisi'ndeki “*Akkoyunlular Döneminde Tasavvuf*” isimli makalesinde, Akkoyunlu hükümdarlarının tasavvufa yaklaşımı ve Akkoyunlu dini yaşamı hakkında bilgiler verilmiştir.¹⁸³

İ. H. Uzunçarşılı'nın “*Osmanlı Devlet Teşkilatında Medhal*” isimli çalışmasında yüzeysel bilgiler olmasına rağmen Akkoyunlu devlet kurumlarıyla ilgili bilgilerin bulunması açısından önemlidir.¹⁸⁴ 300 yıllık bir dönemi kapsayan Akkoyunlu Devleti ile ilgili siyasi alanda çalışmalar yapılırsa da diplomatik ilişkiler veya sosyal kültürel ilişkiler hakkında ciddi çalışmalar bulunmamaktadır.

¹⁷⁷ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009).

¹⁷⁸ Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, (Ankara: TTK, 1995).

¹⁷⁹ Hamza Gündoğdu, “Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 37, (2002): 119-136.

¹⁸⁰ Hamza Keleş, “Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 38 (2006): 1-12.

¹⁸¹ Haydar Koç, “Fatih Dönemi Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2007).

¹⁸² Hilal Çiftçi, “Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili”, (Doktora Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2015).

¹⁸³ Himmet Konur, “Akkoyunlular Döneminde Tasavvuf”, *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 7 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 537-539.

¹⁸⁴ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, (Ankara: TTK, 1970).

İlhan Erdem ve Mustafa Uyar'ın birlikte hazırladıkları "*Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı*" isimli çalışma, Akkoyunlu tarihi hakkında derli toplu bir bilgi sağlamaktadır.¹⁸⁵

İlhan Erdem'in çalışmaları Akkoyunlu tarihi ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Erdem'in "*Akkoyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri*"¹⁸⁶ isimli makalesi Akkoyunluların kuruluşu açısından önemlidir. Akkoyunlu kuruluş ve gelişmesini incelediği "*Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)*"¹⁸⁷ makalesidir. Yine Erdem'in "*Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli Savaşı*"¹⁸⁸ isimli makalesi, Akkoyunlu-Osmanlı savaşını Akkoyunlu kaynakları ışığında incelenmektedir. Aynı yazarın "*Otlukbeli Sonrası Akkoyunlular (1473-1478)*"¹⁸⁹ isimli makalesi, Akkoyunlu-Osmanlı savaşı sonrasında Akkoyunlu iç sorunları hakkında bilgiler vermektedir. Yine Erdem'in "*Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış*"¹⁹⁰ isimli makalesi, askeri teşkilat alanında yaptığı bir çalışmasıdır. Aynı yazarın "*Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler*"¹⁹¹ isimli makalesi, aşiret konfederasyonu şeklinde örgütlenen Akkoyunluların aşiretlere karşı tutumu hakkında bilgiler bulunmaktadır. Yine Erdem'in "*Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru*"¹⁹² isimli makalesi, Akkoyunlu ordusunda hükümdar, şehzade ve emirlerin devlet ve ordudaki görevleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

İlhan Şahin ve Feridun Emecen'in birlikte yayına hazırladıkları, II. Bayezid dönemine ait Ahkâm defterinde mektuplaşmalar, divan kayıtları, usuller gibi konularda bilgiler bulunmaktadır. Araştırmamızın mektuplaşmalar ve diplomatik inşa' usulleri bölümünde yararlanılmıştır. "*II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm*

---

¹⁸⁵ İlhan Erdem ve Mustafa Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 873-881.

¹⁸⁶ İlhan Erdem, "Akkoyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri", *AÜDTCF Dergisi*, c. 34, sy. 1-2 (1990): 99-108.

¹⁸⁷ İlhan Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)", *TAD*, sy. 32 (2002): 103-131.

¹⁸⁸ İlhan Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, sy. 4 (1993): 151-159.

¹⁸⁹ İlhan Erdem, "Otlukbeli Sonrasında Akkoyunlular (1473-1478)", *OTAM*, sy. 17 (2005): 1-9.

¹⁹⁰ İlhan Erdem, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış", *AÜDTCF Dergisi*, c. 24, sy. 37 (2005): 57-77.

¹⁹¹ İlhan Erdem, "Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler", *TİD*, sy. 6 (1991): 243-265.

¹⁹² İlhan Erdem, "Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru", *AÜDTCF Dergisi*, c. 15, sy. 26 (1991): 85-92.

*Defteri*¹⁹³ isimli çalışma Osmanlı divan ve bürokrasi konusunda yapılan ender çalışmalardan biridir.

İsmet Miroğlu'nun "*Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*" isimli eseri, Erzincan ve Kemah bölgelerinde Akkoyunlu hâkimiyeti ve bölge üzerinde yaşanan mücadeleleri konu edinmiştir.¹⁹⁴

Jakob Philipp Fallmerayer'in "*Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*" isimli eserinde, Trabzon üzerinde Akkoyunlu-Osmanlı mücadelesi hakkında bilgiler bulunmaktadır.¹⁹⁵

John E. Woods'un "*300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*" isimli çalışmasında, Akkoyunlu siyasi tarihi kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Türkçeye çevirisi Sibel Özbudun tarafından yapılan eser, ek yazılarla genişletilerek Akkoyunlular hakkında geniş bilgiler verilmiştir.¹⁹⁶

Kazım Paydaş'ın doktora tezi olarak hazırladığı "*Akkoyunlu Devlet Teşkilatı*" isimli çalışmasında, Akkoyunlu devlet teşkilatının yanında saray hayatı, arazi yönetimi, askeri teşkilatı, dini ve sanat hayatı gibi çeşitli konular da ele alınıp incelenmiştir.¹⁹⁷

M. Tayyip Gökbilgin'in "*Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*" isimli eserinde, diplomasi alanında yapılan ciddi çalışmalar arasındadır. Eserde, diplomatik belgelerdeki rükünler ve usuller konusunda önemli bilgiler bulunmaktadır.¹⁹⁸

Mehmed Gel'in "*Akkoyunlu Uzun Hasan'a Çok Yakın Delişmen Meczûb Bir Sûfî: Baba Abdurrahman*" isimli makalesi, meczub bir dervişin hükümdarın yanında nasıl davrandığı, hükümdarların dervişlere gösterdiği hoşgörü ve saygının nasıl tezahür ettiği konusunda yapılan bir çalışmadır.¹⁹⁹ Araştırmamızın din ve mezhep bölümünde yararlanılan bu çalışmada Uzun Hasan Bey'in dervişlere karşı tutumu hakkındaki bilgilerden yararlanılmıştır.

Mehmet Akif Terzi'nin "*Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*" isimli eserinde, diplomatik yazışmalarda kullanılan kurallar ve belgelerdeki rükünler

¹⁹³ İlhan Şahin, Feridun Emecen, *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*, (İstanbul: TÜDAD, 1994).

¹⁹⁴ İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, (Ankara: TTK, 1990).

¹⁹⁵ Jakob Philip Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, çev. A. C. Eren, (Ankara: TTK, 2011).

¹⁹⁶ John E. Woods, *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*, çev. S. Özbudun, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993).

¹⁹⁷ Kazım Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", (Doktora Tezi, AÜ, 2003).

¹⁹⁸ M. Tayyip Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, (İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları, 1992).

¹⁹⁹ Mehmed Gel, "Akkoyunlu Uzun Hasan'a Çok Yakın Delişmen Meczûb Bir Sûfî: Baba Abdurrahman", *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 28 (2006): 919-923.

konusunda bilgiler bulunmaktadır.²⁰⁰ Araştırmamızın mektuplaşma ve inşa' bölümlerinde bu eserden yararlanılmıştır.

Mehmet Ali Ünal'ın “Çemişgezek Sancağı” isimli çalışmasında, Akkoyunlu beyliğinin kurulması ve genişlemesi, Sara Hatun'un, Çemişgezek beyi Şeyh Hasan ile birlikte II. Mehmed'e elçi olarak gönderilmesi gibi konularda bilgiler verilmektedir. Sancakların sosyal hayatı, iktisadi durumu, toprak idaresi vb. konularda yazılan eserlerde sancakların durumu anlatılırken bölgedeki olaylara da yer verilmiştir.²⁰¹

Mehmet Öz'ün “İlk Osmanlı Kroniklerinde Oğuz-Türkmen İmgesi” isimli çalışmasında, Osmanlı Devleti'nde Oğuz-Türkmen ya da Kayı-Oğuz ilişkisi dönem kaynaklarında geçen ifadelerle değerlendirilmiştir.²⁰²

Mehmet Saray'ın “Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü” isimli çalışmasında, Şiiliğin, Sünnî bir ortamda nasıl bir güç haline gelip devletleri ve devletlerarası ilişkileri nasıl etkilediğinden bahsedilmiştir.²⁰³ Araştırmamızın din ve mezhep etkisi bölümünde bu eserden yararlanılmıştır.

Murat Keçiş'in “Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler” isimli çalışmasında, siyasi evlilikler hakkında bilgiler verilmiştir. Eserde Trabzon Rum İmparatorluğu'nun gerilemesi ve çöküşü bölümlerinde, Akkoyunlu ile yapılan ilişkilere de yer verilmiştir.²⁰⁴

Mustafa Cezar'ın “Mufassal Osmanlı Tarihi” isimli eserinin birinci cildinde, Akkoyunlu-Osmanlı siyasi mücadeleleri ve iki devlet arasında yaşanan gelişmeler anlatılmıştır.²⁰⁵ Araştırmamızın siyasi ilişkiler, diplomasi ve diplomatik görüşmeler konularında bu eserden yararlanılmıştır.

Mübahat S. Kütükoğlu'nun “Osmanlı Belgelerinin Dili” isimli eseri, Osmanlı yazışma belgelerinin muhteviyatı konusunda hazırlanan önemli bir eserdir.²⁰⁶ Araştırmamızın diplomatik inşa' bölümünde yararlanılmıştır. Kütükoğlu'nun diplomasi

---

²⁰⁰ Mehmet Akif Terzi, *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*, (Ankara: Türkiye Kamu-Sen, 2012).

²⁰¹ Mehmet Ali Ünal, “XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı”, *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 12 (1992): 367-390.

²⁰² Mehmet Öz, “İlk Osmanlı Kroniklerinde Oğuz-Türkmen İmgesi”, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (Ankara: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2005): 377-382.

²⁰³ Mehmet Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1990).

²⁰⁴ Murat Keçiş, *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*, (Ankara: TTK, 2013).

²⁰⁵ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, (Ankara: TTK, 2010).

²⁰⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, (İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 1994).

alanında hazırladığı “*Ahidnâme*”,²⁰⁷ “*Temessük*”,²⁰⁸ “*Osmanlı Bürokrasisinde Mektup*”²⁰⁹ ve “*Diplomatik*”²¹⁰ isimli çalışmaları da bulunmaktadır.

Nejat Göyünç’ün “*XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*” isimli eserinde, Akkoyunlu-Osmanlı mücadelesinde, Mardin sancağında yaşanan olaylar hakkında bilgiler bulunmaktadır.²¹¹

Ömer Lütfi Barkan’ın “*Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Beye Ait Kanunlar*” isimli çalışmasında, Uzun Hasan Bey kanunları ve uygulanışı hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir.²¹²

Paul Lemerle’nin “*Bizans Tarihi*” isimli çalışmasında, II. Mehmed’in, Trabzon’a düzenlediği sefer konusunda bilgiler bulunmaktadır.²¹³

Remzi Kılıç’ın “*Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri*” isimli çalışmasında, II. Mehmed ile Uzun Hasan Bey mücadelesi konusunda bilgiler verilmektedir.²¹⁴

Seyfettin Erşahin’in “*Akkoyunlular Siyasal, Kültürel, Ekonomik ve Sosyal Tarihi*” isimli eseri, Akkoyunlu siyasi tarihiyle birlikte yönetim, kurumlar, toplum, teşkilat gibi konuları da birlikte ele alması bakımından önemlidir.²¹⁵

Şahin Fazıl Farzalı’nın “*Hunbaha Vergisi ve Sultan Mehmet Fatih Sultan Mehmed’in 1473 Tarihinde Akkoyunlu Sarayı’na gönderdiği İki Mektup Hakkında*” isimli makalesinde, Akkoyunlularda esirlik ve hunbaha vergisi konularında önemli bilgiler verilmektedir. Makalede Otlukbeli Savaşı sonrasında esir alınan Timurlu şehzadelerin serbest bırakılması için karşılıklı yapılan mektuplaşmaların içeriği yer almaktadır.²¹⁶

²⁰⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, “*Ahidnâme*”, *DİA*, c. 1 (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 536-540.

²⁰⁸ Mübahat S. Kütükoğlu, “*Temessük*”, *DİA*, c. 40 (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 413-414.

²⁰⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, “*Osmanlı Bürokrasisinde Mektup*”, *DİA*, c. 29 (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 18-21.

²¹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, “*Diplomatik*”, *DİA*, c. 9 (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 360.

²¹¹ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969).

²¹² Ömer Lütfi Barkan, “*Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Beye Ait Kanunlar*”, *Tarih Vesikaları*, sy. 2, (1941): 91-106

²¹³ Paul Lemerle, *Bizans Tarihi*, çev. G. Üstün, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011).

²¹⁴ Remzi Kılıç, “*Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri*”, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 14, (2003/1): 95-118.

²¹⁵ Seyfettin Erşahin, *Akkoyunlular Siyasal, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Tarih*, (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2002).

²¹⁶ Şahin Fazıl Farzalı, “*Hunbaha Vergisi ve Sultan Mehmet Fatih Sultan Mehmed’in 1473 Tarihinde Akkoyunlu Sarayı’na gönderdiği İki Mektup Hakkında*”, *12. Türk Tarih Kongresi*, sy. 12-16 (1994): 919-923.

Şerafettin Turan'ın “*Fatih Mehmed-Uzun Hasan Bey Mücadelesi ve Venedik*” isimli çalışmasında, Akkoyunlu-Osmanlı ilişkileri özellikle Uzun Hasan Bey ile II. Mehmed mücadelesi, II. Mehmed'e karşı Venedik-Akkoyunlu ittifakı, Otlukbeli Savaşı gibi konularda ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır.²¹⁷

Şerif Baştav'ın “*Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (12061-1461)*” isimli eserinde, Trabzon mücadelesinde II. Murad'dan itibaren yaşanan gelişmelerle Akkoyunlu-Trabzon Rum İmparatorluğu-Osmanlı bağlamında yaşanan olaylar anlatılmıştır. Eserde, I. Bayezid ve II. Mehmed dönemi Bizans ilişkilerinden de bahsedilmiştir.²¹⁸ Araştırmamızın Osmanlı diplomasisi bölümünde bu eserden yararlanılmıştır.

Tufan Gündüz'ün “*Bayındırlar*” isimli çalışmasında, Oğuzların Bayındır boyuna mensup olan Akkoyunluların, bu boy hakkındaki bilgilere, kaynaklarda yer alan ifadelerle açıklık getirilmiştir.²¹⁹

Vladimir Minorsky'nin “*Akkoyunlular ve Toprak Reformları*” isimli çalışmasında, soyurgallar incelenmiştir. Soyurgallar, toprağa dayalı vergi muafiyeti sağlayan ve varislerine aktarılabilen bir tür bağış olduğundan Akkoyunlu ekonomisi, siyasi ve sosyal hayatıyla ilgili bilgi verilmiş ve bu alanda V. Minorsky'nin çalışması dışında ciddi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ayrıca çalışmada, Uzun Hasan Kanunları ve Kadı İsa reformları hakkında da bilgiler bulunmaktadır.²²⁰

Walter Hinz'ın “*Uzun Hasan Bey ve Şeyh Cüneyd*” isimli eserinde, Akkoyunlu siyasi tarihi ve devletin dini zümrelere bakış açısıyla ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır.²²¹

Yahya bin Mehmed el-Kâtib'in “*Menâhicü'l-inşa*” isimli eseri, inşa konusunda hazırlanan önemli bir eserdir. Fahri Unan tarafından yayına hazırlanan eserde,

---

²¹⁷ Şerafettin Turan, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *TAD*, c. 3, sy. 4-5, (1965): 63-139.

²¹⁸ Şerif Baştav, *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (12061-1461) Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri*, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989).

²¹⁹ Tufan Gündüz, “Bayındırlar”, *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (Ankara: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 2005): 609-612.

²²⁰ Vladimir Minorsky, “Akkoyunlular ve Toprak Reformları”, çev. C. Kanat, *Belleten*, sy. 235'ten ayrı basım (1998): 862-880.

²²¹ Walter Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, çev. T. Bıyıklıoğlu, (Ankara: TTK, 1992).

diplomatik yazışmalardaki formüller, kaide ve usuller hakkında geniş bilgiler verilmiştir.²²²

---

²²² Yahya bin Mehmed el-Kâtib, *Menâhicü'l-inşa: İnceleme-Metin*, haz. Fahri Unan, (Ankara: TTK, 2014).

BİRİNCİ BÖLÜM

AKKOYUNLU-OSMANLI DİPLOMASİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

1.1. DİPLOMASİNİN TANIMI

Kelime anlamı “ikiye katlanmış şey, katlanmış kâğıt” ve “iki levha arasına yazılmış hukuk akdi” olan diplomasi, devletlerin uluslararası ilişkilerini düzenleyen kurallar bütünüdür. Devletlerin kendi iç meselelerinde ve dış siyasetinde uyguladığı politikaları belli kurallara bağlayarak sistematize etmesidir.²²³

İslam Devletlerinde diplomasi tarihi, Hz. Muhammed (sav) dönemine kadar gitmektedir. 610 yılında İslamiyet’in ortaya çıkması ve 622 yılında Medine şehir devletinin kurulmasıyla birlikte cahiliye dönemi Arap şifahî kültürü zayıflamış, yeni bir dönem başlamıştır. İslam’a davet mektupların yazılması ve bu yazışmaların belli bir düzen içinde yapılmasıyla İslam tarihinde yazışma ilmi ortaya çıkmıştır. Daha sonraları ise hangi devlete veya topluluğa nasıl bir mektup gönderileceği nasıl hitapta bulunulacağı yazışmalarda kullanılacak rükünler belirlenmiş ve yazışma için kâtiplerin çalışacağı divan oluşturulmuştur. Bu divan teşkilatında, Emevîler döneminde önemli gelişmeler sağlansa da en kullanışlı halini Abbasiler ve Emevîler dönemlerinde almıştır. Son haliyle İslam devletlerinde kabul gören divan teşkilatı gelişerek devam etmiştir. Devletlerarası diplomasiinin temelini oluşturan İslam’a davet mektupları, zamanla çeşitli konularda da yazılarak önemini arttırmıştır. İçeriğindeki konuya göre farklı isimler alan mektuplar, Ortaçağ boyunca hukuki alanda sıkça kullanılmıştır. Bu yazışmalar arasında emânlar, yeminler, biatlar, tevki’ler, fetvalar, menşurlar, nâmeler (fetihnâmeler, nâme-i hümayûnlar, zaraatnâmeler, tezerru’ nâmeler vb.) yer alır.²²⁴

Roma topraklarının mirasçısı Bizans, diplomaside gelişme göstermek mecburiyetinde kalmıştır. Buna neden olarak dönemin şartları ve Roma’nın sahip

---

²²³ Ekrem Yaşar Akçay ve Timuçin Kodaman, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 22 (Aralık 2010): 76.; Kütükoğlu, “Diplomatik”, *DİA*, c. 9, 360.

²²⁴ Kütükoğlu, “Diplomatik”, *DİA*, c. 9, 360-362.

olduğu güce, Bizans'ın sahip olmaması sayılabilir.²²⁵ Bizans diplomasisinin önemli bir değişikliği ise ilişkide olduğu devletlerin kaynakları, amaçları, politikaları gibi konularında ayrıntılı bilgi edinip ona göre kendi dış politikalarına yön vermesidir. Bu tür bilgileri doğru şekilde elde edebilmelerinin sonucunda diplomaside, casusluk yapılanması oluşmuştur.²²⁶ Casusluk, beraberinde aldatma, entrika, suikast gibi olayları da getirmiştir.²²⁷

XV. yüzyıla kadar Ad Hoc (geçici) olarak kabul edilen diplomaside tek yanlılık esas alınmış ve burada verilen evraklar süreklilik arz etmemiştir. Geçici diplomaside başka bir devlete gönderilen elçi, belli sorunları çözüme kavuşturmak, savaş yapılacağı, barış şartları, devlet törenleri gibi olayların gerçekleşmesi hakkında bilgi sağlardı. Bunu yaparken elçi görevini kısa sürede, az yetki kullanarak ve az kapsamlı olarak meydana getirirdi. Yani daimi bir elçilik söz konusu değildi.²²⁸

Diplomaside en çok kullanılan iki uygulama, mektuplaşmalar ve elçi teatisidir. Mektupların yazılması ve saklanması ile elçilerin kabulü ve kaydı divan adı verilen müessesede yapılırdı. Devlet işlerinin yürütülüp bir karara bağlandığı kurum olan divanın kelime kökeni Farsçadır. Divan kelimesi, Arapça, Farsça, Urduca ve Türkçede farklı anlamlara sahip olsa da devlet yönetimindeki idari, mali ve askeri hizmetlerinin işleyişinde kullanılan defterlere ve devlet adamlarının bulunduğu yere verilen isimdir. İlk defa Hz. Ömer'in (r.a.) fey gelirlerini dağıtmak amacıyla oluşturduğu divan teşkilatı, daha sonra yaygınlık kazanarak Emevî ve Abbasi dönemlerinde başta askeri ve mali olmak üzere çeşitli devlet hizmetlerinin karara bağlandığı bir yer olmuştur.²²⁹

Devletlerarası yapılan ilişkiler, yazışmalar, elçi raporları gibi evrakların kurumlarda saklanması ve daha sonra incelenmesi, devletler hakkındaki bilgilerin gün ışığına çıkarılması bakımından oldukça önemlidir.

---

²²⁵ Akçay ve Kodaman, "Kuruluşta Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 78.

²²⁶ Türkan Polatçı, *Osmanlı Diplomasisinde Oryantalist Memurlar Osmanlı Belgeleriyle Diloğlanları ve Tercümanlar*, (Ankara: Akçay Yayınları, 2013), 8.

²²⁷ Akçay ve Kodaman, "Kuruluşta Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras", 79.

²²⁸ Gökhan Erdem, *Osmanlı İmparatorluğunda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci*, (Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 8.

²²⁹ Abdülazîz ed-Dürî, "Divan", *DİA*, c. 9, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 377-378.; DİA, "İslam Devletlerinde Diplomatik", *DİA*, c. 9, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 361.

1.2. AKKOYUNLU DİPLOMASİSİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

İran toprakları, MÖ VI. ile MS. VII. yüzyılları arasında Perslerin hâkimiyetinde kalmıştır. Güçlü bir devlet yapılanması olan Pers İmparatorluğu'nun bu kadar uzun süre İran coğrafyasında hâkimiyet kurabilmesi hiç kuşkusuz diplomasiyi iyi kullandığının kanıtıdır. MS VII. yüzyıla gelindiğinde farklı bir kültürü olan Araplar, İran coğrafyasına hâkim olmuşlardır. Bu dönemden sonra İran coğrafyasında İslamlaşma süreci başlamış ve bu süreç beraberinde diplomalarına de yansımıştır. İslamlaşma süreci Artuklular, Eyyübîler, İldenizliler, Celâyirîler, Selçuklular ve Timurlular dönemlerinde de devam ederek XV. yüzyıla kadar gelmiştir. Son olarak İran'da hâkim olan Akkoyunluların topraklarında filizlenip büyüyen Safevî Devleti, İran'ın İslamlaşma sürecini sekteye uğratmıştır. Sünnî ağırlıkta olan bir toplumun dini siyasallaştırarak Şîliğe geçişine sağlayan, farklı bir siyasal yapı oluşturan Şah İsmail ile birlikte günümüz İran'ın temelleri atılmıştır. İran coğrafyasında dine bağlı olarak diplomasi, farklı dönemlerden geçmiştir.²³⁰

Sünnî İslam'ı benimseyen Akkoyunlu Devleti'nde diplomasi görüşmelerinde, Müslim-gayrimüslim ayrımı gözetilmemiştir. Hükümdarların, siyasi ittifak sağlamak için gayrimüslim devletlerle de yakınlık kurduğu görülmektedir. Kutlu Bey dönemiyle birlikte Trabzon Rum İmparatorluğu ile yakın ilişkiler başlamıştır. 1360-1389 yılları arasında beyliğin başına geçen Kutlu Bey, kendisini İslam'ın kılıcı olarak görerek Trabzon Rum İmparatorluğu'na saldırılarda bulunmuştur. Trabzon Rum İmparatoru III. Alexios, bu saldırıları önlemek için Kutlu Bey ile barış yapıp kardeşi Maria ile Kutlu Bey'i evlendirmiştir.²³¹

Sıhriyet bağı kurulması, devletleri birbirlerine yakınlaştıran aradaki dostluk bağlarını güçlendiren diplomatik bir uygulamadır. Akkoyunlular da diplomaside sıhriyet bağları kurarak kendisini güçlendirmeye çalışmıştır. Uzun Hasan Bey döneminde Trabzon Rum İmparatorluğu ile ilişkiler daha da sağlamlaştırılmıştır.²³² Osmanlı hükümdarı II. Mehmed, Trabzon Rum İmparatorluğu'na saldırınca İmparator Calo Johannes, sıhriyet bağlarının bulunduğu Akkoyunlular'dan yardım istemiştir. Uzun

²³⁰ Erdem, *Osmanlı İmparatorluğunda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci*, 51.

²³¹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 19-20.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 399.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 29.; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 226.; Turan, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *TAD*, c. 3, 65.

²³² Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, 189.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 417.; Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 31.; Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 15.

Hasan Bey, imparatorun kızının kendisine eş olarak verilmesi halinde yardım edeceğini bildirmiştir. İmparator Calo Johannes bu teklife, kızının Hıristiyan olarak yaşamasına izin verilmesi, dini merasimlerini özgürce yerine getirebilmesi için yanına bir maiyet verilmesi şartıyla kabul etmiştir. Böylelikle Uzun Hasan Bey ile İmparator Calo Johannes'in kızı (Despinacaton)²³³ Despina Hatun evlendirilmiştir.²³⁴ Bu evlilikler ve karşılıklı elçi ziyaretleriyle iki devlet arasındaki diplomasi faaliyetleri artmıştır. II. Mehmed'e karşı ittifak arayışında içerisinde bulunan Venedik ve papalık, Akkoyunlu Devleti'ne elçi göndererek Akkoyunlu-Venedik arasındaki diplomatik görüşmeler başlatılmıştır.²³⁵ Yapılan Akkoyunlu-Venedik ittifakına Kıbrıs ve Rodos Şövalyeleri de katılmıştır.²³⁶ Bu iki evlilik ile hem Akkoyunlu-Trabzon Rum İmparatorluğu ilişkileri güçlenmiş hem de her iki devlet birbirlerinin üzerinde hak iddia edebilecek konuma gelmiştir. Uzun Hasan Bey, bu akrabalığa dayanarak II. Mehmed'den Trabzon Rum İmparatorluğu üzerinde hak iddia etmiştir.²³⁷ Böylelikle diplomasi faaliyetlerini etkili bir biçimde kullanan Akkoyunlu Devleti, kendine siyasi destek sağlarken aynı zamanda devletlerarası ilişkilerde ismini duyurmuştur.

Akkoyunlu Devleti, yaptığı diplomatik faaliyetlerle teşkilat yapısında da değişikliğe uğramıştır. Özellikle elçi ve divan müesseseleri gelişmiştir. Akkoyunlu-Venedik ittifakının beraberinde getirdiği sürekli elçilik, devletin ad hoc (geçici) diplomasisinden uzaklaştığını göstermektedir. II. Mehmed'e karşı başlatılan bu ittifakın başarıya ulaşması için Akkoyunlu Devleti'nde Venedik'in elçisi sürekli olarak ikamet etmiştir.²³⁸ Venedik elçisi Caterino Zeno'nun, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Uzun Hasan Bey'in eşi Despina Hatun ile akrabalık bağı bulunması bunda etkili olmuştur.²³⁹

Elçi divanı ve karşılama usulleri, devletin gücünü göstermesinde kullanılan etkili bir uygulamadır. Akkoyunlu Devleti'ne Venedik elçisi olarak gelen Zeno'ya devletin gücünü gösterilmesi için orduya geçit töreni yaptırılmıştır.²⁴⁰ Hint Devleti²⁴¹ ile Akkoyunlu Devleti arasında yapılan anlaşmaya göre Akkoyunlu Devleti'ne her yıl itaat

²³³ Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 167.

²³⁴ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, 189.; Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 31.; Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 15.

²³⁵ Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 1-2.

²³⁶ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, 106.; Koç, "Fatih Dönemi Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", 51.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 91.

²³⁷ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 384-385.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 511-512.

²³⁸ Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, x.; Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 1-2.

²³⁹ Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 1-2.

²⁴⁰ Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 6.

²⁴¹ Seyahatnamede "Hint Devleti" olarak geçen ülke, muhtemelen Delhi Sultanlığı'dır (1206-1526). Naimur Rahman Farooqi, "Delhi Sultanlığı", *DİA*, c. 9, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 130.

nişanesi olarak hediyeler gönderilmiştir.²⁴² Barbaro, Hint elçilerin karşılanması hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir. Hint hükümdarının elçileri, yanlarında arslan, kaplan, zürafa, fil, siyah ve beyaz güvercinler birlikte Akkoyunlu sarayına gelmişlerdir. Hint elçilerinin gelişiyile görkemli bir karşılama töreni hazırlanmıştır. Saray görevlileri sırmalı, ipekli, yünlü rengârenk elbiseler giyerek tören için hazırlık yapmaya başlamışlardır. Sarayın giriş kapılarına ve sokaklarda yaklaşık yetmiş kişi, orta alanda ise dört bin süvari, elçileri karşılamak için tertip ve düzenle beklemişlerdir. Karşılama töreni, önce bahsi geçen hayvanların hükümdarın önünden geçmesiyle başlamıştır. Sonrasında elçiler getirdikleri hediyeleri hükümdara sunmuşlardır. Hediyeler arasında değerli bombazin isimli kumaştan yapılmış sarıklar, ipek kumaş, içi değerli taşlarla dolu çini tabaklar ve kâseler, öd ve sandal ağaçlarından büyük parçalar, bir tür baharat olan dıkefzar yer almıştır.²⁴³ Elçilerin karşılanmasından sonra ziyafet sofraları kurulmuştur. Devletin iktidar ve statüsünü yansıtan ziyafet sofralarında oturma, hiyerarşik bir biçimde olmuştur. Ayrıca sofradaki mutfak eşyalarına ve mutfak çalışanlarının kılık kıyafetine özen gösterilmiştir. Ziyafet sofrasındaki gösteriş ve teşrifat, hükümdarın gücünün diplomasiye yansımadır.²⁴⁴

Akkoyunlularda devlet işleri, büyük divan ve bu divana bağlı alt divanlar ile yürütülürdü.²⁴⁵ Büyük divana “*Divan-ı Alâ*” da denilmektedir. Devletin en önemli kurumu olan büyük divanda, devleti ilgilendiren her türlü önemli karar alınır. Büyük divanda alınan bir karar, büyük vezirin mührü ile yürürlüğe girerdi.²⁴⁶ Büyük vezire, divandaki görevinden dolayı “*sahib divan*” da denilirdi.²⁴⁷ Atama ve terfi gibi görevlendirmeler sahib divan olmadan yapılmaz ve sahib divanın mührü olmayan herhangi bir belge de hükümdara sunulmazdı.²⁴⁸ Hükümdar tarafından verilen fermanlara yarlğ,²⁴⁹ tevki veya yarlğ-ı hümayûn isimleri verilirdi. *Mühürdar Bey* adı verilen Türkmen eşrafından seçilen bir bey, hükümdarın her zaman yanında bulunurdu.²⁵⁰ Mühürdar Bey, merkezde hükümdarın, taşrada valinin mührünü taşımakla

²⁴² Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 41.

²⁴³ Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, 58-61.

²⁴⁴ Arayancan, “Akkoyunlu Türkmenlerinde Yemek Kültürü”, *History Studies*, 2-3.

²⁴⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 268.

²⁴⁶ Paydaş, “Akkoyunlu Devlet Teşkilatı”, 170.

²⁴⁷ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 258-260.; Hamidreza Sohrabiabad, “Safevî İdaresinde Toplumsal Dönüşüm”, (Doktora Tezi, Kırklareli Üniversitesi, 2018), 15.

²⁴⁸ Paydaş, “Akkoyunlu Devlet Teşkilatı”, 171.

²⁴⁹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 188.

²⁵⁰ Sohrabiabad, “Safevî İdaresinde Toplumsal Dönüşüm”, 19.

görevlidir. Tevkilerin başına isim ve elkab sonuna ise mühür basılırdı.²⁵¹ Tevkilere hükümdar isminden sonra “sözümüz” ifadesiyle başlanırdı.²⁵²

Tevkileri yazan görevliye ise *pervaneci* denilirdi. Divandaki yazışmalarda yazı çeşidi olarak tevkî ve divanî, yazı dili olarak da Farsça ve Uygurca kullanılırdı.²⁵³ Akkoyunlu-Osmanlı yazışmalarında yazı dili olarak Farsça kullanılmıştır. Yazışmalarda kullanılan rükünler farklılık göstermekle birlikte Akkoyunlular, yazışmalarında tuğranın yanı sıra tamgayı da kullanmışlardır. Yazışmaların rükünlerine sadık kalınarak temelleri Hz. Peygamber (sav) döneminde oluşturulan inşa’ usulleri devam ettirilmiştir. Besmele, unvan, elkab, hamdele, teşehhüd, salvele, selam, ba’diye, metin, selam, tarih, imza ve mühür, İslam kültürünün diplomatik yazışmalardaki yansımalarıdır. Ayrıca mektubun muhatabına yazılacak isim ve unvanlar önem arz etmektedir. İslam devletlerinde mektuplarda mühür kullanmak sünnet kabul edilmiş ve şekil bakımından farklılıklar olmakla birlikte çeşitli mühürler kullanılmıştır. Devletlerarası diplomatik yazışmaların suretleri hazırlanmış ve defterlere işlenmiştir.²⁵⁴ Mektupların başında besmele ve Allah’ın isimlerine, sonunda ise bir tür imzaya yer verilirdi. Uzun Hasan Bey’in Şehzade Bayezid’e gönderdiği mektupların sonunda “*muhıbb el-muštak Hasan bin Ali bin Osman*” ifadesi bir tür imza niteliği taşımaktadır.²⁵⁵

Divan-ı Âlâ’da devleti ilgilendiren her türlü konu ele alınırken aynı zamanda elçi kabulleri de yapılırdı. Hükümdarlar, Divan-ı Alâ’ya katılmaya özen gösterirlerdi. Osmanlı elçisi, Divan-ı Âlâ’da kabul edilirken Uzun Hasan Bey ayağı kırık olmasına rağmen Halil Tavacı’nın omzuna tutunarak divana katılmıştır.²⁵⁶

Divan-ı Âlâ’da *divan emirliği* görevi de bulunurdu. Hükümdardan sonra saltanat naibi mevkisine sahip olan divan emirine “*emir-i divan*” denilirdi. Emir-i divan olacak kişi askeri veya siyasi yönetiminden seçilebildiği gibi hanedan üyeleri arasından da seçilebilirdi.²⁵⁷

Divan-ı Âlâ, tek bir divan olmayıp kendisine bağlı alt divanlar ile devlet işleri yürütülürdü. Divan-ı Âlâ’ya bağlı olarak görev yapan alt divanlar arasında meşveret

²⁵¹ Erşahin, *Akkoyunlular*, 203-204.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 272-275.

²⁵² Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 172.

²⁵³ Erşahin, *Akkoyunlular*, 204.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 280-281.

²⁵⁴ Kütükoğlu, "Diplomatik", *DİA*, c. 9, 362-363. Akkoyunlu-Osmanlı arasındaki yazışmaların nerdeyse hepsi suret/kopya olarak deftere işlenmiştir. Bu iki devlet arasındaki yazışma örnekleri Sâdi Çelebi ve Feridun Bey münşeâtlarında bulunmaktadır.

²⁵⁵ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 13-15, 24-29.

²⁵⁶ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 171.

²⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 278; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 173.

divanı, inşa divanı, istifa divanı, divan-ı memâlik, divan-ı leşker, divan-ı pervaneci, divan-ı mezâlîm, divan-ı arz, divan-ı tavacı, divan-ı erzak-ı cünd bulunurdu. Her divanın kendine ait birden fazla münşisi vardır.²⁵⁸ Meşveret ve inşa divanları, diplomasi ve siyasi konuların yer aldığı divanlar olarak konumuz açısından önem taşımaktadır.

Danışma veya müzakere meclisi olarak görev yapan meşveret divanı (kengeş meclisi), hükümdarın isteği doğrultusunda toplanırdı. Burada alınan kararların bağlayıcı özelliği bulunmamakla birlikte hükümdara, strateji konusunda bilgi alışverişi sağlamaktadır. Meşveret divanı, sadece hükümdar tarafından değil hanedan üyeleri, aşiret reisleri ve askeri komutanların isteğinde de toplanabilirdi. Savaş zamanlarında da toplanan meşveret divanında savaş kararı ve savaş stratejileri görüşülürdü.²⁵⁹ Hükümdarlar, istişare edilerek bir karar verilmesine özen göstermişler ve istişareden çıkan karara uygun hareket edip etmemekte ise özgür davranmışlardır.²⁶⁰

Tuğra Divanı da denilen İnşa Divanı'nda emir-i divanın gönderdiği emirler, hükümdar mektupları, soyurgal²⁶¹ ve tiyûl²⁶² ile ilgili belgeler yazılırdı. Bu belgeleri yazan kişiye *münşi* adı verilirdi. Münşiler muktedir, erdemli ve genellikle İranî kişiler arasından seçilir ve münşilik dışında farklı görevler de üstlenebilirdi. Fazlullah (Ebü'l-Hayr Emînüddîn Fazlullah b. Rûzbihân b. Fazlillâh el-Huncî el-İsfehânî), devlet vakanüvisi görevinin yanında münşilik de yapmıştır. Münşiler, hükümdara yakın olan kişiler olduğundan hükümdarın sırlarına da vakıf olabilirdi.²⁶³ Yakub Bey, Rüstem Bey ve Elvend Bey dönemlerinde nişancılık görevinde bulunan İdris-i Bitlisi, aynı zamanda münşilik (divan kâtibi) görevini de üstlenmiştir.²⁶⁴ Ahmed Bey'in II. Bayezid'e, Rüstem Bey'i mağlup ettiğini bildiren mektubu İdris-i Bitlisi inşasıyla gönderilmiştir.²⁶⁵

Cuma günleri düzenlenen divan toplantılarına vezirler, mühürlemiş oldukları belgeleri hükümdara sunarlardı. Bu belgeler okunur ve sonra tekrar mühürlenirdi.²⁶⁶ Ayrıca Uzun Hasan Bey döneminde her gün sabah namazından sonra divan toplantısı (divan-ı mezâlîm) yapılırdı. Hükümdar, davullar eşliğinde başlayan divana üzerinde

²⁵⁸ Erşahin, *Akkoyunlular*, 204.

²⁵⁹ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 173.

²⁶⁰ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 280-281.

²⁶¹ "Toprağa dayalı, vergi muafiyeti sağlayan ve varislere geçebilen bir tür bağıştır." Mehmet Ölmez, "Soyurgal", *DİA*, c. 37, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 388.

²⁶² "İran'da genellikle askeri dirlikler için kullanılan bir terimdir." Osman Gazi Özgüdenli, "Tiyûl", *DİA*, c. 41, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 207.

²⁶³ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 176-177.; Sohrabiabad, "Safevî İdaresinde Toplumsal Dönüşüm", 19.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 220-221.

²⁶⁴ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 177.

²⁶⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 333-335.

²⁶⁶ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 172.

derviş kıyafetleri ile katılırdı. Halkın sorunları dinlenir ve bir karara bağlanırdı. Değiştirilmesi mümkün olmayan bu kararlar kâtipler tarafından kayda geçirilirdi.²⁶⁷

Devletlerarası yazışmalar, hükümdarlar tarafından yapılırken bazen de şehzadeler, hükümdar eşleri ve önemli beyler tarafından bu diplomasi unsuru kullanılmıştır. Akkoyunlu şehzadeleri,²⁶⁸ hükümdar eşleri,²⁶⁹ Akkoyunlu hatunları²⁷⁰ ve beyleri²⁷¹ tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen mektuplar bulunmaktadır. Bu mektuplar Akkoyunlu Devleti iç sorunlarını anlatan ve siyasi destek sağlamak amacıyla yazılan mektuplardır.

Akkoyunlu Devleti, özellikle Uzun Hasan Bey, siyasette ahde vefaya çok fazla önem vermemiştir. Uzun Hasan Bey, Osmanlı Devleti ile eskiden yapılan anlaşmalara uymayıp II. Mehmed'e karşı düşmanlık göstermiştir. Uzun Hasan Bey, birkaç günlük devlet menfaatinin gözeterek nakz-ı ahd eylemiştir. Akkoyunlu Devleti, eski anlaşmalara güçleninceye kadar sadık kalmış güçlendikten sonra da devlet menfaatinin gereğini uygulamıştır.²⁷²

Ahidnâmeler, yemin edilip söz verilmesi, emân verip zimmetine alınması konularını içermektedir.²⁷³ İlhanlı devlet teşkilatını benimseyen Akkoyunlu Devleti, diplomaside bu yöntemi kullanmıştır. Ahidnâme, bazen yabancı devletlerle yapılan ticari imtiyaz ve sulh anlaşmalarını da kapsamıştır. Ahidnâmeler, İslam hukuku kurallarına göre şeyhülislamın fetvası alınarak harbi taifesine emân verildiğini göstermektedir.²⁷⁴ Ahidnâmeler, Akkoyunlu Devleti'nde emânnâmeler ile uygulama alanı bulmuştur. Uzun Hasan Bey, II. Mehmed'e bir elçi heyeti ile emân teklifinde bulunmuş ve II. Mehmed, bu emân teklifine bir şart sunarak kabul etmiştir.²⁷⁵ Emânlar, barış teklifi sunulması ve esirlerin kurtarılması konularında da kullanılmıştır. Diplomaside emânlar, devletin kendini toparlayabilmesi için zaman yaratma çabasının bir ürünüdür.²⁷⁶

²⁶⁷ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 503.; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 104-105.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 207.; Woods, *Akkoyunlular*, 187.

²⁶⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 368-369, 351-352

²⁶⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 327-328.

²⁷⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 286-288, 288-289.

²⁷¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 330-331, 331-332.

²⁷² Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 505.

²⁷³ Mustafa Fayda, "Ahidnâme", *DİA*, c. 1 (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 535.

²⁷⁴ Kütükoğlu, "Ahidnâme", *DİA*, c. 1, 536.

²⁷⁵ Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l Feth*, 87.

²⁷⁶ Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 112.

Akkoyunlu Devleti, Uzun Hasan Bey dönemine kadar idari teşkilatlanmasında Celayir ve Timur devletlerinden etkilenmiştir. Beylik döneminde, güçlü devletlerin koruması altında bulunarak diplomasi ve siyasi alanda kendini geliştirmiştir. Uzun Hasan Bey dönemiyle birlikte devlet teşkilatı güçlenmeye başlamıştır. Divan-ı Alâ müessesesi bu dönemde yapılmıştır. Akkoyunlu Devleti, Celayir ve Timur devletlerinden aldığı teşkilat yapısını geliştirerek İlhanlı ve İran sentezinde, kendine has bir diplomasi uygulamıştır. Daha sonra bu diplomasiyi kendi topraklarında yaşayacak olan Safevi Devleti'ne miras bırakmıştır.²⁷⁷

Akkoyunlu-Osmanlı diplomasi süreci, beylik ve devlet dönemlerinde farklılıklar göstermektedir. Beylik döneminde, Akkoyunlu şehzadeleri başları sıkışınca Osmanlı Devleti'ne sığınmış²⁷⁸ bazen de Osmanlı Devleti'ne savaş açmışlardır.²⁷⁹ Siyasi beklentiler göz önünde bulundurularak bazen dost bazen de düşman olmuşlardır. Dönemin siyasi çekişmelerine bağlı olarak gelişen bu olaylar, iki devlet arasındaki ilişkileri sıklaştırmıştır. Osmanlı Devleti'ne iltica eden Akkoyunlu şehzadeleri, Osmanlı hanım sultanları ile evlendirilmiştir. Bu evliliklerden doğan çocuklar, Osmanlı devlet kaidelerine göre yetiştirilmiş hatta Akkoyunlu tahtına çıkan Ahmed Bey, Osmanlı kanunlarını Akkoyunlu Devleti'nde uygulamak isteyecek kadar Osmanlı devlet siyasetini benimsemiştir.²⁸⁰ Akkoyunlu Devleti'nin, Sünnî politikayı benimsediklerine, fetihlerde gaza fikrini sergilediklerine, İslam kılıcını taşıdıklarına, Müslümanların koruyuculuğu sıfatını benimsediklerine yönelik ifadeler, Osmanlı Devleti ile yapılan yazışmalarda açık bir şekilde yer almıştır.²⁸¹ Genel olarak Akkoyunlu siyaseti, diğer devletlerde de görülen güçleninceye kadar kendine siyasi taraftar bulmak, güçlenince kendi devletinin bekası için gücü yettiğince mücadele etmektir.²⁸²

Uzun Hasan Bey dönemine kadar Akkoyunlu-Osmanlı ilişkileri dostane ve İslami kurallar çerçevesinde varlığını sürdürmüş koruyuculuk,²⁸³ ittifak girişimleri,²⁸⁴ saygı gösterme²⁸⁵ biçimlerinde uygulanmıştır. Uzun Hasan Bey dönemiyle birlikte iki devletin de yaptığı fetihlerle devlet düzeyinde eşit konumu gelinmesi ilişkileri olumsuz

²⁷⁷ Sohrabiabad, "Safevî İdaresinde Toplumsal Dönüşüm", 15.; Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 273.

²⁷⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 188-189.

²⁷⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 278-279.

²⁸⁰ Şeref Han, *Şerefname*, 133.

²⁸¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 309-311, 320-321; Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 24-29, 33-35.

²⁸² Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 505.

²⁸³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 188-189.

²⁸⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 227-228.

²⁸⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 190-191, 214-215.

yönde etkilemiş ve II. Mehmed ile Uzun Hasan Bey arasında İslam kılıcının temsilcisi ve Müslümanların hamisi olma yarışı başlamıştır.²⁸⁶ II. Mehmed karşısında başarı sağlayamayan Uzun Hasan Bey'den sonra Akkoyunlu tahtına çıkan hükümdarlardan özellikle Yakub Bey, Osmanlı Devleti ile eski dostluk bağlarının tesisi için risalet görevine önem vermiş, böylelikle İslam fütûhâtı gereği nizamı sağlamak için birbirlerinin siyasi destekçisi olmuşlardır.²⁸⁷ XV. yüzyıl Anadolu ve İran coğrafyasında çok sayıda irili ufaklı boy, aşiret ve beyler bulunduğundan siyasi çıkarlar doğrultusunda dengeli bir politika izleyen devletler varlıklarını korumayı başarmıştır. Dini ve siyasi dengeyi sağlayamayan devletler, Akkoyunlu Devleti'nde olduğu gibi siyasi yaşamlarına son verilmiştir.²⁸⁸

Akkoyunlu Devleti'nden Osmanlı Devleti'ne gönderilen mektupların muhteviyatı, bu iki devlet arasındaki ilişkinin beylik ve devlet dönemlerinde nasıl bir gelişme içinde olduğunu gösterir. Yazışmalarda en çok kullanılan isim mektup ifadesidir. Akkoyunlu kuruluş döneminde gönderilen mektuplardan zarâetnâme niteliğinde yazılan mektuplar vardır. Zarâetnâme niteliği taşıyan Kara Yülük Osman Bey²⁸⁹ ve Mirza Cihangir'in²⁹⁰ mektuplarıdır. Bu mektuplar, kendilerini küçülterek yazılan ve tevazu üslubunun kullanıldığı, Osmanlı Devleti'ne karşı saygılı davranılan mektuplardır. Akkoyunlu Devleti'nin topraklarını genişlediği ve güçlendiği Uzun Hasan Bey döneminde yazışmalarda kullanılan dil ve üslup değişerek eşit konumda olduklarını belirten ya da Osmanlı Devleti'ni bir beylik olarak görülen ifadelerle yazılan mektuplar bulunmaktadır.²⁹¹ Mübâhât güne ifadesiyle yazılan mektupta sultan-bey ilişkisi dikkati çekmektedir. Uzun Hasan Bey'in yaptığı işlerden dolayı kendisini övmesi iki devlet arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir.²⁹² Uzun Hasan Bey'in halefleri döneminde gönderilen yazışmalarda ise mektup ismi kullanılmış, dil ve üsluba da dikkat edilerek Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü kabul edilmiştir.²⁹³ Esir emirzadelerin serbest bırakılması konusunda Rukiyye Hatun'un gönderdiği arıza ve tazarru'nâme,²⁹⁴ Mirza

²⁸⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 274-279.

²⁸⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 294-299, 307-323.

²⁸⁸ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 273.

²⁸⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 154

²⁹⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 214-215.

²⁹¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 274-278.

²⁹² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 278.

²⁹³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 307-308, 309-311, 315-317.

²⁹⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 286-287, 288-289.

Baysungur'un validesinin gönderdiği arıza,²⁹⁵ Ahmed Bey'in tahta çıkması için Akkoyunlu beylerinin gönderdiği tazarru'nâmeler²⁹⁶ Osmanlı Devleti'nin üstünlüğünün birer göstergesidir. Akkoyunlu-Osmanlı arasında Uzun Hasan Bey dönemi haricinde ılımlı, siyasi beklentiler ışığında dengeli, İslami nizam kuralları göz önünde bulundurulan fütûhâtçı fikirlerle oluşturulan bir diplomasi uygulanmıştır.

1.3. OSMANLI DİPLOMASİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

İslamiyet'i benimseyen Osmanlı Devleti, İslami hukuk anlayışı gereğince dünyayı Darü'l-İslam ve Darü'l-Harp olarak ikiye ayırmıştır. Darü'l-İslam'da, İslami kurallar çerçevesinde yönetim sağlanırken Darü'l Harp'te yönetim düzeninin İslami olmadığı yerde gayri İslami kurallar, yerel örf ve ananelerle ülke yönetimi sağlanmıştır. Oğuz'un Kayı boyuna mensup olan beyliğinin,²⁹⁷ Selçuklu Devleti'nin uç beyliği olarak Söğüt-Domaniç'te kurulmasıyla en yakın komşusu, Bizanslılar olmuştur. Roma devlet geleneğini sürdüren Bizans, siyasette ileri bir düzeydedir. Bizans tekfurları ile Osmanlı'nın sıkı ilişki içinde olmasının, Osmanlı siyasetinin gelişmesinde büyük bir etkisi olmuştur. Oğuzların Kayı boyuna mensup yaylak-kışlak hayatı süren Osmanlı, yüz yıl gibi kısa bir süre içinde aşılmaz denilen surları aşarak, Konstantiniye'yi (İstanbul'u) feth edip imparatorluk gücüne kavuşmuştur.

Osmanlı, Orta Asya'dan gelen Türkmen savaşçı özelliğini sonuna kadar kullanmış ve askeri gücüne dayanarak topraklarını, İslamın cihad anlayışı çerçevesinde fetihlerle elde etmiştir. Bu yüzdendir ki Osmanlı, kuruluş döneminde diplomasiyi sadece tek taraflı ve kısa süreli (Ad Hoc/geçici) olarak kullanmıştır. Toprakları genişledikçe ve komşu devletlerle ilişkilerinde sadece askeri güçle başarılı olamayacağını anlamasıyla birlikte sürekli diplomasiye bir kayma görülmüştür. Bu adaptasyon sürecini hızlı ve emin adımlarla atmasıyla Osmanlı'nın lehine olan bu olgu, Selçuklu'ya bağlı bir uç beyi olması ve aynı zamanda diplomaside güçlü Bizans ile komşu olmasıyla hem köklü Selçuklu siyaseti hem de Bizans siyasetini harmanlanarak kendine özgü bir kurallar bütünü (kanun-u kadim) geliştirmesini sağlamıştır. Yani toprağa dayalı bir ekonomi üzerinde merkezi bürokratik bir yönetim oluşturulmuştur.²⁹⁸

²⁹⁵ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtîn*, c. 1, 327-328.

²⁹⁶ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtîn*, c. 1, 330-331, 331-332.

²⁹⁷ Şeref Han, *Şerefname*, 10.

²⁹⁸ Polatçı, *Osmanlı Diplomasisinde Oryantalist Memurlar*, 91.

Osmanlı diplomasisini bazı dönemlere ayırarak incelemek yerinde olacaktır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan II. Mehmed'in İstanbul'u fethine kadar geçen sürede siyasi örgütlenmenin temellerinin atıldığı bir dönem olmuştur. Darü'l-İslam ve Darü'l-Harp tabirleri siyasetinin temelini oluşturmuştur. Ad Hoc diplomasisi gereğince kısa süreli sadece belli bir olay için (tebrik, savaş çağrısı vb. konularda) elçi gönderilmesi görülmektedir.²⁹⁹

İstanbul'un fethi sonrasında devletin, imparatorluk gücüne kavuşması ve toprakların gün geçtikçe büyümesiyle tek taraflı diplomasi ihtiyaçları karşılayamaz duruma gelmiştir. XV. yüzyılda Avrupa'da da tek taraflı diplomasi yerini sürekli diplomasiye bırakıyordu. Bu da Osmanlı'nın sürekli diplomasiyle tanışmasına vesile olmuştur. II. Mehmed ile birlikte devletin tüm kurumlarında bir gelişme yaşanmış ve bu devletlerarası siyaseti de etkilemiştir.³⁰⁰ I. Murad (salt. 1362-1389) dönemiyle birlikte ortaya çıkan devlet kurumları ve kaideleri, II. Mehmed (salt. 1451-1481) , I. Selim (salt. 1512-1520) ve I. Süleyman (salt. 1520-1566) dönemlerinde devletin giderek güçlenip cihan devleti halini almasıyla bu güçlü devlet, dışarıda istediği şartlarda antlaşmalar yapacak ve istediği toprakları alabilecek güce ulaşmıştır.

Osmanlı diplomasi tarihi açısından önemli olan kaynaklara (ahidnâmeler, nâme-i hümayûnlar, sefaretnâmeler ve elçi raporları) bakarak devletin altı yüz yıl nasıl ayakta kaldığı konusunda bilgilere sahip olabiliriz. Ahidnâme, Arapça "ahd" ve Farsça "nâme" kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş ve vasiyet etmek, yemin edip söz vermek, emân vermek anlamlarında kullanılmıştır. İslam tarihinde Hz. Peygamber'in yönetici ve memurlarla ilgili görev ve emir talimatı, bazı kişi veya gruplara tanınan imtiyazlar, yabancılarla yapılan anlaşmaları içeren yazılı belgeleri ifade etmek için ahidnâme kelimesi kullanılmıştır.³⁰¹

Osmanlı'da yabancı devletlere verilen imtiyaz ve barış antlaşmalarını ifade eden ahidnâmelerde, karşılıklı anlaşma söz konusu olduğu halde iki tarafın da imzası bulunmaz, tek taraflı olarak hazırlanır ve tek imza bulunurdu. Bununla birlikte barış antlaşmalarında iki tarafın imzası mecburi kılınmıştır. Osmanlı'da en eski kayıtlı ahidnâme, 1403 ve 1411 tarihinde tek taraflı olarak verilmiştir.³⁰² Ahidnâmenin başında

²⁹⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 153-154, 189, 191-192, 215-216.

³⁰⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 227-228, 278-279, 322, 381-382.

³⁰¹ Fayda, "Ahidnâme", *DİA*, c. 1, 535.

³⁰² Suraiya Faroqhi, *Yeni Bir Hükümdar Aynası*, çev. G. Ç. Güven, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2011), 136.

padişahın tuğrası (padişahın ismini ifade eden özel bir işaret) yer alır.³⁰³ İslam hukuk kurallarına uygun olması sebebiyle şeyhülislamın fetvası alınarak bu belgeler verilmiştir.³⁰⁴

Barış ahidnâmelerinde önceden tespit edilen konuların yazılı olduğu temessük³⁰⁵ karşı tarafa gönderilir ve ahidnâme niteliği taşıdığı için de belgenin başına padişah tuğrası çekilirdi.³⁰⁶

Ahidnâmelerde tuğradan sonra en belirgin özellik besmele ile başlanmasıdır. Zamanla ahidnâmelerin içeriği ve üslubu değişse de besmele ile başlanması geleneği devam ettirilmiştir. Allah'ın adı, Hz. Peygamber (sav) ve dört halife isimleri yazıldıktan sonra padişahın unvanı ("ben ki" diye başlar) eklenirdi. Ardından karşı tarafın ismi ve sıfatlarının yer aldığı elkab bölümüne ("sen ki" diye başlar) yer verilirdi. Bundan sonra ahidnâmenin verilmiş nedeni ve koşulları yazıldıktan sonra dua cümleleri ile ahidnâme son bulurdu. Bu bölümler, her dönemde az çok farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıklar devletin diplomatik, askeri, siyasi vb gücünde meydana gelen değişikliklerle paralellik göstermektedir.³⁰⁷

Ticari imtiyaz sağlayan ahidnâmeler ise sahibine (müstemin) belli başlı haklar tanımıştır. Devlet müsteminin hürriyet, haraç ve yağmadan koruma, veraset, kefalet ve borç hakkı, tüccarın Osmanlı tebaası ile ilgili davalarında hakkını koruması, eğer iki tarafında aynı milletin olması durumunda davalarına elçi veya konsolosun bakacağına dair şahsın kendisine ait haklarını temin etmiş olurdu. Müstemimler, devletin koruması altında oldukları için hapsedilmeleri ve evlerinin mühürlenmesi yasaklanmıştır. Müsteminlerin istediği kişiyi tercüman bulundurma hakkına karışamaz ve bu şekilde diplomatik hakları bulunan müstemin kendi bayrakları ile Osmanlı sularında serbestçe hareket edebilir ve ahidnâmede yazılan gümrük resmi (gümrük vergisi) dışında başka bir vergi ödemezdi.³⁰⁸

Devlet tarafından geniş imtiyaz kazanan müstemimler, zamanla devleti uğraştırmıştır. En fazla sorun oluşturan olay, kaçakçılık yapılarıdır. Az miktarda

³⁰³ M. Uğur Derman, "Tuğra", *DİA*, c. 41 (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 336.

³⁰⁴ Kütükoğlu, "Ahidnâme", *DİA*, c. 1, 536.

³⁰⁵ "Osmanlı Bürokrasisinde herhangi bir konuda verilen teslimat belgesi veya senet kâğıtlarıdır." Kütükoğlu, "Temessük", *DİA*, c. 40, 413.

³⁰⁶ Uğur Kurtaran, "Osmanlı Diploması Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme", *OTAM*, sy. 38 (Güz 2015): 118.

³⁰⁷ Kurtaran, "Osmanlı Diploması Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme", 121.

³⁰⁸ Kütükoğlu, "Ahidnâme", *DİA*, c. 1, 538-539.

ödemeleri gereken gümrük vergilerini ödememek için türlü yollara başvuruyorlardı. Diğer bir sorun ise özellikle XVIII. yüzyılda ortaya çıkan tercüman sorunudur. Elçilikten alınan bir beratla görev yapmadan tercümanların sahip olduğu imtiyazlar kullanılmaya başlanmış ve bu imtiyazlar kullanılarak ticari faaliyetlerde de bulunulmuştur. Avrupa tüccarı olarak bilinen bu sınıfın denetimini ne yazık ki yapılamıyordu. Bunun nedeni ise ahidnâmenin sağladığı tek taraflı olan imtiyazlardı.³⁰⁹

Devlet, ahidnâmenin sağladığı imtiyazların denetimini kontrol edebilmek için tek taraflı olarak kabul edilen ahidnâmenin yerine muahedeyi kullanmaya başladı. XIX. yüzyıldan sonra ister barış antlaşması olsun ister ticari imtiyaz belgesi olsun karşılıklı olarak imzalanması usulüne göre düzenlendi. Ahidnâmenin üslup ve bölümlerinde değişiklik olmazken tek değişiklik ahidnâme yerine muahede kelimesinin yazılması ve iki tarafında imzasının bulunmasıydı. Böylelikle devlet, imtiyaz sahiplerinin denetimini sağlayabilecek bir yöntem geliştirmişti.³¹⁰ Ahidnâmeler, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Düvel-i Ecnebiye defterlerinde bulunmakta ve devletin uyguladığı diplomasi sisteminin çözümünde kayda değer bilgiler sunmaktadır.³¹¹

Osmanlı Devleti'nde, devlet işlerinin yürütüldüğü ve devlet yazışmalarının yapıldığı divan müessesine *Divan-ı Hümayûn* da denilmiştir. Anadolu Selçuklu ve İlhanlı divan teşkilat yapılanmasının tesirlerini barındıran divan, Orhan Bey dönemiyle birlikte kullanılmaya başlanmıştır. I. Bayezid her gün topladığı divana bizzat katılmıştır. II. Murad döneminde divan toplantıları, belli kurallara bağlanarak teşrifât kaideleri oluşturulmuştur. II. Mehmed dönemiyle birlikte de klasik yapısına kavuşarak divan-ı hümayûn (padişah divanı) olarak anılmaya başlanmıştır.³¹² Devleti ilgilendiren her türlü yazışmanın yapıp karara bağlandığı hükümdar başkanlığında toplanan divan-ı hümayûn, XVI. yüzyıl başlarından itibaren vezir-i âzamın başkanlığında toplanmaya başlanmıştır. İkinci divanı da denilen bu divana, hükümdar katılmak zorunda değildi. Divan toplantıları, ilk olarak her gün sabah namazında başlayıp öğle ezanına kadar devam edebilirdi.³¹³ II. Mehmed dönemiyle birlikte divan toplantıları haftada dört gün (cumartesi, pazar, pazartesi, salı) olarak düzenlenmiştir.³¹⁴

³⁰⁹ Ahmet Özel, *İslam Hukukunda Ülke Kavramı*, (İstanbul: İklim Yayınları, 1991), 8.

³¹⁰ Kütükoğlu, "Ahidnâme", *DİA*, c. 1, 540.

³¹¹ *Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*, (İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2000), 32-34.

³¹² Recep Ahıskalı, "Divan-ı Hümayûn Teşkilâtı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 6 (Teşkilat), (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999), 24.

³¹³ Ahmet Mumcu, "Divân-ı Hümayûn", *DİA*, c. 9, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 431.

³¹⁴ Ahıskalı, "Divan-ı Hümayûn Teşkilâtı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 6 (Teşkilat), 25.

Elçilerin kabulü için kurulan divana *elçi divanı* denilirdi. Devlet, ihtişamını sergilemek için herhangi acele bir durum yoksa ulufelerin dağıtıldığı *ulufe divanı*ndan sonra elçilerin kabulü yapılırdı. Elçi karşılama ve saraya getirme görevi çavuşbaşına aitti. Divana getirilen elçi, Müslüman bir devletin elçisi ise vezir-i âzam ayağa kalkar, gayri müslim bir devletin elçisi ise ayağa kalmamak için elçi, divana yaklaşırken vezir-i âzam Devat Odası'na geçip elçi içeriğe girdikten sonra odadan çıkardı. Divana aynı anda katılan elçi ve vezir-i âzama gören divan ehli ayağa kalkardı. Divan ehli, vezir-i âzama olan hürmetten ayağa kalkarken elçi ise kendisine saygı gösterildiği için ayağa kalktıklarını düşünürdü. Elçi, vezir-i âzaman eteğini öperek kendisi için konan iskemlede oturarak divanda, sıranın kendisine gelmesini beklerdi. İzin verilmesiyle birlikte Müslüman devlet elçisi, beraberinde getirdiği mektubu Miralem Ağa'ya, gayrimüslim devlet elçisi ise divan-ı hümâyûn tercümanına verip alt kademe vezirden başlayarak kademeli olarak vezir-i âzama ulaştırıldı. Elçi, mektuptan başka söyleyecek bir sözü varsa burada söylerdi. Vezir-i âzam tarafından hükümdara iletilen mektup ve varsa elçinin sözlerine cevap olarak *nâme-i hümâyûn* verilirdi.³¹⁵

Devletlerarası mektuplaşmaları yapmak sadece hükümdara özgü olmayıp şehzadeler ve paşalar da mektup gönderebilirdi. Şehzade Bayezid (II. Bayezid)³¹⁶ ve Şehzade Selim (I. Selim)³¹⁷ vali buldukları sancaklarda, Akkoyunlu Devleti ile yazışmalar yapmışlardır. Bu mektuplaşmalardan hükümdara bilgilendirme yapılır ve onayına sunulurdu. Sancak valisi şehzade, devletlerarası hukukta son sözü hükümdara bırakmak zorundaydı.³¹⁸

Diplomaside elçi kabulü ve mektuplaşmalar kadar önemli olan bir diğer konu da sığınma talebi ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir. Akkoyunlu şehzadeleri, başarısız taht mücadeleleri sonrasında Memluk ve Osmanlı gibi devletlere sığınma talebinde bulunmuşlardır. Şehzadeler, verdikleri taht mücadelesinde siyasi destek sağlamak için diplomatik görüşmelere başlamışlardır. Akkoyunlu şehzadeleri arasında taht mücadelesi verilirken kendilerine siyasi destek sağlamak isteyen şehzadeler, Osmanlı Devleti ile diplomatik görüşmeler de yapmıştır. Başarılı ittifaklar sağlanamaması durumunda da güçlü devletlerin koruyucu altına girerek vakit ve destek sağlamışlardır. Ali Bey, Hamza Bey ve Mirza Cihangir arasındaki taht kavgasında Ali Bey, tahtı Hamza Bey'e

³¹⁵ Ahıskalı, "Divan-ı Hümâyûn Teşkilâtı", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 6 (Teşkilat), 27-28.

³¹⁶ Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 16-19, 30-32, 36-41.

³¹⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 369, 370, 372-373.

³¹⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 372-373.

kaptırınca Âmid'den kovulmuştur. Ali Bey, çareyi ise Osmanlı hükümdarı II. Murad'a sığınmakta bulmuştur.³¹⁹

Akkoyunlu tahtına geçen Uzun Hasan Bey, oğlu Uğurlu Mehmed Bey ile bazı sorunlar yaşamıştır. Babasına karşı çıkıp isyan eden Uğurlu Mehmed Bey, önce Bağdad'a gitmiş sonra da Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Akkoyunlu şehzadelerin sığınma yeri olarak Osmanlı Devleti'ni görmesi iki devlet arasındaki ilişkilerin ne kadar sağlam olduğunu göstermektedir. Ayrıca siyasi beklentiler ile dengeli siyaset uygulayan II. Mehmed, Uğurlu Mehmed Bey'i çok iyi karşılamış, bununla yetinmeyerek kızı Gevherhan Sultan ile evlendirmiştir.³²⁰

1497'de Osmanlı'ya iltica eden Uğurlu Mehmed'in oğlu Ahmed Bey Osmanlı'dan aldığı destekle Akkoyunlu tahtına oturmuştur. Babası gibi kendi de Osmanlı soyundan evlenmiş, eşi II. Bayezid'in kızı Aynışah Sultan'dır.³²¹ Ahmed Bey, tahta uzun süre kalamasa da Osmanlı desteği ile tahta çıkması bakımından önemlidir.

Osmanlı diplomasinin temelini teşkil eden ve İslami anlayışa sahip olan ahde vefa ve nakz-ı ahd kavramlarıdır. Yapılan anlaşmalara sadık olunması ve verilen sözlerin yerine getirilmesi olan ahde vefa kavramının temeli Kur'an-ı Kerim'de geçen ahde vefa konusunu içeren ayetlerdir.³²² Kur'an-ı Kerim'deki ahde vefa ayetlerinde³²³ verilen sözlerin yerine getirilmesi dini bir emir olarak yer almaktadır. Osmanlı Devleti, İslam hukukunda dini bir yükümlülüğü olan ahde vefayı sadece dini bir görev olduğu için değil aynı zamanda örfi bir gelenek olduğu için de uygulamıştır.³²⁴

Osmanlı Devleti'nin ahde vefaya verdiği önem, dış siyasetinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Ahde vefanın yerine getirilmemesi diplomatik ilişkileri gerginleştirmiştir. Nakz-ı ahd eyleyen bir devlete karşı önce ikaz yapıp sonrasında gerekirse savaş hazırlıklarına başlanmıştır. Uzun Hasan Bey'in nakz-ı ahd eylemesi üzerine annesinin ricasını kabul edip sadece ikaz edilmekle yetinen II. Mehmed, bu

³¹⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 188-189.; Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 876.

³²⁰ Şeref Han, *Şerefname*, 120; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, (Ankara: TTK, 2001), 21.

³²¹ Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 24.

³²² Hilal Çiftçi, "Siyaset Kültürümüzde Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahd", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 6, sy. 1 (2015): 74.

³²³ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara 2/40, 80; Âl-i İmran 3/75-76; Maide 5/1; En'am 6/152; Enfal 8/72-73; Tevbe 9/1-4, 7, 111; Ra'd 13/19-20; Nahl 16/91-92; İsrâ 17/34; Mü'minun 23/1-11; Ahzab 33/13-15; Me'aric 70/32.

³²⁴ Çiftçi, "Siyaset Kültürümüzde Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahd", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, 74-76.

ikazın sonuç vermediğini, Uzun Hasan Bey'in ıslah olmadığını görünce açık bir dille savaş hazırlığına başladığını bildirmiştir.³²⁵

Osmanlı Devleti, diplomaside dine ve örfi hukuka bağlı olarak bir dizi uygulama kullanmıştır. Bu uygulamaların temelinde Darü'l İslam ve Darü'l Harp ile ahde vefa ve nakz-ı ahd kavramları bulunmaktadır. Bu kavramlarla şekillenen Osmanlı diplomasisi altı asır boyunca varlığını sürdürmüştür.

---

³²⁵ Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l Feth*, 136-137.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 558-559.

İKİNCİ BÖLÜM

AKKOYUNLU-OSMANLI DİPLOMATİK GÖRÜŞMELERDE KULLANILAN YÖNTEMLER, ÜSLUP VE NEDENLER

2.1. DİPLOMASİDE KULLANILAN YÖNTEMLER

2.1.1. Mektuplaşma

“*ketb*” kökünden türeyen ve “*yazmak*” anlamında kullanılan mektup, Arapça kökenli bir kelimedir. Mektuplar, küçük birer not şeklinde yazılır ve güvercinlerle istenilen yere ulaştırılırdı. İslami dönemlerde mektuplara ve mektuplaşmaya verilen değer artmış, mektupta kullanılan ifade, üslup, dil, mühür, tuğra vb. rükünler önem kazanmıştır. İslam devletlerinin mektuplarında Allah’ın yüceliği, mülkün gerçek sahibi olarak zikredilmesi sonrasında dua ve selam bölümlerine yer verilmiştir. Gayri müslim devletlere gönderilecek mektuplarda ise “hidayete erenlere” ifadesine yer verilip İslam’a davet rüknü eklenmiştir.³²⁶

Osmanlı Devleti, mektup yazımına ve mektuplaşmaya büyük önem vermiştir. Belli rükünleri bulunan mektuplarda yazı stili, kullanılan kâğıdın büyüklüğü ve cinsi, rükünler arasında kullanılacak formüller vb. özelliklere dikkat edilmiştir. Bu kurallar, mektubun özel veya resmi mektup olmasına göre de farklılıklar görülmektedir.³²⁷

Akkoyunlu Devleti de, mektuplarında İslami kuralları uygun olarak rükünlere önem vermişlerdir. Fars kültürünün bir uzantısı olarak şiirsel öğeler de barındıran mektuplarda Farsça dili kullanılmıştır. Hitaplarda daha çok Arapça tamlamalar kullanılırken mektubun genelinde Arapça ve Farsça tamlamalar ile süslü bir ifade kullanılmıştır.³²⁸

Devletlerin mektuplara ve mektuplarda kullanılan yazı, dil, üslup vb. özelliklere verdikleri önem, beraberinde yazı sanatının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yazı yazma sanatı olarak kullanılan inşa’ tabiri bu ilmin kurullarına uygun olarak mektupların

³²⁶ Nebi Bozkurt, “Mektup”, *DİA*, c. 29, (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 13-14.

³²⁷ Kütükoğlu, “Osmanlı Bürokrasisinde Mektup”, *DİA*, c. 29, 18-21.; Terzi, *Bürokrasi ve Memur*, 141-143.

³²⁸ Rıza Kurtuluş, “Mektup-Fars Edebiyatı”, *DİA*, c. 29, (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 6-17.

yazılmasına olanak sağlamıştır. Mektubu yazacak kâtibin de Kur'an-ı Kerim ayetleri, hadis, sünnet, atasözleri, şiir, edebiyat, sarf, nahiv, lügat bilgisi ve çeşitli ilimlere ait terimleri bilmesi gerekli görülmüştür.³²⁹ Mektubun yazılması kadar suretlerinin çıkarılması ve saklanmasına da önem verilmiştir. Mektuplar, münşeât mecmualarında derlenip toplanmıştır. İnşa' eserleri, resmi yazışmalar ilgili devletlerin kullandığı dile uygun olarak yazılmıştır. Akkoyunlu Devleti, Farsçayı resmi yazışmalarda kullanırken Osmanlı Devleti, Türkçe, Arapça ve Farsça gibi ilgili devletin dilinde mektup yazmaya özen göstermiştir.³³⁰ Bunun için Arapça ve Farsçayı çok iyi düzeyde bilen kâtipler yazışmalarda görev almıştır. Kâtipler aynı zamanda diplomatik yazışma usullerini, kime nasıl hitaplarda bulunulacağını, konuya nasıl giriş yapılacağını, nasıl dil kullanılacağını da en iyi derecede bilen memurlardır.³³¹

Osmanlılar ile Akkoyunlular arasında yapılan mektuplaşmaların kayıtları Feridun Bey'in ve Tâcîzâde Sâdî Çelebi'nin münşeâtlarında bulunmaktadır. Bu kayıtlardan yola çıkarak iki devletin hangi dönemlerde birbirlerine mektup yazdıkları bilinmektedir. İki devlet arasındaki yazışmaları, Osmanlı hükümdarlarının dönemlerine göre tasnif ettiğimizde aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır.

- I. Mehmed ile Kara Yülük Osman b. Kutlu Bey arasında üç yazışma belgesi,³³²
- II. Murad ile Kara Yülük Osman b. Kutlu Bey arasında iki yazışma belgesi,³³³
- II. Murad ile Ali b. Kara Yülük Osman Bey arasında iki yazışma belgesi,³³⁴
- II. Murad ile Hamza b. Kara Yülük Osman Bey arasında iki yazışma belgesi,³³⁵
- II. Murad ile Mirza Cihangir b. Ali Bey arasında iki yazışma belgesi,³³⁶
- II. Mehmed ile Kılıç Arslan b. Ahmed Bey arasında iki yazışma belgesi,³³⁷
- II Mehmed ile Uzun Hasan b. Ali Bey arasında beş yazışma belgesi,³³⁸
- II. Mehmed ile Rukiyye Hatun arasında dört yazışma belgesi (ilk mektup vezir Gedik Ahmed Paşa'ya gönderilmiştir.),³³⁹

³²⁹ Terzi, *Bürokrasi ve Memur*, 185.

³³⁰ Emecen ve Şahin, *Ahkâm Defteri*, xvii-xviii.; İsmail Durmuş, "İnşâ", *DİA*, c. 22, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 334-337.

³³¹ Terzi, *Bürokrasi ve Memur*, 186.

³³² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 153, 154, 154-155.

³³³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 185-186, 186.

³³⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 188-189, 189.

³³⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 190-191, 191-192.

³³⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 214-215, 215-216.

³³⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 227-228, 228.

³³⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 274-275, 275-276, 276-278, 278, 278-279.

³³⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 286-287, 287-288, 288, 288-289.

- II. Bayezid ile Uzun Hasan b. Ali Bey arasında altı yazışma belgesi (II. Bayezid Amasya sancağında iken yapılan yazışmalardır.),³⁴⁰
- II. Bayezid ile Yakub b. Uzun Hasan Bey arasında on dört yazışma belgesi,³⁴¹
- II. Bayezid ile Mirza Baysungur b. Yakub Bey arasında iki yazışma belgesi,³⁴²
- II. Bayezid ile Mirza Baysungur'un validesi arasında iki yazışma belgesi,³⁴³
- II. Bayezid ile Rüstem b. Maksud Bey arasında iki yazışma belgesi,³⁴⁴
- II. Bayezid ile Akkoyunlu Beyleri arasında iki yazışma belgesi,³⁴⁵
- II. Bayezid döneminde yapılan Akkoyunlu Beyleri ile Ahmed b. Uğurlu Mehmed Bey arasında bir yazışma belgesi,³⁴⁶
- II. Bayezid ile Ahmed b. Uğurlu Mehmed Bey arasında dört yazışma belgesi,³⁴⁷
- II. Bayezid ile Mirza Elvend b. Yusuf Bey arasında iki yazışma belgesi,³⁴⁸
- I. Selim ile Yakub b. Uzun Hasan Bey arasında dört yazışma belgesi (I. Selim Trabzon sancağında iken yapılan yazışmalardır.),³⁴⁹
- I. Selim ile Mirza Elvend b. Yusuf Bey arasında iki yazışma belgesi (I. Selim Trabzon sancağında iken yapılan yazışmalardır.),³⁵⁰
- I. Selim ile Mehmed b. Ferruhsad Bey arasında iki yazışma belgesi,³⁵¹
- I. Selim ile Sultan Murad b. Yakub Bey arasında bir yazışma belgesi,³⁵²

Münşeât mecmualarında, iki devlet arasında toplamda altmış dört yazışma belgesi saptanmıştır. Bu yazışma kayıtlarından, II. Bayezid'in şehzadeligi döneminde sancağı bulunan Amasya'da iken Uzun Hasan Bey ile yaptıkları altı mektup Tâcîzâde Sâdî Çelebi'nin Münşeât'ında, diğerleri Feridun Bey'in Münşeâtü's-Selâtin eserinin birinci cildinde bulunmaktadır. En fazla yazışma kaydı II. Bayezid döneminde yapılmıştır. Sancak beyliği dönemiyle birlikte II. Bayezid döneminde yapılan otuz üç yazışmanın on dördü Yakub Bey ile yapılmıştır. Bu yazışmalar, Yakub Bey'in devlet yönetiminde izlediği dostluk ve bağlılık stratejisinin bir göstergesidir.

³⁴⁰ Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 13-5, 16-19, 24-29, 30-32, 33-35, 36-41.

³⁴¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 294-297, 297-299, 307-308, 308-309, 309-311, 311-312, 312-313, 313-314, 314-315, 315, 315-317, 317-319, 320-321, 321-323.

³⁴² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 323-325, 325-327.

³⁴³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 327-328, 328-329.

³⁴⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 329, 329-330.

³⁴⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 330-331, 332.

³⁴⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 331-332.

³⁴⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 333-335, 335-336.

³⁴⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 351-352, 352-353.

³⁴⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 368-369, 369, 369-370, 370.

³⁵⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 370-372, 372-373.

³⁵¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 381-382, 382.

³⁵² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 392.

Sultan Halil hariç Akkoyunlu tahtına çıkan her hükümdar döneminde, Osmanlı Devleti ile yazışmalar yapılmıştır. Sultan Halil'in bir yıldan az bir süre tahtta kalması ve Akkoyunlu şehzadeleri arasında taht için mücadele edildiğinden bu dönemde Osmanlı Devleti ile yazışma yapılmamıştır. Osmanlı Devleti ile Akkoyunlu hanedan üyeleri arasında yapılan yazışmalar da bulunmaktadır. Şehzade Kılıç Arslan b. Ahmed b. Kutlu Bey ile ittifak için bir mektup gönderilmiş ama tahta çıkması sağlanamamıştır.³⁵³ I. Selim döneminde yazışma kaydı bulunan Mehmed b. Ferruhsad b. Korkmaz b. Muhammed b. Kara Yülük Osman Bey³⁵⁴ aynı zamanda Selçukşah Begüm'ün yeğeninini oğludur.³⁵⁵

Mektupların gönderilme nedenleri sığınma veya ittifak talebi, taziye, cülûs, esirlerin serbest bırakılması, ticari kaygı, fetih müjdesi, siyasi destek sağlama, risalet görevi gibi çeşitli konular olmuştur. Mektuplaşmalar, diplomatik ilişkilerin nasıl başladığı ve devam ettiğini gösteren kayıtlar olduğundan muhteviyatında çokça bilgiler bulunmaktadır. Mektuplaşmalar, sadece hükümdarlar arasında yapılmayıp hükümdar ile şehzadeler,³⁵⁶ hükümdar anneleri³⁵⁷ ve ileri gelen beyler³⁵⁸ arasında da bu diplomasi aracı kullanılmıştır.

Münşeâtlarda kaydı bulunan Akkoyunlu-Osmanlı arasındaki ilk yazışma kaydı 820/1417 yılına aittir. İki devlet arasında söz konusu olan Karakoyunlu-Akkoyunlu münasebetlerinin Osmanlı topraklarına sirayet etmesi ve Akkoyunluların denge siyaseti uygulayarak Osmanlı Devleti'ne yakın durma çabalarının sonucunda karşılıklı mektuplaşmalar yapılmıştır. “*Yedi iklimin padişahı*”³⁵⁹ unvanı kullanılarak yazılan mektupta, Kara Yülük Osman Bey, Âmid ilinin kendisine ait olduğunu bildirmiştir. Buradaki ümeranın daim olduğu Kürt mutasarrıfların baki olduğunun malum olduğunu, Rum ve Azerbaycan bölgesinde hâkim askerler bulundurduğunu ve bölge için Kara Yusuf Bey ile mücadele ettiğini anlatmıştır. Kara Yusuf Bey tarafından Şam ve Rum bölgesinin ele geçirilmiş ve zapt olunan yerlere, gücünü göstermek için teşebbüs etmiştir. Şam ve Halep ümeraları daimi surette amaçlarının itaat etmek olduğunu ve Emir Mehmet Karamani, İsfendiyar Kastamonu, Hamid hâkimi Hüseyin Bey, Hamza

³⁵³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 227-228.

³⁵⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 381-382.

³⁵⁵ Woods, *Akkoyunlular*, 266.

³⁵⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 368-369, 369-370, 370-372.; Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 16-19, 30-32, 36-41.

³⁵⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 286-287, 288-289, 327-328.

³⁵⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 330-331, 382.

³⁵⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 153.

Bey ve Dulkadir hâkimi Süleyman Bey, Konstantiniye Tekfuru, Trabzon Tekfuru, Gürcistan Meliklerinin birbirine aşırı bağlı olduğu Gilan ve Şirvan valileri Kürdistan ve Luristan'ı itaat altına almaya hazırlandıktan sonra bu kalabalık karşısında Çağatay emirlerinin durup gittikleri gibi bilgileri Osmanlı hükümdarı I. Mehmed'e bildirerek kendisini Anadolu ve Yakın Doğu'daki ittifaklardan haberdar etmiştir.³⁶⁰

I. Mehmed, Akkoyunlu-Karakoyunlu ilişkilerinden haberdar olunca Karakoyunlu hükümdarı Mirza İskender'e, içinde bulunulan durumu Azam İbrahim ile ihtisas yapıldığını Kara Yülük Osman Bey'in mektubunun fitne usulünde yazıldığını ve gazalarını defetmek için Allah'ın kadir imkânlar sağlayacağını yazmıştır.³⁶¹ I. Mehmed, burada Mirza İskender'e bir nevi destek göstermiştir. Osmanlı Devleti, bir taraftan kendi iç sorunlarıyla meşgul olurken bir taraftan etrafındaki devletlerden Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesinde Timur'un himayesinde bulunan Akkoyunlulardan ziyade Karakoyunlulara destek vermeyi yeğlemiştir.³⁶²

Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesindeki olaylardan haberdar olan I. Mehmed'e, Kara Yülük Osman Bey, olayların devamını da bir mektup yazarak anlatmıştır. Kara Yülük Osman Bey, alçakgönüllülük ile yazdığı mektubunda, Kara Yusuf Bey'i yendiğini ayrıca Mevlevi Kadı Ali Hasan Keyfi resm-i risalet ile görevlendirildiğini bildirir.³⁶³ Timur'un halefi Şâhruh, Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesinde Akkoyunlu toprak bütünlüğünü korumak amacıyla Kara Yusuf Bey'i tehdit ederek Kazvin ve Sultaniye şehirlerinin iade edilmesini karşılığında da Azerbaycan, Tebriz, Bağdad, Erzincan ve gayrı her yerin sahibi olarak Kara Yusuf Bey'i tanıyacaktı. Kara Yülük Osman Bey'in Osmanlı hükümdarı II. Murad'a gönderdiği mektupta, barış teklifi ve sonrasında yaşanan gelişmeler anlatılmıştır.³⁶⁴ Kara Yusuf Bey'in bu barış teklifini reddetmesi ve kısa bir zaman sonra Kara Yusuf Bey'in vefat etmesi ilişkilerde yeni bir dönem başlatmıştır. 1420 yılında vefat eden Kara Yusuf Bey'in yerine oğlu Mirza İskender geçmiştir. Durumdan istifade eden Kara Yülük Osman Bey de Mardin'i kuşatmış ve Karakoyunlu-Akkoyunlu mücadelesi devam etmiştir.³⁶⁵ II. Murad, Kara Yülük Osman Bey'e yazdığı cevabında Şâhruh Bahadır Han'ın fütûhât konusunda azimli bir padişah olduğunu, dindar bir hakanın nazarında

³⁶⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 153.

³⁶¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 153-154.

³⁶² Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 270.; Sümer, "Karakoyunlular", *DİA*, c. 24, 436.

³⁶³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 154.

³⁶⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 185-186.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 57-60.

³⁶⁵ Sümer, "Karakoyunlular", *DİA*, c. 24, 436.

başarısızlığın olmadığını, devlet emirine yakışanın mücadele için hazırlıkların yapılmasının gerekli olduğunu dile getirmiştir. Dindar bir hükümdar olarak vakitlerinin fetihlerle işgal olunması ve başarı kılıcının daim olması temennileriyle mektubuna son vermiştir.³⁶⁶

Kara Yülük Osman Bey ile Mirza İskender arasında mücadeleler devam etmiştir. Mirza İskender'e 1421 yılında yenilse de kısa sürede kendisini toplayıp Çağataylılarla ittifak edip Erzincan, Bayburt, Tercan, Karahisar, Harput şehirlerinde hüküm sürmeye başlamıştır. Genişleyen topraklarıyla Memlûk sınırına ulaşan Kara Yülük Osman Bey'e Sultan Barsbay (salt. 1422-1438) tarafından müdahale gösterilmiştir. Kara Yülük Osman Bey, Mısır Memlûk sultanına bağlı kalacağını bildirerek barış istemek zorunda kalmıştır. Sultan Barsbay, bu barış teklifine olumlu cevap vermiş ancak Kara Yülük Osman Bey, kısa süre sonra barışı bozarak Karakoyunlu himayesinde bulunan Mardin'i almıştır. Kara Yülük Osman Bey, 1435 yılında Mirza İskender'e yenildikten sonra vefat etmiştir.³⁶⁷

Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Ali Bey, Osmanlı hükümdarı II. Murad'a gönderdiği mektupta, devletin buhranlı zamanlar yaşandığını, güvenliklerinin gölgede kaldığını, siyasetten iyi anlayan birinin devletin başına geçerek devleti tekrar düzene koymanın gerekli olduğunu ve bunların yapılması için elinden geleni yapacağını anlatmıştır. Ayrıca bunların gerçekleşmesi durumunda şükür için Kâbe'yi tavaf edip bolca ikramlarda bulacağını da bildiren Ali Bey, Akkoyunlu tahtına çıkabilmek için destek istemiş ve sığınma talebinde bulunmuştur.³⁶⁸ Bu mektup, Akkoyunlu namzetlerinden Ali Bey'in taht için Osmanlı Devleti'ni bir sığınak olarak gördüğünün bir kanıtıdır.³⁶⁹

II. Murad, teskin edici ve cesaretlendirici bir üslup kullanarak yazdığı cevabında, Ali Bey'i desteklediğini devletin talihinin dönme zamanının geldiğini, kargaşadan kurtarılacağını söyleyerek Akkoyunlu taht mücadelesinde tarafını Ali Bey'den yana almıştır.³⁷⁰ II. Murad, Ali Bey'in sığınma talebini olumlu karşılayarak kendisine İskilip'i dirlik olarak tahsis etmiştir. Ancak Ali Bey, İskilip'te uzun süre kalmayıp

---

³⁶⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 186.

³⁶⁷ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 271-272.

³⁶⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 188-189.

³⁶⁹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 99.

³⁷⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 189.

Akkoyunlu tahtına çıkmak için Erzincan bölgesinde bulunan oğullarının yanına giderek mücadeleye devam etmiştir.³⁷¹

Akkoyunlu Devleti'nin Anadolu ve Yakın Doğu'da yaptığı mücadele ve politikaları yakından takip eden II. Murad, artık Akkoyunlu Devleti'nin iç meselelerine de müdahil olmaya başlamıştır. Kara Yülük Osman Bey'in oğlu ve Ali Bey'in kardeşi olan Hamza Bey, neredeyse iki sayfa olan mektubunda devletinde olup biteni ayrıntılı şekilde II. Murad'a anlatmıştır. Babasının ölümü üzerine Akkoyunlu topraklarında kargaşa ortamını oluştuğunu ve ortamda istifade eden kardeşinin tahta çıktığını söylemiştir. Devlet erkânının buna tepki gösterdiğini hatta kardeşleri ve amcazadelerinin tepki ve mücadelesiyle karşılaştığını anlatmıştır. Ali dergâhının desteğini alan amcazadesinin başarılı olamadığını, Ali Bey'in iktidarını sağlamlaştırmak amacıyla aile meclisini topladığını ancak toplantıda çokça eksik üye olması sebebiyle alınan kararların aşiret reisleri tarafından kabul edilmediğini eklemiştir. Kendisinin Mardin hâkimi olduğunu ve Ali Bey'in tahta çıkmasını kabul etmediğini, Âmid'i kuşatıp ele geçirerek gösterdiğini de bildirmiştir. Emir ve emirzadeler tarafından kendisinin Akkoyunlu hükümdarı olarak tanındığını ve artık Ali Bey'in devlet adına bir hükmü olmadığını ekleyerek Akkoyunlu topraklarındaki olayları ayrıntılı bir şekilde Osmanlı hükümdarına bildirmiştir. Ayrıca kendisine karşı kardeşleri tarafından yapılan mücadelenin devam ettiğini, Sultan Çakmak'ın³⁷² desteğini alan kardeşi Mirza Cihangir'in hil'at giydirilip Ruhâ'nın yönetimine getirildiğini, Akkoyunlu tahtı için mücadeleye giriştiğini de eklemiştir.³⁷³

Kara Yülük Osman Bey'in ölümü üzerine Akkoyunlu tahtı için oğulları arasında özellikle Ali Bey ile Hamza Bey arasında çetin mücadeleler yaşanmış, bu durum devlet topraklarını ve devlet politikasını olumsuz etkilemiştir.³⁷⁴ II. Murad, bu kargaşa ortamından kabilelerin ve tüccarların olumsuz etkileneceğini ticaret gelirlerinde bir azalma olacağını, bu durumun en kısa sürede düzeltilmesi gerektiği açık bir dille Hamza Bey'e bildirilmiştir.³⁷⁵

Akkoyunlu taht mücadelesi, bir iç sorun iken yaşanan huzursuz ortamdan en çok etkilenen tüccar sınıfı olmuştur. Akkoyunlular, ticaret güzergahı üzerinde bulunan önemli şehirleri ellerinde bulunduruyorlardı ve yaşanan kargaşa ortamı sadece

³⁷¹ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 272.

³⁷² Memlük sultanı el-Melikü'z-Zâhir Ebû Saîd Seyfüddîn el-Alâî (salt. 1438-1453).

³⁷³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 190-191.

³⁷⁴ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 86-89.

³⁷⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 191-192.

Akkoyunlu Devleti'ni değil etrafındaki devletleri de etkileyen olumsuz bir durumdu. Mirza Cihangir ile Hamza Bey arasında sürekli yaşanan mücadele, 1444 yılında Hamza Bey'in ölümüne kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra askerlerin bazıları Mirza Cihangir'i (Cihangir b. Ali Bey) bazıları da Şeyh Hasan'ı (Şeyh Hasan b. Kara Yülük Osman Bey) desteklemiştir.³⁷⁶

Mirza Cihangir, II. Murad'a bir zarâetnâme gönderip Akkoyunlu tahtındaki mücadelelerden haberdar etmiştir.³⁷⁷ Mektubunda, Sultan Çakmak tarafından kendisine hil'at giydirilip Ruhâ hâkimliğine tayin edildiğini ve kardeşi Hamza Bey ile taht için mücadeleye giriştiğini sonrasında şefkat ve merhamet göstererek anlaşma yoluna girdiklerini daha sonra ise Akkoyunlu tahtına kendisinin geçtiğini müjdelemiştir.

Mirza Cihangir, iktidarına taraftar olan grupların başında Şeyh Hasan'ın olduğunu belirterek kendisine siyasi destek sağlamak istemiştir. Mektupta, Hamza Bey devrinde yetişmiş olan Ali Mamaş'ın Akkoyunlu emirleriyle iyi geçinmediğini, idaresi altındakilere iyi davranmadığını, bu yüzden Hamza Bey'in ölümü üzerine Mirza Cihangir'in yanında uzun kalamadan Birecik'e geri dönüşünü anlatılmıştır. Birecik Kalesi hâkimi olan Emir Fahreddin, Ali Mamaş'ı kalede kuşatmıştır.³⁷⁸ Ali Mamaş'ın yardım talep etmek için Bağdad'ta bulunan Mahmud b. Kara Yülük Osman Bey'e birini gönderip kaleyi kendisine teslim edeceğini söylemiştir. Mahmud Bey, Birecik'e gelerek Emir Fahreddin'i bertaraf edip kaleyi almıştır. Bu arada boş kalan Erzincan üzerinde Şeyh Hasan, Mahmud Bey ve Mirza Cihangir arasında hâkimiyet mücadelesi başlamış ancak netice elde edilemeden Karakoyunlu Kara Yusuf Bey'in oğlu Isfahan Mirza'nın ölüm haberi ulaşmış ve dengeler tekrar değişmiştir.³⁷⁹

Değişen şartlar dolayısıyla var olan taht mücadelesine, toprak bütünlüğünü korumak ve/veya genişletmek isteyen devletlerin mücadelesi de eklenmiştir. Mirza Cihangir, yakın tanıklığında bulunduğu dönemin koşullarını amcalarının (Ali Bey ve Hamza Bey) da yaptığı gibi II. Murad'a bildirmiştir. II. Murad'ın Mirza Cihangir'e gönderdiği kısa cevabında ise Emir Fahreddin konusunda şüphelerde bulunduğunu, dikkatli olunması gerektiğini ve devletin bekası için temennilerde bulunmuştur.³⁸⁰

³⁷⁶ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 116.

³⁷⁷ Mektubun isminde "*Akkoyunlu Cihangir bin Osman Kara Yülük*" ifadesi yer almaktadır. Bu ifadenin yanlış olduğu II. Murad'ın gönderdiği cevap mektubunun elkab bölümünde açık bir şekilde "*Cihangir bey ibn Ali Bey*" ifadesi yer almış ve karışıklık önlenmiştir. Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 214-216.

³⁷⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 214-215.

³⁷⁹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 117-119.

³⁸⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 215-216.

Akkoyunlu tahtında Ali Bey'in vefatı sonrasında sürekli taht mücadeleleri yaşanmıştır. Hamza Bey, Mirza Cihangir, Mahmud Bey, Kılıç Arslan Bey ve Şeyh Hasan Bey arasındaki mücadeleyi yakından takip eden devletlerden biri de Osmanlı Devleti'dir. Akkoyunlu-Osmanlı arasındaki mektuplaşmalarda ilk defa bir Osmanlı hükümdarı (II. Mehmed), Akkoyunlu namzetine (Kılıç Arslan) bir mektup göndermiştir.³⁸¹ Daha önceki mektuplar, Akkoyunlu Devleti tarafından gönderilmiştir. II. Mehmed tarafından gönderilen mektupta, Erzincan Hâkimi olan Kılıç Arslan Bey'e ittifak teklifinde bulunulmuştur. Akkoyunlu namzetleri arasında sürekli mücadeleler yaşanıyor ve bu kargaşa ortamı beraberinde bölgeye yakın olan güçlü devletlerin dikkatini çekiyordu. Akkoyunlu toprakları, Osmanlılar, Memlûklular ve Karakoyunlular arasında hâkimiyet mücadelesine haline gelmişti. II. Mehmed de Akkoyunlu tahtında Hamza Bey yerine kendisine yakın bulunduğu Kılıç Arslan Bey ile ittifak yaparak tahta çıkmasını sağlamak istemiştir. Diğer güçlü devletler karşısında bir nevi güç siyaseti uygulanarak Kılıç Arslan'ı kendi yanına çekmek ve onu cesaretlendirmek isteyen II. Mehmed, mektubunda “*büyük saygıdeğer Kılıç Arslan*” unvanını kullanmış ve mektubun genelinde samimi ve dostane yaklaşımla denge politikası uygulamıştır.³⁸²

Kılıç Arslan Bey, cevap mektubunda II. Mehmed'in ittifak teklifine olumlu bakmış ve ziyadesiyle memnun olduğunu dile getirmiştir.³⁸³ Bu teklifin, Osmanlı tarafından yapılması tarihi bir önem arz etmektedir. Bölgede Ali Bey'in ölümü ardından oğlu Mirza Cihangir ve kardeşleri Hamza Bey, Mahmud Bey, Şeyh Hasan Bey ve kuzeni Kılıç Arslan Bey arasında sürekli yaşanan taht mücadelesine büyük devletler de müdahale etmek zorunda kalmışlardır. II. Mehmed de kendine Kılıç Arslan Bey'i yakın görmüş ve yapılan teklif, Kılıç Arslan Bey tarafından da kabul edilmiştir.³⁸⁴ Bu ittifak, başarıya ulaşmasa da yani Kılıç Arslan Bey Akkoyunlu tahtına çıkamasa³⁸⁵ da böyle bir ittifak kurulması ayrıca bu teklifin Osmanlı Devleti'nden gelmesi önemlidir. Buradan anlaşılır ki, II. Mehmed doğu tarafındaki olaylara kayıtsız kalmamış,

³⁸¹ İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, 64.

³⁸² Mektupta “*fi evahir şehri Safer el hayrıl sene seman ve erbain ve semanimie*” olarak tarih eklenmiştir. Ayrıca II. Mehmed'e “*Fatih Sultan Mehmed Han Gazi*” kullanılmıştır. 1444 yılında II. Mehmed için bu unvanın kullanılması yanlış olacaktır. Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, c. 1, 227-228.

³⁸³ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, c. 1, 228.

³⁸⁴ Karakoyunlu İskender de Kılıç Arslan Bey'e siyasi destek sağlamıştır. Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 409.

³⁸⁵ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 409.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 58.

Memlûkler ve Karakoyunlulara karşı bir taraf oluşturma gücünü gösterme çabası içine girmiştir.³⁸⁶

Akkoyunlu taht mücadelelerine Uzun Hasan Bey de katılmış ancak kendisi devletin bekası için kardeşi Mirza Cihangir'in yanında yer almıştır. Bu arada Karakoyunlu tahtına geçen Mirza Cihanşah'a karşı isyan eden Mirza Elvend, Mirza Cihangir'e sığınmıştır. Mirza Elvend'in iade edilmesini isteyen Mirza Cihanşah'a red cevabı verilmesi üzerine Erzincan'a saldıran Mirza Cihanşah, 1450 yılında Erzincan'ı topraklarına katmıştır. Mirza Cihanşah'ın emirlerinden olan Rüstem Bey, Mardin üzerine gönderilmiş ve Mirza Cihangir ile Rüstem Bey arasında yaşanan mücadelede Karakoyunlu hâkimiyeti tanınarak barış yapılmıştır. Bu barış anlaşmasını ihanet saydığı için kabul etmeyen Uzun Hasan Bey, kardeşi Mirza Cihangir'in yanından ayrılarak kendi siyasi hayatına adım atmıştır. Mirza Cihanşah'ın Çağataylılar sorunuyla ilgilenmesini fırsat bilen Uzun Hasan Bey, Erzincan tarafına doğru giderek Mirza Cihangir ile mücadeleye başlamıştır. İki kardeş arasında geçici de olsa barış, anneleri Sara Hatun tarafından sağlanmıştır.³⁸⁷ Erzurum ve Bayburt'u ele geçiren Uzun Hasan Bey'in etrafında Akkoyunlu beyleri toplanmaya başlamış ve kısa süre sonra Mirza Cihangir'in desteğini de alan Uzun Hasan Bey, Akkoyunlu birliğini sağlayarak devletin başına geçmiştir.³⁸⁸

Uzun Hasan Bey, Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid ile yazışmalarda bulunmuştur. Bu yazışmalarda, Akkoyunlu Devleti'nin başarıları ve verilen mücadeleler anlatılmıştır. 874 Muharrem (1469 Temmuz-Ağustos) tarihli bir mektupta Uzun Hasan Bey, Ebû Said Mirza Han ile yapılan mücadeleyi ve onu mağlup etmesini konu alan bir fetihnâmeyi Şehzade Bayezid'e göndermiştir. Uzun Hasan Bey, Ebû Said Mirza Han'ın³⁸⁹ riyada bulunduğunu bunun için mücadeleye giriştiklerini ve neticede öldüğünü haber vermiştir. Ebû Said Mirza Han'ın ölümünün ardından oğlu Hasan Ali'nin tahrikte bulunduğunu ve adamlarıyla birlikte isyana giriştiğini bildirmiştir. Bu isyan hareketini bastırmak amacıyla Devletyar Hiredmend Nusret Şiar Ebu'l-Feth Şemseddin Mehmed Bey Bahadır'ı, Hasan Ali'ye karşı gönderdiğini ve zafer ile döndüğünü de eklemiştir. Bu zaferle birlikte Azerbaycan, Irak, Fars ve Kirman bölgelerinde iktidar ve istikrarın sağlandığını ayrıca Zahirreddin Seyyid Ali Bey'in

³⁸⁶ Feridun Emecen, "Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya; Osmanlı Devleti'nin Doğu Komşuları". *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 33 (2009): 65.

³⁸⁷ Tihârî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 125-137.

³⁸⁸ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 80.; Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 272.

³⁸⁹ Timurlu hükümdarı Ebû Said Mirza Han (salt. 1451-1469).

Şiraz'a zuhur ettiğini kendisinin de Şiraz'a gittiğini anlatmıştır. Emir-i azam Mübarizeddin Sultan Halil'e Bağdad hâkimliği için ferman verdiğini onun da Emir Pir Mehmed Tavacı ve Hüseyin Ali Zeynel Bey ile Bağdad'a gidip orada hâkimiyeti sağladığını bildirmiştir.³⁹⁰ Uzun Hasan Bey'in müjdeli haber olarak verdiği Ebû Said Mirza Han'ın öldürülmesi ve oğlu Hasan Ali'nin yenilgiye uğratılması haberi, Şehzade Bayezid tarafından takdir görmüştür. Şehzade Bayezid cevap mektubunda, bu zafer ile saadet duyulduğunu ayrıca şeriat kurallarının sağlanmasına da aracılık ettiğinden saltanatının baki olması temennisinde bulunmuştur.³⁹¹ Uzun Hasan Bey'in gönderdiği mektuplar gösteriyor ki, Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerini sadece hükümdar ile sınırlı tutmayıp Akkoyunlu topraklarına yakın bulunan Amasya sancağıyla da sıkı ilişkiler kurmaya çalışmıştır.

Uzun Hasan Bey'in en büyük hedefi, Karakoyunlu topraklarını ele geçirerek Karakoyunlu hâkimiyetine son vermek olmuştur. Mirza Cihanşah ile yapılan mücadele ve sonrasında yaşanan başarılar, II. Mehmed'e gönderilen mektupta uzun uzadıya anlatılmıştır. Mirza Cihanşah'ın Çapakçur'a geldiğini, Sultan Halil ile Mir Kasım Pervaneci arasında çatışmalar yaşandığını, emirlerinin çoğunun öldürüldüğünü, Erzincan, Kemah, Karahisar bölgelerini gidip yağmalayan Mirza Cihanşah'ın üzerine gidilerek öldürüldüğünü anlatmıştır.³⁹²

Savaş sonrasında Mirza Cihanşah'ın kesik başının Ebu Said Gürkan'a; Muhammedî, Rüstem Tavacı ve divan hâkimi Pırsal'ın başlarının da mektupla birlikte gönderildiğini bildirilmiştir.³⁹³ Uzun Hasan Bey, bu zaferini kutlamak için II. Mehmed'e gönderdiği mektubun bir benzerini de Amasya sancakbeyi Şehzade Bayezid'e göndermiştir. "*dostgah Sultan zade-i a'zam ve'd-devlet ve'd-din Sultan Bayezid*" unvanı ile gönderilen mektupta, Mirza Cihanşah ile neden savaş yapıldığı sebepleriyle birlikte açık bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca Mirza Cihanşah evlad ve etba' ile şeriata karşı geldikleri, şeytana uydukları, camilerde ve hayır yerlerinde kötülük ve yolsuzluk yaptıkları, bu yerlerin içine sığırları kapattıkları, müezzinlerin ezan okumalarının engellendiği, müezzinlerin minareden aşağıya atıldıkları ve buna benzer

---

³⁹⁰ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 13-15.

³⁹¹ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 16-19.

³⁹² Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 154-156.

³⁹³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 274-275.; Nevai'nin eserinde de bir kopyası bulunan bu mektubun çevirisi ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Çevirisi için bakınız. Arayancan, "XV. Yüzyıla Ait Bir Mektup Örneğinin Diplomatik Dil, Üslup ve Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 178-179.

kötü işlerde buldukları da eklenmiştir. Bu kötü haberlerin bilgisinin kendisine ulaştığını, buna kayıtsız kalamayarak zulüm zuhur bulunan bölgeye gittiğini, cemaatin ahvalini korumak adına harekette bulunduğunu, Mirza Cihanşah evladı ve onlara tabi olanları yendiğini zafer elde ettiğini ve mübarek zaferi bildirmek için mektup yazıldığını anlatmıştır. Şiraz ve Kirman hâkimi olan emir-i azam Seyyidi Ali Bey'in şeriatın takdimi ile görevlendirdiğini kendisinin Azerbaycan'da kaldığını çünkü Karakoyunlu taifesinin asileşmesi üzerine ümera-ı azam Cemşid Bey, Süleyman Bey, Sultan Halil ve Ali Bey Cagiri'yi bu asilerin üzerine gönderdiğini bildirmiştir. Herat hâkimi olan Hüseyin Baykara'ya bir elçi göndererek müşahedede bulunduğunu adı geçen mektupta Sultan Ebû Said Mirza Han'a mutedil ve muhabbet ile takdimde bulunulduğunu Azerbaycan, Irak Arap, Acem, Memalik Şiraz, Kirman ve ekseri Horasan'da tahta hüküm süren hâkimler ve meliklerin şeriatı izleyip bağlı kalınmasının gerekli olduğunu bildirmiştir. Bu cihet ve fütûhât ile iftihar edildiğini tebliğ, ihlâs ve muhabbet adına bu fetihnâmenin gönderildiğini ekleyerek mektubuna son vermiştir.³⁹⁴

Uzun Hasan Bey, II. Mehmed'e gönderdiği fetihnâmede, savaşı ve nasıl mağlup ettiğini anlatırken Şehzade Bayezid'e gönderdiği fetihnâmede ise kendisinin neden böyle işe kalkıştığının haklı sebepleri olduğunu İslam dinini ve mazlumları korumak için mücadele edildiğini anlatmıştır. Şehzade Bayezid, Uzun Hasan Bey'in mektubuna verdiği cevapta, Memalik-i Azerbaycan'ın tamamı, Irakeyn, Fars ve Kirman bölgelerinde saltanat iktidarın sağlanmasına sevindiğini bildirmiştir. Fetih ve gaza için Uzun Hasan Bey'in yönünü Gürcistan taraflarına çevirdiğini burada İslam adına risalet görevini üstleneceğini, bunun için işaretlerin var olduğunu ve yazışmalarında görüldüğünü anlatmıştır. Gönderilen fetihnâmeye sevgi ve iltifatlar ile karşılık veren Şehzade Bayezid, fetih ve gaza için kendisine icazet verildiğini bunun için işaretlere sahip olduğunu söyleyerek Uzun Hasan Bey'in Gürcistan üzerine çıkacağı seferde kendisine başarı dileklerinde bulunmuştur.³⁹⁵ Şehzade Bayezid ile Uzun Hasan Bey arasındaki yazışmalarda hem Şehzade Bayezid'in tahta çıkmadan diplomatik ilişkilerde ne kadar başarılı olduğunu hem de Uzun Hasan Bey'in ileride Osmanlı tahtına çıkacak olan şehzade ile ilişkilerini yakın tutarak ileriye dönük hamlelerde, kendisine siyasi destek sağlamak istediğinin bir kanıtıdır.

---

³⁹⁴ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 24-29.

³⁹⁵ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 30-32.

Uzun Hasan Bey, Mirza Cihanşah'ı ve oğlu Hasan Ali'yi idam ettiğini anlatan bir mektubu II. Mehmed'e göndermiştir. Uzun Hasan Bey tarafından daha önce gönderilen mektupta, Karakoyunlu Mirza Cihanşah'ı yenilgiye uğrattığını ve öldürdüğünü bildirmişti. Cihanşah'ın ölümü üzerine Karakoyunluların tekrar toparlamaya başladığını ve Azerbaycan, Irak, Fars, Kirman bölgelerinin iktidar ve istikrar için Hasan Ali önderliğinde birleşmeye başladığını anlatır. Karakoyunlu aşiretlerinden Bağdad'ı kontrolleri altında tutan Hacılı³⁹⁶ ve Alpavutlara³⁹⁷ karşı mücadele ettiyse de başarı sağlayamadığını, daha sonra Azerbaycan bölgesine geçerek burada Hasan Ali ile savaştığını onu yendiğini ve öldürdüğünü bildirmiştir.³⁹⁸

Mektupta sıklıkla kullandığı “çünkü” tabiri ile Uzun Hasan Bey verdiği mücadelenin haklılığını göstermek istemiştir. Uzun Hasan Bey tarafından II. Mehmed'e gönderilen üçüncü mektupta, Mirza Cihanşah ve oğlu Hasan Ali'nin durumunu öğrenen Timur Hükümdarı Ebû Said Mirza Han'ın, kendisinin üzerine gelmeye karar verdiğini bildirmiştir. Karşılıklı mektuplaşmalardan bir sonuç çıkmayınca Ebû Said Mirza Han ile mücadeleye başladığını ve Ebû Said Mirza Han'ın bu mücadelede hayatını kaybettiğini anlatmıştır. Ebû Said Mirza Han'ın ölümünün ardından, Hüseyin Baykara (salt. 1470-1506) başkent Herat'ı ele geçirmiş ve Timur tahtına oturmuştur. Hüseyin Baykara, Timur tahtında hükümdar olmak isteyen Yadigâr Muhammed b. Şâhruh'u Esterabad'ın yönetimini elinden alarak hâkimiyetini güçlendirmiştir. Hutbe okutmak ve sikke kestirmek şartları ile Hüseyin Baykara, Akkoyunlu vassallığında Herat'ın yönetimini elinde bulundurmuydu. Horasan valisi olarak tanınan Yadigâr Muhammed, kısa bir süre sonra Herat yönetimini ele geçirmiş ve istediği Timurlu tahtına oturmuştu. Mirza Muhammed, Rüstendar ve Celaviyan kalelerini feth etmesi için gönderilmiş ve bu kaleler ele geçirilmiştir. Kendisinin de Emir Şah Ali ve Ebu Said Bey ve diğer adamlarıyla birlikte Hürremabad Kalesi'ni feth etmek için gittiklerini anlatmıştır. Çünkü bu kale halkının kötü işler yaptığını ve buna son vermek için bu yüksek kalenin feth olunduğunu bildirmiştir.³⁹⁹

Hürremabad Kalesi'nin feth edilmesini konu alan başka bir mektubu Amasya sancakbeyi Şehzade Bayezid'e gönderen Uzun Hasan Bey, Hüseyin Baykara ile

³⁹⁶ Oğuz Döğelerinin bir kolu olan Karakoyunlu konfedere aşireti Hacılı, Karakoyunlu Cihanşah'ın 1467-68 yılında öldürülmesinden sonra Akkoyunlu tarafına geçmiştir. Woods, *Akkoyunlular*, 334.

³⁹⁷ Karakoyunluların en önemli aşiretlerinden Alpavutlar, 1467 yılından sonra Akkoyunlu konfederasyonuna geçmiştir. Woods, *Akkoyunlular*, 326.

³⁹⁸ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtîn*, c. 1, 275-276.

³⁹⁹ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtîn*, c. 1, 276-278.

aralarında yaşanan münasebeti de anlatmıştır. Mektupta Herat hâkimi Hüseyin Baykara tarafından bir elçi geldiğini, kendisinin de elçi olarak Kadı Saadettin Ali'yi gönderdiğini evlad-ı Ali Şeker ve valid-i Mehmedi'nin gittikleri yerlerde sorun çıkardıklarını, bu sorunların halledilmesi gerektiği bildirdiği halde sorunun hâlâ devam ettiğini bildirmiştir. Hâl böyle olunca ve'd-din Yadigâr Muhammed Mirza ve ebu'l-feth Sultan Halil Bahadır'ı Horasan'a şefkat ve merhametin sağlanması adına gönderdiğini, Sultan Hüseyin Baykara'nın yenilgiye uğratılarak Esterabad, Mazendaren, Taberistan vilayetlerinin hâkimiyetinin sağlandığını, Horasan ve Herat'ın şehzade-i a'zama bırakıldığını anlatmıştır. Ayrıca hazret hakan Said Şâhruh Mirza ve merhum padişah Mirza Cihanşah zamanlarında fetih edilip alınmaya çalışılan lakin bir türlü alınamayan Hürremabad Kalesi'nin fethi için Celaleddin Şah Ali Bey ve Hazret Ebu Said Bey'in görevlendirildiğini ve bu emirlerinin kaleyi zapt ettiğini müjdelemiştir.⁴⁰⁰

Uzun Hasan Bey, fetihnâme göndererek yaptığı hayırlı ve müjdeli işlerden ayrıntılı olarak bahsedip gücünü göstermiştir. İslam ve şeriat yolunda emin adımlarla ilerleyip gücünü her daim arttırdığını, dost bildiği ve aynı zamanda kendisine rakip olarak gördüğü Osmanlı Devleti'ne bildirmek istemiştir. Şehzade Bayezid, emir-i âlem Kasım Bey nakli ile Uzun Hasan Bey'e gönderdiği cevabında, Uzun Hasan Bey'in yaptığı hayırlı işlerden iftihar duyulduğunu ve saltanatın daimi için temennilerde bulunulduğunu yazmıştır.⁴⁰¹

Bahsi geçen vilayetlerin ahvalinin düzeltilmesi ve ikbale kavuşmasını, Azerbaycan, Irakeyn, Fars ve Kirman memleketlerinde iktidarın sağlanmasını zafer ve fetih haberlerinden dolayı saadet duyulduğunu, yapacağı seferlerde başarı temennilerinde bulunulduğunu da eklemiştir. Fütûhâtının tehniyet (kutlanma) merasimi için el-ihtisas emir-i âlem Kasım Bey'in risalet göreviyle gönderildiğini ve bu zatın saltanat mizacı ile karşılanıp gereken usullerin yerine getirilmesi, sonrasında da istikametinin sağlanması gerektiği bildirmiştir.⁴⁰²

Şehzade Bayezid, diplomasi kuralları gereği Uzun Hasan Bey'in fetihlerini kutlamış ve tehniyet merasimine katılacak emiri için gereken muamelenin yapılmasını istemiştir. Uzun Hasan Bey'in artan gücü karşısında diplomatik ilişkilerde de gelişmeler yaşanmış, yaptığı fetihleri mektupla tebrik etmekle yetinilmeyen Şehzade Bayezid, önemli emirlerden birini gönderip yapılacak merasimde yer alması sağlamıştır.

⁴⁰⁰ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 33-35.

⁴⁰¹ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 36-41.

⁴⁰² Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 36-41.

Uzun Hasan Bey, Azerbaycan, Irak ve Fars bölgesinin hâkimiyeti altına aldığı anlatan bir mektubu, II. Mehmed'e göndermiştir. Bu mektup, Uzun Hasan Bey'in daha önce gönderdiği mektuplardan üslup olarak biraz farklıdır. Elkab bölümünde "*Mehmed Bey*"⁴⁰³ unvanını kullanan Uzun Hasan Bey, mektubun geri kalanında kendisini övücü sözlerle yaptığı işlerden bahsetmiştir. Azerbaycan, Irak ve Fars bölgelerinde biatını gerçekleştirdiğini Huristan ve Fars memleketlerinde istikrarı ve saltanat hilafeti sağladığını bölgeden Sultan Hüseyin Baykara'nın elçi olarak gittiğini anlatmıştır.⁴⁰⁴

Diplomasi kurallarına liyakat edilmeden yazılan mektubun cevabında, II. Mehmed de üslubunu değiştirerek "*ben ki Sultan Mehmed bin Murad bin Mehmed bin Bayezid*", "*sen ki serdar Acem Han ki Hüsrev Feridun zamana Hasan Han'sın*" ifadelerini kullanmıştır. Uzun Hasan Bey'in haddini bilmesi gerektiğini, devletlerarası hukuka uygun hitaplar kullanmasını, ayrıca mazlumlar üzerine cihet etmiş ve bunu mübarek şevval ayında yapması, bu olayı hilafet adına yaptığını söylemesi üzerine konuşulacak bir şey olmadığını, bu yüzden savaş hazırlıklarına başlamasını söyleyerek savaş meydanına çağırmıştır.⁴⁰⁵ Uzun Hasan Bey tarafından II. Mehmed'e dört tane mektup gönderilmiş ancak II. Mehmed tarafından cevap mektupları yazılmamış ya da Feridun Bey'in eline geçmemiştir.⁴⁰⁶

Uzun Hasan Bey'in "*mübâhât gûne*" olarak yazdığı son mektuba II. Mehmed tarafından açık bir savaş çağrısı niteliğinde bir cevap yazılmıştır. Uzun Hasan Bey, yaptığı fetihlerle güçlenip ayrıca Mirza Cihanşah'ı yenip Karakoyunlu Devleti'ne son vermesi gibi sebeplerle kendisine rakip olarak Osmanlı Devleti'ni görmeye başlamıştı. Bu durum, mektubunda kullandığı üsluba da yansımış ve II. Mehmed de bu sorunu halletmek için Uzun Hasan Bey'i er meydanında çağırmıştır.⁴⁰⁷

⁴⁰³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 278.; Bu mektubun aslında Niksar emiri Mehmed Bey'e gönderildiğine dair görüşler bulunmaktadır. Erzi ve İlaydın, "XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası", *Bellekten*, c. 21, 229-230.; Söz konusu mektup "*Uzun Hasan'ın Niksar emiri Mehmed Bey'e gönderdiği mektubun suretidir*" 874/1469 tarihli sernâmesiyle Sâdi Çelebi'nin Münşeât'ında da bulunmaktadır. Aynı mektubun iki farklı eserde, farklı sernâme ile yer alması münşeât mecmualarına ihtiyatlı yaklaşılmasını gerektirmektedir. Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 22-23.; Erzi ve İlaydın, "XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası", *Bellekten*, c. 21, 221-222.

⁴⁰⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 278.

⁴⁰⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 278-279.

⁴⁰⁶ Mükremin Halil Yınanç, Hikmet İlaydın ve Adan Erzi başta olmak üzere Batılı ve Doğulu araştırmacılar tarafından Feridun Bey'in Münşeât'ında yer alan bazı mektupların yanlış kişilere yollandığı veya sernâmede belirtilen kişilere, belirtilen zamanlarda gönderilmediği konusunda tartışmalar yer almaktadır. Erzi ve İlaydın, "XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası", *Bellekten*, c. 21, 221-222.; Mükremin Halil Yınanç, "Feridun Bek Münşeâtü", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, c. 14, sy. 1 (1340/1924): 37-46.

⁴⁰⁷ Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 108-109.

Bu karşılıklı mektuplaşmalarla birlikte Akkoyunlu-Osmanlı ilişkileri gerilmeye başlamıştır. II. Mehmed, İstanbul'u feth edip güçlü bir sultan olduğunu kanıtlamış ve dedesi I. Bayezid'in (Yıldırım) siyasetine uygun olarak Anadolu birliğini sağlayarak beylikleri, Osmanlı Devleti altında birleştirmeyi hedeflemiştir.⁴⁰⁸ Uzun Hasan Bey ise Karakoyunluları yıkıp Tebriz başkentli devletinin topraklarını başarılı fetihlerle genişletmiştir. Uzun Hasan Bey, kazandığı zaferlerle kendisini yenilmez bir hükümdar olarak görüyor ve kendisine rakip olarak da Osmanlı Devleti'ni sayıyordu. İki devletin sınırlarının birbirine yakınlaşması diplomatik süreçleri de etkileyerek ılımlı ortamın yerini savaş çağrılarına ve birbirilerini yok etmeye bırakmıştır. İki devlet arasında Trabzon Rum İmparatorluğu ve Karamanoğulları meselesi sonrasında yapılan Otlukbeli Savaşı'nda, II. Mehmed ile Uzun Hasan Bey kuvvetleri karşı karşıya gelmişlerdir. Otlukbeli Savaşı'nda Akkoyunlu kuvvetleri yenilgiye uğratılmıştır.⁴⁰⁹

Otlukbeli Savaşı'nda çok sayıda Akkoyunlu beyi esir alınmıştır. Bu esirlerden olan Timurlu emirzâdeler (Mirza Mehmed Bakır, Mirza Zeynel, Mirza Muzaffer) Amasya Kalesi'ne hapsedilmişti. Bu şehzadelerin serbest bırakılması için Akkoyunlu sarayında bulunan Timurlu hatunlarından Rukiyye Hatun, önce Gedik Ahmed Paşa'ya sonra da II. Mehmed'e mektuplar yazarak esir mirzaların serbest bırakılması ricasında bulunmuştur.⁴¹⁰ Rukiyye Hatun ile II. Mehmed arasında yapılan bu yazışmaların ayrıntılarına esir ve rehin alma bölümünde yer verilecektir. Savaştan yeni çıkmış iki devletin mütevâzı bir şekilde konuşarak esaret sorununu halletmeye çalışması ve Akkoyunlu hatunlarının da diplomasi araçlarını kullanıyor olması, diplomasi tarihi açısından oldukça önemlidir.

Uzun Hasan Bey, kaybettiği Otlukbeli Savaşı sonrasında yönünü Gürcistan tarafına çevirmiş ve 1476 yılında çıktığı Gürcistan seferinde hastalanıp kısa süre sonra da vefat etmiştir.⁴¹¹ Uzun Hasan Bey'in hastalığı sırasında, Şiraz'da bulunan oğlu Sultan Halil, tahtı çıkması için çağırılmıştır. Sultan Halil, tahta çıktığında Murad Bey b. Cihangir ve Yakub Bey'in muhalefetleri ile karşılaşmış⁴¹² ve kısa süren Sultan Halil'in tahtına 1478 yılında Yakub Bey geçmiştir. Sultan Halil tarafından Osmanlı Devleti'ne

⁴⁰⁸ Emecen, "Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 70.

⁴⁰⁹ "Dahı Uzun Hasan cenginde ol şîr/ Nice Türkmên'e anda urdı şemşîr/ Niceleri orada kıldı bî-can/ Şecâ'at gösterüp ol paşa sultan" İbn Kemal, *Selâtin-Nâme*, 226.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 510-521.; Tihirânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 371-380.; Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, 263.; Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 57.

⁴¹⁰ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, c. 1, 287-288.

⁴¹¹ Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, 263.

⁴¹² Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 543-546.

gönderilen bir yazışma kaydı tespit edilememiştir. İki devlet arasında yazışmalar en son Otlukbeli Savaşı öncesinde II. Mehmed'in savaşa davet ettiği Uzun Hasan Bey'e yazılmıştır. Bu tarihten sonra diplomatik yazışmalar sekteye uğramaktadır. Çünkü iki devlet arasında savaş yapılmış ve kısa süre sonra Uzun Hasan Bey'in ölümüyle Akkoyunlu tahtında çıkan taht mücadelesi⁴¹³ ve II. Mehmed'in yönünü batıya çevirmesi Arnavut İskenderiye'si, Rodos Kalesi fetihleri⁴¹⁴ ve II. Mehmed'in ölümüyle tahta çıkan II. Bayezid'in, kardeşi Cem Sultan ile mücadelesi⁴¹⁵ devletleri kendi iç sorunlarını halletmeye yöneltmiştir.

II. Bayezid, Akkoyunlu hükümdarı Yakub Bey'e Akkirman Fethi'ni müjdelemek için fetihnâme göndermiştir. II. Bayezid, Boğdanlıların Bulgaristan üzerine saldırılarda bulunup buradaki donanmasına zarar verdiklerini bu yüzden kendisinin de Boğdanlılar üzerine sefere çıktığını, gücünü ve kudretini müstahkem bir kale olan Akkirman Kalesi'nin feth edilmesiyle gösterdiğini yazmıştır.⁴¹⁶ Mektuba tarih eklenmemiş ancak Akkirman Kalesi'nin fethi 4 Ağustos 1484⁴¹⁷ yılında gerçekleştiği bilindiği için mektubun bu tarihte gönderildiği söylenebilir. İlimli ve dostane bir siyaset izlemeye çalışan Yakub Bey, II. Bayezid'e yazdığı cevabında II. Bayezid'e çokça övgüde bulunmuştur. Boğdanlılar üzerine yapılan sefere ve muzaffer olunmasına sevindiğini dile getiren Yakub Bey, II. Bayezid için Allah'a dua ederek padişahın hilafet çadırının dost saadetinde kendisini de bulundurmasını istemiştir. Oldukça dostane ve övgü sözleriyle yazılan mektuba bakarak Yakub Bey'in, Akkoyunlu-Osmanlı ilişkilerini düzeltme yolunu seçtiğini söyleyebiliriz.⁴¹⁸

Uzun bir aradan sonra yazılan bu mektuplaşmayla birlikte iki devlet arasında dostça ilişkiler tekrar başlamıştır. II. Bayezid ile Yakub Bey arasında on dört mektup gönderilmesi bunun bir kanıtıdır. İki devlet arasındaki muhabbetinin artması için Yakub Bey tarafından gönderilen mektupta uzun bir elkab bölümünden sonra hakiki muhabbetin sağlanması ve risalet görevi için Zeyneddin Ağa'nın gönderileceğini bildirmiştir.⁴¹⁹ II. Bayezid, Yakub Bey'e gönderdiği cevabında, iki devlet arasındaki dostluğun artması için emir şikâr Mehmed Bey'i resm-i risalet göreviyle gönderip

⁴¹³ Rumlu, *Ahsenü 't-Tevârih*, 543-545.

⁴¹⁴ Rumlu, *Ahsenü 't-Tevârih*, 556, 561.

⁴¹⁵ Halil İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 407.

⁴¹⁶ Feridun Bey, *Münşeatü 's-Selâtîn*, c. 1, 294-297.

⁴¹⁷ Şerafettin Turan, "Bayezid II", *DİA*, c. 5 (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 235.

⁴¹⁸ Feridun Bey, *Münşeatü 's-Selâtîn*, c. 1, 297-299.

⁴¹⁹ Feridun Bey, *Münşeatü 's-Selâtîn*, c. 1, 307-308.

diplomatik ilişkilerin gelişmesini istediğini yazmıştır. Hem II. Bayezid hem de Yakub Bey risalet görevini üstlenecek kişilerin seçiminde özenli davranıp iki devletin samimi dostluk bağlarının kurulmasına önem vermişlerdir.⁴²⁰

Akkoyunlu Devleti'nde giderek güç kazanan Safevîler, Yakub Bey döneminde bir iç sorun olarak ortaya çıkmıştır. Yakub Bey, Safevîyye ile ilişkilerini II. Bayezid'e bir mektup yazarak bildirmek istemiştir. Yakub Bey mektubunda, Safevî şeyhi Şeyh Haydar ile münasebeti ve mücadelesini anlatmıştır. Şeyh Haydar, Uzun Hasan Bey'in kızı ile evlenmiş ayrıca tarikatını sadece tasavvuf için değil siyasi amaçlar doğrultusunda silahlandırmaya ve güçlenmeye başlamıştır.⁴²¹ Bunların öğrenilmesiyle Şeyh Haydar, başkent Tebriz'e çağırılmış ve niyeti hakkında sorular sorulmuştur. Hakkındaki suçlamalara somut deliller bulunmadığı ve Akkoyunlu hanedanı ile sıhriyet bağı bulunduğu için söylediklerine itimat edilmiştir. Şeyh Haydar, babasının intikamı için Çerkezler ve Şirvanlar üzerine saldırıya geçmiş ve Yakub Bey, Şirvanlara yardım etmek için Şeyh Haydar ile mücadeleye başlamıştır. Yakub Bey, mektubunda bu olanları anlattıktan sonra Süleyman Bican komutasındaki askerlerinin Şeyh Haydar'ı mağlup edip kesik başının Tebriz'e gönderdiğini de eklemiştir. Şeyh Haydar'ın öldürülmesiyle yapılan zulmün durdurulduğu ve Müslümanların korunduğunu, yaptığı mücadelede haklı olduğunu II. Bayezid'e bildirir.⁴²²

II. Bayezid, Şeyh Haydar'ın öldürüldüğünü anlatan mektuba cevap olarak, Yakub Bey'in cesur bir hükümdar olduğunu ve biat şartlarına riayet ve hatırı bol iyilikler yaptığını, padişah onuruna uygun işler başardığını övgülü sözlerle anlatmıştır. Bu fetih ve zaferin Rum ve Şam topluluklarında ışık ve sefayı arttırdığını çünkü Şeyh Haydar'ın öldürülmesiyle bölgedeki Müslümanlara yapılan zulümlere son verildiğini bildirmiştir.⁴²³

Akkoyunlu-Osmanlı arasındaki ilk resmi davet için nâme-i hümayûn gönderen II. Bayezid olmuştur. II. Bayezid mektubunda, dost bildiği Yakub Bey'i biat takdim merasimine davet etmiştir. Bu muhabbet, vidad⁴²⁴ ve temhid⁴²⁵ merasiminde kuralların mevcut olduğunu ve bu ittihadnâmenin Şemseddin Emir Yar Ahmed Kuşku'nun

⁴²⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 308-309.

⁴²¹ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 87.

⁴²² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 309-311.

⁴²³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 311-312.

⁴²⁴ "Vidad" kelimesi sevme, sevgi, dostluk anlamındadır. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2016), "vidâd", md. 1340.

⁴²⁵ "Temhid" kelimesi yayma, döşetme, düzeltme anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "temhid", md. 1251.

kaydedeceğini bildirmiştir. Kendisinden isteklerde bulunmayı bekleme ve hüsrevâne lütuflardan faydalanmak amacıyla olanlara ihsanlarda bulunulacağını, amacının akrabalık bağları bulunan Yakub Bey ile muhabbetin arttırılması olduğunu anlatmıştır.⁴²⁶ Yakub Bey cevabında, gönderilen mektuba çok sevindiğini, merasime iştirak etmesi için emir-i azam Ayabekir Bey'i göndereceğini bildirmiştir.⁴²⁷

II. Bayezid, risalet görevlerinin layıkıyla yerine getirilmediğini düşündüğü ya da daha iyi bir şekilde iki devletin diplomatik görüşmelerde bulunmasını sağlamak için Yakub Bey'e bir nâme-i hümayûn göndermiştir. Taceddin İbrahim adında bir kulun risalet ve belâgat kanunları hakkında ihtisasının olduğunu ve bunların takdim edileceğini bildirmiştir.⁴²⁸

Yakub Bey, Taceddin İbrahim Bey'in şanını duyduğunu, onun mütevazı biri olduğunu, gönderilen muhabbetnâme keramı ile ihlâs sahibi olduğunu, Osmanlı Devleti'ne saadet ve inayet ile bağlı olacağını söyleyen bir mektubu II. Bayezid'e göndermiştir.⁴²⁹ Bu karşılıklı mektuplaşmalarda görüleceği üzere, iki hükümdar da diplomatik ilişkilerde en önemli unsur olan risalet görevini yerine getirecek kişinin devletlerarası hukuk kurallarını en iyi derecede bilen ve uygulayan risalet için görevini layıkıyla gerine getirecek kişileri görevlendirip Akkoyunlu-Osmanlı arasındaki bağların güçlü kalmasını hedeflemişlerdir.

Akkoyunlu tahtı için muhalefete başlayan Bayındır b. Rüstem b. Murad b. Kara Yülük Osman Bey ile mücadelesini II. Bayezid'e yazdığı mektupta anlatan Yakub Bey, haklı mücadelesini dile getirmiştir. Bayındır Bey'in nice zaferlerle iltifatlar kazanan bir bey olduğunu daha sonra kendisini saltanat makamına layık görmeye başladığını taşkınlık, sapkınlık ve karşı koyma hareketlerinde bulunduğunu anlatmıştır. Azerbaycan diyarında dinlenip avlanma yaparken bunu fırsat bilen Bayındır Bey'in gaflette bulunup dost-u şeytanat edindiğini anlatmıştır. Bu haberlerin ihbarı yapılırca Irak'ta dağınık halde bulunan askerlerini topladığını ve Bayındır Bey'in üzerine tez zamanda vardığını çünkü sahte fermanlarla biat toplayan Bayındır Bey'den kısa sürede intikam alınmasının devletinin istiklâl itibarı için olduğunu bildirmiştir. Daha sonra yanında bulunan Sufi

⁴²⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 312-313.

⁴²⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 313-314.

⁴²⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 314-315.

⁴²⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 315.

Halil'in savaş meydanından kaçmaya çalışan Bayındır Bey'i yakaladığını ve onu öldürüp kendisine getirdiğini böylece bu sıkıntıyı bertaraf ettiğini anlatmıştır.⁴³⁰

II. Bayezid cevabında, sahte dostlukların devletin azametine gölge düşürdüğünü onu zayıflattığını, böyle durumların mahkeme ve kadı ile görüşülerek bir sonuca varılması gerektiği belirtmiş ve Yakub Bey haklı davasına destek sağlamıştır.⁴³¹

Yakub Bey, Bayındır Bey sorununu bertaraf edince Gürcistan vilayetlerinin fethi ile meşgul olmuştur. Bu fetihler sonrasında II. Bayezid'e bir mektup gönderip fethi müjdelemiştir. Yakub Bey sefere çıkma nedeninin fetih kapılarının anahtarı, zafer ve hayırlı sebepler olduğu için sefere niyet ettiğini açık bir dille söylemiştir. Ayrıca diyar-ı küffâr (kâfirler diyarı) üzerinde İslam fetihleri yapmanın saltanat hükümleri olduğunu belirtmiştir. Şehir ve kaleyi bir haftada ele geçirdiğini ancak emân dilendiğini ve gelen elçiye iftihâr olunduğunu böylelikle bu memleketten geri döndüğünü anlatır.⁴³² II. Bayezid cevap mektubunda, fetih ve zaferlerin din fütûhâtını besleyen yollar olduğunu ve fırsatlarla zaferlerin süslendiğini ifade etmiştir. Yakub Bey'in diyar-ı küffâr üzerine yaptığı fetih siyaseti desteklenmiştir. Zafer sonrasında elçi ve takdim-i belâgatına ruhsat verilmesi gerektiği de belirtilmiştir.⁴³³

II. Bayezid ile Yakub Bey arasındaki yazışmalar bunlarla sınırlı olmakla birlikte Yakub Bey'in aynı zamanda Trabzon sancağında bulunan Şehzade Selim'e de mektup göndermiştir. Yakub Bey tarafından Şehzade Selim'e gönderilen mektupta, Yakub Bey annesinin de uygun görmesiyle saltanat namzetlerine karşı Şehzade Selim'den yardıma bulunmasını istemiştir. İhlâs ve sadık gördüğü, ihtisasına güvendiği Hızır Bey'i de elçi gönderip muhabbetin devamı temennisinde bulunmuştur.⁴³⁴ Şehzade Selim cevabında, ittihâd konusunun miras kaldığı sevgi ve dostluk ile hazret hakan ülkesiyle birleşmenin uygun görüldüğü buyrulmuştur. Yazışmaların ve hizmetlerin devam edileceğini bildirerek babası II. Bayezid ile Yakub Bey arasında zaman zaman ittihâd yapıldığını kendisi de buna benzer bir ittihâdı yapmakta sakınca görmediğini bildirmiştir.⁴³⁵

Yakub Bey tarafından Şehzade Selim'e gönderilen ikinci bir mektup yazılmasının amacı, hilafet erkânından ihtisası kuvvetli Emir Kemaleddin İsmail'i kendisine gönderdiğini bildirmesidir. Emir Kemaleddin İsmail'in hakikat muhabbet

⁴³⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 315-317.

⁴³¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 317-319.

⁴³² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 320-321.

⁴³³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 321-323.

⁴³⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 368-369.

⁴³⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 369.

kemahı işar ve ihbar için irsal olunduğunu söyledikten sonra Ali Muhammed'in Karabağ'da kışlayacağını da eklemiştir.⁴³⁶ Şehzade Selim, gönderilen İsmail Ağa'nın muhabbetinin güzel olduğu risale-i şehriyarı ve hatime-i mecmua ile bahtiyar kıldığını anlatmıştır. Kendisi yanında kalması ve böyle bir âlimin himaye edilmesinin sultan babalık menkıbede olduğu üzere hakanlara idame edildiğini bildirmiştir.⁴³⁷

Yakub Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlu tahtına Mirza Baysungur çıkmıştır. II. Bayezid, dostluk bağlarıyla bağlı olduğu Yakub Bey'in ölümüne üzülmüş ve iki devlet arasında ilk defa bir taziye mektubu gönderilmiştir. II. Bayezid, mektubuna Yakub Bey'in vefatını öğrendiğini ve onun dünyada hayırlı işlerde uğraştığı için cennette de hoşnut tutulduğunu söyleyerek başlamıştır. Daha sonra devlet yönetiminde bazı kurallar olduğu, devletin ikbali ve intizamını sağlamanın sultanın görevi olduğu gibi açıklamalarla Mirza Baysungur'un tahta çıkışını tebrik edip ona öğütlerde bulunmuştur. Bu mektubun hem taziye hem de cülûs tebriği için gönderilmiş olması özelliği ile iki devlet arasındaki diplomasinin en çarpıcı örneğidir.⁴³⁸

Mirza Baysungur cevabında, Yakub Bey döneminde olduğu gibi dostça ve saadet üslubunu kullanmıştır. Hilafetin nizamı ve istikbali açısından muhabbet içinde olunması gerektiği ve kendisinin de böyle bir dostluk içerisinde bulunduğu için şükür duyduğunu bildirmiştir. Cülûs ve takdim için II. Bayezid'in yazdığı mektuptan dolayı saadet içinde bulunduğunu söyleyen Mirza Baysungur, iki devlet arasındaki dostluk ilişkisinin devamı için risalet ve kasıd uygulamalarına devam edilmesi isteğinde bulunmuştur.⁴³⁹ Devletlerarası yazılan mektuplar resmi mektuplar olarak ele alınmıştır. Bunların dışında daha samimi ve içten yazılan mektup örnekleri (nâme-i tehniye-i vilâdet, nâme-i iyâdet, nâme-i ta'ziyet gibi) de bulunmaktadır.⁴⁴⁰ II. Bayezid'in gönderdiği taziye mektubu bu tür gayrı resmi mektuplardandır.

Mirza Baysungur, 1490 yılında Akkoyunlu tahtına çıkınca tahtın namzetleri tarafından muhalefet görmüştür. İlk önce amcası Mirza Mesih sonra da kuzeni Mahmud b. Uğurlu Mehmed Bey ile mücadele yapmıştır. Akkoyunlu Devleti'nde yaşanan iç huzursuzluğun Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri sekteye uğratmaması için Akkoyunlu Devleti'nde olup bitenleri anlatan bir mektup II. Bayezid'e gönderilmiştir. Hatunların diplomatik görüşmelerine örnek niteliği taşıyan bu mektup, Mirza Baysungur'un

⁴³⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 369-370.

⁴³⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 370.

⁴³⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 323-325.

⁴³⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 325-327.

⁴⁴⁰ El-Kâtib, *Menâhicü'l-inşa*, 26.

validesi Begican Hatun bt. Süleyman⁴⁴¹ tarafından yazılmıştır. Mektupta, başarılı fetihlerin ardından hâkim ve ulemaya destek çıkılarak himaye altına alındığını ve bölgede fakir ve yoksulların dinlenebileceği imarethanenin yapıldığını çünkü bölgenin perişan-ı rûzgar olduğunu himaye edilip eskiden olduğu gibi adalet içinde olması sağlanmasının sultanın görevi olduğunu anlatılmıştır. Ancak bölgede vuku bulan silsile-i tahrikin muhabbet ve adaleti yıkıma sürüklediğini übüvvet⁴⁴² koşulların yerine getirilip sağlanması için eskiden beri gönderilen hilafet elçilerinin daha fazla sayıda gönderilmesi ve birlik tesis edilmesini nizamın düzeltilmesini için bu mektubu yazdığını anlatmıştır.⁴⁴³

Begican Hatun, devletin varlığının devam etmesi için devletlerarası yazışmalarda bulunmuştur. Bu mektup gösterir ki Akkoyunlu sultan eşleri ve/veya anneleri devlet işleri ile yakından ilgilenmişlerdir. Begican Hatun'un mektubuna II. Bayezid'in gönderdiği cevapta, iki devlet arasındaki dostluk ve muhabbete binaen yapılan tekliflerin yerine getirileceğini, fitnelerin bertaraf edilmesi için encümen ve hâkimlerin toplanacağını, bölgedeki kıskançlık ve hasedin ortadan kaldırılacağını bildirmiştir. II. Bayezid, Yakub Bey döneminde oldukça sağlam dostluk ve muhabbet içinde bulunduğu Akkoyunlu Devleti'nin zor zamanlarında destek olmuş ve yardımını esirgememiştir.⁴⁴⁴

Mirza Baysungur'dan sonra Akkoyunlu tahtına 1492 yılında çıkan Rüstem Bey'e, II. Bayezid tarafından gönderilen nâme-i hümayûnun yazılma amacının âlemde hakiki yolun zorunlu ve aracılı yapıldığını bu görevde yetenekli olan Nureddin Sinan'ın irsalini bildirmek olduğunu anlatılmıştır. Muhabbet ve dostluk şartları için kadim, güvenilir, sadık bir kul olan Nureddin Sinan'ın irsaline gereken şerefin gösterilmesi ve gereken hazırlıkların yapılması istenilmiştir. Gönderilen elçi ile iki devlet arasında gerçekleşecek in'ikâd ve ittihâdın gayet iyi ve nihayet güzel olacağını bildirmiştir.⁴⁴⁵

Rüstem Bey cevap mektubunda, Nureddin Sinan'ın gerektiği gibi şereflendirileceği, görüşmede risalet şartları zikredilen elçinin akrabası olan Hoca

---

⁴⁴¹ Woods, *Akkoyunlular*, 361.

⁴⁴² Babalık, atalık anlamında kullanılmaktadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "übüvvet", md. 1311.

⁴⁴³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 327-328.

⁴⁴⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 328-329.

⁴⁴⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 329.

Alâeddin'in özel kitabına ruhsat verilmesi, maksadının dostluk ve muhabbet olduğunu, devlete uygun mektuplar ile yazışmalar yapılmasını sağlamak olduğunu anlatmıştır.⁴⁴⁶

Rüstem Bey, tahta çıktığında genç yaşta olduğundan devlet yönetimi Aybe Sultan olarak da tanınan İbrahim Bey'in elinde bulunmuştur. İbrahim Bey'in kardeşi Nur Ali, İstanbul'da bulunan Uğurlu Mehmed Bey'in oğlu ve aynı zamanda II. Bayezid'in damadı olan Ahmed Bey'in (Göde Ahmed) Tebriz'e gelerek Akkoyunlu tahtına oturmasını sağlamak istemiştir.⁴⁴⁷ Bunun için II. Bayezid'e bir tazarru'nâme gönderilmiştir. Tazarru'nâmede, Akkoyunlu varisi olan Uzun Hasan Bey'in torunu ve II. Bayezid'in damadı Ahmed Bey'in, Akkoyunlu tahtına çıkması ve devleti ihya etmesi için Akkoyunlu topraklarına gönderilmesi ricasında bulunulmuştur. Akkoyunlu topraklarında huzursuzluk yaşandığını ve devletin birlik içine tekrar toplanması için Ahmed Bey'in irsali istenmiştir.⁴⁴⁸

Akkoyunlu beyleri tarafından benzer bir tazarru'nâme, İstanbul'da bulunan Ahmed Bey'e de gönderilmiştir. Tazarru'nâmede, Âmid ümerası, Ahmed Bey'den Akkoyunlu tahtına geçmesi için beklemesine gerek kalmadığını, fırsatı iyi değerlendirmesini istemiştir. Ayrıca 1080 tümen meblağ, 300 altın kılıç kemer, altından yapılan eşyalar ve muhafızlarla hazır beklediklerini hilafet'ir-rahmani talebinde bulduklarını bildirmiştir.⁴⁴⁹ Ahmed Bey, Akkoyunlu tahtına çıkmak için İstanbul'dan ayrılıp Akkoyunlu sınırına kadar gelmiştir.⁴⁵⁰ Bu sırada II. Bayezid Akkoyunlu beylerinden Ali Bey ve diğer ümeraya hitaben yazdığı mektupta Akkoyunlu beylerinden Ahmed Bey'e destek olunmasını istemiş ve destek amacıyla Mahmud Çavuş'u gönderdiğini bildirmiştir.⁴⁵¹

Osmanlı devlet yönetiminde yetişen Ahmed Bey, hakkı olan Akkoyunlu tahtına çıkmak için verdiği mücadeleyi ve Rüstem Bey'i bertaraf ettiğini bildiren İdris-i Bitlisi inşasıyla⁴⁵² II. Bayezid'e bir mektup göndermiştir.⁴⁵³ Memleketinde iktidarı ve saadeti sağlamada sadık olacağını, Nur Muhammed ile muhabbet içinde olduğunu ve Rüstem

⁴⁴⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 329-330.

⁴⁴⁷ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 273.

⁴⁴⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 330-331.

⁴⁴⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 331-332.

⁴⁵⁰ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 150.

⁴⁵¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 332.

⁴⁵² İdris-i Bitlisi, Yakub Bey'in nişancısıdır. Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, 157.

⁴⁵³ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 152.

Bey'in mağlup edildiğini söylemiştir. Ahmed Bey mektubun gönderilme amacını, II. Bayezid'in durumdan haberdar edilmesi olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵⁴

II. Bayezid, Nur Muhammed'in ikbal ve celâl biri olduğunu, gelen mektuba sevindiğini, sefa ve sadık makam olarak fütûhâtlarda bulunması gerektiğini filhakika hilafet merkezi ve devletin şehyârı olarak azamet ve iclali için uğraşması gerektiğini bildiren bir cevap mektubu göndermiştir.⁴⁵⁵

Ahmed Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlu tahtı için Elvend b. Yusuf Bey, Kasım b. Cihangir ve Murad b. Yakub arasında mücadeleler yaşanmıştır. Mirza Elvend, kendisine destek sağlamak için II. Bayezid'e bir mektup gönderip durumu anlatmıştır. Mektubunda, saltanat şiarı, emmisi Kasım Bey ve uhuvvet şiarı Mir Murad'a karşı II. Bayezid'den kendisiyle ittifak yapması ve kendisini desteklemesi için ricada bulunmuştur.⁴⁵⁶

II. Bayezid, yapılan ittifak teklifine karşılık yazdığı cevabında, Mirza Cihangir ve Yakub Bey'in devlete layık birer hükümdar olarak devleti yönettiklerini, şems ikballerinin fazla olduğunu evlatlarının da bu devlet yönetime layık olacaklarını vurgulamıştır. Yapılan ittifak teklifinin meclis toplanıp bir karara bağlanacağını, devletin bekası ve saadeti için gerekenin yapılacağını söylemiştir. Mirza Elvend'in karşısında yer alan Akkoyunlu şehzadeleri güçlü ve liyakatli kişilerdir. İki şehzadenin de babaları tahta çıkmış ve oldukça güçlü hükümdarlar olduğu için II. Bayezid, ittifak teklifine net bir cevap vermeyerek denge siyaseti uygulayarak bir süre beklemiştir.⁴⁵⁷

Mirza Elvend, Trabzon sancağında bulunan Şehzade Selim'e gönderdiği mektubun yazılma sebebinin musâdakat⁴⁵⁸ olduğunu bildirmiştir. Daha önce ittihâd teklifinde bulunmak üzere II. Bayezid'e bir mektup yazıldığını ancak müsbet bir sonuç alamadığını ayrıca hitapta kendi adının bulunduğu bir elkab bölümüne gerek duyulmadan bir cevap mektubunun gönderildiği anlatılmıştır. Şehzade Selim'e uzun bir elkab bölümü yer vererek mektubuna devam eden Mirza Elvend, risale-i belâgata göre olması gerekenin böyle bir mektup olduğu, samimi dostluk ve muhabbet için karşılıklı hitapların kurallara uygun olması gerektiği ve silsile-i tevârüd yazışmalarda önemli

⁴⁵⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 333-335.

⁴⁵⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 335-336.

⁴⁵⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 351-352.

⁴⁵⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 352-353.

⁴⁵⁸ Karşılıklı dostluk anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "musâdakat", md. 800.

olduğu uhuvvet geleneği olarak kabul edildiğini bildirerek mektubunu sonlandırmıştır.⁴⁵⁹

Şehzade Selim cevabında, Bayındırıyye şehinşahlarının kahraman padişahlar olduğu, inayet ve saadet gösterdikleri vurgusunu yapmıştır. Nâme-i mişkînde hüdavendigâr âli adaletine ait işaretlerin tükendiğini, übüvvet şiarının babası II. Bayezid'e ait olduğunu söylemiştir. Mektubunu samimi dostluk üslubuyla kaleme aldığından şeref duyduğunu söyleyen Şehzade Selim, ittihad için hazret übüvvet makamı hüdavendigârına arza gönderilmesi ruhsatına hâkim olduğunu bildirmiştir.⁴⁶⁰

Akkoyunlu tahtı için mücadeleler Mirza Elvend, kardeşi Mirza Muhammedi ve kuzeni Sultan Murad arasında devam etmiştir. Mirza Muhammedi, Mirza Elvend ile yaptığı savaşta öldürülmüştür. Sultan Murad da bulunduğu Ruyindiz Kalesi'nden Fars'a kaçırılmıştır. Akkoyunlu tahtı için mücadeleye girişen Sultan Murad ile Mirza Elvend arasında anlaşma sağlanmış ve Akkoyunlu toprakları paylaşılmıştır.⁴⁶¹ Paylaşımına göre Âmid, Azerbaycan ve Arrân Mirza Elvend'in; Irakeyn, Kirman ve Fars da Sultan Murad'a bırakılmıştır. Akkoyunlu Devleti'nin ikiye ayrılmasını fırsat bilen Safevî şeyhi Şah İsmail, müridleriyle birlikte Mirza Elvend'i yenip Tebriz'de devletini kurmuştur.⁴⁶²

I. Selim, Akkoyunlu Devleti'nin ikiye ayrılmasından sonra Safevîler'in faaliyetlerini yakından takip etmiştir. Safevîler'in faaliyetlerinden kaçan Akkoyunlu beyleri Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Bu beylerden biri de Ferruhsad Bey'dir. I. Selim, güneydoğudaki sınır hattını Safevîler'i karşı korumak için Akkoyunlu beylerini sınır hattına yerleştirerek tampon bölge oluşturmuştur.⁴⁶³

17-25 Nisan 1514 tarihinde I. Selim, Seraceddin Mehmed b. Ferruhsad b. Korkmaz b. Ali Bey'e gönderdiği emr-i hümayûnda aşiret reisleri ve ecdadlarının nisabında hükümet mertebesinde olduğunu, imaret ve istihkâmda fırsat kollanması gerektiği anlatılmıştır. Âmid vilayetinin Türk-İslam toprağı olarak kalması, kendisinin önderliğinde diyanet kurallarının devam etmesi, halkın fütûhât içinde yaşamasına yardımcı olunmasını istemiştir. I. Selim, bu inayet nâme ile ısdarda bulunduğu

⁴⁵⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 370-372.

⁴⁶⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 372-373.

⁴⁶¹ Çetin, "Yahya Kazvini'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 63.

⁴⁶² Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 273.

⁴⁶³ M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası", *TM*, sy.9 (1951): 38.

dostluk ve hak ile biatta bulunarak vilayet üzerinde devletin mertebesinde hakkı gözetmesi dileğinde bulunmuştur.⁴⁶⁴

Mehmed Bey yazdığı kısa cevabında, I. Selim tarafından gönderilen fermanın, baharın sonlarında eline geçtiğini ittifak sağlanması ve vilayet haberlerinin kendisine ulaştıracağını, adı geçen vilayette übüvvet ihlâsında bulunmaktan saadet duyacağını bildirmiştir.⁴⁶⁵

I. Selim, Anadolu topraklarına da sirayet eden Şah İsmail'in faaliyetlerini durdurmak için savaş hazırlıklarına başlamıştır. İki devlet arasında Çaldıran Ovası'nda 1514 yılında yapılan savaşı I. Selim kazanmıştır.⁴⁶⁶ Çaldıran fetihnâmesi olarak Sultan Murad'a gönderilen mektupta, Recep ayının Çarşamba gününün, kıyamet günü gibi kılındığını ve kendisinin bu konuda ihtisasta bulunduğunu belirterek nasıl zafer elde ettiğini anlatmıştır. Mektubun sonuna "*tahrira fi'l-tarih'il mezbur be-yurt Tebriz*" ifadesi ekleyerek Tebriz'de bulunduğunu da açıkça belirtmiştir.⁴⁶⁷ Akkoyunlu Devleti'nin yıkılması ve Akkoyunlu ümerasının Osmanlı himayesine girmesiyle birlikte iki devlet arasındaki yazışmalar son bulmuştur.

2.1.2. Elçi Teatisi ve Rollerini

Elçi ya da eski kullanımı ile "*ilçi*" kelimesinin anlamı, devlet içinde veya devletlerarasında barışı sağlamak ve sağlanan barış ortamının uzun süreli olmasını vesile olan kişilere verilen isimdir. Türk töresindeki "*ilçiye zeval yoktur.*" sözü ile bu görevin ne kadar önemli ve meşakkatli olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁶⁸

Osmanlı Devleti, kurulduğu günden itibaren ilişkide bulunduğu devlet ve beyliklere elçiler göndermiştir. En çok elçi gönderilenler arasında Memlûk, Bizans, Germiyan, Karaman, Candaroğulları, Timurlular, Karakoyunlular ve Akkoyunlular yer almaktadır.⁴⁶⁹ I. Bayezid döneminde Ungurus (Macaristan) elçisi huzura kabul edilmiş ve elçinin en iyi şekilde ağırlayıp kıymetli hediyeler verilmesinin padişah adetlerinden

⁴⁶⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 381-382.

⁴⁶⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 382.

⁴⁶⁶ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 2, 22.; Şeref Han, *Şerefname*, 158-159.

⁴⁶⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 392.

⁴⁶⁸ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Meftûresi Tarihi*, c. 2, (Ankara: Turan Neşriyat Yurdu, 1970), 132.

⁴⁶⁹ Yusuf Halaçoğlu, *XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, (Ankara: TTK, 1995), 39.

olduğunu söyleyen I. Bayezid, bu elçiyi en iyi şekilde ağırlayıp pişkeşler ve armağanlar vererek memleketini göndermiştir.⁴⁷⁰

Elçinin devleti temsil ettiği düşünülürse kimin elçi olacağı da önem kazanmaktadır. Akkoyunlu ve Osmanlı Devleti de elçi için saygın ve etkili kişileri bu görevde kullanmışlardır. Uzun Hasan Bey'in annesi Sara Hatun başta olmak üzere elçiler görevlerinde titiz davranıp devletlerinin itibarını korumuşlardır.⁴⁷¹

Kara Yülük Osman Bey liderliğindeki Akkoyunlular, Rum sınırına yaklaşıncı I. Bayezid kendisine bir elçi göndererek şunları söylemişti: “*Azerbaycan’ın o bölgedeki uzantısının ve diğer yerlerin vergisini (mâl) toplayarak bu tarafa gönder.*” Buna benzer sözlerle hükümdarı hiddetlendiren Kara Yülük Osman Bey, Rum ülkesi hakkında bilgi sahibi olduğu için Emir Mutahharten⁴⁷² ile birlikte 1400’de Timur’un yanına gitmiştir.⁴⁷³

II. Mehmed, Gedik Ahmed Paşa’yı Karaman’a elçi olarak gönderip halasının çocuklarının affedilmesini istemişti. Gedik Ahmed Paşa’nın yolda ölmesi neticesinde Uzun Hasan Bey’in annesi Sara Hatun, II. Mehmed’e Karamanoğullarının mülteci olduklarını, bu sebeple merhamet gösterildiğini bildirmiştir. Ama Uzun Hasan Bey’in fikri, Karamanoğullarına fiilen destek sağlayıp Osmanlı Devleti’ni düşman bilmektir.⁴⁷⁴

Trabzon Rum İmparatorluğu üzerinde sıhriyet bağından dolayı Akkoyunluların da söz hakkı bulunmaktadır. Bu sebeple II. Mehmed’in, Trabzon’a yapacağı seferlerde Akkoyunlu müdahalesi görülmüştür. II. Mehmed yönünü Trabzon tarafına çevirince Uzun Hasan Bey, yeğeni Murad b. Mirza Cihangir’i elçi olarak II. Mehmed’e göndermiştir.⁴⁷⁵ Murad Bey, Trabzon’un Akkoyunlu toprağı olduğu ve bunun II. Mehmed tarafından da kabul görülmesini iletmiştir. Ayrıca II. Mehmed’in ülke topraklarının fazla olduğu Trabzon’un Akkoyunlularda kalmasını ve “*Benim de bir tek dişi koyunum vardır.*” hükmünün gereğinin yapılmasını istemiştir. II. Mehmed ise bu isteğı göz ardı etmiştir.⁴⁷⁶

⁴⁷⁰ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 123.

⁴⁷¹ Mehmet İpşirli, “Elçi”, *DİA*, c. 11, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 8.

⁴⁷² Erzincan beyi Emir Mutahharten, Taharten, Taherten olarak da kaynaklarda geçmektedir. *Âşıkpaşazâde, Âşıkpaşazâde Tarihi*, 99.; Şami, *Zafernâme*, 302.

⁴⁷³ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 43.

⁴⁷⁴ Kılıç, “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 104.

⁴⁷⁵ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 512.

⁴⁷⁶ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 249.

1459-1460 kışında Uzun Hasan Bey, Siirt'i kuşatmak için birlik göndermiştir. Aynı zamanda II. Mehmed de Koyulhisar tarafına yürümüştü. Bu haberin duyulmasıyla Uzun Hasan Bey birlikleriyle Siirt'ten Koyulhisar tarafına yönelmiştir. Osmanlı birliklerine üzerine yürüyen Uzun Hasan Bey'e barış teklifiyle II. Mehmed, elçi olarak Muş Ali'yi göndermiştir. Muş Ali'nin gelmesinden önce Akkoyunlu birlikleri yağma ve talan edip halka kötü davranmışlardır. Yağma ve talandan sonra dinlenmeye çekilen Akkoyunlu birlikleri, ansızın Osmanlı birliklerini karşılarında görmüşlerdir. Bu savaşta çok sayıda Osmanlı askeri esir alınmıştır.⁴⁷⁷ 1460 baharında Osmanlı birliklerini Sivas'a kadar gerileten Uzun Hasan Bey, bu başarılı seferden sonra II. Mehmed ile diplomatik görüşme isteğinde bulunmuştur. Elçi olarak amcasının oğlu Hurşid b. Bayezid'i gönderen Uzun Hasan Bey'in isteği Trabzon Rum İmparatorluğu üzerindeki Akkoyunlu egemenliğinin tanınmasıdır. II. Mehmed, bu teklifi olumlu karşılamış ve kısa bir süre Trabzon Rum İmparatorluğu'na saldırıda bulunmamıştır.⁴⁷⁸

II. Mehmed tarafından Koyulhisar fethedilmiş ve ordusunun yönü Erzincan tarafına çevrilmişti.⁴⁷⁹ Uzun Hasan Bey, af dilemek için annesi Sara Hatun ve Çemişgezek Beyi Kürt Şeyh Hasan Bey'i elçi olarak II. Mehmed'e göndermişti.⁴⁸⁰ II. Mehmed, elçileri gayet iyi bir şekilde karşılamıştı.⁴⁸¹ Sara Hatun'un gayretleriyle iki devlet arasında, Akkoyunluların Osmanlı himayesinde bulunan yerlere saldırmamaları ve Trabzon Rum İmparatorluğuna yardım etmemeleri koşuluyla sulh yapılmıştır. Sulh yapılmasına karşın Uzun Hasan'a güvenmeyen II. Mehmed, Sara Hatun'u yanında alıkoymuş ve Trabzon üzerine sefere başlamıştır.⁴⁸² Sara Hatun'un, Trabzon'u almak için neden bu kadar zahmet çekildiği sorusuna II. Mehmed'in yanıtı ise bu zahmetlerin Trabzon için değil Allah yolunda İslam kılıcı uğruna olduğu şeklindedir.⁴⁸³

Sara Hatun, hem kendi devleti içindeki anlaşmazlıklarda hem de devletlerarası konularda barışçı siyasetiyle iyi neticeler elde etmiştir. Bunun en güzel örneği II. Mehmed ile Uzun Hasan Bey düşmanken bile Uzun Hasan Bey'in annesi Sara Hatun'a II. Mehmed'in "ana" diye hitap etmesi, aynı şekilde Sara Hatun'un da II. Mehmed'e

⁴⁷⁷ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 251-252.

⁴⁷⁸ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 386.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 252.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 84.; Woods, *Akkoyunlular*, 166-167.

⁴⁷⁹ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 153.

⁴⁸⁰ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 303.; Ünal, "XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı", *Osmanlı Araştırmaları*, 371.

⁴⁸¹ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 224.; Neşri, *Cihânnümâ*, 297.

⁴⁸² Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 514.

⁴⁸³ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 208.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 514.

“oğul” hitabını kullanmasıdır.⁴⁸⁴ Ayrıca II. Mehmed, Sara Hatun ile elçi heyetinde bulunan Kürt Şeyh Hasan’a “baba” hitabını kullanmış ikisini de saygı ve hürmetle ağırlamıştır.⁴⁸⁵

II. Mehmed’in doğu yönünde ilerlemesi Akkoyunlular için bir tehdit oluşturmuştur. Bu sebeple Uzun Hasan Bey, annesi Sara Hatun’u ve yeğeni Murad Bey’i elçi göreviyle gönderip Trabzon ve çevresinde hükmün kendisinde olduğu ve Osmanlı topraklarının geniş olması sebebiyle II. Mehmed’in Trabzon üzerine yapacağı seferden vazgeçmesini istemiştir.⁴⁸⁶

Uzun Hasan Bey, annesi Sara Hatun ve Mahmud Paşa’yı Trabzon’un fethi sırasında emân dilemek için II. Mehmed’e göndermişti. II. Mehmed, yüce gönüllüğü ile Uzun Hasan Bey’in daha önce yaptığı kötü işlere rağmen onu affetmiş ve şöyle ferman buyurmuştu: “*Kendü Uzun Hasan Beğ, rikâb-ı devletin hizmetine gelip, sevâb-ı gazadan ve ivâtif-ı hüsrevânemden bahremend olmalı. Validesi mutemedleri ile rikâb-ı kâmyâbın yanında bile olsunlar.*” Bu fermana uyarak Uzun Hasan Bey, hareketlerini düzeltme yoluna girmişti.⁴⁸⁷

Uzun Hasan Bey, Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid’e, fetihlerinden bahsettiği Safer 875 (Ağustos 1470) tarihli bir mektup göndermişti.⁴⁸⁸ Şehzade Bayezid cevabında, Uzun Hasan Bey’in yaptığı hayırlı işlerden iftihar duyulduğunu ve saltanatın daimi için temennilerde bulunulduğunu yazmıştı. Bahsi geçen vilayetlerin ahvalinin düzeltilmesi ve ikbale kavuşmasını, Azerbaycan, Irak, Fars ve Kirman memleketlerinde iktidarın sağlanmasını zafer ve fetih haberlerinden dolayı saadet duyulduğunu ve yapacağı seferlerde başarı temennilerinde bulunulduğunu eklemişti. Fütûhâtının kutlanma merasimi için el-ihtisas Emîr-i âlem Kasım Bey’in risalet göreviyle gönderildiğini ve bu zatın saltanat mizacı ile karşılanıp gereken usullerin yerine getirilmesi sonrasında da istikametinin sağlanması gerektiği bildirmişti.⁴⁸⁹

1471 yılında Uzun Hasan Bey, Amasya valisi Şehzade Bayezid’e bir elçi gönderip babası II. Mehmed ile arasının düzelmesi ve eski anlaşmaların yenilenmesi

⁴⁸⁴ Sara Hatun’un diplomasideki örnekleri için bakınız. Arayancan, "Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *TAED*, 291-298.; Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 514.

⁴⁸⁵ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, 224.

⁴⁸⁶ Turan, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *TAD*, c. 3, 66.; Taşcı, “Kitab-ı Diyarbekriyye’ye Göre Çoruh Vadisinde Akkoyunlu Hakimiyeti”, 169-170.

⁴⁸⁷ Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l Feth*, 87.

⁴⁸⁸ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 33-35.

⁴⁸⁹ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 36-41.

için kendisinin aracı olmasını istemişti.⁴⁹⁰ Şehzade Bayezid, anlaşma yenilenmesi ve/veya pekiştirilmesi görevinin babası II. Mehmed'e ait olduğundan bu konunun muhatabı olmadığını bildirmiştir.⁴⁹¹

11 Temmuz 1473'de II. Mehmed'in Akkoyunlu'ya ulaşan elçisi, Osmanlı ordusunun İstanbul'dan hareket ettiğini ve Uzun Hasan Bey ile savaşılmaya gelineceğini bildiren mektubu takdim etmişti. Uzun Hasan Bey, Venedik'in yardımına güvenerek elçiyi huzura kabul dahi etmeden cevap vermişti. Kendisinin ve askerlerinin o diyara doğru gideceğini askerlerinin savaş için hazır ve istekli olduklarını bildirmişti.⁴⁹² II. Mehmed'in barış yapmak amacıyla Uzun Hasan Bey'e elçi gönderdiği ama elçinin teşrifata rıza gösterilmeden huzura dahi kabul edilmeden geri çevrildiği Akkoyunlu sarayında bulunan Venedik elçisinin kayıtlarına düşmüştür.⁴⁹³

Trabzon'un fethi sırasında II. Mehmed, güvendiği bir emirini Uzun Hasan Bey'e elçi gönderir. Huzura kabul edilen elçi, II. Mehmed'in mektubunu takdim eder:

*"İhlâs ve din-dârlık bakışımızın beklentisi o cihetteydi ki, şecâat-intisâb olan cenâbınız ordunuzla birlikte bu gazâ seferine iştirak edeydiniz. Devletin diğer ümerasası zümresinde cihad faziletini kesbetmeye gayret sarfedeydiniz. Bu matlab-ı âlîyi idrak etmenize bazı avâriz mâni olmuştur. Şu halde vâlîde ve adamlarınız bu teveccühümüzde bize refakat edeceklerdir. İslâm ordusunun fethinden sonra sizin tarafınıza gitmelerine izin ve ruhsat verilecektir."*⁴⁹⁴

II. Mehmed, bu sözlerle din yolunda cihat ettiğini, yüreklilik gösterdiğini bildirirken Uzun Hasan Bey'in de bu gaza seferine katılması gerektiğini çünkü Uzun Hasan Bey'in cihat faziletine sahip olmayan bir hükümdar olduğunu söylemiştir. Uzun Hasan Bey'in bu fazileti kazanmasına mani bir durum olduğunu, bunun için de annesinin ve beraberindeki adamlarının şehir alınana kadar rehin olduğunu ve şehir ele geçtikten sonra da serbest bırakılacağını sözünü vermiştir.

II. Mehmed, Otlukbeli zaferinden sonra Şebinkarahisar önünden geçerken Ahmet Böğürçi isminde bir şeyh, Uzun Hasan Bey'in elçisi olduğunu, sulh için ricada bulunduğunu bildirmiştir. II. Mehmed, bu ricayı kabul edip sulh yapılmıştır.⁴⁹⁵

Uzun Hasan Bey'in ölümü üzerine tahta geçen Sultan Halil, hem babasının öldüğünü, tahta kendisinin geçtiğini, hem de II. Mehmed ile yeniden bir dostluk anlaşması yapmayı bildirmek için Kadı Alâeddin Beyhakî'yi elçi göreviyle İstanbul'a

⁴⁹⁰ Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe*, 199.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 505.

⁴⁹¹ Hasan Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 505.

⁴⁹² Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", 109-110.

⁴⁹³ Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 21-22.

⁴⁹⁴ Bitlisi, *Heşt Behişt VII. Ketibe*, 155-156.

⁴⁹⁵ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 564.

gönderdiğini bildirmiştir.⁴⁹⁶ 1486 yılında Osmanlı elçisi Şerbetdâr Kayıt, Akkoyunlu'ya ulaşmıştı. İki devlet arasındaki dostluğun güçlendirilmesi ve Osmanlı karşısında Mısır'ın yenilgisi gibi bilgiler iletilmişti. Akkoyunlu tahtında bulunan Yakub Bey, Mısır elçisinin huzura kabulünden bir yıl sonra kendisinin de Mısır'a bir elçi göndereceği sözünü vermişti.⁴⁹⁷

II. Bayezid döneminde Yakub Bey tarafından gönderilen mektupta, hakiki muhabbetin sağlanması ve risalet görevi için Zeyneddin Ağa'nın gönderileceğini bildirmiştir.⁴⁹⁸ II. Bayezid cevabında, kendisine gönderilen mektubun samimi ve içten yazıldığını, karşılıklı olarak muhabbet beslediklerini Yakub Bey'e bildirmiştir. Aradaki dostluğun artması için emir şikâr Mehmed Bey'i resm-i risalet göreviyle gönderip hayırlı haberler elde edileceğini eklemiştir.⁴⁹⁹

II. Bayezid'in Yakub Bey'e gönderdiği mektupta, Taceddin İbrahim'in risalet ve belâgat kanunları hakkında ihtisasının olduğunu ve bunların takdim edileceğini bildirmiştir. II. Bayezid ile Yakub Bey arasındaki dostluk işbirliğinin halen devam ettiğini gösteren bu mektup, iki devlet arasındaki elçilik görevindeki kuralların düzenlenmesi ve aradaki ilişkilerin daha da sağlamlaşması için yazılmıştır.⁵⁰⁰

II. Bayezid'in bir elçisi, 1488 yılı Ağustos ayında Tebriz'e gelmiştir. Elçinin adı ve getirdiği mektup hakkında kaynakta bilgiler yetersizdir. Elçi, yanında yüzden fazla gulamla birlikte görkemli bir şekilde Akkoyunlu sarayına gelmiş ve Yakub Bey'in huzuruna kabul edilmiştir. Yakub Bey'e bir mektupla birlikte değerli hediyeleri takdim eden elçi, cevap mektubunu ve en az getirdiği hediyeler kadar değerli olan hediyeleri de alarak II. Bayezid'in yanına geri dönmüştür. Kaynakta geçen bilgilere göre elçinin büyük emirlerden birisi olduğu dışında net bir bilgi bulunmamaktadır.⁵⁰¹

Yakub Bey tarafından Şehzade Selim'e gönderilen mektupta, Akkoyunlu tahtı namzetlerine karşı ittifak kurulup yardımda bulunulmasını istemişti. Yakub Bey, ihlâs ve sadık gördüğü, ihtisasına güvendiği Hızır Bey'i elçi gönderip muhabbetin devamı temennisinde bulunmuştu.⁵⁰² Yakub Bey'in Şehzade Selim'e gönderdiği ikinci mektupta, hilafet erkânından ihtisası kuvvetli Emir Kemaleddin İsmail'i elçi olarak

⁴⁹⁶ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 543.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 62.

⁴⁹⁷ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 114.

⁴⁹⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 307-308.

⁴⁹⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 308-309.

⁵⁰⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 314.

⁵⁰¹ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 94.

⁵⁰² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 368-369.

gönderdiğini bildirmiştir. Emir Kemaleddin İsmail'in hakikat muhabbet kemahı işar ve ihbar için irsal olduğunu söyleyerek iki devlet arasında bağların güçlenmesini sağlamıştır.⁵⁰³

Yakub Bey'in ölümünü haber alan II. Bayezid, hem taziye hem de Mirza Baysungur'un cülûsu için bir mektup göndermiştir. Mirza Baysungur cevabında, iki devlet arasındaki dostluk ilişkisinin devamı için Yakub Bey döneminde olduğu gibi risalet ve kasıd uygulamalarına devam edilmesi isteğinde bulunmuştu.⁵⁰⁴

II. Bayezid, Rüstem Bey'e yazdığı mektubun amacını, âlemde hakiki yolun zorunlu ve aracılı yapıldığını, bu görevde yetenekli olan Nureddin Sinan'ın irsalini bildirmek olduğunu anlatmıştır. Muhabbet ve dostluk şartları için güvenilir ve sadık bir kul olan Nureddin Sinan'ın irsaline gereken şerefın gösterilmesi ve gereken hazırlıkların yapılmasını istemiştir. Gönderilen elçi ile iki devlet arasında gerçekleşecek in'ikâd ve ittihâdın iyi bir şekilde tahsis edileceğini de bildirmiştir.⁵⁰⁵

Elçi ziyaretlerinde saygınlık, bilgelik ve diplomatlık ön planda olunca devletlerde, saygı gösterdikleri bazı elçilerin kendi devletlerinde kalması için teklifte bulunmuşlardır. Bu elçilerin başında Semerkantlı ilim adamı Ali Kuşçu yer almaktadır. Ali Kuşçu'nun babası, Timur'un torunu Uluğ Bey'in kuşçubaşısıydı. Kendisi de bir âlim olan ve âlimleri koruyan Uluğ Bey'in ölümü üzerine korumasız kalan Ali Kuşçu, Semerkand'tan ayrılp Akkoyunlu sarayında Uzun Hasan Bey'in himayesinde görevler üstlenmiştir.⁵⁰⁶

Doğu'nun en önemli astronomi âlimi olan Ali Kuşçu, 1471 yılında büyük bir maiyetle birlikte II. Mehmed'e elçi olarak gönderilmiştir.⁵⁰⁷ Kendisinden etkilenen II. Mehmed, onun Tebriz'e dönmesine izin vermeyip İstanbul'da kalarak burada çalışmalar yapması için ikna etmiştir.⁵⁰⁸ İki devlet arasında ilim adamlarının transferlerinin söz konusu olduğunun en bariz örneği olan bu olay iki hükümdarın da ilime ve bilginlere verdikleri değeri göstermektedir.

İki devlet arasında elçi teatisi çokça uygulanmasına rağmen bazen elçilerin ismi zikredilmediği için kayıtlara geçmemiştir. Fetih kutlamak için gönderilen hediyeler, elçi

⁵⁰³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 369-370.

⁵⁰⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 325-327.

⁵⁰⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 329.

⁵⁰⁶ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 368.

⁵⁰⁷ Cengiz Aydın, "Ali Kuşçu", *DİA*, c. 2, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 408.

⁵⁰⁸ Aydın, "Ali Kuşçu", *DİA*, c. 2, 408.; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 98-99.

ile ulaştırılırdı. II. Mehmed, Irak fethini kutlamak için Akkoyunlu'ya elçi ile birlikte şahane armağanlar da göndermiştir.⁵⁰⁹

Akkoyunlu-Osmanlı arasında elçi teatisi savaş öncesinde arabuluculuk şeklinde yapılırken Yakub Bey ve sonraki dönemlerde iki devlet arasındaki dostluk bağlarının güçlenmesi için karşılıklı elçi teatisi şeklinde olmuştur. İki devlet de gönderilecek elçinin, kabiliyetli ve bilgili olmasına özen göstermiştir. Ayrıca elçinin usulüne uygun karşılanmasına da devleti temsil ettiği ve devlet itibari için önem verilmiştir.

2.2. DİPLOMATİK İNŞA' USULLERİ

2.2.1. Diplomatik Üslup

Osmanlı ile Akkoyunlu arasında gönderilen altmış dört yazışma belgesinin şekil olarak tasniflerin yapılıp ona göre bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Yazışma belgelerinin elli sekizi Feridun Bey'in münşeâtında, altı tanesi de Tâcîzâde Sâdî Çelebi'nin münşeâtında bulunmaktadır. Bu belgeleri mektup, nâme, arîza, emr-i hümayûn ve cevap olarak ana başlıklar halinde ayırabiliriz. Nâmelerin ise nâme,⁵¹⁰ zarâetnâme,⁵¹¹ nâme-i hümayûn,⁵¹² tazarru'nâme,⁵¹³ fetihnâme,⁵¹⁴ cevabnâme-i hümayûn⁵¹⁵ olarak alt başlıkları halinde örnekleri bulunmaktadır.

Osmanlı ile Akkoyunlu arasında altmış dört yazışma belgesinin yirmi dokuzu Osmanlı'dan Akkoyunlu'ya gönderilmiştir. Bu belgelerin yarısından fazlası, cevap niteliğinde yazılmıştır. Diğerleri ise taziye (Yakub Bey'in vefatı), cülûs (Mirza Baysungur'un cülûsu), ittifak (Kılıç Arslan'a yapılan ittifak teklifi) ve esirlerin serbest bırakılma şartları (Rukiyye Hatun ile yapılan Timurlu Mirzaların serbest bırakılması meselesi) gibi konulardır.

⁵⁰⁹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 500.

⁵¹⁰ Mektup, kitap, mecmûa anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "nâme", md. 942.

⁵¹¹ Alçaltma, kendini küçültmek anlamında kullanılır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "zarâet, darâet", md. 1362.

⁵¹² Padişah tarafından bir hükümdara gönderilen mektuptur. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "nâme-i hümayûn", md. 943.

⁵¹³ Bir şey istemek için kendini alçaltıp yalvararak yazılan tezkere, mektup, manzume anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "tazarru'nâme", md. 1216.

⁵¹⁴ Bir fethine dair yazılan şiir veya risâle; düşmanın mağlubiyetini bildirmek için yazılan mektuptur. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "feth-nâme", md. 301.

⁵¹⁵ Cevap olarak yazılan yazı anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "cevâb-nâme", md. 154.

Akkoyunlu-Osmanlı arasındaki mektuplarda ser-nâme⁵¹⁶ kullanılmıştır. Ser-nâmede mektubun kim tarafından, kime hitaben gönderildiği ve bazen de kısa konu başlığı eklenerek yazılmıştır.⁵¹⁷ Mektuplardaki ser-nâmelerde, Osmanlı hükümdarları için “*cennet-mekân gazi sultan*” ifadesi I. Mehmed ve II. Murad’a, “*ebu’l-feth ve’l-megâzi cennet-mekân sultan*” ifadesi II. Mehmed’e, “*cennet-mekân sultan*” ifadesi II. Bayezid’e ve I. Selim’e hitaben yazılmıştır. Bu ifadelerle yazılmayan ser-nâme örnekleri de bulunmaktadır. Daha önceki gönderilen mektuba binaen adı geçen anlamında “*mûmâ-ileyh*”,⁵¹⁸ “*müşârün-ileyh*”,⁵¹⁹ ifadeleri de kullanılmıştır.

Yazışmaların rükünleri, belgenin muhteiyatına göre farklılık arz etsede genel olarak besmele, hüve (İslam’a davet), unvan, elkab, hamdele,⁵²⁰ teşehhüd,⁵²¹ salvele,⁵²² dua (selam, tahiyet), ba’diye (ammâ ba’dü),⁵²³ arz-ı hulûs⁵²⁴ (beyân-ı âdâb), beyân-ı mazmûn, nakil (iblağ),⁵²⁵ tenbih (te’kid),⁵²⁶ tarih, mahal-i tahrir, imza, mühür bölümlerinden oluşmaktadır.⁵²⁷

Hüve⁵²⁸ yani İslam’a davet bölümünde, Allah’ın ismi yazılarak onun yardımının istenmesidir. Hüvelerde bazen Allah’ın ismi ile birlikte Hz. Muhammed (sav) ve onunla birlikte dört halifenin isimlerine de yer verilmiştir.⁵²⁹ Hüvenin yazılması yani Allah

⁵¹⁶ Mektup başlığı, bir tâifenin başı anlamında kullanılır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “ser-nâme”, md. 1101.

⁵¹⁷ El-Kâtib, *Menâhicü’l-inşa*, 17.

⁵¹⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtin*, c. 1, 287, 288.; İmâ edilen, yukarıda anılan adam, adı geçen anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “mûmâ-ileyh” md. 795.

⁵¹⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtin*, c. 1, 369.; Adı geçen, adı anılan anlamında kullanılır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “müşârün-ileyh”, md. 882.

⁵²⁰ “*Elhamdülillah*” cümlesinin Arapçada naht denilen kaideye göre master haline getirilip kısaltılmasıdır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “hamdele”, md. 368.

⁵²¹ Şehadet kelimesini söylemek, şehadet talep etmek, “ettehiyyâtü” duasını okumak anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “teşehhüd”, md. 1275.

⁵²² Hz. Muhammed (sav), ailesi, ashabına okunan salât ve selam, besmele ve hemdele ile birlikte *vesselâtü vesselâmü alâ seyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahabihi ecmaîn* şeklindeki duadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “salvele”, md. 1072.

⁵²³ Bundan sonra, asıl meseleye gelince, gelelim maksadımıza anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “ammâ ba’dü”, md. 35.

⁵²⁴ Samimi olarak sevgisini gösterme anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “arz-ı hulûs”, md. 44.

⁵²⁵ Ulaştırma, gönderme anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “iblağ”, md. 464.

⁵²⁶ Sağlamaştırma, bir iş için daha önceden yazılan bir yazıyı tekrarlama anlamında kullanılır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “te’kid”, md. 1243.

⁵²⁷ Emecen ve Şahin, *Ahkâm Defteri*, XIX.; Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 146-155.; Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, 108.; Kütükoğlu, “Diplomatik”, *DİA*, c. 9, 360-363.;

⁵²⁸ Üçüncü müfret tekil şahıs zamiri, Allah anlamında kullanılır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “hüve”, md. 452.

⁵²⁹ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 146.

zikrinin yapılması, bir işe başlarken Allah'ın yardımını dilemek ve onun adıyla işe başlamak düşüncesinden gelmektedir.⁵³⁰

Allah'ın isminin yanında onun sıfatlarının da kullanılması sık rastlanılan bir durumdur. Uzun Hasan Bey'in II. Mehmed'e gönderdiği mektupta "*Hüve'l-fettah el-âlim ve mâ en-nasr illâ min indallâh el-azîz el-hâkim*"⁵³¹ hüvesi kullanılmış ayrıca bu hüvenin aynısı hicri 874 (miladi 1469) senesinde Amasya sancağındaki Şehzade Bayezid'e gönderdiği mektupta da yer almıştır.⁵³² Uzun Hasan Bey, Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid'e gönderdiği başka bir mektupta, hüve ifadesiyle yazılmamış da olsa "*ve ma en-nasr illa min indallâh el-azîz el-hâkim*"⁵³³ ifadesi "*hüve*" niteliği taşımaktadır. Başka bir "*hüve*" örneği de II. Bayezid'in Yakub Bey'e gönderdiği nâme-i hümayûnda "*Hüve'l-melik ül-müheymîn ül-müsteîn*"⁵³⁴ ifadesidir. İki devlet arasındaki yazışmalarda bunların haricinde hüve örneklerine rastlanmamıştır.

Diplomatik yazışmalarda ilk olarak elkab ve dua/selam/tahiyet bölümleri bulunmaktadır.⁵³⁵ Elkab bölümünde, kişiye izafe edilen sıfatla birlikte isminin yazılmasına özen gösterilmiştir. Bazen de isim zikredilmeden muhatabını öven sıfatlarla elkab bölümü düzenlenmiştir.⁵³⁶ Bu tür isimsiz elkab ile gönderilen mektuplar, Kara Yülük Osman Bey döneminde, Osmanlı hükümdarına gönderilen mektuplarda karşımıza çıkmaktadır. Gönderilenin daha alt mevkide olduğu yazışmalarda, saygıyı korumak için muhatap hükümdarı övücü sözlerle yazılan elkablar tercih edilmiştir. Kara Yülük Osman Bey'in II. Murad'a gönderdiği mektubun elkab bölümü, isim yer almadan yazılan bir mektup örneğidir.⁵³⁷

Osmanlı hükümdarları tarafından Akkoyunlu beylerine gönderilen mektupların elkabında ise muhatabın isminin yer aldığı kısa bir elkab bölümüne yer verilmiştir. II. Mehmed tarafından Akkoyunlu Kılıç Arslan'a gönderilen mektubun elkabında "*Emir mükrim Kılıç Arslan Bey*" hitabı kullanılmıştır.⁵³⁸

Mektubun muhatabının yüksek mevkide olması, aynı ya da farklı bir dine mensup bulunması, kadın veya erkek olması ve şehzade veya hükümdar olması elkab

⁵³⁰ Terzi, *Bürokrasi ve Memur*, 142.

⁵³¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 275.

⁵³² Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 13.

⁵³³ Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 24.

⁵³⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 314.

⁵³⁵ Terzi, *Bürokrasi ve Memur*, 143.

⁵³⁶ Emecen ve Şahin, *Ahkâm Defteri*, xviii.

⁵³⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 185-186.

⁵³⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 227-228.

bölümünün farklılaşmasına sebep olmuştur. İki hükümdarın karşılıklı yazışmasında genellikle benzer ifadelerle elkab bölümü yazılmıştır. II. Bayezid ile Yakub Bey arasındaki yazışmalarda “*ışık-ı saltanat, ve’l-hilafet, ve’d-dünya, ve’d-din Sultan Bayezid*”⁵³⁹ ve “*saltanat ve’l-hilafet ve’l-azamet ve’d-dünya ve’d-din Sultan Yakub*”⁵⁴⁰ hitapları kullanılmıştır.

Trabzon sancağında valilik görevinde bulunan Şehzade Selim’e Yakub Bey tarafından gönderilen bir mektupta “*ve’l-adalet ve’l-hilafet ve’l-efzal Sultan Selim Şah*”⁵⁴¹ hitabına yer verilmesi, Akkoyunlu hükümdarlarının Osmanlı şehzadelerine bir hükümdar gözüyle baktıklarını göstermektedir. Şehzade Selim cevap mektubunda, “*ve’l-hilafet ve’l-celalet ve’l-azamet ve’l-izz ve’l-ikbal abu’n-nasr Sultan Yakub*”⁵⁴² hitabıyla karşılık vermiştir. Benzer bir örnek, Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid’e gönderilen Uzun Hasan Bey’in mektubunda geçen “*el-melik el-mecîd ed-devlet ve’d-din Sultan Bayezid*”⁵⁴³ ifadesidir.

Kadınların diplomasideki örneğini oluşturan Rukiyye Hatun, Anadolu Beylerbeyi Gedik Ahmed Paşa’ya yazdığı bir arzıda “*ve’l-sevab fahrî’l-devlet ve’l-ikbal ve’d-din Ahmed Paşa*”⁵⁴⁴ hitabını kullanmıştır. Cevaba ısdar buyrulmuş ismi ile yazılan nâme-i hümayûnda “*el-melik er-Rahman Rukiyye Sultan*”⁵⁴⁵ hitabı ile karşılık verilmiştir.

Elkab bölümündeki hitapta kullanılan ifadeler, hükümdarın gücünü ve devletin itibarını simgelediği için önemlidir. II. Mehmed, kendisine “*Mehmed Bey*” diye hitapta bulunan Uzun Hasan Bey’e gönderdiği mektupta kendisini “*Sultan Mehmed bin Murad bin Mehmed bin Bayezid*” ifadesiyle soyunun kuvvetli ve şerefli olduğunu bildirmiştir. Sonra “*sen ki serdar Acem Han ki Hüsrev Feridun zamana Hasan Han’sın*” ifadesiyle de Uzun Hasan Bey’in gerçekte kim olduğunu bildirmiştir.⁵⁴⁶ Görüleceği gibi hitapta kullanılan ifadeler, iki devletin ilişkilerini olumlu/olumsuz etkileri olmaktadır. Elcab

⁵³⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 315.

⁵⁴⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 317.

⁵⁴¹ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 368.

⁵⁴² Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 369.

⁵⁴³ Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 24.

⁵⁴⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 287.

⁵⁴⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 287.

⁵⁴⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 278-279.; Bu mektubun aslında Niksar emiri Mehmed Bey’e gönderildiğine dair görüşler bulunmaktadır. Erzi ve İlaydın, “XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası”, *Belleten*, c. 21, 229-230.; Söz konusu mektup “*Uzun Hasan’ın Niksar emiri Mehmed Bey’e gönderdiği mektubun suretidir*” 874/1469 tarihli ser-nâmesiyle Sâdî Çelebi’nin Münşeât’ında bulunmaktadır. Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 22-23.; Erzi ve İlaydın, “XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası”, *Belleten*, c. 21, 221-222.

bölümünde, isim zikredilmeden muhatabın vazifesine uygun ifadelerle hitaplar da yapılmıştır.⁵⁴⁷

Elkabla birlikte yer verilen dua bölümünde, “*Barış sabır ve huzurla üzerinize olsun*”⁵⁴⁸ ifadesine benzer şekillerde Allah’ın yardımının dilenmesi, saltanat ışığının daim olması, hilafet nurundan faydalanılması, ülkenin ve askerlerin zaferlerin daim olması gibi dua/selam/tahiyette bulunulmuştur. Cevap mektuplarında, elkab yerine bazen dua “*elhamdülillâh ve selam*”⁵⁴⁹ ya da besmele “*Bismillâhirrahmânirrahîm*”⁵⁵⁰ ile başlandığı da görülmektedir.

Dua/selam/tahiyet ve elkab bölümün ardından nakil/iblağ bölümüne yer verilmiştir. Bu bölümde, mektubun yazılma sebebi, anlatılması gereken olaylar, karşı taraftan ne istenildiği gibi konular sıralanmaktadır. Osmanlı ile Akkoyunlu arasındaki yazışma belgeleri, çeşitlilik gösterdiğinden konulara uygun olarak nakil/iblağ bölümü yazılmıştır. Mektupların yazılma konusunda belirgin bir özellik bulunmamakla birlikte her türlü konuda yazılmıştır. Bunlar, cereyan eden olaylar hakkında bilgi vermek, tahta çıkacak kudrete sahip olan şehzadeyi teskin etmek, Akkoyunlu tahtında yaşanan rekabetten Osmanlı Devleti’ni bilgilendirmek gibi konulardır. Nâmeler ise sefer ve zaferler kazandığını bildirmesi (fetihnâme), gurur göstergesi (mübâhât gûne), bir isteğin gerçekleşmesi için yalvarışta bulunma (tazarru’nâme), kendini küçülterek ve tevazu üslubunun kullanıldığı zarâatnâmelerde usûlüne uygun konulara yer verilmiştir.

Fetihnâmeleri, kazandıkları zaferler sonrasında iki devlet de birbirlerine göndermiştir. Uzun Hasan Bey Luristan’daki Hürremabad Kalesi’ni feth ettiğini bildiren bir fetihnâmeyi II. Mehmed’e göndermiştir.⁵⁵¹ Uzun Hasan Bey, bu önemli kalenin fethini anlatan bir mektubu da Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid’e göndermiştir.⁵⁵² Benzer şekilde II. Bayezid’in Yakub Bey’e gönderdiği fetihnâme, Akkirman’ın fethini anlatmaktadır.⁵⁵³ Yakub Bey tarafından gönderilen fetihnâmede ise Gürcü vilayetlerin fethi konu edinilmiştir.⁵⁵⁴

⁵⁴⁷ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 101.

⁵⁴⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 323.

⁵⁴⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 325.

⁵⁵⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 329.

⁵⁵¹ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 276-278.

⁵⁵² Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 33-35.

⁵⁵³ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 294-297.

⁵⁵⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 320-321.

Nâme-i hümâyûnların gönderilme nedenleri arasında cülûs, sulh, elçi gönderilmesi, ticari konular, yardım talep edilmesi gibi konular bulunmaktadır.⁵⁵⁵ Cülûs ve taziyenin bir arada yer aldığı, II. Bayezid'in gönderdiği nâme-i hümâyûnda, Yakub Bey'in vefatından dolayı duyulan üzüntü ve taziyelerin sunulmasıyla birlikte tahta çıkan şehzadenin “*dostgah saltanatın en değerli evladı*” hitabıyla cülûsunun tebrik edildiği bilgileri mevcuttur.⁵⁵⁶ II. Bayezid'in risalet ve belâgat kanunlarının düzenlenmesi için Taceddin İbrahim Bey'in görevlendirilmesini konu alan nâme-i hümâyûnu Yakub Bey'e gönderilmiştir.⁵⁵⁷

Yazışmalarda iki arıza örneğine rastlanmıştır. Bu arızalarından biri Timurlu hatunlarından Rukiyye Hatun'un Gedik Ahmed Paşa'ya yazdığı Otlukbeli Savaşı sonrası esir edilip hapsedilen Timurlu mirzaların serbest bırakılmasını konu alan mektubudur.⁵⁵⁸ Diğerisi ise Mirza Baysungur'un validesinin, II. Bayezid'e gönderdiği Akkoyunlu topraklarında vuku bulan iç huzursuzluk hakkında bilgi vermek ve eskiden olduğu gibi hilafet elçilerinin gönderilmesi istediğinde bulunduğu yazışmasıdır.⁵⁵⁹

Özel mektupların temel rükünundan biri olan arz-ı hulûs veya beyân-ı âdâb denilen bölümünde, mektubun muhatabına duyulan bağlılık dile getirilmiştir.⁵⁶⁰ Akkirman fethinden sonra Yakub Bey'in II. Bayezid'e gönderdiği mektupta padişahın hilafet çadırının dost saadetinde kendisini de bulundurmasını dile getirerek kendisine bağlı olduğunu bildirmiştir.⁵⁶¹

Beyân-ı mazmûn denilen gönderilen mektubun muhteviyatının anlatıldığı bölümdür.⁵⁶² Bu bölüm, yazışmalarda çeşitlilik gösterip bazen direk konuya girilip kısa ve öz bir biçimde anlatılırken bazen de fetihnâmelerde olduğu gibi uzun uzadıya sefer hakkında ve nasıl zorlu bir zaferin kazanıldığı gibi ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. II. Bayezid'in Akkirman fethi dolayısıyla Yakub Bey'e gönderdiği nâme-i hümâyûn yaklaşık üç sayfa yazılmış ve olaylar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.⁵⁶³ I. Selim'in

⁵⁵⁵ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 153-154.

⁵⁵⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 323-325

⁵⁵⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 314-315.

⁵⁵⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 286-287.

⁵⁵⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 327-328.

⁵⁶⁰ Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, 108.

⁵⁶¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 297-299.

⁵⁶² Gökbilgin, *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*, 108.

⁵⁶³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 294-297.

Çaldıran Zaferi sonrasında Mirza Murad'a gönderdiği fetihnâme ise yedi satır olarak yazılmış iki devlet arasındaki en kısa yazışmadır.⁵⁶⁴

Tenbih/te'kid bölümünde, mektubun muhatabından verilen emrin yerine getirilmesinin istendiği bir bölümdür. İki hükümdarın mektuplaşmasında emir telakki söz konusu olmayacağından cülûs sebebiyle yazılan mektuplarda, cülûsunun idare ettiği topraklarda duyurulması ve eskiden yapılan ahidnâmelere rivayet edilmesi gerektiğinin bilgisi verilmektedir.⁵⁶⁵ Mirza Baysungur'un cülûsu için gönderilen mektupta, devlet yönetiminde bazı kurallar olduğu, devletin ikbali ve intizamını sağlamanın sultanın görevi olduğu gibi açıklamalarla Mirza Baysungur'un tahta çıkışı tebrik edilip ona öğütlerde bulunulmuştur.⁵⁶⁶ I. Selim'in, Mehmed b. Ferruḫşad Bey'e gönderdiği emr-i hümâyûnda, Âmid vilayetinin Türk ve İslam toprağı olarak kalması, kendisinin önderliğinde diyanet kurallarının devam etmesi, halkın fütûhât içinde yaşamasına yardımcı olunmasının gerektiği bildirilmiştir.⁵⁶⁷

Dua ve iyi dileklerle başlanan mektupların son kısmında yine dualara yer verilmiştir. Yazışmalarda "*hâtimü'l-kelam*"⁵⁶⁸ "*vesselam*", "*lafi uzatmaya gerek*" ve benzeri formüllerle dua bölümüne geçiş sağlanmıştır. Allah'ın ebedi olduğu ve samimi kullarını koruyup gözeticeğinin muhakkak olduğu gibi dua cümleleri ile mektuba son verilmiştir. Duadan sonra mektubun tarih ve mahall-i tahrir bölümleri yer almaktadır. Yazışmalarda kullanılan tarihler hicri takvime göre ve Arabî aylar kullanılarak verilmiştir. "*Fi evahiri 'ş-şehr Safer el hayru's-sene seman ve erbain ve semanimie*"⁵⁶⁹ *tahriren fi evahir şehr muharrem il-haram sene set ve tis'amie.*"⁵⁷⁰ "*tahrira fi evahiri 'ş-şehr safer el-hayr 'işrîn ve tis'amie*"⁵⁷¹ biçiminde harflerle veya Arabî ayların kısa yazılışı rakamla birlikte "*şehr m sene 874*"⁵⁷² olarak verilmiştir. Bazen tarihle birlikte mektubun nereden gönderildiği de eklenmiştir. I. Selim'in Çaldıran Fethi sebebiyle Mirza Murad'a gönderdiği fetihnâmede "*tahrira fi 't-tarih'il mezbur be-yurt Tebriz*"⁵⁷³ ifadesine yer verilerek Tebriz'in ele geçirildiği açık bir şekilde gösterilmek istenmiştir.

⁵⁶⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 392.

⁵⁶⁵ Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 154.

⁵⁶⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 323-325.

⁵⁶⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 381.

⁵⁶⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 323.

⁵⁶⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 227.

⁵⁷⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 338.

⁵⁷¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 381.

⁵⁷² Verilen tarih, "*874 yılının muharrem ayı*". Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 13.

⁵⁷³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 392.

Mektupların en sonunda imza ve mühür bulunmaktadır. İncelenen belgeler, suret biçiminde olduğundan mühür bulunmamaktadır. Uzun Hasan Bey'in Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid'e gönderdiği üç mektupta “*muhıbb ül-muştak Hasan bin Ali bin Osman*”⁵⁷⁴ biçiminde bir tür imza kullanmıştır.

Uzun Hasan Bey dönemine kadar Akkoyunlu-Osmanlı ilişkisi olumlu devam etmiş bu da mektupların üslubuna yansımıştır. Samimi, dostluk, inayet ve tevazu kavramları bağlamında yazışmalar yapılmıştır. Uzun Hasan Bey ile II. Mehmed arasında, iki devletinde topraklarının genişlemesine paralel olarak cereyan eden mücadele ortamında sürtüşmeler yaşanmış ve yazışmalarda da bunun izleri görülmüştür. İki hükümdar arasında geçen yazışmalarda kullanılan hitapların değişmesi ve üçüncü tekil kişi kalıbı kullanılarak yazılan daha önceki mektupların yerini “*sen ki*”, “*ben ki*” ifadelerine bırakarak üslubunda sertleşmesine neden olmuştur.⁵⁷⁵

Yakub Bey'in diplomaside ılımlı bir politika uygulaması ile gerilen Akkoyunlu-Osmanlı ilişkileri eski dostane üslubuna kavuşmuştur. Bu dönemden sonra genel olarak dostane, övgü, sevgi, saygı, bağlılık ve tevazu üsluplarında yazışmalar yapılmıştır. Zaman zaman Akkoyunlu tahtı için rekabet yaşanırken şehzadelerle biraz sertleşen üsluplar, uzun vadede iki devletin ilişkilerini etkilememiştir. Uzun Hasan Bey'in vefatından sonra devlet yıkılma sürecine girince diğer devletlerle rekabet etmek yerine dengeli bir siyaset uygulanmaya çalışılmış ve bunun izleri devletin Safevîler tarafından ortadan kaldırılmasına kadar devam etmiştir.

2.2.2. Diplomatik Dil

Akkoyunlu ile Osmanlı arasında geçen yazışmalarda, diplomasi kurallarına ve usullerine uygun olarak ilişkiler sürdürülmüştür. Mektupların tamamına yakınında kullanılan dil Farsçadır. Osmanlı devlet geleneğinde yetişen Ahmed Bey, Akkoyunlu tahtına çıkınca kısa bir süreliğine de olsa yazışma dili olarak Osmanlı Türkçesi kullanılmıştır. Yazışmalar suretleri şeklinde toplanıp saklandığı için dil olarak bazı

---

⁵⁷⁴ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 15, 29.

⁵⁷⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 278.; Bu mektubun aslında Niksar emiri Mehmed Bey'e gönderildiğine dair görüşler bulunmaktadır. Erzi ve İlaydın, “XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası”, *Belleten*, c. 21, 229-230.; Söz konusu mektup “*Uzun Hasan'ın Niksar emiri Mehmed Bey'e gönderdiği mektubun suretidir*” 874/1469 tarihli başlığıyla Sâdi Çelebi'nin *Münşeât*'ında bulunmaktadır. Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 22-23.; Erzi ve İlaydın, “XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası”, *Belleten*, c. 21, 221-222.

değişiklikler de göstermektedir. Türkçe ve Farsça imla kurallarının tam anlamıyla belli bir standarda oturtulmadığı anlaşılabilir.⁵⁷⁶

Yazışmalarda sıkça kullanılan bir yöntem de eş anlamlı kelimelerin bir arada kullanılmasıdır. Günümüzde haşiv⁵⁷⁷ açısından kusurlu görülen bu durum, XV. yüzyılda bir erdem olarak kabul edilmiştir. Bu şekilde yazılan mektuplar daha çok itibar görmüştür.⁵⁷⁸ Uzun Hasan Bey'in Amasya valisi Şehzade Bayezid'e 874 (1469) yılında gönderdiği mektupta "*muhabbet ve ihlâs ve meveddet ve ihtisas*",⁵⁷⁹ II. Bayezid'in Rüstem Bey'e gönderdiği mektupta "*in'ikâd ve ittihâd*", "*icazet ve ruhsat*", "*kadim ve sadık*"⁵⁸⁰ ifadeleri bu duruma örnek olarak verilebilir.

Yazışmaların elkab bölümünde de eş anlamlı ya da benzer anlamlı kelimeleri bir arada kullanılmaya özen gösterilmiştir. Uzun Hasan Bey'in Şehzade Bayezid'e gönderdiği mektubun elkabında "*Âli cenâb saltanat penâh memleket dostgâh adalet*",⁵⁸¹ Akkoyunlu beylerinin II. Bayezid'in yanında bulunan Ahmed Bey'e gönderdikleri mektubun elkabında ise "*pâye-i serîrâ âli hazret hilâfet penâhı memleket dostgâhı*"⁵⁸² ifadeleri kullanılmıştır.

Yazışmalarda Arapça ve Farsça terkiplere sıkça yer verilerek süslü ve ağıdalı bir dil kullanılmaya çalışılmış, belge içerisinde nazım, rubai, mesnevi, şiir, beyit gibi şiirsel öğelerden çokça yararlanılmıştır. Yazışmalarda sıradanlıktan kurtulmak için konunun içeriğine göre Kur'an-ı Kerim ayetlerine ve hadislere yer verilmiştir.⁵⁸³ Bazen şiirsel öğelerle mektuba başlandığı da görülmektedir. Yakub Bey, II. Bayezid'e yazdığı cevap mektubuna nazım ile başlamıştır.⁵⁸⁴ Daha sonra gönderilen birkaç mektupta da benzer şekilde mektuba başlandığı görülmüştür. Besmele ve Kur'an Kerim ayetleri veya şiirsel öğelerle başlanan mektuplarda bulunmaktadır. II. Bayezid, Akkirman fethinde Yakub Bey'e gönderdiği mektubuna "*çün fetihnâme*"⁵⁸⁵ ifadesiyle direk konuya girmiş ve dua,

⁵⁷⁶ Emecen ve Şahin, *Ahkâm Defteri*, xx1.

⁵⁷⁷ Bir yazın terimi olan haşiv, uzun ve faydasız söz anlamındadır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "haşv", md. 389.

⁵⁷⁸ El-Kâtib, *Menâhicü'l-inşa*, 25.

⁵⁷⁹ Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 15.

⁵⁸⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 329.

⁵⁸¹ Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 33.

⁵⁸² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 330.

⁵⁸³ El-Kâtib, *Menâhicü'l-inşa*, 19.

⁵⁸⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 317.

⁵⁸⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 294.

selam, elkab bölümlerine yer vermemiştir. Benzer şekilde “*tahiyyet ve selamı ki*”⁵⁸⁶ veya “*selam aleyküm*”⁵⁸⁷ ifadeleri de başlangıçta kullanılmıştır.

Yazışmalarda bazen hiç isim zikredilmeden yazılması bazı ifadelere dipnot düşülerek açıklama ihtiyacı hâsıl olmuştur. II. Bayezid tarafından yazılan bir nâme-i hümayûnda “*Muzaffer’is saltanat ve’ d-devlet ve’ l-ikbâl*” ifadesine dipnot eklemesinde Mirza Baysungur’a itafen yazıldığı eklenmiştir. Ayrıca “*dostgah saltanatın en değerli evladı*” ifadesi ile Mirza Baysungur’un takdim merasimi için selam söylenmiştir. Aynı yazışmada Yakub Bey ismi de geçmemesine rağmen “*yazışmalardan anlaşıldı ki âli hazret cennette Firdevs katında rizvân mekânına ulaşmıştır*” ifadesiyle Yakub Bey’in vefatını öğrenildiğini ve onun dünyada hayırlı işlerde uğraştığı için cennete hoşnut tutulduğu söylenilmektedir.⁵⁸⁸

Uzun Hasan Bey, yaptığı fetihleri anlatan dört mektubu II. Mehmed’e göndermiştir. Mektuplarda II. Mehmed’e ismi zikredilmeden övgü dolu sözlerle elkab bölümleri yazılmıştır.⁵⁸⁹ Uzun Hasan Bey’in Hürremabad Kalesi’ni feth ettiğini bildiren mektubunda, övgü dolu sözlerden sonra “*nizamü’ d-devlet ve’ d-din Sultan Mehmed*” ifadesi yer almıştır.⁵⁹⁰

Uzun Hasan Bey, Azerbaycan, Irak ve Fars bölgelerinde yaptığı fetihlerden sonra kendisini II. Mehmed ile eşit konumda gördüğünden “*mübâhât gûne*”⁵⁹¹ olarak yazdığı mektubunun elkab bölümünde “*Mehmed Bey*” unvanını kullanmakla yetinmiştir.⁵⁹² II. Mehmed, Uzun Hasan Bey’in daha önce gönderdiği üç mektuba cevap yazmamış ya da Feridun Bey’in eline geçmemiştir. Uzun Hasan Bey’in gönderdiği son mektuba, II. Mehmed tarafından yazılan cevapta, kendisini “*Sultan Mehmed bin Murad bin Mehmed bin Bayezid Han’ım*” olarak tanıtır. Devamında “*sen ki serdar Acem Han ki Hüsvrev Feridun zamana Hasan Han’sın*” ifadesiyle Uzun Hasan Bey’e kim olduğunu açık bir dille söyleme gereği duymuştur.⁵⁹³ Bu mektuplaşma ile Akkoyunlu-Osmanlı diplomatik ilişkileri sekteye uğramış ve iki devlet arasında savaş yapılmasına neden olmuştur. Mektuplaşmalarda kullanılan dil ve üslup devletlerin nasıl bir ilişki içinde

⁵⁸⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 329

⁵⁸⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 323.

⁵⁸⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 323.

⁵⁸⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 274-275, 275-276.

⁵⁹⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 276-278.

⁵⁹¹ Övünme, kendini övme anlamında kullanılır. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, “mübâhât”, md. 816.

⁵⁹² Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 278.; Bu mektubun doğruluğu hakkında daha önceki bölümde bir değerlendirme yapılmıştır.

⁵⁹³ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 278-279.

olduklarını kendilerini eşit veya üstün görüp görmedikleri konusunda bilgiler sağladığı için devletlerarası ilişkilerde önemli unsurlardır.

Mirza Elvend'in II. Bayezid'e "*ve'l-hilafet ve'l-adalet ve'l-azamet ve'l-ikbal Sultan Bayezid Han*"⁵⁹⁴ hitabıyla gönderdiği mektupta, Akkoyunlu tahtına çıkabilmesi için destek istemiştir. II. Bayezid yazdığı cevabında, Akkoyunlu namzetlerine ithafen "*tacü'd-devlet ve's-saadet ve'd-din Kasım Bey ve hazret memleket Celaleddin Murad Bey*"⁵⁹⁵ ifadesine yer verirken Mirza Elvend'in ismini yazmamıştır. Mirza Elvend, bu mektuba duyduğu üzüntüyü Trabzon sancağında bulunan Şehzade Selim'e bir mektup yazarak bildirmiştir. Mektupta, uzun bir elkab bölümünden sonra "*ve'l-eyalet ve'l-ikbal Sultan Selim Şah*" unvanı ile devam edilerek, risale-i belâgata göre olması gerekenin böyle bir mektup olduğu, samimi dostluk ve muhabbet için karşılıklı hitapların kurallara uygun olması gerektiği, silsile-i tevârüd yazışmalarda önemli olduğu ve uhuvvet geleneği olarak kabul edildiğini bildirerek mektubunu bitirmiştir.⁵⁹⁶

Mektuplarda kullanılan dil ve hitaplardaki unvan ifadeleri, iki devlet arasında bazen karşılıklı benzer övgü ifadeleriyle dostane ilişkiler yaşanmasına bazen de ilişkilerin gerginleşip savaşa meydan vermesine neden olmuştur. Bu yüzden de hükümdarlar, yazdıkları mektupların diline ve hitap şekline önem vermişlerdir.

2.3. DİPLOMATİK GÖRÜŞME NEDENLERİ

2.3.1. İttifak Arayışları

Akkoyunlu şehzadeleri, tahta geçmek için kendilerine siyasi bir destek aramışlardır. Bu destek, devletin bünyesindeki aşiret reisleri veya başka bir devletin hükümdarı olabilmekteydi. Bazen de başka devletin hükümdarı bir Akkoyunlu şehzadesine destek vermiştir. 1444 Haziran ayında II. Mehmed (ilk salt. 1444-1446) tarafından Akkoyunlu Kılıç Arslan Bey'e yazılan mektup bunun bir örneğidir. II. Mehmed'in bu ittifakı yapmasının sebebi ise Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden sonra ülkenin bir sükûta kavuşamamasıdır. Ali Bey, Hamza Bey Mahmud Bey, Şeyh Hasan ve Kılıç Arslan arasında sürekli mücadeleler yaşanmıştır. Bu kargaşa ortamı beraberinde bölgeye yakın olan güçlü devletlerin dikkatini çekmiştir. Akkoyunlu

⁵⁹⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 351.

⁵⁹⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 352-353.

⁵⁹⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 370-372.

toprakları Osmanlılar, Memlûklüler ve Karakoyunlular arasında hâkimiyet mücadelesine haline gelmişti. II. Mehmed de Akkoyunlu tahtında Hamza Bey yerine, kendisine yakın bulduğu Kılıç Arslan Bey ile ittifak yaparak tahta çıkmasını sağlamak istemiştir. Diğer güçlü devletler karşısında bir nevi güç siyaseti uygulanarak Kılıç Arslan Bey'i kendi yanına çekmek ve onu cesaretlendirmek amacıyla mektupta “*büyük saygıdeğer Kılıç Arslan*” gibi unvanlar kullanmıştır.

Kılıç Arslan Bey cevabında, II. Mehmed'in ittifak teklifine olumlu baktığını ve ziyadesiyle memnun olduğunu dile getirmiştir. Bu ittifak başarıya ulaşmasa da yani Kılıç Arslan Bey Akkoyunlu tahtına çıkmamış olsa da böyle bir ittifak kurulması hem de bu teklifin Osmanlı'dan gelmesi önemlidir. Buradan anlaşılır ki II. Mehmed doğu tarafındaki olaylara kayıtsız kalmayarak Memlûklüler ve Karakoyunlulara karşı bir taraf oluşturma, gücünü gösterme çabası içine girmiştir.⁵⁹⁷

1472 yılında Venedik tarihinde *Azimaomet* olarak yer verilen Hacı Mehmed, Osmanlı Devleti'ne karşı Hristiyan desteği sağlanması amacıyla Uzun Hasan Bey'in elçisi sıfatıyla Venedik'e gönderilmiştir.⁵⁹⁸ Akkoyunlu-Venedik ittifakın belgesi sayılan mektupta, Venedik, Osmanlı hükümdarının karşısında tek hükümdarın etkili olmayacağını, onun kudreti karşısında başarı sağlanamayacağı için ittifak kurulup onu yenmenin mümkün olduğu yazılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yenilmesi için Papalığın da her türlü desteği sağlayacağını teminatı Uzun Hasan Bey'e verilmiştir.⁵⁹⁹

Venedik, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılacak ittifak teklifine sıcak bakarak ittifakın tesisi için Josaphat Barbaro adında bir elçiyi Uzun Hasan Bey'e göndermiştir.⁶⁰⁰ Böylelikle Osmanlı Devleti'ne karşı Akkoyunlu-Venedik ittifakın temelleri atılmış ve II. Mehmed'in Avrupa seferlerine ara verip doğuda açılan yeni cephe ile uğraşması sağlanmıştır.⁶⁰¹ Venedik'in aracı olmasıyla 1472 yılında Venedik, Kıbrıs, Rodos Şövalyeleri ve Uzun Hasan Bey arasında II. Mehmed'i doğuda uğraştıracak bir ittifak kurulmuştur.⁶⁰²

Yakub Bey, Şehzade Selim'e gönderdiği mektupta, Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlu namzetleriyle giriştiği taht mücadelesinde Şehzade

⁵⁹⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 227-228.

⁵⁹⁸ Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 16-17.

⁵⁹⁹ Turan, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *TAD*, c. 3, 80.

⁶⁰⁰ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 48.

⁶⁰¹ Turan, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *TAD*, c. 3, 71.

⁶⁰² İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, 106.; Koç, “Fatih Dönemi Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”, 51.; Turan, “Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik”, *TAD*, c. 3, 91.

Selim'den yardımda bulunmasını istemiştir.⁶⁰³ Şehzade Selim cevabında, ittihad konusunun miras kaldığı, sevgi ve dostluk ile hazret hakan ülkesiyle birleşmenin uygun görüldüğünü söyleyerek babası II. Bayezid ile Yakub Bey arasında da zaman zaman ittihad yapıldığını kendisinin de buna benzer bir ittihadı yapmakta sakınca görmediğini bildirmiştir.⁶⁰⁴

Mirza Elvend'in II. Bayezid'e "*ve'l-hilafet ve'l-adalet ve'l-azamet ve'l-ikbal Sultan Bayezid Han*" hitabına yer verilerek yazdığı nâmede, saltanat şiarı emmisi Kasım Bey ve uhuvvet şiarı Mir Murad'a karşı II. Bayezid'den kendisiyle ittifak yapması ve onu desteklemesi için ricada bulunmuştur. Âlem penah olarak kendisine şefkat gösterilmesini ve Akkoyunlu tahtında rekabet için dost bildiği II. Bayezid'den yardım istemiştir. Mirza Cihangir'in oğlu Kasım Bey ile Yakub'un oğlu Murad Bey'e karşı muhalefet için ittifak çağrısında bulunmuştur.⁶⁰⁵ II. Bayezid cevabında, Akkoyunlu namzetleri için düşündüklerini dile getirmiştir. Mirza Cihangir ve Yakub Bey'in devlete layık birer hükümdar olarak devleti yönettiklerini, şems ikballerinin fazla olduğunu, evlatlarının da bu devlet yönetiminde layık olacaklarını vurgulamıştır. Mektubunda, "*tacü'd-devlet ve's-saadet ve'd-din Kasım Bey ve hazret memleket Celaleddin Murad Bey*" ifadesine yer verilmiştir. Gelen mektuptaki ittifak teklifinin mecliste bir karara bağlanacağını, devletin bekası ve saadeti için gerekenin yapılacağını söylemiştir.⁶⁰⁶

II. Bayezid, ihtiyatlı davranarak Mirza Elvend'in ittifak teklifini bekletmeye almıştır. Çünkü Mirza Elvend'in karşısında yer alan Akkoyunlu şehzadeleri güçlü ve liyakatli kişilerdir. İki şehzadenin de babaları tahta çıkmış oldukça güçlü hükümdarlardır. Mirza Elvend, Trabzon sancağında bulunan Şehzade Selim'e bir mektup gönderip daha önce ittihad teklifinde bulunmak üzere bir mektup yazıldığını ancak müsbet bir sonuç alamadığını ayrıca kendi adının yer aldığı hitaba gerek duyulmadan bir cevap mektubunun gönderildiği anlatılmıştır. Musâdat ve muhâsalat (karşılıklı dostluk) nedeni ile kendisine mektup yazdığını, daha önce II. Bayezid'in gönderdiği mektupta belâgat kurallarına göre nasıl hitap edilmesi gerektiği, kendi silsilesinin de değerli ve yüce olduğunu ayrıca belirtme gereği duymuştur. Bunun

⁶⁰³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 368-369.

⁶⁰⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 369.

⁶⁰⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 351-352.

⁶⁰⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 352-353.

nedeni, II. Bayezid'in mektupta Kasım Bey ve Murad Bey için kullandığı şecerenin yüceltilmesi rağmen kendisinden bahsedilmemesidir.⁶⁰⁷

I. Selim cevabında, Bayındırıyye şehinşahlarının kahraman padişahlar olduğu, inayet ve saadet gösterdikleri vurgusunu yapmıştır. Nâme-i mişkînde hüdavendigar âli adaletine ait işaretlerin tükendiğini übüvvet şiarının sultanda bulunduğunu söylemiştir. Mektubunu samimi dostluk üslubuyla kaleme aldığından şeref duyduğunu ittihad için hazret übüvvet makamı hüdavendigarına arza gönderip kendisinin ruhsata hâkim olduğunu bildirmiştir.⁶⁰⁸

Devletler, zor zamanlar geçirdiklerinde kendilerine birer siyasi destek, dayanak bulmak mecburiyetinde kalmışlardır. İki devlet, savaşıma noktasına gelince ve savaşacak potansiyeli yoksa ya kendine müttefik arar, müttefik bulamaması durumunda ise emân dileyip bağışlanmayı diler ya da kendine yakın bulduğu devletin koruması altına girerek ondan arabuluculuk yapmasını istemekten başka bir çıkış yolu bulamaz.

2.3.1.1. Emânnâme

Emân kelimesi yardım isteme, aman dileme anlamında kullanılmaktadır.⁶⁰⁹ Emân dilemek, devletlerin kullandığı bir diplomasi yöntemidir. Akkoyunlular, Osmanlı Devleti gibi güçlü devletlerle tek başına mücadele etmeye gücünün yetmediği zamanlarda ittifak yapabileceği devletlerle anlaşmıştır. Bu durum sadece Akkoyunlulara özgü olmayıp bütün devletlerin kullandığı bir uygulamadır.

Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in Erzincan Hâkimi Mutahharten ile yaptığı anlaşma, Osmanlı Devleti'ne karşı yaptığı ilk ittifaktır. Timur'un sarayında bulunan Osmanlı elçisi, Kara Yülük Osman Bey ile Erzincan Hâkimi Mutahharten'i görünce Mutahharten'den haraç vermesini ve Osmanlı Devleti'ne tabi olmasını istemişti. Bu istekler Timur'un kulağına gidince Osmanlı hükümdarına bir mektup gönderip Erzincan bölgesinin kendi himayesinde olduğundan bölgeye ilişmemesini bildirmişti. Erzincan ve Akkoyunlu topraklarının kendi himayesinde olduğunun kanıtı olarak Mutahharten ve Kara Yülük Osman Bey'e hil'at giydirip inamlar vererek ülkelerine geri dönmelerini istemiştir.⁶¹⁰

⁶⁰⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 370-372.

⁶⁰⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 372-373.

⁶⁰⁹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, "emân", md. 246.

⁶¹⁰ Erşahin, *Akkoyunlular*, 42.

II. Mehmed, Uzun Hasan Bey'e karşı zafer kazandıktan sonra dönüş yolunda Uzun Hasan Bey'e ait olan Karahisar Kalesi'ne ulaşmıştır. Kale komutanı Peçâk Darâb, önce kalenin duvarlarının sağlam olmasına sığınarak direnmiştir. Daha sonra Uzun Hasan Bey'in yenilgiye uğradığı haberi kale komutanına ulaşınca II. Mehmed'den emân dileyip kaleyi teslim etmek zorunda kalmıştır.⁶¹¹ Emânı dileyen Akkoyunlu hükümdarı olmasa da Uzun Hasan Bey'e bağlı olan bir kale komutanı olması sebebiyle iki devletin ilişkisinde yer bulmuştur.

II. Mehmed'in Koyulhisar'ı feth etmesinden sonra Uzun Hasan Bey, annesi Sara Hatun ve güvenilir beylerinden oluşan bir elçi heyetini, emân dilemesi ve şefaahat göstermesi için II. Mehmed'e gönderdi. Mahmud Paşa'nın huzuruna çıkan elçi heyeti, II. Mehmed'den emân dilediklerini bildirdi. II. Mehmed, bu emân dileğini kabul ederek şöyle ferman buyurdu: "*Kendü Uzun Hasan Bey, rikâb-ı devletin hizmetine gelip, sevab-ı gazadan ve ivâtıf-ı hüsrevânemden bahremend olmalı. Validesi mutemedleri ile rikâb-ı kâmyâbın yanında bile olsunlar.*"⁶¹² Bu ferman ile Uzun Hasan Bey'in Osmanlı Devleti hizmetinde olması şartı ile emân teklifinin kabul edileceği bildirilerek emânın bir şarta bağlı olabileceğinin bir örneği oluşturulmuştur.

Osmanlı Devleti'ne karşı bir ittifak arayışı içinde bulunan başka devlet de Trabzon Rum İmparatorluğu'dur. Osmanlı Devleti'nin Trabzon üzerine giriştiği taarruzlarda Akkoyunlular'ın desteğine başvuruldu. Trabzon Rum İmparatorluğu ile Akkoyunlular arasında Kutlu Bey döneminde yapılan bir evlilik sayesinde akrabalık başladı. İmparator, bu akrabalığın kendine fayda sağlayacağını düşünerek elçisini Âmid'e gönderip Uzun Hasan Bey ile ittifak görüşmelerine başladı. Uzun Hasan Bey, İmparator kızının (Kalo İoannes'in kızı Caterina) kendisine eş olarak verilmesi ve çeyiz olarak Kapadokya bölgesinin kendi himayesine verilmesi karşılığında Trabzon'u Osmanlı Devleti'ne karşı koruyacağına dair söz vermiştir.⁶¹³

İmparator, Uzun Hasan Bey'in isteklerini kabul etti ancak kızının bir Hıristiyan olarak hayatına devam etmesi, yanında bir rahip ve Hıristiyan maiyeti olmasını şart koydu. Bu şartlarla iki taraf arasında ittifak anlaşması 1458'de imzalandı.⁶¹⁴ Evlilik ile sağlaştırılan ittifak, II. Mehmed'in Macar ve Arnavutlarla meşgul olması sebebiyle

⁶¹¹ Bitlisi, *Heşt Behişt*, 219.

⁶¹² Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l Feth*, 87.

⁶¹³ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 417.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 512.; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 242.

⁶¹⁴ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 417.; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 244.; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 29.

kısa bir ara Trabzon Rum İmparatorluğu'na nefes aldırsa da olumlu sonuç vermemiş, Trabzon II. Mehmed döneminde Osmanlılar tarafından feth edilmiştir.⁶¹⁵

Akkoyunlular Uzun Hasan Bey döneminde, Venedik ve Papalık ile temaslarda bulunmuş, karşılıklı elçiler gidip gelmiştir. Kuşkusuz bu duruma Uzun Hasan Bey'in eşi Komnen prensesi Kalo İoannes'in kızı Caterina'nın desteği büyüktür. Çünkü kendisinin Venedik'te bulunan güçlü akrabaları vardır.⁶¹⁶ Bu karşılıklı elçi gönderilmesinin en önemli sebebi, II. Mehmed'in gaza niyetiyle Avrupa'ya doğru ilerlemesiyle Venedik'in gözünü korkutması ve Uzun Hasan Bey'in Rum topraklarında kendisinden daha güçlü bir hükümdar olmamasını istemesidir. Papa III. Calixtus, Fransisken rahibi Lodovico da Balogna'yı elçi olarak 1459'da Âmid'e gönderdi ve böylelikle II. Mehmed'e karşı Uzun Hasan Bey-Venedik-Papalık ittifakı sağlandı.⁶¹⁷

II. Mehmed tarafından 12 Temmuz 1470'de batıda önemli bir merkez olan Eğriboz (Ağrıboz) Kalesi'nin feth edilmesi, daha önce yapılan ittifakın başarısızlıkla sonuçlandığının kanıtıdır. Kalenin fethi, Venedik'in ve Papalığın itibarını kaybetmesine neden olmuş, Venedik ve Papalık artık II. Mehmed'in ilerlemesini durdurmak için tek çareyi Uzun Hasan Bey'de görmüştür. Uzun Hasan Bey'e destek verilerek II. Mehmed'i meşgul etmeyi istemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin doğusunda bir hareketlenme, tehdit oluşursa II. Mehmed'in batı ilerleyişinin sekteye uğratması planlanıyordu.⁶¹⁸

Akkoyunlular'ın Osmanlı Devleti üzerine kışkırtma çabalarına 1471 yılından itibaren devam eden Venedik, Akkoyunlu sarayında sürekli olarak elçi bulundurmıştır. Venedik'ten ilk olarak 1471'de yola çıkan Caterino Zeno, daha sonra 1474'te Ambrogio Contarini ve Josaphat Barbaro, Venedik elçileri olarak uzun müddet Akkoyunlu sarayında görev yaparak II. Mehmed'in fetihlerine karşı Akkoyunlu cephesi açık bırakılmıştır.⁶¹⁹

Akkoyunlular özellikle Uzun Hasan Bey döneminde, Osmanlılara karşı ittifak kapıları aralarken müttefiklerde müslim-gayrimüslim farkı gözetilmemiştir. İttifak için tek şart, II. Mehmed'e karşı bir savunma duvarı oluşturabilmektir. Bunun için Venedik elçilerinin uzun bir süre sarayda kalmalarına bile izin verilmiştir. Trabzon Rum İmparatorluğu, Venedik, Papalık derken II. Mehmed'e karşı yapılan bütün ittifaklar

⁶¹⁵ İncalcık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, 400.

⁶¹⁶ Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 2.

⁶¹⁷ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 111-112.

⁶¹⁸ Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", 106-107

⁶¹⁹ Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, vii.

birer birer sonuçsuz kalmıştı. II. Mehmed önce Trabzon Rum İmparatorluğu'nu almış, sonra Eğriboz (Ağrıboz) Kalesi'ni alarak ittifaklara ağır darbeler vurmuştur. II. Mehmed'in en büyük darbesi ise Uzun Hasan Bey'in yenilgisiyle sonuçlanan Otlukbeli Zaferi'dir. Bu zafer sonrasında Akkoyunlular, Osmanlıları bir daha karşısına almadan tarihteki serüvenine devam etmiştir.⁶²⁰

2.3.1.2. Arabuluculuk

Devletler, tek başına çözemeyecekleri bir sorunla karşılaştıklarında ya da gerginleşen ilişkilerde başka bir devletin araya girmesiyle sorunun çözülmesi hedeflenmiştir. Akkoyunlu ve Osmanlı arasında yaşanan rekabete ve gerginleşen ilişkilere karşılık arabuluculuk yapan devletler olmuştur. Bazen de bu devletlerin kendisi arabuluculuk yapmıştır.

Osmanlı Devleti ile Trabzon Rum İmparatorluğu arasında sürtüşmeler başlamış II. Mehmed, Trabzon Rum İmparatoru David'den ödemesi gereken vergiyi istemiştir. Vergi meselesi yüzünden David ile II. Mehmed neredeyse savaşıyor hale gelmiştir.⁶²¹

David, akraba oldukları Akkoyunlular'dan aracı olup II. Mehmed'i sakinleştirmek isteğiyle Uzun Hasan Bey'e ricacı olmuştur. Bu ricayı memnuniyetle kabul eden Uzun Hasan Bey, yeğeni Murad Bey'i, II. Mehmed'e elçi göndermiştir. II. Mehmed'den, David'in vergi borcunu affetmesini ayrıca vergi borcuna bu kadar sadık biri olarak I. Bayezid zamanında Akkoyunlular'a verilmesi kararlaştırılan eğer takımı, halı, seccade, sarık gibi hediyelerin (verginin) altmış yılı aşkın süredir verilmediğini, bu biriken hediyelerin gönderilmesini bildirmiştir. Bununla kalmayan Uzun Hasan Bey, Trabzon Rum İmparatorluğu ile dedesi Kutlu Bey zamanında yapılan evliliğe binaen çeyiz olarak verilen Kapadokya bölgesinin de kendisine teslim edilmesi gerektiğini de eklemiştir. Uzun Hasan Bey, II. Mehmed ile David'in arasındaki sorunları halletmek için arabulucu sıfatıyla var olan sorunlara yeni sorunlarda ekleyerek olayın daha da büyümesine neden olmuştur.⁶²²

Yakub Bey döneminde, Osmanlı ile Memlûkler arasında bir anlaşmazlık baş göstermişti. Yakub Bey, arabulucu olarak Ahi Ferec'i Memlûk sarayına Sultan Melik Eşref Kayıtbay (salt. 1468-1496) ile görüşüp sorunu halletmesi için göndermiştir. Ahi

⁶²⁰ İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, 105-107.

⁶²¹ Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 239-240.

⁶²² Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 33.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 66.

Ferec, ünlü hattat Yakut el-Mustasım'ın yazdığı Kur'an-ı Kerim'in de bulunduğu çeşitli pişkeşlerle Memlûk sultanının huzuruna çıkmış ve Yakub Bey'e duyulan sevgi ve saygıyı bildiren mektup ile huzurdan ayrılmıştı. Yakub Bey'in araya girmesiyle Osmanlı ve Memlûk arasındaki sorun da başarıyla halledilmiş oldu.⁶²³

Bu iki olayda da Akkoyunlular arabuluculuk yapmış birinde niyet ve üsluptan dolayı başarı sağlanmazken, Yakub Bey'in başarılı siyaseti ve nadir pişkeşlerle birlikte vazifesinde liyakatli bir elçinin seçilmesiyle sorun bertaraf edilmiştir. Arabuluculukta önemli olan hususlar kullanılan üslup, vazifesinde mahir bir elçi ile sultanlara yaraşır nadir ve kıymetli pişkeşlerle duyulan saygının büyüklüğünün anlatılıp gönül hoşluğu yaratmaktır.

II. Bayezid'in "*umera namdar Bayındırıyye ve hâkimler ve vezirler*" hitabı ile Akkoyunlu Ali Bey'e gönderdiği mektupta, Mehmed Bey'in iyi ve güzel huylara sahip olduğu, sultanların adaletini sağlamada yetenekli olacağı gibi övgülerde bulunulmuştur. Akkoyunlu tahtına çıkması yasaklanmış olan şehzadenin, muhalefet için Mahmud Bey'in yanında yer alması, Purnak aşiretinden Ali Bey'e teklif edilmiştir. II. Bayezid, yaptığı arabuluculuk faaliyetiyle Mahmud Bey'in Akkoyunlu tahtına çıkmasını hedeflemiştir.⁶²⁴

Devletlerarası ilişkilerde önemli bir uygulama olan arabuluculuk, iyi bir şekilde hayata geçirildiğinde savaşın eşiğine gelmiş iki devletin sulh yapmasını bile sağlayabilmektedir. Bu yüzden devletler kendilerine siyasi birlik ve destek sağlamak için arabuluculuk yapmışlardır.

2.3.2. Kutlama ve Tebrikleşme

Kutlama ve tebrikleşme, genellikle zafer ve başarılı seferler sonrasında yapılmıştır. Evlilik ve cülûs töreni gibi hayırlı işlerde dost devletlerden elçiler gelmiş, tebrikleşme törenleri yapılmıştır. Hem güç gösterisi hem de dostluk, birlik beraberlik mesajı taşıyan bu törenlere, devletler tarafından büyük önem verilmiş ve törenlerde çeşitli hediyeler de görülmüştür. Devletler ihtişamlı hallerini dostuna cesaret, düşmanına korku salsın diye zaferlerini fetihnâmelerle komşu devletlere

⁶²³ Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 114-115.

⁶²⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 332.; Hândmîr, *Habîbüs-Siyer*, 437.; Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7.

göndermişlerdir. Mektubun ulaştığı devletler de diplomasinin gereği olarak bu zaferleri tebrik etmiş ve zaferlerin daim olması temennileri ile karşılık vermişlerdir.

2.3.2.1. Tebrikleşme

Uzun Hasan Bey, yaptığı seferler ve zaferlerle ilgili bilgileri bir mektup yazarak Şehzade Bayezid'e göndermiştir. Mektupta, Ebû Said Mirza Han'ın oğlu Hasan Ali'nin isyanda bulunduğunu, kendisinin de Şemseddin Mehmed Bey'i bu isyanı bastırsın diye gönderdiğini onunda bu işte hayırlı davranıp zaferle döndüğünü, Azerbaycan, Fars, Kirman ve Irak bölgelerinin kendi iktidarında bulunduğunu bildirmiştir.⁶²⁵ Bu fetihnâme özelliği taşıyan mektuba, Şehzade Bayezid cevabında, hayırlı işleri saygıyla karşılayıp devamlı olması temennisinde bulunup kendisini ve emirlerinin zaferlerini tebrik etmişti.⁶²⁶

Uzun Hasan Bey tarafından Şehzade Bayezid'e gönderilen mektupta, Cihanşah'ın oğullarının şeriat kurallarına karşı gelerek zulüm yaptıklarını, emirlerini bu asilerin üzerine gönderdiğini ve zaferler kazanıldığını bildirdi. Şehzade Bayezid, bu zaferlere iltifatlarla karşılık vermiş fetih ve gaza için kendisinin ve emirlerinin kutlu işaretlere sahip olduklarını bundan sonraki seferlerde başarı temennilerinde bulunarak zaferini tebrik etmişti.⁶²⁷ Feridun Bey'in Münşeât'ında yer alan II. Mehmed'e gönderilen bir mektupta Uzun Hasan Bey, Hürremabad Kalesi'nin feth edildiğini konu edinmiş lakin cevap mektubu ya yazılmamış ya da Feridun Bey'in eline geçmemiştir.⁶²⁸

Şehzade Bayezid'e gönderilen üçüncü mektup, Uzun Hasan Bey'in kendinden önceki nice beylerin sefer düzenlediği ancak alınamayan güçlü ve korunaklı Hürremabad Kalesi'ni feth ettiğini bildiren mektubudur. Mektupta ayrıca Herat hâkimi Sultan Hüseyin Baykara (Timurlu hükümdarı, salt. 1470-1506) ile yapılan mücadeleden başarılı çıkıldığını Esterabad, Mazendaren, Taberistan, Herat ve Horasan'ın hâkimiyetlerin sağlandığını eklemiştir. Şehzade Bayezid, bu fetih ve zaferlerinden dolayı kendisini tebrik eden mektubunu Emîr-i âlem Kasım Bey vasıtasıyla gönderdi. Tehniyet (kutlama) merasimi için emir-i azamını göndereceğini bildirerek fetih ve hayırlı işlerinin daim olması temennisinde de bulundu.⁶²⁹

⁶²⁵ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 13-15.

⁶²⁶ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 16-19.

⁶²⁷ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 30-32.

⁶²⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 276-278.

⁶²⁹ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 36-41.

II. Bayezid tarafından Yakub Bey'e ithafen Boğdanlıların yönetiminde bulunan Akkırman Kalesi'nin feth edilmesini⁶³⁰ konu edinen bir mektup gönderilmiştir. Yakub Bey yazdığı cevabında, II. Bayezid için Allah'a dua ederek padişahın hilafet çadırının dost saadetinde kendisini de bulundurmasını dostane ve övgü sözleriyle askerlerinin zafer rehberi olarak fetihle muzaffer olduklarını kendisinin ve askerlerinin kutlu olduğunu, zaferlerin daim olması temennisinde bulunarak fetihteki başarılarını kutladı.⁶³¹

Yakub Bey'in ölümü üzerine II. Bayezid, taziyesini sunmak için bir mektup göndermiştir. Mektubunda tahta çıkan Mirza Baysungur'un cülûsunu kutlamış, takdim merasimi için de selamlarını iletmişti. Hem taziye hem de tebrik mektubu olan bu belge, iki devlet arasındaki dostluğun ve samimiyetin en çarpıcı örneğidir. Osmanlı sarayından Akkoyunlu beyleri için cülûs kutlaması ve taziye sunulması ilk defa ve aynı mektupta yer almıştır.⁶³² İki devlet arasında bu mektubun başka bir örneğine rastlanmamıştır.

2.3.2.2. Hil'at Giydirme

Hil'at giydirme, devletlerin sevgi ve korumalarını göstermek amacıyla uyguladıkları bir törendir. Hükümdarlık sembollerinde yer alan hil'at giydirme, devletlere özgü bir uygulamadır yani beylikler hil'at giydiremez, koruması altında buldukları devletten hil'at alırlar.⁶³³ Hil'at, sırma işlemeli, hükümdarın adının veya alâmetlerinin kenar süslemesi olarak kullanıldığı bir tür kaftandır.⁶³⁴

Hil'at kelime anlamı ile bir tür değerli elbise olmasının yanında değerli hediyeleri de bünyesinde barındırır. Bunlar değerli taşlarla süslenmiş başlık, kemer, kılıç, at, davul, bayrak vb özel eşyalar olabilir. Hil'atlarda renk seçimi, her devlette farklılık gösterip genellikle devletin benimsediği renkte hazırlanırdı. Resmi olarak ilk hil'at giydirme olayı, Abbasiler döneminde başlamış olmasına rağmen hil'atın bir hediye olarak algılanmasına müteşekkil bu uygulama, Hz. Peygamber'in hırkasının Ka'b b. Züheyr'e, güzel kaside okuduğu için hediye etmesi üzerine, Hz. Peygamber (sav) döneminde kadar indirilebilir.⁶³⁵

⁶³⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 294-297.

⁶³¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 297-299.

⁶³² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 323-325.

⁶³³ Ahmet Kütük, "İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları", *TM*, c. 24 (Güz 2014): 139.

⁶³⁴ İsmail Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, (Ankara: Yargı Yayınevi, 2017), "Hil'at" md. 627.

⁶³⁵ Mehmet Şeker "Hil'at", *DİA*, c. 18, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 23.

Hil'at giydirme, devlet içinde ve devletlerarasında sıkça kullanılan şeref ihsan etmek adına görkemli bir uygulamadır. Devletler, maddi sıkıntı içinde buldukları dönemde bile bu uygulamayı bırakmamışlardır. Çünkü hil'at, hükümdarı simgelemesi ve gücünü göstermesi açısından devletin itibarını yansıtır. Bu yüzden ki hükümdar alâmeti olan hil'at, çokça rağbet görmüştür.⁶³⁶ Hil'at ve değerli hediyelerle birlikte gerekli görülen durumlarda da bir sihiriyet bağı kurularak kişinin devlete daha da sadık olması sağlanırdı.⁶³⁷

Akkoyunlu ve Osmanlı arasındaki hil'at giydirme uygulaması sadece Osmanlı tarafından yapılmıştır. Akkoyunlular karşısında Osmanlı Devleti daha güçlü bir devlet olduğu için bu görevi üstlenmiştir. Akkoyunlular, Timur'dan aldığı desteği ile kurduğu beyliğinde, dönemin büyük devletleri olan Osmanlı, Timur ve Memlûk devletlerinden hil'atlar almıştır.

Osmanlı Devleti, özel işlemeli kaftanı giydirecekse *hil'at*, hil'at ile birlikte çeşitli hediyelerde verecekse *teşrif* tabirini kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nde hil'at giydirme merasimi, kurallar tayin edilerek ve belli bir sistem içerisinde yapıldı. Elçilerin huzura kabul edilmesi ve hil'at giydirilmesi de kurullarla belirlenmiştir. Protokol kuralları gereğince elçi, hil'atını divandan sonra hazine önünde giyer ve huzura çıktığında yeri öperdi. Elçilik erkânına ve mihmandarına sadrazam huzurunda, elçi ile birlikte gelen maiyetine ise misafir odasında hil'atları giydirildi.⁶³⁸

Ali Bey ülkesindeki taht mücadelesinden kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunmuş, II. Murad da cevabında, "*Maksadına ait işaretler artsın inşâallah ve sonra layık hil'atı giyinirsin*"⁶³⁹ ifadesine yer vermiştir. Bu durum gösteriyor ki Osmanlı Devleti'ne iltica eden Ali Bey'e Osmanlı hükümdarı tarafından bir hil'at giydirilerek devletin koruması altına alınacaktır.

Oruç Bey'in anlatımıyla Akkoyunlu beylerinden oluşan bir maiyet, II. Bayezid'in huzuruna gelmiş ve ondan Akkoyunlu tahtının varisi olan aynı zamanda da II. Bayezid'in damadı olan Ahmed b. Uğurlu Mehmed b. Uzun Hasan Bey'in Akkoyunlu tahtına çıkması için izin istemişlerdir. II. Bayezid, bu maiyete iyi bir şekilde ağırlamış ve onlara hil'atlar giydirip memleketlerine göndermiştir.⁶⁴⁰

⁶³⁶ İmber, "Osmanlı Hanedan Efsanesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 12, 252.

⁶³⁷ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 115-116.

⁶³⁸ Filiz Karaca, "Osmanlılarda Hilat", *DİA*, c. 18, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 25-26.

⁶³⁹ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtîn*, c. 1, 189.

⁶⁴⁰ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 149-150.

2.3.2.3. Zafernâme (Fetihnâme) Gönderme

Bir hükümdar, kazandığı zaferin büyüklüğünü ve kendi gücünü göstermek amacıyla dostuna düşmanına bunu bildirmek istemiştir. Zaferin kime karşı kazanıldığı ve sefer ya da savaş hakkındaki bilgilerin bulunduğu bu belgelere fetihnâme (zafernâme) denilmektedir.⁶⁴¹ Fetihnâmelerle birlikte düşmana ait kıymetli eşyalar (ganimetler) ve hatta düşmanın kesilen başının ibreti âlem ve zafer nişanesi için beraberinde gönderilmesi, ortaçağ devletleri tarafından sıkça kullanılan dostu ve düşmana bir gözdağı niteliği taşıyan bir uygulamadır.

Uzun Hasan Bey, kardeşi Mirza Cihangir'i yenmesini konu alan bir fetihnâmeyi, Osmanlı ve Memlûk saraylarına göndermiştir. Uzun Hasan Bey, Osmanlı Devleti'ne gönderdiği fetihnâmede, II. Mehmed'e övgülerini sunup kendisini de onun bir kulu olarak nitelendirmiştir (1457).⁶⁴²

Uzun Hasan Bey, Karakoyunlu Mirza Cihanşah'ı yendiğini ve onun kesik başını Ebû Said Gürkan'a gönderdiğini, oğlu Muhammedî'yi öldürdüğünü, diğer oğlu Yusuf'un da kör edildiğini, Karakoyunlu birçok devlet adamını ve askerini de öldürdüğünü belirten bir fetihnâmeyi II. Mehmed'e göndermiştir.⁶⁴³ Bu yenilgi öncesinde Mirza Cihanşah'ın II. Mehmed'den yardım talebinde bulunması üzerine bu fetihnâmenin gönderilmesi ciddi bir gözdağı olarak nitelendirilebilir.⁶⁴⁴ Fetihnâme ile birlikte Muhammedi Rüstem Tavacı ve divan hâkimi Pirsal'ın kesik başları da gönderilmiştir.⁶⁴⁵

Uzun Hasan Bey, Mirza Cihanşah'ın mescit gibi dini alanlarda yaptığı kötü muameleyi, şariat kurallarına karşı geldiğini ve buna benzer yaptığı kötü işleri anlattıktan sonra Mirza Cihanşah ve oğullarının üzerine yürüdüğünü ve onları yendiğini bildiren bir fetihnâmeyi Amasya sancağında bulunan Şehzade Bayezid'e göndermiştir.⁶⁴⁶

Uzun Hasan Bey tarafından Şehzade Bayezid'e Muharrem 874 (Temmuz-Ağustos 1469) tarihli bir fetihnâme daha gönderilmiştir. Uzun Hasan Bey, Ebû Said Mirza Han'ı yendiğini, kellesini ise bir fetihnâme ile Kahire'ye gönderdiğini ve Ebû

⁶⁴¹ Hasan Aksoy, "Fetihnâme", *DİA*, c. 12, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 470.

⁶⁴² Erşahin, *Akkoyunlular*, 65.

⁶⁴³ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 424.

⁶⁴⁴ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtîn*, c. 1, 274-275.

⁶⁴⁵ Arayancan, "Karakoyunlu Hükümdarlarında Cihanşah ve Dönemi", 186.

⁶⁴⁶ Sâdi Çelebi, *Münşeat*, 24-25.

Said Mirza Han oğlu Hasan Ali'nin isyan hareketlerine devam ettiği gibi bilgileri vermiştir.⁶⁴⁷

Uzun Hasan Bey tarafından Şehzade Bayezid'e Safer 875 (Ağustos 1470) tarihli gönderilen başka bir fetihnâmede, Uzun Hasan Bey kendi çocuklarının yaptığı hayırlı işlerden bahsetmiştir. Ayrıca kendinden önceki büyük beylerin de seferler düzenleyip uzun zamandır ele geçirilemeyen Luristan'daki Hürremabad Kalesi'nin emirleri tarafından zapt edildiği bilgisini vererek kendisinin ve devletinin ne kadar güçlü olduğunu göstermeye çalışmıştır.⁶⁴⁸

II. Bayezid, Boğdanlıların yönetiminde bulunan Akkirman Kalesi'nin 4 Ağustos 1484⁶⁴⁹ yılında feth edildiğini bildiren mektubunda, askerlerinin zafere rehber olduğunu çünkü kerametli askerlerinin fetih ve zaferde muzaffer olduklarını ekleyerek gücünü ve kudretini müstahkem bir kale olan Akkirman Kalesi'nin feth edilmesiyle gösterdiğini kale fethini uzun uzadıya anlatarak bildirmiştir.⁶⁵⁰

II. Bayezid dergâhına, Yakub Bey tarafından gönderilen fetihnâmede Yakub Bey, Gürcistan Seferi⁶⁵¹ hakkında bilgiler vererek burayı feth ettiğini, kâfirler diyarına sefer düzenleyerek İslam neferi olarak fetih ve gaza kapılarının açılması gerektiği için bu işlere kalkıştığını ve iki devlet arasındaki dostluğun devamı temennisinde bulunmuştur.⁶⁵²

II. Mehmed'in bir elçisi, Irak'ın fethini kutlamak için hediye ve armağanlarla birlikte daha önce yapılan anlaşmayı pekiştirmek için Akkoyunlu sarayına gitmiş ve cevabını alarak memleketine dönmüştür.⁶⁵³

Otlukbeli zaferini müjdeleyen bir zafernâme, Horasan hükümdarı Hüseyin Baykara'ya gönderilmiştir. II. Mehmed gönderdiği zafernâmede, Uzun Hasan Bey'in verdiği söz ve yeminlerinin sadece dilinde olduğunu, yaptığı işlerde bu söz ve yeminleri tutmadığını, İslama taarruz için gayri müslimlerle ittifak içinde bulunduğunu söyleyerek yaptığı seferin haklı sebeplerini bildirmiştir.⁶⁵⁴

---

⁶⁴⁷ Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 13-15.

⁶⁴⁸ Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 33-35.

⁶⁴⁹ Turan, "Bayezid II", *DİA*, c. 5, 235.

⁶⁵⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 294-297.

⁶⁵¹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 256-257.

⁶⁵² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 320-321.

⁶⁵³ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 500.

⁶⁵⁴ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 564.

II. Mehmed, Otlukbeli Zaferi'ni kutlamak için Uygur harfleriyle yazılmış bir fetihnâme'yi de Doğu Anadolu halkına göndermiştir.⁶⁵⁵ Ayrıca zafer nişanesi olarak 4000 köleyi azat etmiş, askerlerine para dağıtmış ve üç gün savaş alanında oturarak zaferin tadını çıkarmıştır.⁶⁵⁶ II. Mehmed fetihnâmesinde, “gaza için kâfirlerle çarpıştırdık şimdi ise kâfirliğe niyetlenmiş Müslümanlar üzerine gaza yapıyoruz, onların ya imanlarını tazeliyelim ya da olmuyorsa kâfirlere yaptığımız gibi kılıçtan geçirelim” diyerek sefere çıkılmasının sebebinden bahsetmiştir.⁶⁵⁷ Otlukbeli Zaferi'nden sonra Mirza Zeynel, Kızıl Ahmed, Halil ve Yakuboğlu'nun kesik başları zafernâmeler ile çeşitli memleketlere gönderilmiştir.⁶⁵⁸

Akkoyunlu Ahmed Bey, Tebriz'e gidip cülûs eylediğini bildiren bir fetihnâme'yi, II. Bayezid'e göndermiştir. Fetihnâmede, Azerbaycan halkına zulüm eden Rüstem Bey'in bertaraf edildiği de anlatılmıştır (1497).⁶⁵⁹

2.3.2.4. Hediyeleşme (Pişkeş)

Hediyeleşme (pişkeş/tecemmulât), daha çok sultanlar tarafından uygulanan bir tür merasimdir. Hediye uygulaması sultanın huzuruna çıkma, sultanın lütfunu kazanma gibi durumlarda sultana yaraşır şekilde hediyeler sunulmasıdır. Kıymetli madenlerden yapılmış ve değerli taşlarla süslenmiş eşyalar, mücevherlerle süslü koşum takımları, kılıç, hançer, başlık, kemer, ayna ile kumaş, halı, kürk, çadır gibi eşyalar ve iyi cins atlar pişkeş olarak sunulmuştur. İlim erbabından takdim edilen pişkeşler arasında en önemlisi, hiç kuşkusuz değerli el yazmalarıdır.⁶⁶⁰ En çok takdim edilen kitaplar arasında Kur'an-ı Kerim ile tefsir, hadis, fıkıh, fetva kitapları ve divanlar yer almıştır.⁶⁶¹

Hediyelerle birlikte gelen elçi huzura kabul edilmeden önce hediyeleri görevliye verir; görevli, hediyeleri kontrol eder, gerekirse hediyeleri liste halinde yazar, huzura kabul sırasında hediyeler varsa da hediyelerin listesi görevli tarafından hükümdara takdim edilirdi. Elçi kabullerinde sıkça görülen hediyeleşmede, bir tür mesaj içeriği de bulunurdu. Gönderilen her hediye'nin bir anlamı olurdu. Uzun Hasan Bey tarafından II. Mehmed'e gönderilen elçisi bir sopa ile bir torba darı sunmuş, II. Mehmed ise elçi

⁶⁵⁵ Aksoy, "Fetihnâme", *DİA*, c. 12, 471.; Rahmeti Arat, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarlığı", *TM*, sy.6, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1939), 286.

⁶⁵⁶ Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 159.

⁶⁵⁷ Kıvâmî, *Fetihnâme*, 414-415.

⁶⁵⁸ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 563.

⁶⁵⁹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 152.

⁶⁶⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, (İstanbul: 1274), 287-288.

⁶⁶¹ Filiz Karaca, "Pişkeş", *DİA*, c. 34, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 294.

huzurda bulunurken bu darıları tavuklara attırmış ve elçiye şunları söylemiştir: “*benim yeniçerilerim de senin hükümdarının keçi tabiatlı ve savaşçı olmayan adamlarını işte böyle yiyip bitirecektir*”.⁶⁶²

Hediye verilmesi gönül rızası esasına dayanırken bazen de karşı taraftan hediye isteme şekilde tezahür etmiştir. I. Bayezid (salt. 1389-1403) döneminde Osmanlı topraklarına saldırılmaması karşılığında Akkoyunlularla bir anlaşma yapılmış ve her yıl bin eğer örtüsü, bin gâşiye ve bin sarık verileceği kararlaştırılmıştır. Timur’un ölümünün ardından yerine getirilmeyen bu anlaşmada yer alan hediyelerin verilmediği Uzun Hasan Bey tarafından dile getirilmiş ve altmış yılı aşkın verilmeyen hediyelerin hepsinin birden verilmesini II. Mehmed’den istemiştir. II. Mehmed, Uzun Hasan Bey’in elçilerine cevabı ise “*haydi siz rahatça gidiniz ben gelecek sene gelip efendinizin benden istediği şeyleri beraberimde getireceğim ve borcumu ödeyeceğim.*” şeklinde aba altından sopa göstermiştir.⁶⁶³

İki devlet arasında görülen başka bir hediyeleşme olayı da II. Mehmed ile Akkoyunlu sarayında bulunan Timurlu kadınlardan Rukiyye Hatun arasında yaşanmıştır. II. Mehmed, Otlukbeli Zaferi’nde çok sayıda esir almış ve bu esirler arasında Timurlu mirzaları da bulunmaktaydı. Rukiyye Hatun, esir edilen Mirza Mehmed Bakır, Mirza Zeynel ve Mirza Muzaffer’in serbest bırakılması için yazdığı tazarru’nâme ile birlikte hediyelerde göndermiştir. II. Mehmed, Rukiyye Hatun’un gönderdiği hediyelerin sıradan olduğunu, bunu yerine değerli el yazmaları, nadir bulunan kitaplar ve kıymetli eşyalar gönderilmesinin hükümdarlığına daha yararlı olduğunu bildirmiştir.⁶⁶⁴

Hediye sunulması kadar nasıl bir hediye sunulduğu da önemlidir. Hükümdara sunulan hediyeler, makamına yakışır bir hediye olmalıdır. Sıradan bir hediye göndermek, hükümdarı küçük düşürmek ya da kendisini daha büyük göstermek maksadını taşımaktadır. Bu tür sıradan ve küçük düşürücü hediyelere, karşı taraftan da ona uygun cevaplar verilmiştir. Hediyeleşme, hem gönül hoşnutluğu kazanmak hem de kendi gücünü göstermek adına hükümdarlar tarafından kullanılmış ve hediyelere birer anlam yüklenmiştir.

⁶⁶² Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 120.

⁶⁶³ Baykal, "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi", *TAD*, 74.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 66-67.

⁶⁶⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 287-288.

Fetihleri kutlamak için hediye göndermek, devletlerarasında yaygın bir uygulamadır. Fetihnâmelere yazılan cevap mektubu ile hediyeler de gönderilirdi. II. Mehmed tarafından Irak fethini kutlamak, iki devlet arasındaki sevgi ve samimiyeti sağlamak konularında yazılan bir mektupla birlikte şahane hediye ve armağanlar bir elçi vasıtasıyla gönderilmiştir.⁶⁶⁵

2.3.2.5. Şenlikler ve Eğlenceler

Şenlik ve eğlenceler, insan psikolojisini olumlu etkileyen unsurlar olduğundan devlet bünyesinde de yerini almıştır. Hükümdarlar, müjdeli haberleri veya olayları kutlamak için eğlenceler tertip etmişlerdir. Erkek bebeklerin doğumu, sünnet ve evlilik merasimleri, cülûs merasimi, dini bayramlar, nevruz, fetih, zafer gibi dini ve örfi unsurlar ile çeşitli şenlikler düzenlenmiştir. Şenlikler yemekli, çalgılı çengili, alay geçiş törenleri gibi farklı etkinlikler hükümdarın ihtişamını göstermektedir. Eğlenceler, hem tebaanın iâşesini sağlanması hem de hükümdar seçimi, ülke meseleleri gibi konularda bilgi alışverişinin yapıldığı etkinliklerdir.⁶⁶⁶

Ziyafetler verilerek tebaanın iâşesini sağlamak hükümdarların görevleri arasında sayılmıştır. Ziyafetlere iştirak etmemek hükümdarı hiçe saymak olarak nitelendirilir ve hatta bazen isyan sebebi bile sayılırdı.⁶⁶⁷ Cülûs nedeniyle hazırlanan toylara, hükümdar ailesinin maiyetleriyle birlikte gelmeleri beklenirdi.⁶⁶⁸ Cülûs törenlerinde verilen toya, katılmayan şehzade veya hanedan üyesinin devlete karşı kötülük edeceği ihtimaline karşı tedbirler alınırdı.⁶⁶⁹

Eski Türklerde şölen adı verilen düğün merasimlerinde, musiki ve ziyafet vazgeçilmez birer unsur olarak bir arada yer almış ve bu tür yemekli şölenlere toy denilmiştir. Şölenlerde göçebe Türkmen geleneğinin bir uzantısı olarak at yarışı, güreş, sürek avları, gülle atma, binicilik, cirit, çevgan gibi yarışma ve oyunlar düzenlenmiştir.⁶⁷⁰

Osmanlılarda doğum, sünnet, evlilik, cülûs, bayram gibi etkinliklerin en görkemlisi, şehzade sünnet düğünleri olmuştur. Bu şölenlerde, yabancı elçiler de huzura kabul edilmiş, çeşitli ve değerli hediyeler sunulmuştur. Şölenlerde, ziyafet sofraları

⁶⁶⁵ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 360.

⁶⁶⁶ Cüveynî, *Tarih-i Cihan Güşa*, 460, 500.

⁶⁶⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 31.

⁶⁶⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 183.

⁶⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 196.

⁶⁷⁰ Nebi Bozkurt, "Eğlence", *DİA*, c. 10, (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 483.

kurulmuş, musiki eşliğinde hoş vakitler geçirilip havai fişek gösterileri gibi ışık sanatları kullanılmış, şölen alanı baştanbaşa üç boyutlu süslemelerle bezenmiş, böylelikle devlet ne kadar güçlü ve ihtişamlı olduğunu bu şölenlerde göstermiştir. Sûr-i cihâz adı verilen evlilik düğünlerinde, sünnet düğünlerinde yapılan eğlence ve gösterilere benzer, çeşitli yarış, oyun, görsel ve ışık sanatlarına yer verilmiştir. Osmanlı Devleti, çeşitli etkinliklerle eğlenceler düzenlemiştir. At yarışları, güreş müsabakaları, tomak oyunu, cambaz, gölge oyunları, meddah gösterileri, seyirlik oyunlar, sohbetler, Ramazan ayında yapılan iftarlar ve diş kirası gibi eğlenceler bunlardan sadece birkaçıdır.⁶⁷¹

İslam ve ahlak kurallarına uygun olarak düzenlenen şölenlerde, sultanın ihtişamını göstermesinin yanında toplumun bir arada neşeli ve hoş vakit geçirmesi toplumun huzurunu ve birlikte yaşamasını etkileyen en önemli etkinliklerdir. Birlik ve beraberlik adına yapılan etkinlikler, farklılaşarak da olsa günümüze kadar ulaşmış insanın ruhuna işleyen bir etkinlikler bütünüdür.

Osmanlılar gibi Türkmen ve Oğuz töresine sahip, İslami kurallar çerçevesinde Akkoyunlular topraklarında da şölenler düzenlenmiştir. Akkoyunlularda da elçilerin kabulü, evlilik ve sünnet düğünleri, şehzade doğumu, Kurban ve Ramazan Bayramları, Cuma şenlikleri, baharın gelmesi, hasat mevsimi gibi çeşitli nedenlerle eğlenceler düzenlenirdi. Eğlencelerde, Osmanlıların da kullandığı benzer eğlence unsurları görülmektedir. Bunlar arasında, Türkmen kültürünün gereği olarak at yarışları, binicilik, savaş oyunları, okçuluk gibi cesaret ve güç gerektiren yarışmalar ile musiki, raks, ziyafet, mekân süslemesi gibi unsurlar yer almaktadır. Bu eğlencelerde, toplum ile iktidar arasında bağ kurulurken aynı zamanda sosyal, kültürel ve siyasi birliktelik ile sürekli savaş, sefer ve mücadele içerisindeki zorlu hayata eğlenceli bir mola verilmiştir.⁶⁷²

Osmanlı ile Akkoyunlu arasında yapılan iki evlilik merasiminde, nasıl eğlenceler düzenlendiği tam anlamıyla bilinmemektedir. Bu evlilikler, Osmanlı Devleti'ne iltica eden Uğurlu Mehmed ile II. Mehmed kızı Gevherhan Sultan'ın evliliği ve Uğurlu Mehmed oğlu Ahmed Bey ile II. Bayezid kızı Aynışah Sultan'ın evliliğidir. Uzun Hasan Bey, oğlu Sultan Halil'in zifaf (düğün) eğlencesinde kulağı okşayan çalgılar,

⁶⁷¹ Derya Ocak, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri", (Yüksek Lisans Tezi, AÜ, 2006), 41-42.

⁶⁷² Arayancan, "Karakoyunlu ve Akkoyunlularda Toy, Şenlik ve Eğlence Kültürüne Genel Bir Bakış", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, 120-125.

güzel şarkıcılar eşliğinde ziyafet sofraları kurdurduğunu, çengin ve udun sesinin gökleri okşadığı bilinmektedir.⁶⁷³

Osmanlı düğünlerinin de görkemi aşikâr olduğu üzere bahsi geçen iki evlilik düğünü, farklılıklar olmakla birlikte ihtişamlığından bir şey kaybetmemiştir. Osmanlı kaynaklarından Âşıkpaşazâde Tarihi'nde bu evlilikler hakkında ayrıntı bilgilere yer verilmeden sadece yapılan iki evlilikten bahsetmiştir. Safevî tarihçisi Hasan Rumlu ise Uğurlu Mehmed'in öldürülmesinin ardından, Osmanlı hükümdarının torunu olan Ahmed Bey'in annesi ile birlikte dedesi II. Mehmed'in yanına gittiğini anlatırken Akkoyunlu-Osmanlı arasında yapılan evlilikten haberdar oluyor ama yapılan düğün merasimi hakkında ayrıntı bilgilerden mahrum kalıyoruz.⁶⁷⁴

II. Bayezid'in damadı ve Uzun Hasan Bey'in torunu Ahmed Bey, bulunduğu İstanbul'dan Tebriz'e giderek Akkoyunlu tahtına oturmuştur. Bu cülûsa sevinen II. Bayezid, şenlikler düzenletip kutlamalar yaptırmıştır. Şenlikler hakkında ayrıntılar veren İbn Kemal, "*diyâr-ı Rûmı tonatdılar. Ol kişver ü bûmı rûy-ı 'arûs u çeşm-i horôs u perr-i tâvûs gibi ser-â-ser zînet itdiler. Şehirlerde çarsular zeyn olub ve hisarlarda nevbetler uruldu*"⁶⁷⁵ sözleriyle gönüllerin sevinç ile dolduğunu ve coşkulu eğlenceler düzenlendiğini anlatmıştır.

2.3.3. Esir ve Rehin Alma

Esir alma, savaş sonrası bir durum olduğu için Akkoyunlu ve Osmanlı arasında yapılan iki savaş sonrasında esirler söz konusu olmuştur. Bunlardan biri Akkoyunlu ve Osmanlı'yı sıcak temasta bulunduran Karaman meselesi, diğeri ise II. Mehmed ile Uzun Hasan Bey arasında yapılan Otlukbeli Savaşı'dır.⁶⁷⁶

1472 yılında Uzun Hasan Bey, himayesi altında bulunan Karamanlıların yardım taleplerine karşılık yeğeni Mirza Yusuf b. Mirza Cihangir ve Ömer Bey komutasında bir ordu göndermişti.⁶⁷⁷ Bu haber Konya valisi Şehzade Mustafa'ya ulaşınca, derhal babası II. Mehmed'den bir ordu göndermesi talebinde bulunmuştu. II. Mehmed, Davud Paşa

⁶⁷³ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 250.

⁶⁷⁴ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 541.

⁶⁷⁵ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 152.

⁶⁷⁶ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 257-261.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 515-516.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 369.; Afyoncu, "Otlukbeli Savaşı", *DİA*, c. 34, 4.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 288.

⁶⁷⁷ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 4.

komutasında Anadolu askerlerini Şehzade Mustafa'ya desteğe göndermişti.⁶⁷⁸ Mirza Yusuf ve askerleri bu arada Tokat ve Kayseri'yi talan ederek ilerleyişlerine devam ediyorlardı.⁶⁷⁹

Oruç Beğ Tarihi'nde “*baldırı çıplak torlamlular, Kürdistan azgınları, mezhebsüzler*” olarak geçen Mirza Yusuf ve askerlerin Müslümanların malını, canını ve dahi kızların ırzlarına geçilip hakaretlerde bulunulduğu, şehirlerin yağma ve talan olduğu anlatılmıştır.⁶⁸⁰ İbn Kemal ise bu olayı “*Uzun Hasan varıdı şâh-ı Türkmên/ Tokad'ı anun emrile Yusuf Han/ Gelüben urdı anı garet itdi/ Tutup halkın anun hakaret itdi*”⁶⁸¹ sözleriyle Tokat'ın yağmalanmasını anlatmaktadır.

Beyşehir yakınlarında iki ordu karşılaşmış ve Akkoyunlu ordusu yenilgiye uğratılmıştı. Akkoyunlu askerlerinin çoğu ya esir edilmiş ya da öldürülmüştü. Esirlerin arasında Mirza Yusuf da bulunmaktaydı.⁶⁸² Şehzade Mustafa, Mirza Yusuf'u zincire vurarak bağlamış ve akıbetinin kararını babasına bırakarak İstanbul'a göndermişti.⁶⁸³ İstanbul'da hapse atılan Mirza Yusuf, uzun bir süre sonra ağırlığınca altın karşılığı amcası Uzun Hasan Bey tarafından kurtarılmıştı. Mirza Yusuf ile birlikte esir edilen beyler de Uzun Hasan Bey tarafından her bir esir kendi ağırlığınca ipek karşılığı satın alınmışlardı. II. Mehmed böylelikle Tokat ve Kayseri'nin işgalinin bir nevi öcünü almıştı.⁶⁸⁴ Solakzade bu olayı, “*Çıktı ol sahradan ol dem padişâh/ Düşmen-i kemrâha karşı tutu râh/ Yeldi serhadd-i Türkmâne hırâm/ Almağa tâ ki adûdan intikam*” dizeleriyle anlatmaktadır.⁶⁸⁵

Otlukbeli Savaşı öncesinde Akkoyunlu ve Osmanlı birlikleri Erzincan'da karşılaştı. Bu ilk karşılaşmada kazanan taraf Uzun Hasan Bey olmuştu.⁶⁸⁶ 4 Ağustos 1473 tarihinde bozguna uğrayan Osmanlı öncü kuvvetlerinin başında Has Murad Paşa

⁶⁷⁸ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 324.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", 153.

⁶⁷⁹ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevârih*, c. 2, 157.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 506-507.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 551.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 152.

⁶⁸⁰ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 107.; Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l Feth*, 135-136.

⁶⁸¹ İbn Kemal, *Selâtin-Nâme*, haz. N. Öztürk, (Ankara: TTK, 2001), 180.

⁶⁸² Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, 251-253.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 525-531.; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 325.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 371.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 551.; Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 38.; Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 105.

⁶⁸³ Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, c. 2, 342-343.

⁶⁸⁴ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 50.

⁶⁸⁵ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 326.

⁶⁸⁶ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 51.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 120.

bulunmaktaydı. Akkoyunluların sahte geri çekilme (vur-kaç taktiği) hamlesini⁶⁸⁷ öngöremeyen Has Murad Paşa nehri geçmeye çalışırken boğulmuştu.⁶⁸⁸

Has Murad Paşa'nın birliğinde olan ve devletin ileri gelen beylerinden Turahan oğlu Ömer Bey,⁶⁸⁹ Aydınoğlu Hacı Bey, Fenari oğlu Rum ili defterdarı Ahmed Paşa ve başka subaşılar tutuklanmıştı.⁶⁹⁰ Esirler, Uzun Hasan Bey'e teslim edilerek bir çadırda hapsedilmişti.⁶⁹¹ Uzun Hasan Bey, başarısını kutlamak için düzenlediği mecliste kendisinin konağının Rum tahtı olması gerektiğini söylemiştir.⁶⁹² Ömer Bey'in naklettiği konuşmada Uzun Hasan Bey şu sözleri sarfetmiştir:

*Hay hay Ömer Bey, Osmanoğlu'nun kolunu kanadını kırdım. Zira ki, seçkin askerleri savaş meydanında, dayanağı ve sığındığı askerleri olan Rumeli Askeri idi. Şimdi onların işi tamam oldu. Şimden sonra Rum tahtının benim saltanatımın ikâmetgâh kasrı olması mukarrerdir.*⁶⁹³

Bu sözleri duyan Turahan oğlu Ömer Bey, kendisini tutamaz ve konuşmaya başlar:

*Hay hânım, Hey hânım. Deryadan bir katre alınmakla, cûş u hurûşa noksanlık ve cihânı parlatan güneşten zerre eksilmekle şanına fütûr gelir mi? Padişahımızın benim gibi ve Murad gibi yüz bin bendesi vardır. Ne ola ki, Dergâh-ı penâh kullarından bir kaçı eksilmekle, onun gönüllerinin aynasına bir toz kona veya namus şişesine ta'n taşı dokuna. Onun bahtı Allah vergisidir ve devleti her şeyin anasıdır.*⁶⁹⁴

Uzun Hasan Bey, bu sözleri işitince öfkelenir, gazabından korunmak isteyen Ömer Bey ise sarf ettiği sözlerden dolayı nacizane özrünü dilemeye koyulur:

*Kalbinize üzüntü tozu konmasın ki, devletlü hânım, benim küstâhane sözlerimden Han hazretlerinin hatırlarına melâl gelmesin. Çünkü Osmanlı nimetlerinin hukuku üzerimde çoktur. Hukuku unutmak asiliğe sebeptir. Onları medh ü senâ etme hususunda bi-ihyâr olduğumun ciheti budur. Amma insaf budur ki, seçkin askerleri yok olub, sizin yiğitleriniz ile savaş yapacak leşker kalmamıştır. Kalanı da, bu güşmâldan ödleri patlar, korkularından toprak altı olurlar.*⁶⁹⁵

Ömer Bey'in bu şekilde konuşması Türkmenlerin de hoşuna gitmiştir. Uzun Hasan Bey de "Nân u nemek hakkını bilir emektâr bir kul imiş." sözüyle Ömer Bey'i

⁶⁸⁷ Erdem, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış", *AÜDTCF Dergisi*, 60.

⁶⁸⁸ Afyoncu, "Otlukbeli Savaşı", *DİA*, c. 34, 5.; Çetin, "Yahya Kazvini'nin Lubb et-Tevâri'hinde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 57.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 155.

⁶⁸⁹ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 271.; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 125.

⁶⁹⁰ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 271.; Münecçimbaşı, *Münecçimbaşı Tarihi*, c. II, 344.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 513.; Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 561.; Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 31.

⁶⁹¹ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, 256-257.; Münecçim Ahmed Bey, Uzun Hasan Bey'in esirleri Bayburt Kalesi'ne hapsedtiğini söylemektedir. Münecçimbaşı, *Münecçimbaşı Tarihi*, c. 2. 344.

⁶⁹² Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 51.

⁶⁹³ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 328.

⁶⁹⁴ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1,328.

⁶⁹⁵ Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, 123-124.; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1,329.

takdir etmiştir.⁶⁹⁶ Uzun Hasan Bey, genel olarak esirlerin serbest bırakılması özellikle Çağatay milletinden olan esirlerin serbest bırakılması için daha istekli davranmıştır.⁶⁹⁷ Ama burada söz konusu olan esirler, Çağatay milletinden olmadığı için Uzun Hasan Bey, sert bir tutum sergilemiştir.

İki devlet arasındaki sürtüşmeler çoğalınca Uzun Hasan Bey ve II. Mehmed'in orduları Otlukbeli'nde savaşa tutuştular. Sağ cenahta Uzun Hasan Bey'in oğlu Mirza Zeynel'in⁶⁹⁸ karşısında II. Mehmed'in oğlu Şehzade Mustafa yer almış, Mirza Zeynel burada yenilmiş ve başı kesilmiştir.⁶⁹⁹ Sağ cenahta Uzun Hasan Bey'in oğlu Uğurlu Mehmed'in karşısında II. Mehmed'in oğlu Şehzade Bayezid yer almış ve Uğurlu Mehmed canını zor kurtarmış, babasının da kaçtığını öğrenince o da çareyi kaçmakta bulmuştu.⁷⁰⁰ Solakzade'nin anlatımıyla, Uzun Hasan Bey çadırlarını ve yüklerini bırakıp namusunu kırarak ardına bile bakmadan can korkusu ile firar eylemiştir.⁷⁰¹

Otlukbeli Savaşı'nda çok sayıda esir alınmıştır.⁷⁰² Esirler arasındaki Timur soyundan⁷⁰³ Mirza Mehmed Bakır, Mirza Zeynel, Mirza Muzaffer Amasya Kalesi'ne hapsedilmişti.⁷⁰⁴ Âlimlerden Kadı Mahmud Şerihî, Uzun Hasan Bey'in nişancısı Hoca Seyyid Mehmed Münşi, hadis ve kıraat ilmiyle uğraştıkları için; imam Hasankeyfli ve Kadı Ali ulemadan olduğu için saygı gösterilmiş ve II. Mehmed bu âlimleri himayesi altına almıştır.⁷⁰⁵ Karamanlı Pir Ahmed'den yüz kişi ve Akkoyunlu birliklerinden Alpavut Pir Mehmed Beğ ve Çekirli Ömer Beğ komutasında bulunan bine yakın kişi de

⁶⁹⁶ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 329.; Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, 123-124.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 312.

⁶⁹⁷ Devletşah, *Tezkire-i Devletşah II*, 206.

⁶⁹⁸ Erdem, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış", *AÜDTCF Dergisi*, 62.

⁶⁹⁹ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 269.; "Hemandem oğlu Zeynel depdi atı/ Düşürdiler heman gidi hayâtı" İbn Kemal, *Selâtin-Nâme*, 184.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 519.; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 331-332.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 369.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 561-562.; Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevârih'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 57.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 158.

⁷⁰⁰ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 109.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 562.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 122.

⁷⁰¹ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 270.; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 333.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 122.

⁷⁰² Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 270.

⁷⁰³ Ebu Bekr-i Tihriânî'nin anlatımında "Mirza Seyyid Ahmed b. Mirza Miranşah b. Sahib Kıran Emir Timur-i Kürekan'ın çocukları" ifadesine yer verilmiştir. Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 379.

⁷⁰⁴ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 520.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 158.

⁷⁰⁵ Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, c. 2, 347-348.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 521.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 379-380.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", 158.

yakalanmıştı.⁷⁰⁶ II. Mehmed'in kararıyla esirlerden âlimler, bilginler, zanaatkârlar ve önemli beğler haricindekiler öldürülmüştür.⁷⁰⁷

Geri dönüş yolunda her konakladıklarında, esirlerden bazıları öldürülmüş ve ibret alınması için öldürüldükleri yerde bırakılmıştır.⁷⁰⁸ Akkoyunlu taifesinin ilerideki olası tehlikelerine karşı hepsinin boynu vurdurulmuş, Karakoyunlu esirler ise eski dostluklar göz önünde bulundurup serbest bırakılmıştır.⁷⁰⁹

Akkoyunlu sarayında bulunan Rukiyye Hatun, esir edilen Timurlu emirzâdelerin (Mirza Zeynel, Mirza Muhammed Bakır ve Mirza Muzaffer) serbest bırakılması için önce vezir Gedik Ahmed Paşa'ya bir mektup göndermiştir.⁷¹⁰

Anadolu Beylerbeyliği'nden vezir olan Gedik Ahmed Paşa, Rukiyye Hatun'un mektubunu, II. Mehmed'e iletmiştir. Bir tazarru'nâme (yalvarış) şeklinde yazılan mektuba, II. Mehmed tarafından gönderilen cevapta, İslam hukuku ve sultan hürmeti adına esirlerin hiçbir ödeme yapılmadan serbest bırakılmasının mümkün olmadığı anlatılmıştır. Bunun için de Timurlu emirzâdelerin esaretten kurtulabilmesi adına, her biri için 20 defa 100 bin akçey-i Tebrizî ve tamamı 60 defa 100 bin Osmanlı akçesi beraberinde getirmesi şart koşulmuştur. Rukiyye Hatun tarafından Osmanlı sarayına gönderilen pişkeş (hediye) 450 bin akçey-i Tebrizî tutarında olduğundan ve Rukiyye Hatun'un ricasına karşılık esir emirzâdelerden Mirza Zeynel, II. Mehmed'in yüce gönüllüğüyle serbest bırakılmıştı. Kararlaştırılan meblağın ödenmemesi veya geciktirilmesi halinde Mirza Zeynel'in geri gönderilmesi eğer geri gönderilmezse esir olan kardeşlerine zarar geleceği kesin bir dille izah edilip ayrıca Rukiyye Hatun'un getirdiği pişkeşlerin sıradan olduğu ve daha değerli murakkaât (güzel yazı örnekleri), el yazmaları, nadir kitap ve eşyalar gönderilmesini bildirilmiştir.⁷¹¹

Rukiyye Hatun'un mektubunu oldukça alçakgönüllü bir üslup kullanarak cevaplayan II. Mehmed, esirlerin esaretten kurtulması için saltanat ve şeriat kuralları çevresinde şartlar sunup bunların karşılanması halinde Timurlu emirzâdelerin serbest bırakılacağına sözünü vermiştir. İyi niyet göstergesi olarak esir emirzâdelerden Mirza

⁷⁰⁶ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 378-379. ; Arat, "Fatih Sultan Mehmed'in Yarılığı", 305.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 158.

⁷⁰⁷ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 334.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 563.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 158.

⁷⁰⁸ Münecimbaşı, *Münecimbaşı Tarihi*, c. II, 348.

⁷⁰⁹ Bitlisi, *Heşt Behişt*, 219.; Münecimbaşı, *Münecimbaşı Tarihi*, c. 2, 347-348.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 379-380.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 563.

⁷¹⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 286-287.

⁷¹¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 287-288.

Zeynel şartlı serbest bırakılmıştır. II. Mehmed tarafından dönem şartları açısından esir ve esaret konusunda son derece içten ve uygun şartlar sunulmuştur.

Rukiyye Hatun, Timurlu emirzâdelerin serbest bırakılması için tazarru'nâme üslubunda gönderdiği ikinci mektubunda, II. Mehmed'e övgülerini sunarak tekrar ricada bulunmuştur. Mektupta, Osmanlı hükümdarına karşılıksız sevgi beslediğini, şefkat ve merhamet beklediğini söyleyerek emirzâdelerine kavuşmayı istemiştir. Rukiyye Hatun, daha önce gönderdiği mektuba benzer şekilde esaret şartların hafifletilmesi isteğiyle yazmış ve II. Mehmed'den merhametli davranılması istemiştir.⁷¹²

II. Mehmed tarafından Rukiyye Hatun'a ard arda iki tane cevap mektubu yazılmış bu da münşeâtteki mektubun sırasında bir yanlışlık olması ihtimalini göstermektedir. Çünkü II. Mehmed'in ikinci defa yazdığı nâme-i hümayûnda bahsettiği esarettten kurtulma şartlarının daha önce karar verildiğini ve değiştirilemez olduğu gibi anlatımlar Rukiyye Hatun'un bu mektubundaki ısrara karşı yazılmış olabilir.⁷¹³

Rukiyye Hatun ile II. Mehmed arasında mektuplaşmalar burada son bulmakta ve Timurlu mirzaların akıbeti hakkında bilgilere rastlanmamıştır.⁷¹⁴ Başka bir rivayete göre âlimlerle birlikte esir edilen bu üç mirza da serbest bırakılmıştır.⁷¹⁵

Ortaçağ devletlerinde uygulama alanına sahip başka bir konuda rehin alma veya bulundurmaktır. Devlet, kendini olası tehlikelere karşı bir savunma niyetiyle rehin bulundururdu. Akkoyunlu ve Osmanlı arasında tespit edebildiğimiz sadece bir rehin alma konusu yaşanmıştır. O da Uzun Hasan Bey'in annesi Sara Hatun'un II. Mehmed tarafından rehin alınmasıdır.⁷¹⁶

II. Mehmed, Erzincan tarafından Trabzon üzerine yürümeye başlayınca Uzun Hasan Bey, bu ilerleyişi durdurmak istemiş ve bunun üzerine II. Mehmed de, annesi Sara Hatun'u barış için gönderirse Trabzon'u kendisine vereceğini söylemiştir.⁷¹⁷ Uzun Hasan Bey, bu teklifi kabul edip annesi Sara Hatun'u ve Çemişgezek beyi Şeyh Hasan'ı

---

⁷¹² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 288-289.; Farzalı, "Hunbaha Vergisi ve Sultan Mehmed Fatih'in 1473 Tarihinde Akkoyunlu Sarayına Gönderdiği İki Mektup Hakkında", *XII. Türk Tarih Kongresi*, c. 3, 920.

⁷¹³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 288.

⁷¹⁴ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 520.

⁷¹⁵ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 563.

⁷¹⁶ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 223-226.

⁷¹⁷ Tihârî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 256.; Arayancan, "Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *TAED*, 296.

II. Mehmed'e göndermiş⁷¹⁸ ve II. Mehmed de karşılığında ellerinde bulunan Kutluşah'ın oğlunu göndererek anlaşma sağlanmıştır.⁷¹⁹

Sara Hatun, Trabzon Rum İmparatorluğu ile yapılan ittifaka uygun olarak II. Mehmed'i seferden vazgeçirmek istemiştir. Geçilmesi sarp olan dağları ve yiyecek eksikliği gibi bahaneler öne süren Sara Hatun, II. Mehmed'in bu seferini engellemeyi başaramamıştır.⁷²⁰

II. Mehmed, anlaşmada yer alan Trabzon'u Uzun Hasan Bey'e vereceği sözünü değiştirerek ve Trabzon'un fethini gerçekleştirmiştir.⁷²¹ II. Mehmed, sefer sırasında Uzun Hasan Bey'in olası bir hamlesine karşı Sara Hatun'u rehin olarak yanında sefere götürmüştür. II. Mehmed, Trabzon üzerine doğru ilerlerken Uzun Hasan Bey'e elçisiyle birlikte bir mektup göndermiştir. Mektupta, Sara Hatun'un Trabzon alındıktan sonra teslim edileceği bildirilmiştir.⁷²² Şehir ele geçirilip dönüş yolunda iken Akkoyunlu topraklarına yakın bir yerde, Sara Hatun kıymetli hediyelerle ve güvenliğini sağlayacak adamlarla birlikte Uzun Hasan Bey'e gönderilmiştir. Sara Hatun ile gönderilen hediyeler arasında Trabzon ganimetleri de bulunuyordu.⁷²³ Çünkü Trabzon Rumları ile Akkoyunlular arasında önceden yapılan bir evlilik vardı⁷²⁴ ve Sara Hatun bu evliliğe dayanarak gelinine ait olan payı, II. Mehmed'den talep etmiş bunun üzerine ganimetten pay elde etmiştir.⁷²⁵

Sonuçta Trabzon'un fethi için II. Mehmed'in "ana" diye hitap ettiği Sara Hatun, fetih sürecinde Uzun Hasan Bey tarafından gelebilecek bir tehlikeye karşı önlem olarak misafir edilmiş, fetih bitiminde ise Trabzon üzerindeki hakkına riayet edilerek değerli hediyelerle birlikte sağ salim Uzun Hasan Bey'e teslimi sağlanmıştır. Böylelikle

---

⁷¹⁸ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 135-136.; Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, 55.; Neşri, *Cihânnümâ*, 751.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 106-107.; Mehmed Neşri, *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, sad. N. Öztürk, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 297.; Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 100.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 67.

⁷¹⁹ Tihirânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 256.

⁷²⁰ Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 255.

⁷²¹ Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l Feth*, 109.

⁷²² Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 514.

⁷²³ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 136.; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 304.; Arayancan, "Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *TAED*, 296-297.; Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 100.

⁷²⁴ Akkoyunlu Kutlu Bey ile Maria Komnene'nin evliliği ve Uzun Hasan Bey ile Caterina'nın evliliğidir. Tihirânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 20.; Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 512.; Woods, *Akkoyunlular*, 74.

⁷²⁵ Arayancan, "Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *TAED*, 297.; Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 512.; Haldun Eroğlu, *Osmanlılar Yönetim ve Strateji*, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2006), 139.

Akkoyunlular tarafından, II. Mehmed'i uğraştıracak bir sorun çıkmadan Trabzon'un fethi sağlanmıştır.⁷²⁶

2.3.4. Casusluk

Arapça “ces” kökünden türeyen “gözetleyen, araştıran” anlamındaki casus kelimesi, karşı taraf hakkında teferruatlı bilgi elde eden ve bunu yaparken de gizliliğini koruyan kişilere verilen isimdir. Küçük topluluklar büyüyüp genişlemesine paralel olarak casusluk/istihbarat uygulaması da gelişmiştir. Devletler, komşuları ve düşmanları hakkında gizli bilgilere ulaşmaya büyük önem vermiştir. Devletler, kimin dost kimin düşman olacağını, kimin sadakatli davrandığı, mücadeleye girilmesi durumunda oluşabilecek olayları ve mücadelede kimin galip geleceği gibi konularda öngörüle bulunmak, gelecekteki olası durumlara kolay adapte olmalarını sağlayacak dengeli bir siyaset güderek varlıklarını koruyabileceklerdir. Bu nedenledir ki devletlerin bünyelerinde gizli istihbarat birimleri ve casusları bulunmaktadır. Casusluk kadar kimin casus olacağı da önemli bir konudur. Çünkü devlet, casusun verdiği bilgiler ışığında yoluna devam edecektir. Genellikle elçi olarak gönderilen üst düzey kişiler ile ticaret veya tasavvufla uğraşan kişiler, bu görevi gizli ve en iyi şekilde yürütenlerdir. Casuslar yakalanmamak için görünürdeki görevlerine o kadar bağlı olmaları gerekir ki eğer kendilerini ele verip yakalanırsa cezasını kesinlikle canlarıyla öderler, açığa çıkan casusun affedilmesi dahi düşünülemez çünkü casusun varlığı devletin zayıflığını en bariz şekilde göstergesi olduğundan bunu hiçbir hükümdar istemez.⁷²⁷

Hükümdarların savaş ve barış zamanlarında diğer devletlere karşı her koşulda üstünlük sağlayabilmesi için komşularının veya düşmanlarının askeri, siyasi, ekonomik vb faaliyetlerinin ayrıntılı olarak araştırılması güvenilir kişilerce yapılan raporlara göre ilişkilerin düzenlenmesi devlet bekası için büyük önem arz etmektedir. Casusluk raporları, Hz. Peygamber (sav) döneminden itibaren kullanılan çok yaygın bir uygulamadır.⁷²⁸

Orta Asya Türk Devletlerinde casuslar için “çaşut” ve haberciler için “kasıd” kelimeleri de kullanılmıştır. Casusların bağlı olduğu istihbarat birimleri de zamanla

⁷²⁶ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 303-304.; Şeref Han, *Şerefname*, 115.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 256.; Arayancan, "Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *TAED*, 297.; İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, 400.

⁷²⁷ Cengiz Kallek, "Casus", *DİA*, c. 7, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 163-164.

⁷²⁸ Yaşar Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", *Diyanet İlmî Dergisi*, c. 35, s. 3, (Temmuz-Ağustos-Eylül 1999): 40.

kurumsallaşarak teşkilât halini almıştır. Gaznelilerde ve Selçuklularda kullanılan berîd teşkilatı, bunun bir örneğidir. Büyük Selçuklulardan itibaren Arapça “berîd” kelimesinin yerine “ulak” ve “muhbir” tabirleri de kullanılmıştır. İsimlerde değişiklik yaşanmasına rağmen muhteviyatında bir değişiklik olmayan casusluk/istihbarat, yerini ve önemini her daim korumuştur. Osmanlılar, başta Bizans olmak üzere Macaristan, Papalık, Venedik, Karamanoğulları gibi devlet ve beyliklerde, devletin bütünlüğünü ve birliğini korumak adına casuslar bulundurmıştır. “Martalos” adı da verilen ve genellikle Avrupa’ya gönderilen casuslardan, Anadolu’daki birliğin sağlanması ve Akkoyunlu ilerleyişini durdurmak amacıyla da yararlanılmıştır.⁷²⁹ Bu casuslar, özellikle Uzun Hasan Bey’e karşı yapılan seferlerde yararlı faaliyetler göstermiştir.⁷³⁰

Otlukbeli Savaşı öncesinde, iki devlet arasında geçen mektuplaşmalarda casus hususuna dikkat çekilmiştir. II. Mehmed’in barış teklifini sunmak amacıyla Uzun Hasan Bey’e gönderilen Osmanlı elçisi, Uzun Hasan Bey tarafından huzura dahi kabul edilmeden Akkoyunlu birliklerinin savaşmak ve kazanmak için acele ettiğini bildiren mektubuyla birlikte ordugâhında yakaladığı Osmanlı casuslarının da kellesini beraberinde Osmanlı Devleti’ne göndermiştir.⁷³¹

1470-1471 yılı ortalarında Uzun Hasan Bey, Osmanlı’ya karşı ittifak yaptığı Venedik’ten askeri yardım beklerken II. Mehmed’in Karaman’da ilerleme kaydettiğine dair istihbarat almıştır. Kum’da bulunan kışlık karargâhında, Venedik yardımını daha fazla beklemeyeceğini anlayan Uzun Hasan Bey, Anadolu’ya bir ordu göndermiştir. Uzun Hasan Bey, topladığı istihbaratla kendine siyasi-askeri bir yol haritası çizmiştir.⁷³²

Osmanlı Devleti’ndeki Akkoyunlu casuslarının varlığı hakkında bir bilgi bulunmazken Uzun Hasan Bey ile Karakoyunlu Cihanşah arasındaki mücadelede Cihanşah’ın az bir kuvvetle Tebriz’e doğru yola çıktığı haberini öncü birliği vasıtasıyla öğrenen Uzun Hasan Bey, Cihanşah’ı Çapakçur yakınlarında bozguna uğrattığı bilinmektedir.⁷³³ Bu duruma bakarak Akkoyunluların da casusluk faaliyetlerinde bulunduğu, Osmanlılar ile mücadelesinde yaşanan savaş ve barış teklifi zamanlarının casusların verdiği bilgiler doğrultusunda sağlandığı söylemek yanlış olmayacaktır.

⁷²⁹ İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar*, 184.

⁷³⁰ Abdülkadir Özcan, “Türk Devletlerinde Casusluk”, *DİA*, c. 7, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 167.

⁷³¹ Kılıç, “Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri”, 110.

⁷³² Woods, *Akkoyunlular*, 192-193.

⁷³³ Arayanca, “Karakoyunlu Hükümdarlarından Cihanşah ve Dönemi”, 182-183.; Erdem ve Uyar, “Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı”, *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 878.

2.3.5. İltica Talepleri

Akkoyunlu şehzadelerinin başarısız taht mücadeleleri sonucunda sığınacak bir liman arayışları onları, Memlûk ve Osmanlı gibi güçlü devletlere götürmüştür. Akkoyunlu-Osmanlı arasında tespit edilen sığınma talepleri Akkoyunlu şehzadeleri tarafından yapılmıştır. Osmanlı Devleti'ne yapılan beş sığınma talebi, memnuniyetle karşılanmış ve şehzadelere tahta çıkmaları için siyasi destek sağlanmıştır.

2.3.5.1. Ali b. Kara Yülük Osman Bey'in II. Murad'a İltica Talebi

İlk sığınma talebi, Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'in oğlu Ali Bey'den gelmiştir. Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden sonra tahta geçen Ali Bey, kardeşleri Hamza Bey ve Yakub Bey'in güçlü muhalefeti karşısında tahttan vazgeçmek zorunda kalmıştı. Ayrıca Ali Bey, elinde bulunan Âmid bölgesini kardeşi Hamza Bey'e kaptırmıştı. Ali Bey, Mirza Hüseyin ve Mirza Cihangir isimli iki oğlunu kurtarabilmek için Harput'u Barsbay'a (salt. 1422-1438) teslim edip en küçük oğlu Üveys ile birlikte⁷³⁴ bir taraftan Edirne'ye Osmanlı Sarayı'na kaçarken⁷³⁵ bir taraftan da Kahire'ye bir elçi göndererek yardım talebinde bulundu.⁷³⁶

Osmanlı hükümdarı II. Murad (ilk salt. 1421-1444), Ali Bey'i iyi bir şekilde karşılamış ayrıca İskilip ve tevâbini geçimlerini sağlayabilmeleri için ikta olarak tahsis etmiştir.⁷³⁷ II. Murad, Ali Bey'in sığınma talebine cevaben bir cübbe göndermiş ve İskilip'e yerleştikten sonra Mecitözü yakınlarındaki Elvan Köyü tekkesini ikamet etmeleri için ayırmıştır.⁷³⁸ II. Murad'ın himayesinde rahat bir yaşam sürmüş olan Ali Bey'e maaş da bağlanmıştır.⁷³⁹ Ayrıca Rüstem b. Murad b. Osman, Bayındır b. Rüstem b. Murad b. Osman ve Bayındır halkından birçoğu⁷⁴⁰ II. Murad'ın himayesinde kalmış bazıları ise kendi istekleri doğrultusunda memleketlerine geri dönmüşlerdir.⁷⁴¹ İskilip'in dirlik olarak verildiği Ali Bey, burada fazla kalmayarak oğullarının (Mirza Hüseyin, Mirza Cihangir ve Uzun Hasan Bey) bulunduğu Erzincan bölgesine geçmiştir.⁷⁴²

⁷³⁴ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 99.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 145.

⁷³⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 188-189.; Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 99.

⁷³⁶ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 23.

⁷³⁷ Bitlisî, *Heşt Behişt*, 198-199.; Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 189.

⁷³⁸ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, 248. Erşahin, *Akkoyunlular*, 54.

⁷³⁹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 504.

⁷⁴⁰ Bitlisî, *Heşt Behişt*, 198-199.

⁷⁴¹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 504.

⁷⁴² Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 272.; Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)", *TAD*, 108.

2.3.5.2. Uğurlu Mehmed b. Uzun Hasan Bey'in II. Mehmed'e İltica Talebi

Türk-İslam devlet hukukuna uygun olarak yönetilen Akkoyunlu Devleti'nde tahta çıkan hükümdarlar, oğullarını ülkenin önemli şehirlerin yönetimine vali olarak atamışlardır. Uzun Hasan Bey, tahta çıktığında Fars'ın yönetimini oğlu Uğurlu Mehmed Bey'e vermiştir.⁷⁴³ Uzun Hasan Bey'in yedi oğlundan biri olan Uğurlu Mehmed Bey,⁷⁴⁴ Uzun Hasan Bey'den sonra tahtta namzet olabilecek kişi olarak görülüyordu.⁷⁴⁵ Çünkü Uzun Hasan Bey'in devlet yönetimindeki en büyük yardımcısı ve önemli görevleri hakkıyla üstesinden gelen bir kişiliğe sahipti.⁷⁴⁶

Uğurlu Mehmed Bey, Akkoyunlu-Osmanlı askeri mücadelesinde önemli görevler üstlenmiş bir komutandır. Savaş taktik ve hile konusundaki başarısı (vur-kaç taktiği)⁷⁴⁷ ile Osmanlı öncü birliklerinden Has Murad Paşa'yı tuzağa düşürmeyi başarmıştır.⁷⁴⁸ Uğurlu Mehmed Bey, sahte geri çekilme taktiği ile Osmanlı birliklerini ağır kayıplar verdirmiştir. Turahan oğlu Ömer Bey ve önemli beyleri esir almıştır.⁷⁴⁹

Akkoyunlu-Osmanlı nihai savaşı öncesinde Erzincan'da karşılan birliklerden zaferle dönen, Uğurlu Mehmed Bey'in askeri dehası sayesinde Akkoyunlular olmuştur. Uğurlu Mehmed Bey, durumu babası Uzun Hasan Bey'e bildirdiğinde ordu ile birlikte savaşa girilmesi isteğini de arz etmişti. Uzun Hasan Bey, eşi Selçukşah Begüm'ün de tesiriyle oğlunun isteğini reddetmiştir.⁷⁵⁰

Erzincan'da iki devletin birlikleri ile yapılan kısa mücadelede, Uğurlu Mehmed Bey'in askeri zekâsı ile kazanan Akkoyunlular, Otlukbeli'nde yapılan nihai savaşta yenilmiştir. Kendisini, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak gören Uzun Hasan Bey'in liderlik otoritesi sarsılmış ve Türkmen beyleri yeni bir lider arayışı içerisine girmiştir. Bu arada Akkoyunlu siyasi ve askeri alanındaki başarıları ile göze çarpan Uğurlu Mehmed Bey, aranan lider olarak boy göstermekteydi. Uğurlu Mehmed Bey'in

⁷⁴³ Kazım Paydaş, " Osmanlılara Sığınmış Önemli Bir Ak-Koyunlu Şehzâdesi: Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, sy. 199 (2012): 42.

⁷⁴⁴ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 429.; Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 143.; Woods, *Akkoyunlular*, 362.

⁷⁴⁵ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.

⁷⁴⁶ Uzun Hasan Bey, Karakoyunluları yendikten sonra Tebriz'de ve diğer Karakoyunlu şehirlerinde Akkoyunlu devlet teşkilatının yapılanması için oğlu Uğurlu Mehmed'e güvenmiş ve onu Irak'a Hasan Ali ile mücadele etmesini istemiştir. Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 43-44.

⁷⁴⁷ Erdem, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış", *AÜDTCF Dergisi*, 60.

⁷⁴⁸ Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 155.; Turan, " Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 120.

⁷⁴⁹ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 561.

⁷⁵⁰ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 561.; Erdem, "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı", *OTAM*, 155.; Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 46.

üvey annesi Selçukşah Begüm, kendi oğlu Fars valisi Sultan Halil'in tahta çıkmasını istemiştir. Bunun için Uğurlu Mehmed Bey'i Şiraz valiliğinden başkente uzak olan Bağdad valiliğine atanmasını sağlayan Selçukşah Begüm, Uzun Hasan Bey ile Uğurlu Mehmed Bey'in arasını türlü iftiralara açmaya çalışmıştır.⁷⁵¹

Uzun Hasan Bey'in ölüm haberi kendisine geldiğinde, Uğurlu Mehmed Bey, babasına ait olan büyük ve ihtişamlı Şiraz şehrini ele geçirmişti. Lakin bu ölüm haberinin sahte olması ve Uğurlu Mehmed Bey'in Şiraz'ı ele geçirmesi, babasına karşı isyan olarak algılanmıştır. Bunun üzerine Uzun Hasan Bey, askerleriyle birlikte Şiraz'a doğru yola çıktığı haberi gelince Uğurlu Mehmed Bey, çareyi Suriye taraflarına kaçmakta bulmuştu.⁷⁵² Uğurlu Mehmed Bey, babasına karşı Halep'ten yardım talebinde bulunmuş ve yardıma gelen Halep askerleri Uzun Hasan Bey karşısından yenilgiye uğramış ve Uğurlu Mehmed Bey de yaralanmıştı.⁷⁵³ Hadidî, Uğurlu Mehmed Bey'in başından geçenleri ve Osmanlı Devleti'ne sığınmasını, "*Şeh-i Şiraz'idi Uğurlu Muhammed/ Nifâk-engîz çok söz söylediler/ Atasına anı gamz eylediler/ Göçüp Bağdad'dan erişdi Şam'a/ Danışdı bile olan hâs u âma/ Göçüp andan heman-kim girdi râha/ Erişdi az zamanda tahtgâha*"⁷⁵⁴ sözleriyle anlatmıştır.

Uğurlu Mehmed Bey, kona göçe ailesiyle birlikte Rum topraklarına kadar gelmiştir.⁷⁵⁵ Uğurlu Mehmed Bey, Osmanlı'ya sığınma talebini⁷⁵⁶ Amasya valisi Şehzade Bayezid'e yapmıştır. Şehzade Bayezid, bu sığınma talebini babası II. Mehmed'e iletmiştir.⁷⁵⁷ II. Mehmed, Uğurlu Mehmed Bey'in bir süreliğine Amasya'da kalmasını ve Amasya dışına çıkmaması, İranlı şehzadelerle irtibata geçmemesi şartıyla ona karşı saygılı davranılması ancak olası bir hileye karşı da temkinli davranılmasını, bir süre onun hareketlerinin gözlemlenmesi gerektiği emrini vermişti.⁷⁵⁸

Kötü bir hareketi veya hilesi görülmeyen Uğurlu Mehmed Bey, daha sonra II. Mehmed tarafından başkente çağırılan Uğurlu Mehmed Bey, sığınma talebinde bulunan

⁷⁵¹ Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 47-48.

⁷⁵² Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, 69.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 80.

⁷⁵³ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.; Koyuncuoğlu, "İbn İyâs "Bedâi' Ez-Zuhûr Fî Vekâi' Ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar", 43-44.; Tofiq Necefli, "Uzun Hasan Devri Akkoyunlu-Memluk İlişkileri", *Asia Minor Studies*, c.1, sy. 2, (Temmuz 2013): 103.

⁷⁵⁴ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 319.

⁷⁵⁵ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 524-525.; Erdem, "Otlukbeli Sonrasında Akkoyunlular (1473-1478)", *OTAM*, 2.

⁷⁵⁶ Şeref Han, *Şerefname*, 120.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 80.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.

⁷⁵⁷ Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 49.

⁷⁵⁸ Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 62.

bir şehzade gibi değil de bir hükümdar gibi karşılanmıştı.⁷⁵⁹ II. Mehmed, önemli vezir ve beylerden oluşan bir heyeti, Uğurlu Mehmed Bey'in karşılanması için göndermiş kendisine ev ve yiyecek tahsis edilmiştir. Saraya davet edilen Uğurlu Mehmed Bey, huzura çıkmak için vezirler ve beylerle birlikte kaidelere göre Osmanlı haremının ikinci bölümüne girmesine izin olmamasına rağmen II. Mehmed'in izni ile bu bölüme at üstünde girmiştir. Hükümdarın huzuruna yine kaideler gereği silahsız çıkması lazımken belinde kılıçla huzura kabul edilmiştir. Türk şehzadeleri dâhil kimsenin belinde kılıç var iken sultanın huzuruna çıkmasına izin verilmezken Uğurlu Mehmed Bey için bir istisna yapılmış, belinde kılıç var iken huzura çıkmıştır. II. Mehmed tarafından bir hükümdar gibi karşılanan Uğurlu Mehmed Bey, huzurda bir saat kalarak Osmanlı hükümdarı ile sohbet etmiştir. Uğurlu Mehmed Bey için düzenlenen eğlence meclisinde kendisinden Arap ve Acem hükümdarları hakkında bilgiler elde edilmiştir.⁷⁶⁰ II. Mehmed, bazı konularda öğütlerde bulunmuş hatta ona "oğul" şeklinde hitap etmiştir.⁷⁶¹ Ayrıca kendisini Sivas valisi tayin ederek⁷⁶² kızı Gevherhan Sultan ile evlendirmiştir.⁷⁶³ II. Mehmed, bütün bunları yaparken ileride İran coğrafyası ve tahtı üzerinde önemli bir ayrıcalık kazanmak amacı gütmüştür. II. Mehmed, devlet kaidelerinden ödün vererek düşmanca davranmak yerine devletin daha da sağlamlaşması için etrafındaki olayları birer fırsata dönüştürerek en iyi şekilde değerlendirmiştir.⁷⁶⁴

Uzun Hasan Bey'in ölmesiyle taht kimin geçeceği neredeyse belliydi, bunu Uğurlu Mehmed Bey, daha babasının sağlığında önemli merkezlerden olan Şiraz'ı ele geçirerek kanıtlamıştı.⁷⁶⁵ Uğurlu Mehmed Bey, babasının 1478 yılı kışında hastalığının ilerlediği sırada, bir hile Erzincan'a çağırılmıştır.⁷⁶⁶

Uğurlu Mehmed Bey, Sivas'tan Erzincan'a geldiğinde kendisine verilen haberlerin sahte olduğunu, babasının hayatta olduğunu ve bu hileyi tasarlayan kişinin üvey annesi Selçukşah Begüm olduğunu anlamıştır. Uğurlu Mehmed Bey, Erzincan'da

⁷⁵⁹ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.; Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 50.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 147.

⁷⁶⁰ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 525.

⁷⁶¹ Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 63.

⁷⁶² Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 322-323.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 80.; Hadidi, *Hadidi Tarihi*, 320.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.

⁷⁶³ Şeref Han, *Şerefname*, 120.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.; Erdem, "Otlukbeli Sonrasında Akkoyunlular (1473-1478)", *OTAM*, 2.

⁷⁶⁴ Bitlisi, *Heşt Behişt*, 225.

⁷⁶⁵ Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, xii.

⁷⁶⁶ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 541.; Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, 69.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.; Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 50.

iken Selçukşah Begüm'ün kardeşi Bayındır Bey tarafından atının üstüdeyken okla vurulmuş sonra da kesik başı babası Uzun Hasan Bey'e gönderilmiştir.⁷⁶⁷

Uğurlu Mehmed Bey'in öldürülmesi konusunda Giovanni'nin seyahatnâmesinde farklı bir anlatım bulunmaktadır. Giovanni'ye göre Uğurlu Mehmed Bey, Sivas valisi olarak atandıktan sonra babasının topraklarına baskınlar düzenlemiştir. Uzun Hasan Bey, oğlu ile savaşmakta istekli değildi ve üzüntüsünden yatağa düşmüştü. Uzun Hasan Bey, sarayında uzlete çekilmişti. Durumdan istifade edenler, Uzun Hasan Bey'in sahte ölüm haberini duyurmuşlar ve bu ölüm haberinin inandırıcı olması sağlamak için cenaze töreni bile hazırlamışlardır. Uğurlu Mehmed Bey, tedbiri elden bırakmayarak bu ölüm haberinin gerçek olup olmadığını araştırmıştır. Hükümdarlara özel, gizli alametlerle birlikte üç farklı mesaj alan Uğurlu Mehmed Bey, Tebriz'e dönmeye karar vermiştir. Tebriz'e gittiğinde tahta çıkmak için saraya giden Uğurlu Mehmed Bey'i karşılayanlar, onu babası Uzun Hasan Bey'in kanlı canlı bulunduğu bir yere götürmüşlerdir. Uzun Hasan Bey'in emri ile zindana atılan Uğurlu Mehmed Bey, kısa süre sonra babasının onu atfetmesini ihtimaline karşı öldürülmüştür.⁷⁶⁸

Uğurlu Mehmed Bey'in iki oğlu da kendisiyle beraber Akkoyunlu topraklarına gitmişti. Uğurlu Mehmed Bey'in askerleri onları alıp kaçtılar. Mahmud Bey Mısır'a gitmiş ve Medine-i Resul'de vefat etmiştir, diğer oğlu Ahmed Bey ise tercihini İstanbul'dan yana kullanmıştır.⁷⁶⁹

Görüleceği gibi Osmanlı'ya iltica eden Akkoyunlu şehzadesi, II. Mehmed tarafından bir hükümdar gibi hatta kaidelerde istisna yapılarak hükümdarlardan daha fazla hürmet gösterilmiştir. Hiç kuşkusuz Uğurlu Mehmed Bey'in hükümdarlık işaretlerine sahip olduğu ve destek sağlanırsa Akkoyunlu tahtına çıkabilecek güçlü bir namzet olduğu II. Mehmed'in gözünden kaçmamış, bunda karşılıklı yaptıkları sohbetin de etkili olduğu aşikârdır. Uğurlu Mehmed Bey'in Osmanlı Devleti'ne bağlı kalması için sıhriyet bağı kurulmuş ve II. Mehmed tarafından Sivas'ın idaresi görevine getirilmiştir. Uğurlu Mehmed Bey, II. Mehmed'in doğu siyasetinde önemli ve etkin bir hamlesi olmuştur. Bu hamle diplomasi ve siyaset adına II. Mehmed tarafından atılmış güçlü ve etkileyici hamlelerden biri olarak tarihteki yerini almıştır.

---

⁷⁶⁷ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 80.; Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.; Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 51.

⁷⁶⁸ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 320.; Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 63-64.;

⁷⁶⁹ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 322-323.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 80.; Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 320.; Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.; Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 51.

2.3.5.3. Ahmed b. Uğurlu Mehmed Bey'in II. Bayezid'e İltica Talebi

Uzun Hasan Bey'in Kürt eşinden doğan oğlu Uğurlu Mehmed Bey⁷⁷⁰ babasına isyan edip II. Mehmed'e iltica etmiştir. Uzun Hasan Bey'in sahte ölüm haberinin kendisine ulaştığında, Akkoyunlu tahtına çıkmak için Tebriz'e doğru yol alırken Erzincan'da Bayındır Bey komutasındaki Akkoyunlu birlikleri tarafından öldürülmüştür. Uğurlu Mehmed Bey'in yanında bulunan oğlu Ahmed Bey, Erzincanlı biri tarafından kurtarılıp annesiyle birlikte II. Mehmed'e sağ salim gönderilmiştir.⁷⁷¹

Ahmed Bey ve diğer bir isimle Göde Ahmed⁷⁷² babasının öldürülmesi üzerine İstanbul'a gelmiş ve uzun bir süre burada kalmıştır. Annesi II. Mehmed'in kızı Gevherhan Sultan'dır. II. Bayezid, kızı Aynışah Sultan ile Ahmed Bey'i evlendirerek babası II. Mehmed'in izinden gittiğini kanıtlamıştır.⁷⁷³

Bir gece Ahmed Bey, İbe Sultan'ın ağabeyi Nur Ali'nin tahrikiyle⁷⁷⁴ ve II. Bayezid'in haberi yokken kalkıp Akkoyunlu tahtına çıkmak üzere yola koyulmuştur.⁷⁷⁵ Akkoyunlu tahtında bulunan Rüstem Bey'den (Rüstem b. Maksud b. Uzun Hasan Bey) zarar gören Akkoyunlu beyleri, Ahmed Bey'e itaat etmişlerdir.⁷⁷⁶ Böylelikle Osmanlı Devleti'nde uzun zaman geçiren, II. Mehmed'in torunu ve II. Bayezid'in damadı olan Ahmed Bey, Akkoyunlu tahtına oturmuştu.⁷⁷⁷ Bu olay, İstanbul'da şenliklerle kutlanmıştı.⁷⁷⁸

Ahmed Bey, Osmanlı Devleti'nde gördüğü teşkilat düzenini kendi ülkesinde de uygulamak istemiştir. Bunda, İstanbul'dan beraberinde getirdiği veziri Noktacıoğlu'nun da etkisi de olmuştur. Ahmed Bey'in bu hareketleri bazı aşiret reislerinden tepki almıştır.⁷⁷⁹ İbe Sultan ve Pürnek Kasım Bey'in çıkardığı bir isyan hareketi sonucunda

⁷⁷⁰ Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 143.

⁷⁷¹ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.; Erdem, "Otlukbeli Sonrasında Akkoyunlular (1473-1478)", *OTAM*, 4.; Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 51.

⁷⁷² Şeref Han, *Şerefname*, 120.

⁷⁷³ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, 319.; Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 312.; Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 127.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 80.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 126.

⁷⁷⁴ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 436.

⁷⁷⁵ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 313.

⁷⁷⁶ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 150.; Atik, *Lütfî Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman*, 107.

⁷⁷⁷ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 152.; Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 333-335.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 436.

⁷⁷⁸ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 152.; Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 335-336.; Koç, "Fatih Dönemi Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", 113.

⁷⁷⁹ Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 70.

Ahmed Bey⁷⁸⁰ ve veziri Noktacıoğlu öldürülmüştür.⁷⁸¹ Olanları öğrenen II. Bayezid ise Ahmed Bey'in gitmesine sebep olan paşaları azlederek üzüntüsünü göstermiştir.⁷⁸²

2.3.5.4. Sultan Murad b. Yakub Bey'in II. Bayezid'e İltica Talebi

Ahmed Bey'in öldürülmesinden sonra Akkoyunlu tahtındaki mücadeleler devam etmiştir. Ahmed Bey'e muhalefet eden İbe Sultan ve Pürnek Kasım Bey anlaşarak Şirvan'da bulunan Murad b. Yakub Bey'i hükümdar ilan etmişlerdir.⁷⁸³ Mirza Muhammedi b. Yusuf, Mirza Elvend b. Yusuf, Zeynel b. Ahmed ve Sultan Murad b. Yakub arasında gerçekleşen taht mücadelesinden⁷⁸⁴ faydalanan ise Safevîler yani Şah İsmail olmuştu. Sultan Murad, Şah İsmail'e karşı tutunamayınca Memlûklülere yardım almaya çalıştıysa da bir sonuç elde edememişti. Sonrasında ise Dulkadiroğlu Alaüddeve'ye sığınmış⁷⁸⁵ ve kızıyla evlenerek dostluğunu pekiştirmiştir.⁷⁸⁶ Sultan Murad, Osmanlı'dan da destek alabilmek üzere İstanbul'a gitmiş ama II. Bayezid onu geri çevirmişti. Sultan Murad'a en çok desteği, I. Selim göstermişti. I. Selim, Sultan Murad'a asker verip Doğu sınırını, Safevîlere karşı savunması için görevlendirerek tampon bölge oluşturmak istemiştir.⁷⁸⁷ Sultan Murad, Ruhâ yakınlarında Safevîlerle karşılaşmış ve bu çatışmada hayatını kaybetmiştir.⁷⁸⁸

2.3.5.5. Ferruşad b. Korkmaz b. Ali Bey'in I. Selim'e İltica Talebi

Akkoyunlu Devleti'nin son emirlerinden İbe (Eybe) Sultan'ın yeğeni Ferruşad Bey, Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunan son Akkoyunlu beyidir. Safevîler'in İran'ı almasından sonra Ferruşad b. Korkmaz Bey Osmanlı Devleti'ne sığınma talebinde bulunmuştu. I. Selim'in İran Seferine (1514) katılan ve I. Süleyman

⁷⁸⁰ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 436.

⁷⁸¹ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, 320.; Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 314.; Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'hinde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 62.

⁷⁸² Atik, *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman*, 107.

⁷⁸³ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 436.

⁷⁸⁴ Şirvan'da Murad Bey, Azerbaycan'da Mirza Elvend, Yezd'de Mirza Muhammedî hükümdarlıklarını ilan etmişleridir. Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 436.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 82.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 129.

⁷⁸⁵ Şeref Han, *Şerefname*, 146.

⁷⁸⁶ Woods, *Akkoyunlular*, 268.

⁷⁸⁷ Şeref Han, *Şerefname*, 137.; Woods, *Akkoyunlular*, 265-267.

⁷⁸⁸ Erşahin, *Akkoyunlular*, 130-133.

tarafından Akşehir Sancağı hass olarak verilen⁷⁸⁹ Ferruḡad Bey, Bayburt'a yerleşmiş⁷⁹⁰ ve kıymetli tımarlar verilmiştir.⁷⁹¹ Ferruḡad Bey, Bayburt'un Pulur Köyünde bir cami, medrese, mektep, imaret, han, hamam ve gölgelik yaptırmıştır.⁷⁹² Günümüzde burada yaşayanlar onun neslindedir.⁷⁹³

Şah İsmail'in yaptığı tahribattan kaçmak isteyen Akkoyunlu Türkmenleri, gruplar halinde Suriye, Dulkadir ve Osmanlı topraklarına gelmiştir.⁷⁹⁴ Bu Türkmen gruplarına Osmanlı tarafından sahip çıkılmış ve doğu sınırının güvence altında tutulması gayesiyle sipahi olarak sınır boylarına yerleştirilmiştir. Akkoyunlu beyleri arasında Ferruḡad Bey,⁷⁹⁵ Rüstem Bey, Toharlu, Bayındıroğlu Murad Bey de bulunmaktadır. Bu beyler, I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde savaşlarda öncü ve çarkacı olarak önemli görevlerde bulunmuşlardır.⁷⁹⁶ Osmanlı ile Safevî toprakları arasındaki stratejik ve ekonomik açıdan önemli olan ayrıca siyasal, dinsel ve kültürel farklılıklar gösteren bölgelere, Ferruḡad Bey başta olmak üzere Osmanlı Devleti'ne sığınan Akkoyunlu beyleri yerleştirilmiş ve tampon bölge oluşturulmuştur.⁷⁹⁷ I. Selim tarafından Ferruḡad Bey'e tahsis edilen iki köyün I. Süleyman tarafından tahsisi tekrar onaylanmış ve Ferruḡad Bey'in mülkü olarak kaydedilmiştir.⁷⁹⁸

2.3.6. Tehdit ve Uyarı

Akkoyunlu-Osmanlı arasında tehdit ve uyarıya örnek gösterilecek olaylar Uzun Hasan Bey ile II. Mehmed arasında yaşanmıştır. İki hükümdar da ülke sınırlarını genişletip devlet teşkilatını bir sisteme koymayı başarmış hükümdarlardır. Ayrıca iki devletin de sınırlarının birbirine çok yakın olması, bu iki hükümdarı karşı karşıya

⁷⁸⁹ Gökbilgin, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası", *TM*, 38.; Gündoğdu, "Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 120.

⁷⁹⁰ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, c. 1, 381-382.

⁷⁹¹ Gündoğdu, "Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 121.; İlhan, *Amid (Diyarbakır)*, 74.

⁷⁹² Gündoğdu, "Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 120.; Gündoğdu, "Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 125.; Keleş, "Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 3, 6, 7, 9.

⁷⁹³ Miroğlu, "Akkoyunlu Beylerinden Ferruḡad Bey'in Vakfiyesi", *TTK Dergisi* 186-187.; Mehmet İnbâşi, "Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre)", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.2 (Ocak 2007): 105.; Yunus Özger, "Akkoyunlu Dönemi Eseri Olarak Bilinen Bir Osmanlı Camii", *OTAM*, sy. 21 (Ocak 2007):71.

⁷⁹⁴ Gökbilgin, "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası", 40.

⁷⁹⁵ Feridun Bey, *Münşeatü's-Selâtin*, c. 1, 381-382.

⁷⁹⁶ Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, 36.; Woods, *Akkoyunlular*, 270.

⁷⁹⁷ Çiftçi, "Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili", 17-18.

⁷⁹⁸ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 253-254.

getirmiştir. Uzun Hasan Bey, Karakoyunları yenip Tebriz tahtına oturunca kendini Timur gibi büyük bir hükümdar olarak görmeye başlamıştır. II. Mehmed ise topraklarını genişletmeye devam ederek Koyulhisar ve Trabzon'un fethini gerçekleştirmişti. İran'dan Avrupa'ya giden ipeğin, Tokat'tan geçerken II. Mehmed tarafından ikinci bir gümrük vergisi daha konulmaya başlanmasıyla bu zaferler ve olaylar iki devleti kuşkusuz düşmanca bir tavırla karşı karşıya getirecektir.⁷⁹⁹

1456 yılında Uzun Hasan Bey'in komşuları, Sivas'ta Osmanlılar, Erzurum'da Karakoyunlular, Ruhâ ve Mardin yarı bağı, Harput'ta Memlûklerdir.⁸⁰⁰ Uzun Hasan Bey, devlet topraklarını genişletip büyük devletlere komşu olmuştur. Uzun Hasan Bey, kısa zamanda elde ettiği başarılarla güvenerek 1469 yılında Horasan hâkimi Ebû Said Mirza Han'ı bertaraf ettiği gün, cihangirlik taslayarak etrafında bulunanlara, “*Bu diyarın serdarları şecaatim âsarını gördüler, fırsat elverirse bu nöbet isterim ki cüret ve celâdetim Hüdavendigâra (Osmanlı padişahı) gösterem.*” sözlerini sarf etmiştir.⁸⁰¹ Bu sözler, bizzat II. Mehmed'e iletilmese de Uzun Hasan Bey'in kendisini büyük bir hükümdar olarak gördüğünü ve er meydanında karşısında görmek istediği düşmanın Osmanlı hükümdarı olması gerektiğinin izahıdır.

Bu olaylardan önceki mektuplaşmalarda, Uzun Hasan Bey tarafından kullanılan saygı ve yüceltme ifadeleri yerini “*sen ki...*” ve “*ben ki...*” şeklini alarak kendini göstermişti.⁸⁰² II. Mehmed, “*Sultan Mehmed bin Murad bin Mehmed bin Bayezid*” ifadesiyle soyunun kuvvetli ve şerefli olduğunu bildirmiştir. Sonra “*sen ki serdar Acem Han ki Hüsrev Feridun zamana Hasan Han'sın*” ifadesiyle de Uzun Hasan Bey'in gerçekte kim olduğunu bildirmiştir.⁸⁰³

Trabzon Rum İmparatoru David, Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği faaliyetlerden dolayı korkunca akrabası Uzun Hasan Bey'den yardım istemişti. Konu David'in ödemesi gereken 3000 lira vergiyi ödemediği ve bu vergi borcunun II. Mehmed tarafından affedilmesiydi. Uzun Hasan Bey, yeğeni Murad Bey'i elçi olarak II. Mehmed'e göndermiş, II. Mehmed'den İmparator David'in vergi borcunun affedilmesi

---

⁷⁹⁹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 507.; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, c. 1, 302-304.; İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, 400.; Koyuncuoğlu, "İbn İyâs "Bedâi' Ez-Zuhûr Fî Vekâi' Ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar", 33.

⁸⁰⁰ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 416.

⁸⁰¹ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 556.

⁸⁰² Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 50.

⁸⁰³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 278.

isteğinde bulunmuştu.⁸⁰⁴ Ayrıca I. Mehmed (Çelebi) zamanında yapılan bir anlaşmaya göre Kara Yülük Osman Bey'e vermeyi taahhüt ettiği yıllık verginin (bin halı, gaşiye ve sarıklar) bu zamana kadar ödenmediğini söylemiştir.⁸⁰⁵ Yarım asırdır verilmeyen bu vergilerin verilmesini, bununla da kalmayıp büyük dedesi Kutlu Bey'in Komnene prensesi Maria ile olan evliliği⁸⁰⁶ münasebetiyle çeyiz olarak verilen Kapadokya bölgesinin kendisine teslim edilmesini istemiştir. Bütün bu istekler, II. Mehmed'in canını sıkımsı ve cevabı "*Yakında bizzat gelip vergi işini yoluna koyacağım.*" şeklinde olmuştur.⁸⁰⁷ Bu tehdit içeren cevaptan da anlaşılacağı üzere artık Uzun Hasan Bey'in sözlü ikazdan anlamadığı, gereken cevabın meydana verileceği kısa ve öz bir şekilde kayda geçirilmiştir.

II. Mehmed bir elçisini, ordusunun İstanbul'dan hareket ettiğini ve Akkoyunlu ülkesiyle savaşmaya muktedir olduğunu, Uzun Hasan Bey'e bildirmek için Akkoyunlu sarayına göndermiştir. Uzun Hasan Bey, II. Mehmed'e karşı Venedik desteğine güvenerek elçiyi huzura kabul etmeden elçiye şu cevabı iletmesini söylemiştir: "*Biz de kanlar akıtan askerlerimizle o diyara teveccüh ettik. Siz de yakına gelin ki, birbirimize mukabele edelim.*" Bununla birlikte II. Mehmed'in casusları olmakla suçlanan ordugâhındaki bazı adamların kesik başlarını II. Mehmed'e gönderip bir de ondan çabuk gelmesini istemiştir.⁸⁰⁸

Hadidî'de geçen ifadelerle "*Varidi padişahun üç veziri/ müdebbir, kardan mülkün zahiri/ Uzun Hasan için siz de ne dersiz/ Ana varmağa ne tebdir edersiz/ Dedi Mahmud Paşa kim o cahil/ Bir oğlunuzla olamaz mukabil*"⁸⁰⁹ II. Mehmed'in vezirlerini toplayıp Uzun Hasan Bey hakkında görüşlerinin alındığını anlatmıştır.

Uzun Hasan Bey tarafından II. Mehmed'e gönderilen mübâhât gûne (gururlanma) üslubundaki mektubuna II. Mehmed'in cevabı şöyle olmuştur:

Kuvvet ve kudret ancak cenâb-ı Hakka mahsustur. Bundan önce annenin ricası ile pençe-i gazabımdan kurtulmuşsun. Bizde seni ıslâh olmuş ve semt-i salahâ yönelmiş kabul ederek affetmiştik. Hâlbuki senin gibi imansızın benim zamanımda

⁸⁰⁴ Kenan İnan, "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi", Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sy. 14, (2003/1): 73-74.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 66.

⁸⁰⁵ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 512.

⁸⁰⁶ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 20.; Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", *Bellekten*, c. 18, sy. 70 (1954): 189.

⁸⁰⁷ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 512.; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 33.

⁸⁰⁸ Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 109-110.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 117.

⁸⁰⁹ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 265-266.

saltanat davasında bulunması haramdır. Senin kendin gibi bir kaçına şiddet yoluyla galip gelmene, kendi topraklarında gösterdiğin gurur ve azametine hatta bütün kudret ve şevketine bizim müsaade ve müsahamız sebep oldu. Buna rağmen gururlanarak ve kendinden geçerek padişahanem hukukunu unutarak adaletli idarem altında rahat yaşayan Tokat'a ve sonra da Karaman ülkelerine askerlerini göndererek ahaliye zulmettiğin bir takım şiddetlere başvurduğun ve rezaletlere sebep olduğun malûmumuzdur. Onun için cezayı vermek üzere bu yılın baharında harekete karar verdik. Seni affetmek kat'iyen düşünülmemektedir. Beyhude zahmet çekme. Sen vilayet yakmayı padişahlık mı zannettin? Çekinmeden, korkmadan topraklarımıza tecavüz ettiğin için kılıcımız senin göğsünde kana bulanmalıdır. Er isen meydana gel. Kadın gibi delikten deliğe girme. Hazırlıklarını yap, haber verilmedi deme. Zira ki vücudu habisin arza-i telefdür ve bu babta özür ve bahane bertarafır.⁸¹⁰

II. Mehmed, askeri seferler öncesinde düşmanını psikolojik olarak zayıflatmak amacıyla yukarıda örnekleri verilen mektupları muhataplarına göndermiştir. Bu mektuplarda, kendisi gibi Sünnî olan bir devlete, neden savaş açtığını açıklarken üslubunu da buna uygun olarak böbürlenerek ve tehditler savurarak psikolojik propaganda alanı oluşturmuştur.⁸¹¹ II. Mehmed, seferlerine büyük bir titizlikle hazırlanan ve sefer öncesinde sadık adamları dışında kimseye sefer hakkında bilgi vermeyen bir hükümdar olmasına rağmen burada Uzun Hasan Bey'e bir yıl öncesinden haber verip hazırlık yapmasını ve uyarılmadığını söylememesi için açık bir dille üzerine savaşa geleceğini tehditvari bir tavırla söylemektedir. Bu karşılıklı tehditleşmenin sonucunda, Akkoyunlu Devleti'nin yıkılışına giden süreçte, en büyük adımı II. Mehmed, Uzun Hasan Bey'i hezimete uğratarak atmıştır.

2.3.7. Evlilik Bağı Kurulması (Sihriyet)

Sihriyet yani evlilik bağıyla akraba olunması, devletlerin çokça kullandığı siyaseten evlilik olarak da adlandırılan bir uygulamadır. Osmanlı ile Akkoyunlu arasında iki sihriyet bağı kurulmuştur. Bunlar Uğurlu Mehmed Bey ve Ahmed Bey'in Osmanlı hükümdarlarının kızları ile yaptıkları evliliklerdir. Akkoyunlu şehzadesi Uğurlu Mehmed Bey, babasına karşı isyan hareketinde bulununca II. Mehmed'e sığınmıştı. II. Mehmed bu sığınma talebini olumlu karşılamakla kalmayıp aynı zamanda kızı ile evlendirmişti. II. Mehmed'in Gülbahar Hatun'dan olan kızı Gevherhan Sultan ile Uğurlu Mehmed b. Uzun Hasan Bey, 1474 yılında evlendirildi. II. Mehmed

⁸¹⁰ Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l Feth*, 136-137.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 558-559.

⁸¹¹ Woods, *Akkoyunlular*, 193.

tarafından Sivas Beylerbeyliğine atanan Uğurlu Mehmed Bey, eşi Gevherhan Sultan ile Sivas'a taşındılar.⁸¹²

Bir hile ile İran'a çağırılan Uğurlu Mehmed Bey, kendisinin tahta çıkacağını hesaplarken tahtın diğer varisleri ile yaptığı mücadelede hayatını kaybetti.⁸¹³ Başka bir rivayet ise büyük bir cürüm işlediği için II. Mehmed tarafından idam edilmesidir.⁸¹⁴ Uğurlu Mehmed Bey'in öldürülmesi üzerine Gevherhan Sultan, Uğurlu Mehmed Bey'den olma oğlu Ahmed Bey (Göde Ahmed) ile İstanbul'a dönmüştü.⁸¹⁵ İstanbul'da vefat eden Gevherhan Sultan, annesinin türbesine defnedilmiştir.⁸¹⁶

II. Bayezid, üç kızını üç beğ ile evlendirmiş, kızlarından birini veziri Davud Paşa'nın oğlu Mustafa'ya, birini Nasuh Beğ'e birini de Uzun Hasan Bey'in torunu Ahmed Bey'e vererek siyasi yönden kendine siyasi destekçiler edinmiştir.⁸¹⁷ 1490 yılında II. Bayezid'in kızı Aynışah Sultan ile Ahmed b. Uğurlu Mehmed Bey evlendirilmiştir. Ahmed Bey, Osmanlı Devleti'nde doğması ve büyümesine rağmen aynı zamanda babası tarafından Akkoyunlu tahtının varislerindedir. Tahta çıkmak ve dedesi Uzun Hasan Bey'in devletini yüceltmek fikri ile gözü sürekli Akkoyunlu ülkesindeydi. Akkoyunlu tahtında yaşanan mücadelelerden sonra altı ay gibi kısa bir süreliğine de olsa tahta çıkması iki devlet açısından oldukça önemlidir.⁸¹⁸ Ahmed Bey'in Akkoyunlu tahtına çıkmasına sevinen II. Bayezid, İstanbul'da şenlikler düzenletmiştir.⁸¹⁹ Ahmed Bey, çocukluğunun ve gençliğinin içinde geçtiği Osmanlı teşkilat ve teşrifat düzenini, Akkoyunlu ülkesinde de uygulamak isteyince önde gelen aşiret reisleri tarafından çıkarılan bir isyan hareketi sonucunda öldürülmüştü.⁸²⁰ Ahmed Bey ile Aynışah Sultan'ın çocukları hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.⁸²¹

Siyasi evlilikler, devletlerarasındaki dostluğun pekişmesine yardımcı olan ve evlilik bağı ile kurulan akrabalıkla diğer devletin üzerinde hak iddia edebilmek adına Ortaçağ devletlerinde sıkça uygulanan bir uygulamadır. Osmanlı ile Akkoyunlu arasında gerçekleşen bu iki evlilik iltica sonrasında, sığınan şehzadelerle yapılsa da

⁸¹² Şeref Han, *Şerefname*, 120.

⁸¹³ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 541.; Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, 69.

⁸¹⁴ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 60.

⁸¹⁵ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 541.

⁸¹⁶ Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 21.

⁸¹⁷ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 127.

⁸¹⁸ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 319.; Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 333-335.

⁸¹⁹ Dilaver Akkoyunlu, *Akkoyunlular ve Bayburt: Snorya Tarihi*, (Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1992), 136.

⁸²⁰ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 320.; Şeref Han, *Şerefname*, 133.; Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 70.

⁸²¹ Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 24.

öneminden bir şey kaybetmemiştir. Her iki şehzade de Akkoyunlu tahtına oturmak için ellerinden geleni yapmış ve Ahmed Bey kısa bir süre için bile olsa bunu başarmıştır. II. Mehmed ve II. Bayezid'in bu evlilikler ile ilerideki olası İran toprakları üzerinde bir paylaşım veya mücadelede söz sahibi olabilmeleri için attıkları stratejik birer adım olarak tarihe geçmiştir.⁸²²

2.3.8. Ticaret

Timurluların Ön Asya'daki öncü birlikleri olan Akkoyunlular, İpek Ticaret Yolu üzerinde, İran ve Azerbaycan yoluyla Akdeniz limanlarına getirilecek ticari malların güzergâhı üzerinde bulunmuştur. Akkoyunlular, askeri birlik olmalarının yanında ticari bir öneme de sahip olmuşlardır. Akkoyunlular'ın varlığı, Fırat üzerinden İpek Yolu'na koridor açmak isteyen Memlûkler için engel teşkil etmiştir. Akkoyunlular Erzincan, Harput ve Mardin gibi önemli şehirleri ele geçirerek bölgede varlığını sağlamlaştırmaya ve ticari anlamda önemli bir güç haline gelmeye başlamıştır.⁸²³

Osmanlı Devleti, İlhanlıların son hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın (ö. 1335) ölümüne kadar İlhanlı hâkimiyetini tanıyan ve vergi vermeyi kabul eden bir devlettir. 1335 yılından itibaren vergi vermeyi bırakan Osmanlı, İlhanlı vergi ve mal defterlerinden faydalanarak kendi devlet maliyesinin temellerini atmıştır.⁸²⁴ Akkoyunlular da devlet yapılanmalarında İlhanlı devlet sistemine benzer özellikleri kullandıkları⁸²⁵ düşünüldüğünde iki devlet arasındaki ticaret ilişkilerde İlhanlılara ait ticari terim, ölçü ve ağırlık sistemi, ticari düzenlemeler gibi konularda, yabancı olmadığı sistem dâhilinde karşılıklı ticari faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. İlhanlı devlet muhasebesi kitabı olan Mazenderani'nin eserinde, Akkoyunlu ve Osmanlı ticaretinde de kullanılan ticari ifadeler (ölçü birimleri, deftere işlenen özel işaretler, ticari mallar ve bu malların alış-satışında kullanılan ağırlık birimleri ve miktarları vb) genişçe yer verilmiştir.⁸²⁶

Osmanlı topraklarında tüccarların rahatça hareket edebilmesi ve konaklayabilmesi için kervansaraylar inşa edilmesi, yolların emniyeti için yol

⁸²² Emecen, "Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 85.; İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, 405.; Turan, "Bayezid II", *DİA*, c. 5, 236.

⁸²³ Erdem, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış", *AÜDTCF Dergisi*, 65.

⁸²⁴ Sayıştay Başkanlığı, *Orta Doğu Muhasebe Tarihi (MÖ 3000-MS. 2000) İslami Dönem Abbasiler İlhanlılar ve Osmanlı*, c. 2, (Ankara: Sayıştay Başkanlığı, 2018), 416-417.

⁸²⁵ Erdem ve Uyar, "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 6, 873.

⁸²⁶ Mazenderani, *Risale-i Felekiyye (Kitab-us Siyakat)*, çev. İ. Otar, O. Güvenli, C. Toraman, 24-25, 147-153.

muhafızlarının (derbentçiler) görevlendirilmesi de İlhanlı döneminde kullanılan uygulama ve görevlendirmelerdir.⁸²⁷ İlhanlı ticaret mirasıyla İpek Ticaret Yolu üzerindeki Tebriz-Trabzon transit ticareti güzergâhında, iki devletin de etkin bir şekilde rol aldığı ticari ilişkiler mevcuttur. Ticari mallar içerisinde demir, çelik, kalay, pamuk, keten, sabun, çeşitli kumaşlar vb mallar bulunmaktadır. Bu malların bazıları bölgede satılırken bazıları da Avrupa'ya geçişi sağlanmıştır.⁸²⁸

Osmanlı Devleti, ülkesinde yaşayan veya ticari ilişkilerde bulunduğu kişileri müslim ve gayrı müslim olarak ayırmıştır. Gayrı müslim kişileri ise ehl-i ahd ve ehl-i harp olarak sınıflandırmıştır. Ehl-i ahd olan sınıfı, kendi içerisinde Osmanlı topraklarında yaşayan zimmiler, anlaşma yapılmış devlet tebaasına mensup muahidler ve ticaret veya başka sebeplerle Osmanlı Devleti'nde geçici süreliğine ikamet izni verilen müste'menler olarak alt gruplara ayrılarak tabiiyet hukuku gözetilmiştir.⁸²⁹

Emân, kelime anlamı itibariyle "*emin olmak, güvenmek*"⁸³⁰ anlamında kullanılır. Emân verilen kişiye müste'men, emân isteyen kişiye ise müste'min adı verilmektedir.⁸³¹ Dönem dönem farklı uygulamalar gösterse de emân müessesesi İslam öncesi dönemlere kadar temellendirilebilir. İnsanın ârizî farklılıklarını bir kaynaşma vesile olarak görülen İslam toplumunda, zimmiler kadar müste'menler de can ve mal güvenliğine, inanç özgürlüğüne bağlı kalarak devlet tarafından korunmuşlardır. Müste'menler, İslam topraklarında yaşadıkları süre zarfında bütün kamu ve özel haklardan yaralanmışlardır. Hatta müste'menlerin zimmi olarak İslam topraklarında yaşamaya devam etmelerine de sıcak bakılmıştır.⁸³² İslam dininde hiçbir şekilde zorlama olmaması,⁸³³ ârizî farklılıklarla tanışma ve kaynaşmanın öğütlenmesi,⁸³⁴ müslim ve gayrı müslim insanların bir arada yaşayabilmesinin mümkün olduğunun vurgulanması,⁸³⁵ zimmi ve müste'men kişilerin özgürce yaşama ve ticari faaliyetlerde bulunma hakkına sahip olmasına vesile olmuştur.

Ülke topraklarında sahip olduğu emânını casusluk faaliyetlerini gizlemek için kullanan müste'menlerin varlığı, devleti zor durumlara düşürebilmektedir. Müste'menlerin elde ettikleri emân yetkisini kötü amaç için kullandıklarının tespit

⁸²⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 257-258.

⁸²⁸ Erşahin, *Akkoyunlular*, 253-254.; İlhan, *Amid (Diyarbakır)*, 104-106.

⁸²⁹ İbrahim Serbestoğlu, "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu", *OTAM*, sy. 29 (Bahar 2011): 195-196.

⁸³⁰ Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, "Eman" md., 398.

⁸³¹ Parlatur, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, "Müste'men" "Müste'min" md., 1202.

⁸³² Ahmet Özel, "Müste'men", *DİA*, c. 32, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 140-143.

⁸³³ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara 2/256.

⁸³⁴ *Kur'an-ı Kerim*, Rum 30/22.

⁸³⁵ *Kur'an-ı Kerim*, Kehf 18/29.

edilmesi durumunda cezai işlemler uygulanmıştır. Emânların bazılarında devlet aleyhine bir faaliyet göstermeleri durumunda cezaya çarptırılacakları hatta cezalarının ölüm olduğu da belirlenmiştir.⁸³⁶

Akkoyunlu ve Osmanlı toprakları, ticaret güzergâhları üzerinde olduğundan ticaretin sekteye uğraması, tüccarların sorunları, ticaret vergileri gibi yaşanan bazı sorunların halledilmesi için iki devlet arasında yazışmalar yapılmıştır. Çin'den başlayıp Akkoyunlu ve Osmanlı toprakları üzerinden Avrupa'ya ulaşan İpek Yolu ticaret güzergâhında bulunan şehirlerde, ticaretin canlanması için hükümdarlar destek vermiştir. Ayrıca ticaret yollarının hâkimiyet altına alınma mücadelesi, iki devleti Trabzon ve Karaman meselelerinde olduğu gibi karşı karşıya getirmiştir. Ticaret yollarının Âmid, Erzincan, Tokat, Ankara gibi kavşak noktalarında bulunan şehirlerde, huzurlu bir ortamın sağlanması görevini hükümdarlar üstlenmiştir.⁸³⁷

Akkoyunlu-Osmanlı siyasi mücadelelerinin zemininde, ticari faaliyetler de etkili olmuştur. II. Mehmed, Trabzon'u kendi topraklarına katarak Karadeniz'e hâkim olmayı planlamıştır. Uzun Hasan Bey de Trabzon'da güçlü bir Osmanlı Devleti görmektense sıhriyet bağı ile bağlı olduğu Trabzon Rum İmparatorluğu'na destek vermiştir. Trabzon limanı, ticari alanda önemli bir liman olduğundan bu şehir üzerinde hâkimiyet mücadelesi yaşanmıştır.⁸³⁸

II. Murad'ın Hamza Bey'e yazdığı mektupta, Akkoyunlu topraklarında uzun süre yaşanan taht kavgasının bölge ticareti için olumsuz bir ortam oluşturduğu ve bu durumu düzeltmesi gerektiğini açık bir üslupla Hamza Bey'e bildirmiştir. Akkoyunlu Devleti'ndeki iç meselenin bir an önce sükûta erdirilmesi, bölgede huzur ortamı sağlanarak tüccarların ticaret güzergâhlarını rahat bir şekilde kullanmalarının sağlanması gerektiği bildirmiştir.⁸³⁹

---

⁸³⁶ Yiğit, "İslam Ceza Hukukunda Casusluk Suçu ve Cezası", *Diyanet İlmî Dergi*, c. 35, 46.

⁸³⁷ Paydaş, Akkoyunlular Döneminde Ticaret, *TAD*, c. 23, 215.

⁸³⁸ Koç, "Fatih Dönemi Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", 42.

⁸³⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 191.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİPLOMASİDE ZÜMRE, DİN VE SİYASET

3.1. DİPLOMASİDE ETKİN OLAN ZÜMRELER

Diplomaside etkin olan zümreler arasında hükümdar ve hükümdar ailesi, aşiret beyleri, devlet ve ilim adamları yer almaktadır. En az hükümdar kadar etkili olan bu zümreler, bazen devlet yönetiminde hükümdara destek sağlarken bazen de hükümdara isyan edecek düzeyde devletten bağımsız hareket etme kabiliyetine sahip olmuşlardır.

3.1.1. Hükümdarlar

Diplomasideki en önemli unsur devletin başında yer alan hükümdardır. Hükümdar, savaş ve barış zamanlarında ordunun başında yer alan savaşçı özelliği ağır basan bir yöneticidir. Savaşçı-yönetici özelliğini iyi kullanamayan hükümdar, tahtını kaybedebilirdi.⁸⁴⁰

Akkoyunlu ve Osmanlı hükümdarları şecerelerini Oğuz Han'a dayandırdıkları için Oğuznâme'ye uygun olarak unvanlar kullanmışlardır. Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey, oğullarına öğütnâme olarak bir takım ilkeler bırakmıştır. Bir hükümdarda olması gereken niteliklerin sıralandığı bu tür belgelerin ışığında, iki devletin yazışmalarında da kullandıkları unvanlara bakarak hangi hükümdar için hangi unvanın verildiği diplomasi tarihi açısından önem taşımaktadır.

Anadolu ve İran coğrafyasında bir hükümdar tahta çıktığında, en sık kullanılan “*bey, melik, han, sultan*” unvanlarıdır. Hükümdarın asli görevi il, ulus ve memleket edinmektir.⁸⁴¹ Sultan unvanına ek olarak İslamın temsilcisi olarak “*halife*” unvanı da kullanılmıştır. II. Bayezid tarafından Yakub Bey'e yazılan mektubun elkab bölümünde geçen “*saltanat ve'l-hilafet ve'l-azamet ve'd-dünya ve'd-din Sultan Yakub*” unvanı Osmanlı hükümdarının gözündeki Yakub Bey'in itibarını göstermiştir.⁸⁴² Benzer şekilde

⁸⁴⁰ Erdem, “Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru”, *AÜDTCF Dergisi*, c. 15, 86.

⁸⁴¹ F. Sema Barutcu Özender, “Osman Bey'in Oğullarına Öğüdüdür”, *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı, 2000, 3-10*. erişim tarihi: 08 Mart 2019. http://www.koksav.org.tr/Yayinlar/KokArastirmalar/os2000/os2000_tm3.html

⁸⁴² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 317.

Akkoyunlu hükümdarı da Osmanlı hükümdarı için “*Mu’in’il-hilafet ve’s-saltanat ve’d-dünya ve’d-din Sultan Bayezid*” unvanını kullanmıştır.⁸⁴³ Kara Yülük Osman Bey’in öğütnameinde geçen “*şol padişah ki ‘adl itmeye*” ifadesi hükümdarın adaletli olması vurgusunda bulunulmuştur.⁸⁴⁴

Sultanların feth yapmaları ve muzaffer olmaları devlet için önemli olduğundan bu durum unvanlara da yansımıştır. “*Ebu’l-Muzaffer Sultan Elvend*”,⁸⁴⁵ “*Ebu’l-Feth Sultan Murad bin Mehmed bin Bayezid*”⁸⁴⁶ örneklerinde bunları görebiliriz. Hükümdarlara “*bey*” hitabı yapılması hoş karşılanmamış, iki devletin ilişkilerinde gerginliğe bile neden olmuştur. Çünkü unvan olarak bey tabirinin kullanılması, küçük düşürme amacı taşıdığından kabul edilmemiştir. Uzun Hasan Bey tarafından II. Mehmed’e yazılan mektupta kullanılan “*Mehmed Bey*”⁸⁴⁷ ifadesi iki devletin ilişkilerinde olumsuzluk yaşandığının bir göstergesidir.

İki devletin ilişkilerindeki dönem farklılıkları yazışmaları da etkilemiş, üslupta kullanılan dil kadar önemli olan elkab bölümü de dikkat çekmiştir. “*Yakub Şah*” örneğinde olduğu gibi bazen “*şah*” unvanı da kullanılmıştır.⁸⁴⁸ Şah kelimesinin kullanılması, İran kültürünün bir uzantısı olarak yazışmalardaki yerini almıştır. Bu sadece Akkoyunlular’a özgü bir şey olmayıp karşılıklı bir şekilde kullanılmıştır. Yakub Bey’in I. Selim’e yazdığı mektupta, “*adud’ud-devlet ve’d-din Sultan Selim Şah*” unvanı kullanılmıştır.⁸⁴⁹ Bu mektubun I. Selim’e şehzade iken yazılması da diplomasi tarihi açısından ayrıca önemlidir.

Uzun Hasan Bey dönemi tarihçisi Tihrani’nin eserinde geçen bazı unvanlar da hükümdarın üstlendiği görevleri ve başarıları göz önüne sermektedir. Bunlardan en bilineni “*sahipkiran*” unvanıdır. Eserde, hem Timur hem de Uzun Hasan Bey için bu unvan kullanılmış ancak karışıklık yaşanmaması adına Uzun Hasan Bey için kullanılan bu unvan italik bir şekilde yazılmıştır.⁸⁵⁰ Müşterî ile Zühre yıldızlarının bir burçta topladığı vakitte doğmuş olan anlamında kullanılan bu unvan uğurlu, kutlu, talihi yaver, daima muzaffer ve galip hükümdarlar için kullanılmıştır. Timur ve Uzun Hasan

⁸⁴³ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 329.

⁸⁴⁴ Özender, “Osman Bey’in Oğullarına Öğütüdür”, 3-10.

⁸⁴⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 372.

⁸⁴⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 214.

⁸⁴⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 278.; Bu mektubun doğruluğu hakkında farklı görüşler de bulunmaktadır. Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 22-23.; Erzi ve İlaydın, “XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası”, *Bellekten*, c. 21, 221-222.

⁸⁴⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 320.

⁸⁴⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü’s-Selâtîn*, c. 1, 369.

⁸⁵⁰ Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 60.

Bey'den sonra Osmanlı hükümdarlarından II. Mehmed, I. Selim ve I. Süleyman için de bu unvan kullanılmıştır. Bu unvan taşıdığı asıl manadan uzaklaşarak Osmanlı literatüründe padişahlar ve bazı paşalar için de kullanıldığı görülmüştür.⁸⁵¹

Hükümdarların görevlerini ifade eden unvanlar arasında “*ilahi gölge (zillullahi fi'l-ard)*, *adil sultan*, *Süleyman mekânlı*, *fesat ve zulmü yok eden hükümdar*” gibi kullanımlar mevcuttur.⁸⁵² Ayrıca Akkoyunlu hükümdarları için “*Hazreti Âlâ*” ve “*Âlâ Hazret*” hitapları da kullanılmıştır.⁸⁵³

Hükümdarlar, geceleri Allah'ın kapısında dilenci, gündüzleri halka padişahlık yapan, öksüzlerin ve yetimlerin atası olan, devlet işlerinde hünarlı, zayıf ve güçsüzleri incitmeyen, adaletli kişiler olarak tanımlanmıştır.⁸⁵⁴ Akkoyunlu hükümdarları, bastırdıkları gümüş paraların üzerine isimleriyle birlikte “*adl, es-sultan-ül-adil*” ifadelerini de ekleterek hükümdarların aynı zamanda adil kişiler olduklarını vurgulamışlardır.⁸⁵⁵ Devletşah, Uzun Hasan Bey'den bahsederken onun akıllı, âlicenab, tedbirli, ileri görüşlü, namus, mürüvvet ve kerem sahibi, büyük adamlara karşı hürmet ve iltifatını eksik etmeyen bir padişah olduğunu belirtmiştir.⁸⁵⁶

Hükümdarların asli görevlerinden biri de devletin güçlenip uzun ömürlü olmasını sağlamaktır. Uzun Hasan Bey, devletini eskisinden daha da iyi yönetilmesini sağlamak için idari düzenlemeler yapmıştır. “*İhya-i merasim*” olarak adlandırılan düzenlemelerle devletin güçlenmesi amaçlanmıştır. Uzun Hasan Bey, şeriat kurallarını devletin idari düzenlemelerinde nizamı sağlamanın koşulu olarak görmüştür.⁸⁵⁷

Hükümdar görevleri arasında kanun yapmak ve kanunları uygulamak da yer alır. Uzun Hasan Bey döneminde örfi hukuk kurallarına göre kanunlar düzenlenmiştir. “*Uzun Hasan Kanunları*” veya “*Hasan Padişah Kanunları*” olarak anılan bu kanunlar, Akkoyunlular döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde uygulanmıştır. Uzun Hasan Kanunları genellikle mahalli vergileri, bac, tamga vergilerini konu almıştır.⁸⁵⁸ Bölge Osmanlı Devleti'nin eline geçince bu kanunlarda Osmanlı'ya miras

⁸⁵¹ Hayrunnisa Alan, “Sâhipkırân”, *DİA*, c. EK-2, (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), 448-449.

⁸⁵² Erşahin, *Akkoyunlular*, 198-200.

⁸⁵³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 271.

⁸⁵⁴ Özender, “Osman Bey'in Oğullarına Öğütüdür”, 3-10.

⁸⁵⁵ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 90-91.

⁸⁵⁶ Uzun Hasan Bey'in ismi eserde Ebu Nasr Hasan Bey olarak geçmektedir. Devletşah, *Tezkire-i Devletşah II*, 205-206.

⁸⁵⁷ Köprülüzade, “Arzname”, *Milli Tetebbûlar Mecmuası*, c. 2, 274.

⁸⁵⁸ Barkan, “Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar”, *Tarih Vesikaları*, 91.; Minorsky, “Akkoyunlular ve Toprak Reformları”, *Belleten*, 864.; Özcan, “Uzun Hasan Kanunları ve Osmanlı Dönemine Yansımaları”, *OTAM*, 174.

kalmıştır. Osmanlı Devleti, Uzun Hasan Kanunları'nı revize ederek uzun süre bölgede kullanmaya devam etmiştir.

3.1.2. Hükümdar Eşleri

Hükümdarlar kadar hükümdar eşleri de devlet işleriyle ilgilenmiştir. Akkoyunlu hükümdar eşleri için “*Mehdi Ulya*”⁸⁵⁹ hitabı kullanılırken Osmanlı hükümdar eşlerine ve kızlarına “*hatun*”, II. Mehmed dönemiyle birlikte “*haseki*”, “*hanım sultan*”, XVII. yüzyıl itibariyle de “*kadın*”, “*kadın efendi*” unvanları kullanılmıştır.⁸⁶⁰

Hükümdar eşleri, şehzadenin tahta çıkmasını etkileyen önemli bir unsurdur. Akkoyunlu Devleti'nde tespit edebildiğimiz devlet yönetiminde söz sahibi olan ilk hükümdar eşi Selçuk Hatun'dur. Kara Yülük Osman Bey'in ölümden sonra beylik için mücadele eden Ali Bey, Çağataylıların desteğiyle beyliğin başına geçse de beyliği Akkoyunlular tarafından kabul görmemiştir. Ali Bey'in karşısında yer alan grupta Kara Yülük Osman Bey'in oğulları Mahmud Bey ve Mehmed Bey, eşi Selçuk Hatun ve emiri divan İbrahim-i İdris bulunuyordu. Bu kişiler, desteklerini Ali Bey'in üzerinden çekip Hamza Bey'e yöneltmişlerdi. Selçuk Hatun ve Akkoyunlu beylerin desteğiyle beyliğin başına Hamza Bey geçmiştir.⁸⁶¹

Uzun Hasan Bey'in eşi Despina Hatun, diplomatik ilişkileri etkili bir biçimde kullanan hükümdar eşlerindedir. Trabzon Rum İmparatoru Calo Johannes, II. Murad'ın devletini genişletme çabalarından korktuğu için Uzun Hasan Bey ile ittifak görüşmelerine başlayıp II. Murad için doğuda yeni bir cephe açarak Osmanlı Devleti'ni meşgul etmek istemiştir. Trabzon Rum İmparatorluğu ile Akkoyunlular arasında Kara Yülük Osman Bey döneminde bir sıhriyet bağı kurulmuş III. Alexios'un kız kardeşi Maria (Despina)⁸⁶² ile Kara Yülük Osman Bey evlenmiştir.⁸⁶³ Bu sıhriyet bağının verdiği akrabalığa binaen İmparator Calo Johannes, Uzun Hasan Bey ile aralarındaki dostluğun pekişmesi ve bağların güçlenmesi adına kızı (Despinacaton)⁸⁶⁴ Despina Hatun'u Hıristiyan olarak yaşamasına izin verilmesi, dini merasimlerini özgürce yerine

⁸⁵⁹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 547.; Örs, “Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi”, 59.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 271.

⁸⁶⁰ Abdülkadir Özcan, “Hatun”, *DİA*, c. 16, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 500.

⁸⁶¹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 225.; Erdem, “Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)”, *TAD*, 106.

⁸⁶² Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 20.

⁸⁶³ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 20.; Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 15. Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 28.

⁸⁶⁴ Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 167.

getirebilmesi için yanına bir maiyet verilmesi şartıyla Uzun Hasan Bey ile evlendirmiştir.⁸⁶⁵

Akkoyunlu-Trabzon-Venedik işbirliğini tesisinde önemli bir yeri olan Venedik elçisi Caterino Zeno, Despina Hatun'un yeğenidir. II. Mehmed'e karşı Venedik-Akkoyunlu ilişkileri, bu elçi döneminde daha da ilerlemiştir. Elçinin asıl görevi, Despina Hatun'un akrabası olması nedeniyle Akkoyunlu sarayında uzun süre kalarak Osmanlı kuvvetlerinin Venedik üzerine saldırı yapamaması için onları doğuda Uzun Hasan Bey ile uğraşmak zorunda bırakmaktır. Despina Hatun, Zeno'nun asıl amacını öğrenince kendisine ve Venedik'e, nüfuzunu kullanarak yardım edeceğini söylemiştir. Bu akrabalıktan yararlanan Zeno'nun sarayda kalarak Uzun Hasan Bey'in mahrem sırlarına bile vakıf olurken Despina Hatun da Sünnî dine mensup Osmanlı Devleti'ne karşı kin beslemiştir. Despina Hatun'un, Sünnî olan Uzun Hasan Bey'in sarayında da din karşıtı faaliyetler gösterdiği de düşünülebilir.⁸⁶⁶

Despina Hatun, Gürcistan hükümdarına bir mektup yazarak Osmanlı Devleti'ne karşı savaş yapılması önerisinde bulunmuştur. Ayrıca Venedik'e de mektup yazarak Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtma çalışmaları yapmıştır. Osmanlı elçilerinin Akkoyunlu sarayına geldiği gün Despina Hatun bu elçilerin huzura dahi kabul edilmemesi için Uzun Hasan Bey'i ikna etmiştir. Uzun Hasan Bey üzerinde güçlü bir nüfuzu olan Despina Hatun, devletin siyasetini etkileyecek güçte bir Hıristiyan kadını olarak Sünnî Akkoyunlu Devleti'nde diplomasi faaliyetlerinde bulunmuştur.⁸⁶⁷

Diplomasiyi etkin biçimde kullanan Akkoyunlu hükümdar annelerinden en bilinen kişi Uzun Hasan Bey'in annesi Sara Hatun'dur. Sara Hatun, Kutlu Bey'in oğlu Pir Ali'nin kızıdır ve amcasının oğlu Ali Bey ile evlendirilmiştir.⁸⁶⁸

Sara Hatun, oğulları Mirza Cihangir ve Uzun Hasan Bey dönemlerinde devlet işlerinde yardımcı olmuş, elçilik görevlerinde bulunmuştur. Tihrani'nin eserinde geçen ifadeyle Sara Hatun, Akkoyunlu-Karakoyunlu ilişkilerinde barış sağlanması için çalışmalar yapmıştır. Karakoyunlu Mirza Cihanşah'ın huzurunda izzet, ikram ve tazim görevlerini yerine getirdikten sonra anlaşma için uygun şartlar sağlanamaması neticesinde Sara Hatun, oğulları Mirza Cihangir ve Uzun Hasan Bey'e haber gönderip

---

⁸⁶⁵ Kritovulos, *Kritovulos Tarihi*, 189.; Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 31.; Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 15.

⁸⁶⁶ Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 168.

⁸⁶⁷ Gündüz, *Doğu'da Venedik Elçileri*, 18-21.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 93-94.

⁸⁶⁸ Arayancan, "Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", 291.

“eğer gelirsiniz zafer sizin olur. Bu işi ertelemek uygun olmaz” diyerek Karakoyunlu karargâhında yaptığı gözlem sonucunda, devletinin müdahale hamlesinin şekillenmesinde öncülük yapmıştır.⁸⁶⁹

Diplomatik görüşmelerde yetkin bir isim olan Sara Hatun, Osmanlı sarayına da elçi olarak görüşmelerde bulunmuştur. Osmanlı ile Akkoyunlu arasında Trabzon meselesi yüzünden gerginlik yaşanınca, II. Mehmed’in de savaş hazırlığına başlaması üzerine, durumu düzeltmek için Sara Hatun maiyetiyle birlikte II. Mehmed’in huzuruna çıkmıştır.⁸⁷⁰ II. Mehmed tarafından saygıyla karşılanan Sara Hatun, Akkoyunlu-Osmanlı arasında bir barış anlaşması imzalanmasına vesile olmuştur. Barışın kısa süre sonra bozulması üzerine tekrar barış görüşmelerine başlayan Sara Hatun, bu defa II. Mehmed’in planlarına engel olamamıştır. II. Mehmed tarafından saygıyla karşılanan, aralarında “ana”, “oğul” hitapları bulunan Sara Hatun’un elçiliği, zoraki misafirlğe dönüşmüş ve Trabzon’un feth edilmesine tanık olmuştur.⁸⁷¹

Sara Hatun, devletlerarası bir diplomat olmasının yanında Akkoyunlu beyleri arasındaki muhalefette de elçi olarak ortamın yatışmasına vesile olmuştur. Mirza Cihangir, Uzun Hasan Bey’in başarıları altında ezildiğini düşünerek Karakoyunlu Cihanşah’tan yardım talebinde bulunup Irak tarafına gitmiştir. Ayrıca Uzun Hasan Bey’in Mirza Cihangir’e gönderdiği Kürd Osman adındaki elçi, yolda öldürülünce iki kardeşin arası iyice açılmıştı. Sara Hatun, bu durumu açığa kavuşturmak için aracı olmuş, Mirza Cihangir’in asiliğini bastırarak ortamı sakinleştirmişti.⁸⁷²

Sara Hatun’un diplomatik bilgi ve becerilerinin nedeninin Bayındır ailesi içinden gelmesi, devlet yönetimiyle yakından ilgilenmesi olduğu aşikârdır. Sara Hatun, yabancı devlet elçisi olarak sadece Osmanlı Devleti’ne elçi gönderilmemiş, aynı zamanda Kahire’ye Hoşkadem’in sarayında da elçilik vazifesinde bulunmuştur. 1466 yılında Uzun Hasan Bey, hile ile Harput’u alması üzerine Memlûk Sultanı Hoşkadem’in (salt. 1461-1467) gönlünü almak için şehrin anahtarını ve annesi Sara Hatun’u elçi olarak göndermiştir. Mısır sarayında ağırlanan Sara Hatun, iki devletin ilişkilerini düzenleyip memleketine dönmüştür.⁸⁷³

⁸⁶⁹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 137-138.

⁸⁷⁰ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 118.

⁸⁷¹ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 224.; Arayancan, "Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *TAED*, 296-297.

⁸⁷² Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 163-164.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 425.; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 115-116.

⁸⁷³ Arayancan, "Hatun Can Begüm ve Sara Hatun", *TAED*, 293.; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 122.

Akkoyunlu diplomatik ilişkilerine yön veren bir diğer isim de Selçukşah Begüm'dür. Bayındır ailesinden Muhammed Bey'in kızı olan Selçukşah Begüm, amcasının oğlu Uzun Hasan Bey ile evlendirilmiştir. Uzun Hasan Bey üzerinde etkili olan Selçukşah Begüm, baş hatun olarak Akkoyunlu sarayında nüfuzlu bir hatundur.⁸⁷⁴ Selçukşah Begüm için iffette Belkis'e, ismette Kaydâfe'ye benzetilmiş; Terken Hatun'un⁸⁷⁵ kendisine hizmetçi dahi olamayacağı söylenmiştir. Uzun Hasan Bey döneminde ülkenin tamamında emrinin dinlendiği, ulus emirlerine gönderdiği fermanların emir telakki edildiği, memleket ve devlet yönetiminde fikir ve görüşlerinde güçlü ve isabetli biri olduğu anlatılmıştır. Selçukşah Begüm'e Mısır meliki, *kardeşi* olarak görmüş, Anadolu hükümdarı ise *valide* hitabını kullanmıştır. Akkoyunlu hükümdarına gönderilen elçilerin yanında Selçukşah Begüm için de ayrıca bir elçi gönderilirdi.⁸⁷⁶

Uğurlu Mehmed Bey, babası Uzun Hasan Bey döneminde devlet işleriyle yakından ilgilenmiştir. Diploması ve askeri alanlardaki başarısı, kendisinin babasından sonra Akkoyunlu hükümdarı olmasının yolunu açmıştır. Uğurlu Mehmed Bey'in üvey annesi Selçukşah Begüm, kendi oğlu Sultan Halil'in tahta çıkmasını istemiştir. Bunun için Uğurlu Mehmed Bey ile Uzun Hasan Bey'in arasının açılmasını sağlamış ve türlü yalanlarla baba-oğul düşmanlığını başlatmıştır. Uğurlu Mehmed Bey, bu durumun farkına varınca önce Memlûk sonra da Osmanlı'ya sığınmıştır. Osmanlı hükümdarı II. Mehmed tarafından Sivas valiliğine atanan Uğurlu Mehmed Bey, bir hile ile Tebriz'e çağırılmıştır. Erzincan taraflarında iken Selçukşah Begüm'ün emri ile yakalanıp başı kesilmiştir. Uğurlu Mehmed Bey'i yakalanıp öldüren komutan, Selçukşah Begüm'ün kardeşi Bayındır Bey'dir. Uğurlu Mehmed Bey'in babasına karşı isyan etmesini ve öldürülmesini sağlayan kişi Selçukşah Begüm'dür.⁸⁷⁷ Böylelikle Uğurlu Mehmed Bey, Selçukşah Begüm'ün iktidar hırsı karşısında hayatını kaybetmişti.⁸⁷⁸

1477 yılı sonbaharında Uzun Hasan Bey ağırlaşıp yatağa düşünce Selçukşah Begüm, büyük oğlu Sultan Halil'e haber gönderip babasının durumunu bildirmiş ve

---

⁸⁷⁴ Erşahin, *Akkoyunlular*, 201.

⁸⁷⁵ Terken Hatun (ö. 1094) Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın hanımıdır. Gülay Ögün Bezer, "Terken Hatun", *DİA*, c. 40 (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 510.

⁸⁷⁶ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 113.

⁸⁷⁷ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 593.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 80.

⁸⁷⁸ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 432.; Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 565.; Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, 63-64.; Paydaş, "Uğurlu Mehmed Bey", *TÜDAD*, 51-52.

derhal bulunduğu Şiraz'dan gelmesini istemiştir.⁸⁷⁹ Selçukşah Begüm'ün bu hareketiyle tahta çıkan Sultan Halil, ilk iş olarak kardeşi Maksud Bey'i öldürüp diğer kardeşi Yakub Bey'i Âmid'e göndermeyi uygun bulmuştur. Selçukşah Begüm'ün devlet işleriyle alakalı olduğunu ve nüfuzunu kullanmaktan çekinmediğini bildiği için kardeşi Yakub Bey'in yanına göndererek devlet işlerine karışmasını önlemek istemiştir.⁸⁸⁰

Uzun Hasan Bey'in ölümünün ardından daha da etkili olan Selçukşah Begüm, sonrasında oğlu Yakub Bey'in tahta çıkması için mücadele vermiştir. Annesinin yardımıyla Doğu Anadolu'daki beylerin desteğini alan Yakub Bey, Akkoyunlu tahtına çıkmıştır.⁸⁸¹ Yakub Bey tarafından I. Selim'e yazılan bir mektupta, Hazret Valide'l-Kerimin uygun görmesiyle saltanat namzetlerine karşı yardım isteğinde bulunurken⁸⁸² bahsettiği kişi hiç kuşkusuz annesi Selçukşah Begüm'dür. Yakub Bey'in şüpheli ölümündeki zehirlenme ihtimalinde de Selçukşah Begüm'ün ismi geçmektedir.⁸⁸³ Güçlü bir hükümdar olan Uzun Hasan Bey'den sonra Akkoyunlu tahtına çıkan küçük yaşlardaki ve dirayetsiz sultanları yönetmesi ve tahtın el değiştirmesini bizzat sağlaması Selçukşah Begüm⁸⁸⁴ ile Osmanlı hükümdarı I. Ahmed'in eşi Kösem Sultan (ö. 1651) arasındaki ilginç benzer özelliklerdir. Selçukşah Begüm, 1489 Kasım ayında vefat etmesine kadar her dönemde divandaki nüfuzunu ve itibarını korumuştur.⁸⁸⁵

Akkoyunlu sarayında bulunan Timurlu hatunlarından Rukiyye Hatun da diplomasiyi kullanarak Otlukbeli Savaşı sonrası esir edilen ve Amasya Kalesi'nde hapsedilen Mirza Mehmed Bakır, Mirza Zeynel, Mirza Muzaffer'in serbest bırakılması için Osmanlı veziri Gedik Ahmed Paşa'ya (ö. 1482) bir mektup yazmıştır.⁸⁸⁶ Bu mektup II. Mehmed'e sunularak durum hakkında hükümdara bilgi verilmiştir. II. Mehmed tarafından cevaben gönderilen mektupta, esir mirzaların serbest bırakılması için gerekli şartların sağlanması durumunda mirzaların kendisine teslim edileceğini bildirmiştir.⁸⁸⁷ Rukiyye Hatun tarafından yazılan ikinci mektupta istenen şartlar ağır olduğundan

⁸⁷⁹ Erdem, "Otlukbeli Sonrasında Akkoyunlular (1473-1478)", *OTAM*, 4.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi", 59.

⁸⁸⁰ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 593.; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 57-59.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi", 60.

⁸⁸¹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 547.; Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 272-273.

⁸⁸² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 368.

⁸⁸³ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 592.; Arayancan, "Akkoyunlu Sultan Yakub'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler", *TAED*, 439.; Beygu, *Erzurum Tarihi*, 81.

⁸⁸⁴ Arayancan, "Akkoyunlu Sultan Yakub'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler", *TAED*, 440.

⁸⁸⁵ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 97.

⁸⁸⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 286-287.

⁸⁸⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 287-288.

şartların değiştirilmesi yönünde bir teklif sunulmuştur.⁸⁸⁸ II. Mehmed ise esirleri serbest bırakılma şartlarının değişmeyeceğini, istenen şartların da ağır olmadığını, yine de Rukiyye Hatun'un gönderdiği hediyelerin meblağının karşılığı olarak mirzalardan birinin şartlar sağlanmazsa geri gönderilmesi karşılığında serbest bırakıldığını bildirmiştir.⁸⁸⁹ Karşılıklı mektuplaşmalar gösteriyor ki Rukiyye Hatun diplomasiden ve siyasetten anlayan ve bunu etkin biçimde kullanan Akkoyunlu sarayında bulunan bir Timurlu hatunudur.

Mirza Baysungur'un validesi tarafından II. Bayezid'e "*Ebu'n-Nasr Sultan Bayezid*" hitabıyla yazılan mektupta, bölgede vuku bulan silsele-i tahrikin muhabbet ve adaleti yıkıma sürüklediğini übüvvet koşulların yerine getirilip sağlanmasında için eskiden beri gönderilen hilafet elçilerinin daha fazla sayıda gönderilmesi ve birlik tesis edilmesi, nizamın düzeltilmesi için yardım talep etmiştir.⁸⁹⁰ Mirza Baysungur'un validesi olarak geçen ve ismi zikredilmeyen mektubun Begican Hatun bt. Süleyman⁸⁹¹ tarafından yazılması muhtemeldir. Yazılan mektup, kadınların diplomasideki rolü açısından oldukça önemlidir.

Bahsi geçen örneklerden de anlaşılacağı üzere Akkoyunlu hatunları, devlet yönetiminde etkili ve yetkin kişilerdir. Devlet içinde ve devletlerarasında önemli görevleri üstlenmişlerdir. Hatunların siyasete katılması, diplomasi yollarına başvurması hükümdarlar kadar söz sahibi ve etkin olduklarının birer kanıtıdır. Akkoyunlu-Osmanlı arasındaki yazışmalarda, Osmanlı hatunları tarafından yazılan bir mektuba rastlanmamıştır.

3.1.3. Şehzadeler, Mirzalar Ve Lalalar

Devlet yönetiminde ve ordu komutanlığında hükümdardan sonraki en yetkili kişi şehzadelerdir. Şehzadelerin maiyetlerinde sürekli bir hassa birliği bulunmaktadır. Bu hassa birliği, hükümdarın izni ile bir sefere çıkabilirdi, yani şehzadenin ordu toplama hakkı bulunmuyordu. Şehzadeler, bazen öncü birlik olarak bazen de ordunun kanatlarında savaşa katılırdı.⁸⁹² Böylelikle şehzadenin askeri-yönetici özelliğinin gelişmesi sağlanırdı.

⁸⁸⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 288-289.

⁸⁸⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 288.

⁸⁹⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 327-328.

⁸⁹¹ Woods, *Akkoyunlular*, 361.

⁸⁹² Erdem, "Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru", *AÜDTCF Dergisi*, c. 15, 86-87.

Şehzadelerin eğitilmesi, devletlerin en önemli konusu olmuştur. Sonraki yıllarda tahta geçecek şehzadenin eğitimi, devlet idaresi ve yönetimi devletin ilerleyişini etkilemektedir. Şehzadeler, küçük yaştan itibaren devlet işlerinin nasıl yürütüldüğü ve devlet nizamının öğrenilmesi için atabey veya lala denilen bir emirin terbiyesine verilirdi.⁸⁹³

Şehzade hocası unvanına sahip lalaların etkili ve yetkin kişilerden olmasına özen gösterilmiştir. Şehzade eğitimin ilk basamağında, temel dini eğitim daha sonra dünyevi bilgilerin öğretilmesi bulunmaktadır. Şehzadeler, devlet yönetimin nasıl yapıldığını en iyi şekilde kavraması için lalasıyla birlikte vilayet valisi olarak görev yapmaktadırlar. Şehzade vilayet yönetiminde etkin oluncaya kadar lala, vilayetin yönetimini üstlenir ve eğer şehzade, lalasının görevine devam etmesini isterse lala bu görevine devam ederdi. Bu sebeple lalaların şehzadeler üzerindeki nüfuzu büyüktür.⁸⁹⁴

Türk Devlet geleneği olarak hükümdarlar, devlet yönetiminde oğullarını önemli merkezlere tayin ederek onların yönetici olarak gelişmesini sağladılar. Akkoyunlu ve Osmanlı da bu geleneği sürdürmüştür. Uzun Hasan Bey, devleti oğullarına arasında taksim ederek devleti yönetmiştir. Yakub Bey'e İsfahan, Uğurlu Mehmed Bey'e Fars, Zeynel Bey'e Kirman, Maksud Bey'e Bağdad valiliği görevleri verilmiştir.⁸⁹⁵ Benzer bir durum Sultan Halil'in yönetiminde de gerçekleşmiştir. Sultan Halil tahta çıkınca Âmid valisi olarak ana-baba bir kardeşi Yakub Bey'i ve lalası olarak da Süleyman Bican Bey'i tayin etmiştir.⁸⁹⁶

Osmanlı sarayında da şehzade eğitimini büyük önem verilmiştir. Şehzadeleri sancağa çıkma usulünde, şehzadenin maiyetinde bulunan lalası ile vali gönderildiği bölgeyi yöneterek idari tecrübe kazanması sağlanmıştır. II. Mehmed, tahta çıkmadan önce şehzade olarak Manisa'da lalası Akşemseddin (ö. 1459) ve Zağanos Paşa (ö. 1464) ile valilik görevinde bulunmuştur.⁸⁹⁷ Zağanos Paşa ve Akşemseddin II. Mehmed'in İstanbul fethinde hükümdarın destekçisi olarak yanında yer almışlardır.⁸⁹⁸

II. Bayezid ise şehzadeliğinde Amasya valisi olarak tayin edilmiş ve Çandarlı İbrahim Paşa (ö. 1499) ve Cezerî Kasım Paşa (ö. XVI. yüzyılın ilk yarısı) gibi tecrübeli

⁸⁹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 61.

⁸⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 273.

⁸⁹⁵ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 47.

⁸⁹⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 273.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Eminîsi", 60.

⁸⁹⁷ Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l Feth*, 36.

⁸⁹⁸ İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, 396.

devlet adamların lalalığında valilik görevini yerine getirmiştir.⁸⁹⁹ II. Bayezid, tahta çıktığında lalalarını da yeni görevler beklemiştir. Cezerî Kasım Paşa nişancılık,⁹⁰⁰ Çandarlı İbrahim Paşa vezirlik⁹⁰¹ görevlerine tayin edilmiştir. II. Bayezid, Amasya valisi iken Uzun Hasan Bey ile yazışmalar yapmıştır.⁹⁰² Şehzade-hükümdar ilişkisine örnek olacak mektuplaşmalarda fetih, arabulucu, din siyaseti ve mücadeleler gibi konulara yer verilmiştir.

I. Selim, Trabzon sancağında bulunurken Akkoyunlu Devleti ile yazışmalarda bulunan bir diğer Osmanlı şehzadesidir. Yakub Bey ve Mirza Elvend, Şehzade Selim'e mektuplar göndermişlerdir. Yakub Bey, saltanat namzetlerine karşı kendisinden yardımda bulunmasını istemiştir.⁹⁰³ Şehzade Selim, babası II. Bayezid ile Yakub Bey arasında zaman zaman ittifad yapıldığı için kendisi de buna benzer bir ittifadı yapmakta sakınca görmemiştir.⁹⁰⁴ Yakub Bey tarafından gönderilen ikinci mektupta hilafet erkânından ihtisası kuvvetli Emir Kemaleddin İsmail'in hakikat muhabbet kemahı işar ve ihbar için irsal olunduğu anlatılmıştır.⁹⁰⁵ Cevap olarak Emir Kemaleddin İsmail'in muhabbetinin güzel olduğu risale-i şehriyari ve hatme-i mecmuayı ile bahtiyar kılındığı anlatılmıştır. Kendisinin yanında kalmasını ve böyle bir âlimin himaye edilmesinin sultan babalık menkıbede olduğu üzere hakanlara idame edildiğini bildirmiştir.⁹⁰⁶

Mirza Elvend'in Şehzade Selim'e gönderdiği mektup, devlet yazışmalarında musâdat ve muhâsalat olması gerektiği hitaplarda, silsile-i tevârûde gerekliliğinin uhuvvet (kardeşlik) geleneği olarak kabul edildiğini bildirmiştir.⁹⁰⁷ Mirza Elvend'in bu mektubu yazmasındaki sebep, daha önce II. Bayezid'e taht namzetlerine karşı kendisiyle ittifak yapılmasını istemesi⁹⁰⁸ ancak II. Bayezid'in bu ittifak teklifine müsbet bir cevap vermeyip diğer Akkoyunlu şehzadelerini övücü sözlerle hitap edip kendisine herhangi bir hitapta bulunulmadan teklifin görüşülüp bir karara varacağını bildirmesidir.⁹⁰⁹ Şehzade Selim, Mirza Elvend'e gönderdiği cevabında ise ittifad için

⁸⁹⁹ Turan, "Bayezid II", *DİA*, c. 5, 234.

⁹⁰⁰ İsmail E. Erünsal, "Kasım Paşa, Cezerî", *DİA*, c. 24, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 546.

⁹⁰¹ Münir Aktepe, "Çandarlı İbrâhim Paşa", *DİA*, c. 8, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 214.

⁹⁰² Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 13-19, 24-41.

⁹⁰³ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 368-369.

⁹⁰⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 369.

⁹⁰⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 369-370.

⁹⁰⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 370.

⁹⁰⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 370-372.

⁹⁰⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 351-352.

⁹⁰⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 352-353.

hükümdarın izni olması gerektiğini vurgulanmıştır. I. Selim, şehzade iken yazdığı mektubunda babası II. Bayezid'in verdiği kararları çığnemenen diplomasi usulüne uygun olarak cevap vermiştir.⁹¹⁰ I. Selim, şehzade iken kendisine yapılan iki ittifak teklifine farklı cevaplar vermiştir. Yakub Bey ile daha önce de ittifak yapıldığı için herhangi bir sorun olmayacağı düşünülürken II. Bayezid'den müsbet bir sonuç almayan Mirza Elvend için temkinli yaklaşılıp kararın hükümdarda olduğu kendisinin sadece aracı olarak teklifin iletilmesinde ruhsatlı olduğunu bildirilmiştir.

Akkoyunlu-Osmanlı arasındaki hükümdar-şehzade ilişkisinin bir diğer örneği de II. Mehmed'in, Şehzade Kılıç Arslan'a gönderdiği mektuptur.⁹¹¹ Akkoyunlu tahtında Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden sonra Ali Bey, Hamza Bey, Mirza Cihangir ve Şeyh Hasan Bey, Yakub Bey ve Kılıç Arslan arasında yaşanan sürekli mücadeleler II. Mehmed'in dikkatini çekmiştir. Kendisine yakın bulduğu Kılıç Arslan'ı destekleyip Akkoyunlu tahtına çıkması için Kılıç Arslan'ı cesaretlendirmiştir. Kılıç Arslan, II. Mehmed'in ittifak teklifine olumlu bakmış ve ziyadesiyle memnun olduğunu dile getirmiştir.⁹¹² Bu ittifak başarıya ulaşmasa da yani Kılıç Arslan Akkoyunlu tahtına çıkamasa⁹¹³ da böyle bir ittifak kurulması, üstelik bu teklifin Osmanlı Devleti'nden gelmesi diplomasi tarihi açısından önemlidir.

Lalaların görevi, şehzadenin eğitiminin yanı sıra siyasi olaylarda şehzadelere yardımcı olmak, şehzade meclislerinde şehzadeyi temsil etmek, devlet merkezi ile şehzade arasındaki irtibatı sağlamaktır. Lalalar, aynı zamanda komutan olarak sancak askerleriyle ilgilenip onlarla sefere çıkmak gibi görevleri de üstlenmiştir. Şehzadenin tahta çıkması durumunda da devlet bünyesinde önemli görevler ve yetkiler kendilerine sunulmuştur.

Lala tayin edilmesi ve vilayet valisi olan şehzade, devlet idari deneyimi kazanırken aynı zamanda isyan edip hükümdara rakip durumuna da gelebilirdi. Akkoyunlularda sıkça görülen şehzade isyanları bunun bir örneğidir. Özellikle Uzun Hasan Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlu Devleti'nde yaşanan taht mücadelesi huzursuz bir ortam yaşatmıştır. Selçukşah Begüm'ün desteğiyle tahta çıkan Sultan Halil, tahtı Yakub Bey'e kaptırmamak için önemli beyleri ve Yakub Bey'in lalası Bicanlı Süleyman Bey'i kendi yanına çekmek istemiştir. Şehzadelerin taht

⁹¹⁰ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 372-373.

⁹¹¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 227-228.

⁹¹² Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, c. 1, 228.

⁹¹³ Erşahin, *Akkoyunlular*, 58.

mücadelesine Akkoyunlu beylerin ve aşiret reislerinin de katılmasıyla devlet iç savaşa sürüklenmiştir. Sultan Halil ve Yakub Bey ordularını toplayıp savaş düzeni almışlardır. Yakub Bey'in sağında lalası Bicanlı Süleyman Bey, Bayrami Behram Bey, Pilten İskender Bey, Mahmud Bey, solunda Bayındır Bey, Çelebioğlu Hasan Ağa, Tavacı Yusuf Bey, Maksud Bey, öncü kuvvet olarak Çekirli Ömer Bey, Cekci Mansur Bey, Yusuf b. Hurşid Bey, Cemşid Bey'in oğulları bulunmaktadır. Bu beylerin desteğiyle Hoy Nehri'nde bölgesinde Sultan Halil'i bertaraf eden Yakub Bey'in 1478 yılında tahta çıkmasıyla bu iç huzursuz biraz olsun rahatlamıştır.⁹¹⁴

Osmanlılarda ise benzer bir şehzade isyanının görünmemesinin nedeni, veraset sisteminin Akkoyunlulardan farklı olarak kesin hükümlere bağlanmasıdır. Akkoyunlulardaki veraset usulü kesin olmadığından her şehzadenin taht için varis olması ve şehzadenin lalasıyla birlikte güçlenip devlete isyan başlatması devletin yıkılma sürecini hızlandıran en önemli nedenlerden biridir.⁹¹⁵

3.1.4. Âlimler

Hükümdarların akıl hocalığını yapan bilgili kişiler, devlet yönetimindeki yerlerini almışlardır. Âlimler, bazen elçi olarak bazen de devletin bir sorununu çözüme kavuşturmak görevlerini icra etmişlerdir. Hükümdarlar, etraflarında bilgili kişilerin bulunmasına ayrıca önem vermişlerdir. Bunun için âlimlerin transferleri de teklif edilmiştir.

1424-1427 yılları arasında, İran'ın Kazerun şehrinin Devvan köyünde âlim ve soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Devvânî, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey, Yakub Bey ve Ahmed Bey ile iyi ilişkilerde bulunduğu, ayrıca bazı eserlerini onlara ithafen yazdığı bilinmektedir.⁹¹⁶ Ahmed Bey'in öldürülmesi üzerine Fars valisi tarafından malları müsadere edilmiş ve kendisi de hapse atılmıştır. Hapisten kurtulan Devvânî, Şiraz'dan kaçarak önce Lar bölgesine, sonra da Cerun adalarına gitmiştir. Siyasi karışıklığın biraz hafiflemesi üzerine memleketine doğru yola çıkmış ancak yolda köyüne yakın bir mevkide hastalanarak vefat etmiş, cenazesi de köyüne defnedilmiştir. Karakoyunlu ve Akkoyunlu dönemlerinde yetişen önemli görevler üstlenen Devvânî, döneminin en ünlü âlimlerinden biridir. Devvânî, çok sayıda talebe yetiştirmiş ve bu

⁹¹⁴ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Eminîsi", 67-68.

⁹¹⁵ Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", *AÜSBFD*, c.14, sy.1 (1959): 90-91.

⁹¹⁶ Woods, *Akkoyunlular*, 383-384.

talebeleri ile “*Devvânî Ekolü*” oluşturulmuştur. Bu talebelerinden biri de II. Bayezid döneminde Anadolu ve Rumeli kazaskerliği görevinde bulunan Müeyyedzâde Abdurrahman Efendi, hocasının izinden giderek onun görüşlerinin yayılmasında etkili olmuştur. Devvânî'nin bazı eserlerinin, devlet adamlarının eğitim aldığı Osmanlı medreselerinde okutulması önemlidir. Ayrıca Devvânî'nin II. Bayezid'e ithafen yazdığı eserleri de bulunmaktadır.⁹¹⁷

II. Bayezid ile onun saygı ve hediyelerini kazanan Devvânî arasında mektuplaşmalar yaşanmıştır. Feridun Bey Münşeâtı'nda bulunan iki mektuba bakarak II. Bayezid'in “*kadi'l-kuzat*” hitabıyla seslendiği Devvânî için beş yüz florin meblağı kendisine gönderdiği bildirilmiştir. Devvânî ise cevaben yazdığı mektubunda, şeref ve saadet duyduğunu bildirmiştir.⁹¹⁸ Bu kısa mektuplaşma, Akkoyunlu himayesinde bulunan bir âlim ile Osmanlı hükümdarı arasındaki diyalogu göstermesi açısından önemlidir.

Uzun Hasan Bey döneminde vezirlik, müstevfi-i memalik, Yakub Bey döneminde ise vezirlik, kadiasker, naiblik, şeyhülislamlik, kadi'l-kuzât gibi birçok önemli görevi üstlenen Kadı İsa, hükümdarlar tarafından saygı duyulan âlimlerdendir.⁹¹⁹

Hükümdarlar, önemli bir karar alırken ya da bir olay sonrasında âlim kişilerle sohbet edip fikir alışverişinde bulunmuşlardır. Yakub Bey, kardeşleri ile yaptığı taht mücadelesinde, Sultan Halil'in öldürülmesi olayının II. Mehmed'in kulağına gitmesi halinde, Akkoyunlu topraklarına sefer düzenlemesi ihtimaline karşı hocası Kadı İsa ve Kadı Hasan vasıtasıyla Şeyh İbrahim'den bir fikir vermesini istemiştir. “*Rum padişahı Sultan Mehmed, eğer babam Sultan Hasan'ın intikal idüp oğulları biri birini katl itdüğün istima ederse gelüp memleketümüz alır. Pes şeyh bizüm için istihare eylesün.*” demiştir. Daha sonra Yakub Bey'e, II. Mehmed'in öldüğü, yerine II. Bayezid'in Osmanlı tahtına cülûs eylediği ve Osmanlı Devleti'nin kendi sorunlarıyla meşgul olduğundan herhangi bir seferin düzenlenme ihtimalinin zayıf olduğu haberi iletilmiştir.⁹²⁰

Âlimlerin devletlerarası transferleri, hükümdarların saygınlığını gösteren bir uygulamadır. Daha çok Akkoyunlu bünyesinden Osmanlı'ya yapılan âlim geçişleri görülmektedir. Elçi sıfatıyla II. Mehmed'e gönderilen Uzun Hasan Bey'in elçisi Ali

⁹¹⁷ Anay, “Devvânî”, *DİA*, c. 9, 257-258.

⁹¹⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 364.

⁹¹⁹ Arayancan, “Akkoyunlu Sarayında Güçlü Bir Kadı Örneği: Kadı İsa es Sâvecî”, *Orta Çağ'da Din ve Devlet Doğu-Batı Ekseninde*, 156-157.

⁹²⁰ Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, 75-76.

Kuşçu, görevini yerine getirdikten sonra II. Mehmed'in isteği üzerine İstanbul'da yaşamaya başlamıştır.⁹²¹ Yakub Bey'in nişancısı olan İdris-i Bitlisi, I. Selim ile birlikte Mısır seferine katılan âlimler arasındadır.⁹²²

Şiraz doğumlu olan Ebü'l-Hayr Emînüddîn Fazlullah b. Rûzbihân b. Fazlillaâh el-Huncî, Şâfii âlimi ve tarihçidir. Şâfii âlimi Emînüddîn-i Şîrâzî ve Celâleddin ed-Devvânî'den dersler almıştır.⁹²³ Bir süre Memlûk sarayında Sultan Kayıtbay'ın yanında bulunan Huncî, 1487 yılında Yakub Bey'in yanına gelerek kendisine biat ettiğini bildirmiştir. Yakub Bey'den izin isteyerek "*Tarih-i Âlem-aray-ı Emîni*" adında bir tarih kitabı yazarak kendisine sunmak istemiştir. Yakub Bey bu isteği kabul etmiş ve bu tarih kitabını yazmakla görevlendirmiştir. Akkoyunlu sarayında müşavir ve münşî görevlerinde de bulunan Huncî, Yakub Bey'in ölümünden sonra tamamladığı tarih kitabını Mirza Baysungur'a takdim etmiştir. Yakub Bey'in en sevdiği mülazım ve nedimlerinden olan Huncî⁹²⁴ Şah İsmail'in faaliyetlerden kaçarak önce Hüseyin Baykara'nın sarayına sonra Şeybânî Han'ın Horasan'ı almasından sonra Şeybânî lideri Ubeydullah Han'ın daveti üzerine sarayına gitmiş ve ömrünün geri kalan kısmını burada geçirmiştir.⁹²⁵ Huncî'nin bilinen son edebi eseri, 1520 yılında Osmanlı tahtına cülûs eyleyen I. Süleyman'a yazdığı ve gönderdiği her mısrasında onun cülûs yılını veren şiiridir.⁹²⁶

Âlimler, elçi olarak da devlet bünyesinde görevler almışlardır. II. Mehmed Otlukbeli Zaferi'nden sonra Şebinkarahisar önünden geçerken Ahmet Böğürçi isminde bir şeyh, Uzun Hasan Bey'in elçisi olduğunu ve hükümdarının sulh için ricada bulunduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine II. Mehmed bu ricayı kabul edip sulh yapılmıştır.⁹²⁷

Hem Osmanlı Devleti'nde hem de Akkoyunlu Devleti'nde birçok âlim bulunmaktadır. Özellikle II. Mehmed ve Uzun Hasan Bey, başkentlerinin birer ilim merkezi olması için ciddi çalışmalar yapmışlardır. Ancak burada, konumuz açısından Akkoyunlu-Osmanlı arasında elçi veya başka bir sebeple ilişkilerde bulunan âlimlerin isimlerine yer verilmiştir.

⁹²¹ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 98-99.

⁹²² Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, 157.

⁹²³ Yazıcı, "Huncî", *DİA*, c. 18, 374.

⁹²⁴ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi", 28-29.

⁹²⁵ Yazıcı, "Huncî", *DİA*, c. 18, 374.

⁹²⁶ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi", 34.

⁹²⁷ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 564.

3.1.5. Aşiret Reisleri

Aşiret konfederasyonu şeklinde örgütlenen Akkoyunlularda aşiretler, askeri ve siyasi alanda etkili olmuşlardır. Aşiretler, aynı zamanda buldukları bölgenin hâkimidirler.⁹²⁸ Diplomatik unsur olarak da dikkat çeken aşiretler, şehzadelere verdikleri destek ile taht değişikliğine neden olmuşlardır. Ali Bey, Kara Yülük Osman Bey'in vefatı üzerine Çağataylıların onayladığı emaretle Akkoyunlu tahtına oturmuştur. Merkezi otoritenin sağlanamadığı bir ortamda Ali Bey, kardeşleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Ali Bey'in karşısında en güçlü rakibi, Hamza Bey olmuştur. Ali Bey'in tahtan indirilip yerine Hamza Bey'in tahta çıkmasını sağlayan beyliğin çekirdek kadrosundan olan Pürnek/Purnak, Musullu, Bektaşlı ve Hacılı aşiretleridir.⁹²⁹

Uzun Hasan Bey'in ölümünün ardından Sultan Halil ile Yakub Bey arasındaki yaşanan taht mücadelesinde Yakub Bey, Bayramlı aşiretinin desteğini de alarak tahta çıkmıştır.⁹³⁰ Yakub Bey'e destek sağlayan ve Sultan Halil'e karşı savaşırken yanında yer alan aşiretler arasında Bayramî, Çekirli, Bican aşiretleri de bulunmaktadır. Sultan Halil'i destekleyen aşiretler ise Miranşahi, Purnak, Duharlı ve Musullu aşiretleridir.⁹³¹

Aşiret reisleri, devlet bünyesinde önemli görevlerde de bulunmuşlardır. Musullu aşiretinden Sufi Halil Bey ve Bekir Bey, Hoy Savaşı'ndan sonra Yakub Bey ile uzlaşmayı seçmiştir. 1479 yılında Kirman seferinde keşif kuvveti, 1481 yılında Bayındır b. Rüstem b. Murad b. Kara Yülük Osman Bey'in yenilmesinde kilit roller üstlenmişlerdir. Bu başarılı görevlerle Yakub Bey'in itibarını kazanan Musullu aşiretinden Sufi Halil Bey, Mirza Baysungur'un emirü'l ümerası ve atabeği olarak tayin edilmiştir.⁹³²

Taht mücadelesinde yenilen tarafta kalan aşiret reisleri, yaptıkları yanlış seçimin sonucunda canlarından da olabiliyordu. Hoy Savaşı'nda Sultan Halil'in yanında savaşan ve yenilen aşiret reislerinden Alpavut Mihmad Bey ve Tavacı Kara Melik öldürülmüştür. Miranşahi Osman Bey de bir süre saklandıktan sonra Yakub Bey'den af dilemiş ve bağışlanan canı ile eski görevi kendisine iade edilmiştir. Sultan Halil'in

⁹²⁸ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 397.; Erdem, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış", *AÜDTCF Dergisi*, 69.

⁹²⁹ Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)", *TAD*, 108.

⁹³⁰ Woods, *Akkoyunlular*, 327.; Erdem, "Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler", *TİD*, 247.; Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 53.

⁹³¹ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Eminîsi", 68.

⁹³² Gaffârî, *Tarih-i Cihân-ârâ*, 254.; Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 5.; Woods, *Akkoyunlular*, 339.

yanında bulunan diğer beyler de Yakub Bey'den af dilemişler ve eski görevlerine tayin edilmişlerdir.⁹³³ Yakub Bey döneminin önde gelen başarılı ve güçlü aşiret reisleri arasında, Rüstem oğlu Bayındır Bey, Musullu Sufi Halil Bey, Bican oğlu Süleyman Bey yer almaktadır.⁹³⁴

Yakub Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlu Devleti'nin çalkantılı sürecinde bariz şekilde görülen aşiret reislerinin mücadelesi yer almıştır. Yakub Bey'in öldüğü gece Musullu aşiretinden Sufi Halil Bey, Divan beyi Mirza Ali'yi ve Kadı İsa es-Saveci'yi öldürtmüştür. Ayrıca Necmeddin Mesud'u vezirlikten azletmiştir. Küçük yaştaki Mirza Baysungur'u hükümdar ilan etmiş ve kendisi de fiilen devletin idaresiyle meşgul olmuştur.⁹³⁵

Musullu aşiretinden Sufi Halil Bey ile Purnak aşiretinden Şah Ali Budak mücadelesinde şehzadelerin tahta çıkması için karşılıklı saldırı ve planlar uygulanmıştır.⁹³⁶ Musullu ve Purnak aşiretlerinin mücadelesi, şehzadeler üzerinde devam etmiştir. Purnak aşiretinden Bağdad valisi Şah Ali, Mirza Baysungur ve Sufi Halil Bey'in yönetimine karşı Mahmud b. Uğurlu Mehmed Bey'i hükümdar ilan ettiklerini bildirmişlerdir. Kısa sürede bu isyan hareketi, Mirza Baysungur ve Sufi Halil Bey tarafından bastırılmıştı.⁹³⁷ Böylelikle Yakub Bey, kendisine karşı olan aşiretlerin önemli bir kısmını kendi yanına çekmeyi başarmış ve olası bir aşiret isyanını da önlemiştir.

Sufi Halil Bey'in yönetimine taraftar olan aşiret reislerinden biri de Bicanlı Süleyman Bey'dir. Sufi Halil Bey, tahta çıktığına Yakub Bey'den bir hamle beklediği için onu etkisiz kılmak adına Bicanlı Süleyman Bey'i kendi safına çekmeye çalışmıştır. Ama Yakub Bey'in lalası olan Bicanlı Süleyman Bey bu teklifi kabul etmemiştir.⁹³⁸ Sufi Halil Bey'in yönetimdeki sert tutumuna taraftar olan beylerin öncülüğünde bir isyan hareketi başlatılmıştır. Sufi Halil Bey, bu isyanı bastırmak için ordu toplayıp

⁹³³ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 69-70.

⁹³⁴ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 432.

⁹³⁵ Kazvîni, *Cevâhirü'l-ahbar*, 86.; Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 435.; Çetin, "Yahya Kazvîni'nin Lubb et-Tevâri'hinde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 59.; R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation> ; Şeref Han, *Şerefname*, 130.

⁹³⁶ Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3.; Erdem, "Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler", *TİD*, 261.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 120-121.; Woods, *Akkoyunlular*, 340-342.

⁹³⁷ Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 7-8.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 435.

⁹³⁸ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 60.

Süleyman Bey üzerine gitmiştir. Sufi Halil Bey'in sert tutumuna orduda baş gösteren kıtlık da eklenince Akkoyunlu beyleri Süleyman Bey'e katılmış, böylelikle Sufi Halil Bey'in gücü kırılmıştır.⁹³⁹

II. Bayezid'in "*umera namdar Bayındırıyye ve hâkimler ve vezirler*" hitabı ile gönderdiği mektupta, Akkoyunlu beyi olarak bahsi geçen kişi büyük bir ihtimalle Purnak aşiretinden Ali Bey'dir.⁹⁴⁰ Uğurlu Mehmed Bey'in oğullarından Mahmud Bey'in iyi ve güzel huylara sahip olduğu sultanların adaletini sağlamada yetenekli olacağı gibi övgülerde bulunulmuştur. Akkoyunlu tahtına çıkması yasaklanmış olan şehzadenin muhalefet için Mahmud Bey'in yanında yer alınması teklif edilmiştir. Akkoyunlu topraklarındaki mücadelede, bir taraf seçilmesi ve buna uygun hareket edilmesi için istekte bulunulmuştur.⁹⁴¹ II. Bayezid, Akkoyunlu tahtına çıkacak namzetlerden, yeğeni Mahmud Bey'in (Uğurlu Mehmed Bey'in oğlu Mahmud Bey) saltanatı için Akkoyunlu Purnak aşiretinden destek sağlamayı amaçlaması, iki devletin ilişkileri için önem arz etmektedir.⁹⁴² Musullu aşiretinden Sufi Halil Bey ise Osmanlı Devleti ile yapılan Otlukbeli Savaşı'nda yer almış bir aşiret reisidir.⁹⁴³

Bicanlı Süleyman Bey'in idaresine karşı olan beylerin başında, Kara Yülük Osman Bey'in torunu Dana Halil Bey'in oğlu İbrahim Bey yer almıştır. İbrahim Bey, Alıncak Kalesi dizdarı Purnak Kazak Seydi Ali Bey ile bir anlaşma yapıp kalede tutuklu bulunan Mirza Mesih'in oğlu Rüstem Bey'in serbest kalarak hükümdar olmasını sağlamıştır. Bicanlı Süleyman Bey'in yanında bulunan İbe Sultan, İbrahim Bey'e katılıp Rüstem Bey'e destek sağlamıştır.⁹⁴⁴

Aşiret reisleri, kendi menfaatleri uğrana, devlet için kötü sonuçlar doğuran eski bir düzenin değişmesini engellemek üzere hükümdara karşı saf alabilirlerdi. Bunun en belirgin örneği devletin sırtında büyük bir yük ve ekonomik kayıplara neden olan Kadı İsa'nın başlattığı suyurgalların kaldırılma girişiminin başarısız olmasında etkili olan göçebe aşiret reisleridir.⁹⁴⁵ Rüstem Bey'den yüz çevirip Ahmed Bey'e destek

⁹³⁹ Hândmîr, *Habîbüs-Siyer*, 437.; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 599.; Şeref Han, *Şerefname*, 130.; Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9.; Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 435.

⁹⁴⁰ Erşahin, *Akkoyunlular*, 121.

⁹⁴¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 332.

⁹⁴² Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 273.

⁹⁴³ Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 4.

⁹⁴⁴ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 435.

⁹⁴⁵ Gülşeni, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşeni*, 116-117.; Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Güçlü Bir Kadı Örneği: Kadı İsa es Sâvecî", *Orta Çağ'da Din ve Devlet Doğu-Batı Ekseninde*, 163.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi", 103-104.

sağlayanlardan biri de İbe Sultan'dır. Daha sonra Ahmed Bey'in saltanatı sırasında tekrar başlatılan suyurgalların kaldırılması girişimi Ahmed Bey'in karşısında güçlü bir grup toplanmasına ve savaş yapılmasına neden olmuştur. Kaçar İbe Sultan ve Purnak aşiretinden Kasım Bey'in önderliğindeki grup, Ahmed Bey'i İsfahan'da öldürmüştür.⁹⁴⁶

Aşiret reisleri, kendilerine yakın şehzadeleri tahta çıkartabildikleri gibi hükümdarın, istemedikleri bir uygulamada ısrar etmesi üzerine ona karşı isyan edip ölümünü sebebiyet verebilmektedir.⁹⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde ise buna benzer durumlar görülmemektedir. Bu durumun Akkoyunlular'da görülmesinin nedeni ise aşiret konfederasyonu örgütlenmesidir.⁹⁴⁸

1456 yılında Akkoyunlulara katılan Çemişkezek/Çemişgezek aşiretine⁹⁴⁹ Uzun Hasan Bey döneminde diplomatik görevler verilmiştir. Uzun Hasan Bey tarafından Sara Hatun ile birlikte Çemişgezek beyi Şeyh Hasan, II. Mehmed'e elçi heyeti olarak gönderilmiştir.⁹⁵⁰

Akkoyunlu bünyesindeki aşiretlerin Akkoyunlu-Osmanlı siyasi ilişkilerinde de etkili olduğu görülmektedir. Afşarların bir kolu olan Kutlubeyli aşiretinin lideri Mansur Bey, Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan Bey'in yanında Osmanlı Devleti'ne karşı savaşmıştır. Kutlubeyli ve Afşarlar aşiretleri, Akkoyunlu hizmetinden ayrılarak Safevî hanedanı hizmetinde bulunmuşlar ve Şah İsmail'e destek sağlamışlardır. Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan Bey'in hizmetinde bulunan bir diğer aşiret ise Alpavutlardır. Alpavutlar, Uzun Hasan Bey döneminden sonra zaman zaman isyan hareketlerinde bulunmuştur. XVI. yüzyılda Akkoyunluların yıkılmasından sonra Alpavutların bir kolu, Osmanlı himayesinde kalarak tımar ve arpalık elde etmiştir.⁹⁵¹

Osmanlı Devleti'ne karşı Otlukbeli'nde Uzun Hasan Bey'in hizmetinde bulunan Çakırlu/Çakırlu aşireti de bulunmaktadır. Çakırlu aşireti, aynı zamanda Sultan Halil'e muhalefet edip Uğurlu Mehmed Bey'in isyanını desteklemiştir. Sultan Halil, tahtı kısa

⁹⁴⁶ Şeref Han, *Şerefname*, 133.; Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 61.

⁹⁴⁷ Arayancan, "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6.

⁹⁴⁸ Woods, *Akkoyunlular*, 70.; İlhan, *Amid (Diyarbakır)*, 97-98.

⁹⁴⁹ Erdem, "Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler", *TİD*, 251.

⁹⁵⁰ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 135-136.; Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, 55.; Neşri, *Cihânnümâ*, 751.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 106-107.; Neşri, *Aşiretten İmparatorluğa Osmanlı Tarihi (1288-1485)*, 297.; Kılıç, "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 100.; Ünal, "XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı", *Osmanlı Araştırmaları*, 371.; Koç, "Fatih Dönemi Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri", 47.; Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 67.

⁹⁵¹ Woods, *Akkoyunlular*, 325-326.; Erdem, "Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler", *TİD*, 243-245.

süreliliğine ele geçirdiğinde ise Yakub Bey'in tarafına katılmıştır. Uzun Hasan Bey'in hizmetine giren Çepni aşireti, Otlukbeli'nde Akkoyunlu saflarında yer almıştır. Aşiret lideri Aldi Bey, Sultan Halil'e karşı Yakub Bey'i destekleyen aşiret liderleri arasındadır. Akkoyunluların yıkılmasından sonra aşiretin büyük bir bölümü Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.⁹⁵² Duharlu aşireti, Uzun Hasan Bey döneminde Akkoyunlu hâkimiyetine girmiş ve Akkoyunluların yıkılmasından sonra da Doğu Anadolu'da kalarak, Osmanlılar tarafından feth edilen topraklar tekrar Duharlulara tımar olarak verilmiştir.⁹⁵³

Mirañşahiler, Akkoyunluların Osmanlı seferlerinde önemli bir rol oynamıştır. Mirañşahi beyi Şerafeddin Osman Bey, Uzun Hasan Bey'in divan reisi olarak devlet bünyesinde görev almıştır. Akkoyunlu taht kavgasında Sultan Halil'i desteklemiştir. Musullu aşiretinden Amir Bey, Otlukbeli Savaşı öncesinde Osmanlı sınır hattına düzenlen seferlerde etkili olmuştur. Musullular Akkoyunlu askeri kuvvetlerinin en etkin birliklerindedir.⁹⁵⁴ Musullu aşireti, Osmanlı kaynaklarında Bozulus Türkmenleri olarak geçmektedir.⁹⁵⁵

Akkoyunlu himayesine girmemesine rağmen, “Şamlu olayları” olarak kayıtlara geçen olayda Ruhâ yakınlarında bir Osmanlı muhbiri öldürülmüştür. Bu olaydan sorumlu tutulan Şamlu aşireti reisleri, Yakub Bey tarafından Tebriz'e çağırılarak anlaşma sağlanmıştır. Yakub Bey bu olay yüzünden II. Bayezid ile olumlu ilişkisini tehlikeye sokmamak için böyle bir önlem almıştır. Akkoyunlularla aralıklı muhalefet içinde olan Zulkadir/Dulkadir aşireti, Otlukbeli Savaşı'nda Uzun Hasan Bey'in yanında yer almıştır. Zulkadir aşiretinin bir kolu Sultan Murad ile dünür olup Akkoyunlu tahtının sahibi olma teşebbüsünde bulunmuş diğer bir kolu ise Şah İsmail'in müttefikleri grubunda yer almıştır.⁹⁵⁶

Görüleceği üzere aşiretler, siyasi dengeler ışığında çıkarlarına uygun olarak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Aşiret reisleri, elçi heyetinde bulunup diplomatik görüşmeler yapmış, taht mücadelelerine katılarak kendilerine yakın buldukları

---

⁹⁵² Woods, *Akkoyunlular*, 330-332.; Erdem, “Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler”, *TİD*, 250-251.

⁹⁵³ Woods, *Akkoyunlular*, 333.; Erdem, “Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler”, *TİD*, 253.

⁹⁵⁴ Woods, *Akkoyunlular*, 337-339.; Erdem, “Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler”, *TİD*, 256-257.

⁹⁵⁵ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 397.

⁹⁵⁶ Woods, *Akkoyunlular*, 343-344.; Erdem, “Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler”, *TİD*, 263-264.

şehzadenin tahta çıkması için destek sağlamıştır. Aşiretler, Akkoyunlu Devleti'ni ve Akkoyunlu-Osmanlı ilişkilerini olumlu ve/veya olumsuz birçok konuda etkilemiştir.

3.2. DİN VE MEZHEP ETKİSİ

Devletler kendilerini meşrulaştırmak için dini, siyasi ortamda etkin bir biçimde kullanmışlardır. Göçebe Türkmen toplulukları İslamiyet'i kabul ettikten sonra dini öğrenmek ve dinin kuralları gereğince devleti yönetmek eğiliminde olmuşlardır. Akkoyunlular ve Osmanlılar dönemlerinde de İslamiyet'in kurallarının en iyi şekilde öğrenilmesi için mektep ve medreselerde dini eğitim verilmiştir.⁹⁵⁷

Akkoyunlular, dini bilgilerin öğrenilmesi için mektep ve medrese eğitimine önem vermiştir. İmam ve müezzin tarafından mekteplerde öğrencilere temel dini bilgiler verilirken mekteplerin bir üst eğitim kurumu olan medreselerde Arapça sarf ve nahiv (Arapça gramer konuları), mantık, belâgat (sözbilim, retorik), tefsir, hadis, kelam, fıkıh, ilm-i hal ve edebiyat dersleri verilmiştir.⁹⁵⁸ Akkoyunlu Devleti'ndeki mektep ve medrese eğitimi, farklılıklarla birlikte, Osmanlı mektep ve medreselerle benzerlik göstermektedir.⁹⁵⁹

Hamza Bey, Akkoyunlu beyliğini, kardeşi Ali Bey'in elinden aldıktan sonra merkez Âmid halkı tarafından kabul görmemiştir. Hamza Bey'i benimsemeyen Âmid halkı, Sünnî dini önderleri Kadı Ahmed ve kanaat önderi Hacı Yusuf'un teskinleriyle kuşatmaya sonuna kadar direnç göstermişlerdir. Hamza Bey, bir Hıristiyanın yardımı ile Âmid'e girence ilk iş olarak Kadı Ahmed ve Hacı Yusuf'u öldürmüş ve şehri yağmalatmıştır.⁹⁶⁰ Hem Âmid halkının hem de aşiretlerin öfkesini kazanan bu olayda, gayrimüslim halkın dükkân ve evlerine dokunulmamış ayrıca izzet ve ikramda da bulunulmuştur. O kadar ki Hıristiyan keşişler, İslam âlimleri önünde yüceltilmiştir. Hamza Bey'in Müslüman halkına düşmanlığı o kadar artmıştı ki, bir gün mektep önünde çocukların Kur'an-ı Kerim okumakla ve tilavetle meşgul olduklarını görünce “Benim yıktığım binayı tekrar yapmak için ilim ve kıraatla meşgul oluyorlar”

⁹⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, 283-284.

⁹⁵⁸ Erşahin, *Akkoyunlular*, 214.; Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, 75.

⁹⁵⁹ Cahit Baltacı, “Mektep”, *DİA*, c. 29, (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 6-7.; Mehmet İpşirli, “Medrese”, *DİA*, c. 28, (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 327-328.

⁹⁶⁰ Erdem, “Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)”, *TAD*, 108.

demmiştir.⁹⁶¹ Bu söze bakarak Hamza Bey'in düşüncesine göre çocukları övdüğü mü yoksa yerdigi mi tam olarak anlayamamaktadır.

Akkoyunlu hükümdarları özellikle Uzun Hasan Bey, devlet bünyesinde dini düşünce faaliyetlerin artmasına bizzat destek sağlamıştır. Uzun Hasan Bey, dervişliğe meyilli bir hükümdar olduğundan⁹⁶² Karakoyunlu Cihanşah'ın elinden alınan Tebriz'in Akkoyunlu başkenti olmasının ardından şehrin tıpkı İstanbul, Semerkand gibi ilim ve kültür merkezi olması için çalışmalar yaptırmıştır. Dönemin ilim ve bilginlerini Tebriz'de toplamayı hedefleyen Uzun Hasan Bey ve Yakub Bey, dört bir yandaki ilim adamlarını ve mutasavvıfları Tebriz'e davet etmişlerdir.⁹⁶³ Tebriz'de toplanan bu kişilerden devlet ricalinin ve halkın faydalanmasını sağlamak için bazı faaliyetler de yapılmıştır. Bu faaliyetlerin başında, Cuma sohbetleri uygulamasının önemli bir yeri bulunmaktadır.⁹⁶⁴ Cuma geceleri, âlimlerle birlikte yapılan sohbetlerde dini düşünce ve fikirler konuşulup tartışılmış ve hadisler okutulmuştur.⁹⁶⁵

Uzun Hasan Bey, sabah namazını eda ettikten sonra Mezâlîm divanını toplayıp şikâyeti olan her kimse onu dinleyip bir karar verir, verilen karar da divanda bulunan görevli tarafından kayıt altına alınır.⁹⁶⁶ Uzun Hasan Bey, sabahları yapılan bu divana sırtında bir derviş abası, belinde bir yün kuşak ve üstünde bir gocuk var iken katılırdı. Tahta oturup etrafında bulunan emirleriyle birlikte derviş, sufi, zengin, fakir ayrımı yapmadan dileyeni huzuruna kabul ederdi.⁹⁶⁷ Uzun Hasan Bey'in, derviş kıyafetleriyle tahta oturup divan eylemesi, kendisinin dervişliğe meraklı olduğunun bir göstergesidir. Zira hükümdarın her zaman ihtişamlı olması beklenirken kendisi adeta bir derviş gibi kıyafet giyip tahta oturması, halkının huzuruna bu şekilde çıkması dervişliğe meyletmesidir.⁹⁶⁸

Akkoyunlu hükümdarları, özellikle Uzun Hasan Bey ve Yakub Bey dönemlerinde derviş ve şeyhlere büyük önem verilmiştir. Bu dervişlerden en bilineni “*kutbü'l-budalâ (abdalların kutbu)*” ve “*tâcü'l-meczubîn (meczupların tacı)*”

⁹⁶¹ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 97-98.

⁹⁶² Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 104.; Gel, "Akkoyunlu Uzun Hasan'a Çok Yakın Delişmen Meczûb Bir Sûfî: Baba Abdurrahman", *EKEV Akademi Dergisi*, 144.

⁹⁶³ Woods, *Akkoyunlular*, 365-371.

⁹⁶⁴ Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, 264.

⁹⁶⁵ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 503.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 235-236.; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 104.

⁹⁶⁶ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 503.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 207.

⁹⁶⁷ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 104-105.; Woods, *Akkoyunlular*, 187.; Paydaş, "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı", 207.

⁹⁶⁸ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 104.

unvanlarına sahip olan Baba Abdurrahman'dır.⁹⁶⁹ Woods'un anlatımıyla garip, şamansı bir kişiliğe sahip olan Baba Abdurrahman, XV. yüzyıl istilalarından sonra birçok kentte yaygınlık kazanan halk İslam'ının temsilcilerindendir. Halk İslamı temsilcilerine karşı Timur döneminde de duyulan saygı, Uzun Hasan Bey döneminde de devam etmiştir.⁹⁷⁰

Akkoyunlu hükümdarları ile aynı sofraya oturan, kehanetleri ve mucizevî deliller ile hükümdar ve halk tarafından saygınlık kazanan Baba Abdurrahman, zaferlerin müjdecisi olarak kabul edilmiştir.⁹⁷¹ Baba Abdurrahman, yaptığı meczup davranışlarla dikkatleri çeken bir kişidir. Uzun Hasan Bey'in çadırda uykuda olduğunda çadırın direğinin düşmüş olduğunu fark eden Baba Abdurrahman, direği düzeltip çivilerini sağlamlaştırmıştır. Yemek meclisinde bulunurken birden Uzun Hasan Bey'in kemerindeki kılıcı çıkartıp tasa vurmuş ve vurduğu tasın Karakoyunlu Cihanşah'ın komutanı Rüstem Bey'e ait olduğunu söylemiştir. Sonrasında eline aldığı bir ipi, Uzun Hasan Bey'in beline bağlayan Baba Abdurrahman, sofradaki sürahiyi alıp Uzun Hasan Bey'e uzatarak "*İç, korkma! Hepsi senindir*" demiştir.⁹⁷² Bu olaylardaki çadırın direği ve çivileri devleti ve toprağı temsil ederken, kılıçla tasa vurması zafer müjdesi olarak kabul görmüştür.⁹⁷³

Cihanşah'ın komutanı Rüstem Bey, Akkoyunlular tarafından esir edilince ölümünün keskin bir kılıçla olmasını istemiştir. Rüstem Bey'in "*beni bu kılıçla öldür*" diyerek seçtiğı kılıç, Baba Abdurrahman'ın yemek sofrasında tasa vurduğu kılıç olması, Baba Abdurrahman'ın kehanetlerinin gerçekleştiğini göstermiştir.⁹⁷⁴ Baba Abdurrahman'ın başka bir kehaneti de, tasa vurduğu kılıcı Hısnıkeyfâ tarafını gösterip "*Seni öyle öldürürüm ki hiç haberin olmaz.*" dedikten sonra Melik Halef'i Melik Zeynelabidin ve Melik Eyyub'un hamamda öldükleri haberi gelmiştir.⁹⁷⁵ Baba Abdurrahman'ın kehanetleri ve zaferler konusundaki müjdeleri, yapılacak seferler

⁹⁶⁹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 165.; Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 91-92.; Woods, *Akkoyunlular*, 148.

⁹⁷⁰ Woods, *Akkoyunlular*, 149.

⁹⁷¹ Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 92.

⁹⁷² Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 165.; Woods, *Akkoyunlular*, 148.

⁹⁷³ Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 92.

⁹⁷⁴ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 182-183.; Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 93.

⁹⁷⁵ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 256-257.

üzerinde etkili olmuştur. Baba Abdurrahman'ın moral ve motivasyon kaynağı olarak seferlere katılması, askerlere ve hükümdara manevi destek sağlamıştır.⁹⁷⁶

Baba Abdurrahman, Karakoyunlular için söyledikleriyle Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesinin zafer müjdecisi olmuştur. “*Karakoyunluların zulmü ve fitne fesadı son haddine ulaştığı için Yüce ve Ulu Tanrı'nın iradesi, ateş saçan kılıcın şimşegiyle onların zamanının damarını çıkarma noktasına takılmıştır.*” sözleriyle, artık Karakoyunlu zulmünün durdurulma zamanının geldiğini ve bunun zaferle sonuçlanacağını söyleyerek hükümdar ve askerlerine cesaret sağlamıştır.⁹⁷⁷ Baba Abdurrahman, bir keresinde fal tutarak Kur'an-ı Kerim'den bir sayfa açmış ve açtığı sayfanın başındaki “*Firavun'a git, doğrusu o azmıştır*”⁹⁷⁸ ayetini okumuştur. Aynı şekilde Mesnevi ve Âşık Paşa'nın eserlerinden de fal tuttuğunda Hz. Musa ve Firavun hikâyesine denk gelmiştir. Bunların anlamı zafer habercisi olduğundan Uzun Hasan Bey, Cihanşah üzerine gidip zaferle dönmüştür.⁹⁷⁹

Dervişler, sefere katılarak moral ve motivasyon desteği sağlarken, elçi olarak da görevlerde bulunmuşlardır. Uzun Hasan Bey'in elçisi olarak II. Mehmed'e gönderilen Siraceddin Kasım b. Kadı Ömer ve Halveti dervişi Pir Ahmed bu derviş-elçilerdendir. Yarı resmi görevlerde bulunan dervişler daha sonrasında sufi olarak hayatlarına devam etmeyi tercih etmişlerdir.⁹⁸⁰ Dervişlerin kehanetlerinin gerçekleşmesi, kendilerine duyulan saygınlığı arttırırken aynı zamanda devlet bünyesinde önemli görevlere de gelmelerini sağlamıştır. Saygınlık kazanan dervişlere, devlet bütçesinden özel bir kaynak ayrılıp geçimleri sağlanmıştır.⁹⁸¹ Karakoyunlu Devlethanesi, 1456 yılında şaman-şeyh olarak görülen Baba Abdurrahman'ın hizmetine verilmiş ve adı helalhane olarak anılmıştır.⁹⁸² Helalhane'de kurulan günlük sofralarda dervişler, âlimler, salihler, fakirler ve gariplerin ihtiyaçlarının karşılanması için büyük harcamalar yapılmıştır. Baba Abdurrahman'ın dervişleri için her gün yemek sofraları kurulmuştur.⁹⁸³

⁹⁷⁶ Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 98.

⁹⁷⁷ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 269.

⁹⁷⁸ “*İzheb ilâ fir'avne innehu tagâ*” *Kur'an-ı Kerim*, Ta-ha 2/24.

⁹⁷⁹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 271.

⁹⁸⁰ Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 99.

⁹⁸¹ Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 96.; Gel, "Akkoyunlu Uzun Hasan'a Çok Yakın Delişmen Meczûb Bir Sûfî: Baba Abdurrahman", *EKEV Akademi Dergisi*, 146.

⁹⁸² Woods, *Akkoyunlular*, 184.

⁹⁸³ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 502-503.

Halk İslamı temsilcileri, fetih ve zafer müjdeleri verip bu müjdelerin gerçekleşmesi durumunda hükümdarlar tarafından destek görmüşler, devlet kademesinde önemli görevlere atanmışlardır. Gülşenî, Uzun Hasan Bey'in nişancısı olarak divanda görev almıştır.⁹⁸⁴ Azerbaycan fethini müjdeleyen Hüseyinî Seyyid Abdü'l-Gaffar Tabataba'i, fetihten sonra Uzun Hasan Bey tarafından bölgenin şeyhülislamlığına atanmıştır.⁹⁸⁵ Tihrani eserinde, İslam ülkelerinin kendinden razı olunanı, temiz soyun evlatlarının övüncü, nurani milletin seçkini Hazret-i Seyyid Nizamü'd-din-i Abdü'l-Gaffar ifadesiyle kendisinin ne kadar saygın bir kişiliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır.⁹⁸⁶ Abdü'l-Gaffar'ın bir ricasının bile yerine getiriliyor olması kendisinin devlet nezdinde, saygın biri olduğunu ve sözünün dinlendiğini göstermektedir.⁹⁸⁷

Uzun Hasan Bey döneminde, dini hayatta yapılan en büyük yenilik, şüphesiz bizzat Uzun Hasan Bey'in isteği üzerine İslam dininin mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesidir.⁹⁸⁸ Kutsal kitabın her Müslüman tarafından kolayca anlaşılabilmesi için yapılan bu girişim, sadece Akkoyunlulara özgü bir durum değildir. İslamı kabul eden devletler Kur'an-ı Kerim'i kendi dillerine çevirerek okunmasına ve öğrenilmesine destek sağlamışlardır. Osmanlılarda bu uygulamanın ilk tezahürü 1333 tarihli I. Orhan'ın oğlu Süleyman Bey'e ithaf edilen Tebareke Tefsiri olmuştur.⁹⁸⁹ Akkoyunluların ve Osmanlıların bu girişimleri, hem dinin öğrenilmesine hem de iki devletin resmi dili olan Türkçe diline verdikleri önemin bir göstergesidir.

Yakub Bey, babası Uzun Hasan Bey kadar dini kurumlara yakın olmamış ve dini uygulamalarla çok fazla ilgilenmemiştir. Devlet bünyesinde gereken ilgiyi göremeyen tasavvuf ehli kişiler, Safevîyye ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Böylelikle halkın büyük bir bölümü merkezi yönetime karşı yabancılaşmıştır. Bu da Akkoyunlu

---

⁹⁸⁴ Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 97.

⁹⁸⁵ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 322.; Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 94-95.; Woods, *Akkoyunlular*, 184.

⁹⁸⁶ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 322.

⁹⁸⁷ Ebû Said Mirza Han'ın annesi, oğlunun naşını alıp Horasan'da atalarının mezarlığına defnedilmesi için Emir Abdü'l-Kerim'i görevlendirmiştir. Bu görev sırasında Emir Abdü'l-Kerim esir düşmüş ve Seyyid Nizamüddin Abdü'l-Gaffar'ın ricası ile zincirden ve esaretten kurtulup Horasan'a gitmiştir. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, 470.; Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 95.

⁹⁸⁸ Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 56.; Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c.42, 264.

⁹⁸⁹ Erşahin, *Akkoyunlular*, 235.

hanedanını tehdit eden ve kısa süre sonra Şah İsmail önderliğinde geniş kitleler toplanmasına neden olmuştur.⁹⁹⁰

Yakub Bey döneminde başlatılan vergi düzenlemesiyle, dindar kesimin ellerinde bulunan soyurgallar, devlet denetimine tabi tutulmuştur. Soyurgallar, sahibine geniş haklar tanıyan bir uygulama olması sebebiyle devlet yönetiminde ayrılıkçı bir yapı oluşturmaktaydı. Dindar kesimin elindeki soyurgalların geri alınması, dini kesim ile devlet yönetimi ilişkilerini olumsuz etkilemiştir.⁹⁹¹ İslami olmayan uygulama ve kuralların kaldırılması girişimi, dini zümreleri hükümdardan uzaklaşarak Şîî unsurlar gösteren Safevîlere yaklaşmalarını sağlamıştır. Şeyh Haydar ile güçlenen Safevîye Şah İsmail döneminde etkili bir şekilde devlet kurarak Akkoyunluların yıkılmasını sağlamıştır.⁹⁹²

İslamiyet'te devletlerin rekabet halinde oldukları diğer bir konu da kutsal topraklara hediye, mahmil gönderilmesidir. Mahmil (hac kervanı) gönderme geleneği, XIII. yüzyıldan itibaren devletlerin bağımsızlığını İslam dünyasında da meşrulaştırmak amacıyla yaptıkları bir uygulamadır.⁹⁹³ Mekke'ye gönderilen mahmillerde hediyeler, sanatsal süsler, hükümdarın gücünü göstermektedir. Zengin ve gösterişli bir mahmil gönderilmesi yöneticinin siyasi bağımsızlığını simgelemektedir. Bunun için hükümdarlar, hem siyasal bağımsızlıklarını Haremeyn şeriflerince onaylanması hem de diğer hükümdarlardan üstün oldukları kanıtlamak için mahmil gönderme uygulamasını bir rekabet haline dönüştürmüşlerdir.⁹⁹⁴ Uzun yıllar bu rekabette birinciliği Memlûkler gösterse de zamanla Akkoyunlular ve Osmanlılar da bu rekabetteki yerlerini almışlardır.⁹⁹⁵ “Tanrı'nın rıza yeri olan Hacca yönelmek; itaat ve takva azığıyla dünya hayatının çöllerini katetmek” olarak anlatılan hac yolculuğuna Akkoyunlular büyük önem vermişlerdir.⁹⁹⁶ 1486 yılında Yakub Bey'in isteği üzerine Fazlullah'ın nişanını taşıyan bir emirnâmede, Akkoyunlu topraklarından geçen hacılardan damga (ticaret ve sanayi vergisi), bac (eşya gümrüğü) ve rahdâri (geçiş vergisi) vergilerinin alınmayacağı yazılmıştır. Bu emirnâme, bütün yetkili görevlilere (Horasan, Esterabad ve Mazenderan

⁹⁹⁰ Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, 117-118.; R. Quiring-Zoche, “Aq Qoyunlu”, *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>

⁹⁹¹ Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, 116-117.

⁹⁹² Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 438.; R. Quiring-Zoche, “Aq Qoyunlu”, *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation> ; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiîliğin Rolü*, 15.

⁹⁹³ Ş. Tufan Buzpınar, “Surre”, *DİA*, c. 37, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 567.

⁹⁹⁴ Woods, *Akkoyunlular*, 185.

⁹⁹⁵ Erşahin, *Akkoyunlular*, 179.

⁹⁹⁶ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 199.

yöneticilerine) bildirilerek hacıların güvenli bir şekilde ülke topraklarından geçişi sağlanmıştır.⁹⁹⁷

Kübreviyye'nin Azerbaycan kolunun önderi Ahmed Lâleî'nin de Kur'an-ı Kerim ayetleri ile destek olduğu Uzun Hasan Bey'in Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi siyasetinin Mekke ve Medine şerifleri tarafından onaylanmasını istemiştir. Haremeyn şerifleri ve İslam âlimi onayını sağlayan en az mahmil gönderme kadar önemli olan ve hükümdarlık alametlerinden sayılan hutbe okutulmasıdır. Medine'deki camide Cuma hutbesinde Arapça "*Hasanü'l-Tavil*" adil hükümdar olarak Uzun Hasan Bey'in ismi zikredilmiştir. Uzun Hasan Bey, İslam âlemi tarafından meşru sayılmak için bahsi geçen olaylarla bağımsızlığını ve dinin temsilcisi olduğunu kabul ettirmek istemiştir. Bu olaylarla Uzun Hasan Bey döneminde, dinin siyasi çıkarlar doğrultusunda nasıl şekillendiği anlaşılmaktadır.⁹⁹⁸ İster Osmanlı isterse de Akkoyunlu hükümdar ve devlet adamları olsun tasavvuf erbabı ile yakın ilişkide bulunmuşlardır. Bu ilişkilerin olumlu ve olumsuz birtakım sonuçları olmuştur.

Tasavvufi fikir ve düşüncenin devletler tarafından desteklenmesiyle toplumda, ilmi alanda gelişme yaşanmıştır. Tarikat prensibindeki iki düşünce akımı, yaygınlık kazanmıştır. Bunlar vahdet-i vücud ile aşk ve vecd anlayışlarıdır. Toplumda her zaman tasavvufi birlik sağlanamaması üzerine bu tartışmaların hükümdar himayesinde yapılması Uzun Hasan Bey dönemindeki Cuma sohbetlerinin asıl konusu olmuştur. Ayrıca devlet bünyesinde, ulema-mutasavvıf çatışması her daim devam etmiştir. Bu bağlamda iki grubun üyeleri de hükümdara yakınlık göstererek kendilerini haklı kılmayı hedef edinmişlerdir. Bu mücadelelerde iftira, söylenti, suç vb hilelere başvurmak sıkça görülen bir durum olmuştur. Bu olumsuz yönlerine rağmen hükümdar desteğini kazanmalarının en büyük nedeni, şeyhlerin müridleri aracılığıyla dört bir yana ağ misali yayılmasıdır. Hükümdarların genişleyen toprakları üzerindeki halkı derli toplu devlete bağlı tutabilmesinin bu şeyhler aracılığıyla daha kolay olması sebebiyle hükümdar, şeyhlerin saygısını kazanmayı istemiştir. Toplumun tamamının saygısını kazanmanın zorluğu aşikârken bir şeyhin hediye, vergi muafiyeti, tarhanlık unvanı gibi unsurlarla gönül hoşnutluğunu kazanmak daha kolaydır. Şeyh için de bir ayrıcalık olan bu durum şeyhin, irşad faaliyetlerini kolayca yapabilmesine ve çok sayıda müride sahip olup geniş

---

⁹⁹⁷ Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 89.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 80-81.

⁹⁹⁸ Woods, *Akkoyunlular*, 184-186.

bölgelere yayılma imkânı elde etmesine olanak sağlamıştır.⁹⁹⁹ Devlet ile toplum arasındaki bağların güçlenmesine vesile olan tarikat mensupları devlet bünyesinde farklı görevlerde de bulunmuşlardır.¹⁰⁰⁰

Moğol istilasının Anadolu ve İran coğrafyasında yaşattığı buhranlı süreçte bölgelerin değişen demografik yapısı ve insanların yurtlarından ayrılmasının sonucunda yaşanan ruhsal çöküş düşünüldüğünde sığınak yeri olarak din ve tasavvuf anlayışı önem kazanmıştır. Devletler de halkı bir arada toplayabileceği din ve tasavvuf algısını sonuna kadar destek çıkararak varlıklarını sürdürmelerini sağlamıştır. Bu yüzden de XV. yüzyılda artan tasavvufî akımlara ve Osmanlı ile Akkoyunlu devletlerinin bunları desteklemesine şaşırılmamalıdır. Osmanlı hükümdarı II. Bayezid ile Devvânî arasındaki yazışma kaydı haricinde münşeâtlarda hükümdar ve/veya şehzade ile tasavvuf ricalinden bir kişinin yazışmasına rastlanmamıştır. XV. yüzyıl İslam âlimlerinden olan Devvânî, II. Bayezid'in iltifatını kazanmış ve kendisine hediyeler gönderilmiştir.¹⁰⁰¹

Din ve mezhep, devletin diplomasisini etkilediği kadar vergi sistemini de etkilemektedir. İslami vergilerin yanında örfî vergilerin alınması, din-devlet ilişkilerinin en belirgin özelliğidir. Akkoyunlu ve Osmanlı devletleri vergi düzenlemelerini benzer şekilde uygulayarak şer'î ve örfî vergiler toplanmıştır.¹⁰⁰²

Uzun Hasan Bey'in başkenti Âmid'den Tebriz'e taşınması, devleti dini anlamda da değişime uğratmıştır. Devlet başkenti Tebriz'e taşınınca, Cengiz halefleri ve İlhanlı devlet sistemine yakınlık gösterilmiştir. İran âlemine, dini yaşamına ve kisralarına uydurulmuş bir hükümdar/devlet sistemi oluşturulmuştur. İran kültüründen de etkilenen Akkoyunlular, Sünnîlik kadar Şîîliğe de sıcak bakmışlar ve bu durum Safevîler'in Şîî inancının Akkoyunlu bünyesinde gelişmesini sağlamıştır. Âmid'in başkent olduğu zamanlarda, Türk dini, kültürü ve dilinin yayılması için başta Uzun Hasan Bey olmak üzere selefleri destek olmuştur. Bazı dini eserlerin ve Kur'an-ı Kerim'in Türkçeye çevrilmesine destek sağlanmış ve Türk kültürü canlandırılmıştır.¹⁰⁰³

Osmanlı Devleti'nde de birçok mutasavvıf bulunmaktadır. Burada hepsini zikretmenin güç olacağı ve konudan uzaklaşmamak adına, sadece Akkoyunlu-Osmanlı

⁹⁹⁹ Konur, "Akkoyunlular Döneminde Tasavvuf", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 7, 537-538.

¹⁰⁰⁰ Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 97.

¹⁰⁰¹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 364.

¹⁰⁰² Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, 178.

¹⁰⁰³ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 426.

ilişkilerinde etkili olan mutasavvıflara, tasavvuf, tarikat ve ilişkiler ağı bölümünde yer verilmiştir.

3.2.1. Sünnî Politika

XV. yüzyıl devletlerinin, dine bağlı ve saygılı tavırlar sergiledikleri, hükümdarlarının din adamlarına verdikleri değerden anlaşılmaktadır. Dine ve din adamlarına gösterilen saygı ve inayet, Akkoyunlu-Osmanlı yazışmalarında da kendini göstermektedir. II. Murad'ın Ali Bey'e yazdığı mektupta, Ali Bey'i Kur'an-ı Kerim'in övgülerindeki Musa Peygamber gibi kurtuluşa ereceğini, kendisinin de Ali Bey'i koruyacağını bildirmiştir. II. Murad, kendisini bir nevi peygamberlerin sığınağı olarak lanse ederek İslamın temsilcisi olduğunu söylemiştir.¹⁰⁰⁴

Uzun Hasan Bey ve II. Mehmed yaptığı işlerde, hem halkın desteğini almak hem de kendisini Sünnî camiasında onaylatmak için Kur'an-ı Kerim ayetleri ve ebced hesaplamalarıyla ilahi desteğe sahip olduğunu sürekli vurgulamıştır.¹⁰⁰⁵ Uzun Hasan Bey döneminde yeryüzündeki ilahi düzenin restorasyonun sağlanması görevinin Akkoyunlu yönetici grubun elinde bulunduğunu gösteren ifadeleri her fırsatta dile getirilmiştir. Uzun Hasan Bey'in, Rebî-i sâni 875 (Eylül 1470) yılında Amasya valisi Şehzade Bayezid'e gönderdiği mektupta, Akkoyunlu yönetiminin şariat hükümleri gereğince temellenip şekillendiğiyle övünmüştür. Günah sayılan fuhuş, zina, kumar gibi uygulamaların yasaklandığını, Kalenderî ve Haydarî gibi sapkınlıkla suçlanan derviş gruplarının dağıtıldığını, cami ve hayratların yapımının teşvik edildiğini, hatta kendisinin özel hazinesinden bir bütçe ayrılarak dini yapıların inşasına ve iâşesine destek olunduğunu, Sünnî eğitimcilerin yetişmesi için medreseler açıldığını ve devlet olarak Sünnî İslamın korunduğunu da eklemiştir.¹⁰⁰⁶

İki devlet savaşa hazırlanırken II. Mehmed, Uzun Hasan Bey'e gönderdiği mektupta, savaşın ne zaman olacağını bildirmiştir. II. Mehmed daha önceden savaşacağı düşmana böyle bir bilgilendirme yapmamışken Uzun Hasan Bey'den savaş için hazırlık yapmasını istemiştir. İki devletin de Sünnî olduğu düşünülürse Müslüman bir devlet üzerine yapılacak seferin şariat kurallarına uygun olması şarttır. II. Mehmed gönderdiği mektupta, Uzun Hasan Bey'in Müslümanlara karşı Hıristiyan ittifakı içinde

¹⁰⁰⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 188-189.

¹⁰⁰⁵ Woods, *Akkoyunlular*, 180-181.; İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, 406.

¹⁰⁰⁶ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 24-29.; Woods, *Akkoyunlular*, 183.; Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c. 1, 31.

bulduğunu, daha önce annesi Sara Hatun'un ricası ile Uzun Hasan Bey'in affedildiğini, ancak "imansız Türkmen" hitabıyla Uzun Hasan Bey'in ahde vefa göstermediği açık bir dille yazılmıştır. II. Mehmed gönderdiği mektupla, Uzun Hasan Bey üzerine yapılacak seferi İslam âlemine meşru göstermiştir.¹⁰⁰⁷ Uzun Hasan Bey'in dindarlık ve Müslümanlık tasladığı halde Müslümanlara kötülükte bulunduğunu, halkın canına ve malına el uzattığını, adalet yolundan ayrıldığını söyleyen II. Mehmed, memleketi onun çirkin işlerinden temizlemeyi ve bu gerçekleşinceye kadar başka bir işle meşgul olmayacağını da söylemiştir.¹⁰⁰⁸

Akkoyunlu-Osmanlı siyasi rekabetteki ilişkilerinde iki devletin de Sünnî olması hasebiyle Kur'an-ı Kerim hükümleri sıkça kullanılmıştır. Uzun Hasan Bey, yeğeni Murad Bey'i, II. Mehmed'e, Trabzon'a saldırmaması isteğiyle elçi olarak gönderdiğinde¹⁰⁰⁹ mesajını Kur'an-ı Kerim'den bir ayetle vermeyi yeğlemiştir. Ayette geçen iki davacı grup anlaşmaya varamayıp Hz. Davud'un yanına gelerek aralarında adaletle hükmetmesini istemişlerdir. Ayette geçen;

*İçlerinden biri şöyle dedi: Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken –onu da bana ver- dedi ve tartışmada beni bastırdı.*¹⁰¹⁰

Hükmüne dayanarak "Benim de bir tek dişi koyunum vardır." diyen Uzun Hasan Bey, bu ayetteki hükmü II. Mehmed'in hatırlamasını istemiştir.¹⁰¹¹

II. Mehmed'in Trabzon fethi sırasında yanında bulunan Uzun Hasan Bey'in annesi Sara Hatun, bu fetih için bunca zahmetlerin neden çekildiğini sorduğunda II. Mehmed cevabında: "Ana! Bunca zahmet din yolunadır kim ahirette Allah hazretinde hacil olmayavuz kim zîrâ bizüm elümüzde İslâm kılıcı vardır. Ve ger biz bu zahmeti ihtiyar etmesevüz bize gâzi demek layık olmaz"¹⁰¹² diyerek fetihlerin sadece toprak, ülke elde etmek olmadığını, İslam kılıcına sahip olduğundan Allah yoluna baş koyduğunu, fetih siyasetinde de bunu göz önünde bulundurduğunu anlatmıştır.

Otlukbeli Zaferi'nden sonra, II. Mehmed'e neden Uzun Hasan Bey'in takip edilip İran tarafına gidilmediği sorulmuştur. II. Mehmed de amacının saltanat yıkmak olmadığını, Uzun Hasan Bey'e bir ders verilmek olduğunu, oğlu Mirza Zeynel'in

¹⁰⁰⁷ Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l Feth*, 136-137.; Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 559.

¹⁰⁰⁸ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 559.

¹⁰⁰⁹ Turan, "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik", *TAD*, c. 3, 66.

¹⁰¹⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Sad 38/23.

¹⁰¹¹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 249.

¹⁰¹² Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 224.

ölümüyle ciğerinin yanmasının Uzun Hasan Bey'e kâfi geleceğini, diğer taraftan, İslam devleti olan Akkoyunlu Devleti'ni yıkmanın doğru bir iş olmadığını söylemiştir.¹⁰¹³

II. Bayezid'in Yakub Bey'e gönderdiği mektubunda, gece şaftının altındaki kargaşa ortamında, safları bozan cesur bir hükümdar olduğunu ve biat şartlarına riayet, hatırı bol iyilikler yaptığını ve padişah onuruna uygun işler başardığını övgülü sözlerle anlatmıştır. Fetih ve zaferle, Rum ve Şam topluluklarında ışık ve sefayı arttırdığını, Şeyh Haydar'ın öldürülerek bölgedeki Müslümanlara yapılan zulümlere son verilmesiyle iltifatlara mazhar kılındığını, Sünnî olan bu iki devletin de böyle bir zulme kayıtsız kalmasının olası bir iş olmadığını bildirmiştir.¹⁰¹⁴

II. Bayezid'in Yakub Bey'e gönderdiği mektubunda fetih ve zaferlerin din fütûhâtını besleyen yollar olduğu ve fırsatlarla zaferlerin süslendiği ifade edilmiştir. Mektupta, Yakub Bey'in diyar-ı küffâr üzerine yaptığı fetih siyasetinin desteklendiği görülmektedir.¹⁰¹⁵

I. Selim tarafından “*Cenab eyalet saadet nisab saltanat kibab Seraceddin Mehmed Bey ibn Ferruḫşad Bey*” hitabı ile Mehmed b. Ferruḫşad Bey'e gönderdiği emr-i hümayûnunda, aşiret reisleri ve ecdadlarının nisabında hükümet mertebesinde olduğunu, imaret ve istihkâmda fırsat kollanması gerektiği anlatılmıştır. Âmid vilayetinin Türk ve İslam toprağı olarak kalması, kendisinin önderliğinde diyanet kurallarının devam etmesi, halkın fütûhât içinde yaşamasına yardımcı olunması istenmiştir. I. Selim, bu inayet nâme ile ısdarda bulunduğunu dostluk ve hak ile biatta bulunarak vilayet üzerinde devlet mertebesinde hakkı gözetmesi dileğinde bulunduğunu da eklemiştir.¹⁰¹⁶

Akkoyunlu-Osmanlı yazışmalarındaki örneklerden görüleceği üzere iki devlet de İslam kılıcının temsilcisi yolunda birbirleriyle yarış içinde bulunmuşlardır. Oğuz töresine uygun olarak fetihler yapan hükümdarlar, İslam'ın yayılması için de fütûhâtlarda bulunmuşlar ve karşılıklı gönderdikleri fetihnâmelerde bunu dile getirmişlerdir.

Akkoyunlu hükümdarları da Osmanlı hükümdarları gibi hâkimiyetlerinde bulunan topraklarda vakıf, zaviye ve imarethane yapımına önem vermişlerdir. Tur Ali

¹⁰¹³ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 563.

¹⁰¹⁴ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 311.

¹⁰¹⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 321.

¹⁰¹⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 381-382.

Bey'e ait olan Erzincan'ın Mecidiye köyünde bir vakıf bulunmaktadır.¹⁰¹⁷ Ayrıca Uzun Hasan Bey'in oğlu Uğurlu Mehmed Bey'in ve Akkoyunlu beylerinden Veled Bey'in zaviyeleri bulunmaktadır.¹⁰¹⁸

Hükümdarlar, askeri seferlere çıktıklarında halkın ve askerlerin gönlünü kazanmış saygın din adamlarını yanlarında seferlere götürmüşlerdir. Buradaki amaç dini duyguların coşkulu yaşanmasını sağlayarak askerlerin gaza isteklerini her zaman diri tutmaktır. II. Mehmed'in İstanbul'un fethinde yanında bulunan Akşemseddin,¹⁰¹⁹ I. Selim'in Mısır seferinde yanında bulunan Edirneli Âşık Musa,¹⁰²⁰ Uzun Hasan Bey'in yanında bulunan Baba Abdurrahman¹⁰²¹ örnekleri bunun bir göstergesidir.

3.2.2. Şii Politika

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren tasavvuf ehline karşı saygılı davranan bir devlet olarak batınî oluşumlara izin vermemiştir. Devlet bünyesinde Sünnî kaideler geçerli sayılmıştır. Erdebil Tekkesi'nden kaçan Şeyh Cüneyd, Osmanlı Devleti'nden dinini özgürce yaşayabilmesi için bir yer tahsis edilmesini isteyince kendisinin maksadının dinini yaşamak değil batınî faaliyetlerde bulunmak olduğu söylenerek derhal Anadolu topraklarından çıkması istenmiştir. Bu örnekte görüleceği üzere Osmanlı Devleti, dinde aşırı gidilmesini hoş görmemiş ve topraklarında batınî oluşumlara karşı çıkmıştır.¹⁰²²

Akkoyunlu Devleti, konfederasyon aşireti örgütlenmesine sahip olduğundan devlet bünyesinde Türk, Kürt, Ermeni kökenli insanlar bulunmaktaydı. Bu yüzden hükümdarlar, topraklarında yaşayan insanların dinlerine herhangi bir müdahale göstermeyip hepsine yakınlık kurmaya çalışmıştır.¹⁰²³ Hem Akkoyunlu hem de Osmanlı toprakları üzerinde din bağlamında zengin bir yaşam şekillenmiştir.

Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden sonra Akkoyunlu tahtı için mücadele eden şehzadelerden Ali Bey Âmid'e geldiğinde, şehrin ileri gelenleri ona teslim olup

¹⁰¹⁷ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 70.; Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, 144.

¹⁰¹⁸ Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, 152-153.

¹⁰¹⁹ İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, 401.; Fuat Bayramoğlu ve Nihat Azamat, "Bayramiyye", *DİA*, c. 5, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 273.

¹⁰²⁰ Gülşenî, *Reşehât-ı Muhyî*, 93.

¹⁰²¹ Tihriânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 165.

¹⁰²² Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 75.; Taha Akyol, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, (İstanbul: Ad Yayıncılık, 1999), 28.; Çiftçi, "Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili", 12.; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, 13.

¹⁰²³ Woods, *Akkoyunlular*, 325-344.

bağlılıklarını bildirmişlerdi. Daha sonra Hamza b. Osman Bey Âmid'e girdiğinde kendisine biat etmeyen şehir halkına zulüm ve eziyette bulunup şehri yağma ve talan etmiştir. Bu arada, şehirde bulunan Hıristiyan halka kesinlikle dokunmayıp hatta onlara izzet ve ikramda bulunmuştur. Hamza Bey, Hıristiyan din adamlarına saygı gösterip onlara ayakta ağırlarken İslam âlimlerine karşı son derece ilgisiz davranışlar sergilemiştir. Hamza Bey, bir gün Müslüman mektebinin önünden geçerken dini ve Kur'an-ı Kerim'i öğrenmeye çalışan Müslüman çocuklarını görmüş ve çocukları övdüğü ya da yediği tam anlamıyla belli olmayan sözler sarfetmiştir.¹⁰²⁴

Uzun Hasan Bey, Osmanlı Devleti'nde etkin bir yere sahip olan Bayramiyye ile iyi ilişkiler içerisinde bulunup kaleyi içten fethetmeyi planlamıştır. Bunun için İslam coğrafyasında başta bir örneği bulunmayan eşsiz süslemeleri bulunan bir şamdanı Ankara'daki Bayramîlere hediye olarak göndermiştir. Şamdanın üzerinde, Hz. Muhammed (sav) ve on iki imamın isimleri¹⁰²⁵ yazılarak diğer üç halifenin (Hz. Ebû Bekir (ra), 632-634; Hz. Ömer (ra), 634-644; Hz. Osman (ra), 644-656) ismine yer verilmemiştir.¹⁰²⁶

Bu iki örnek haricinde, Akkoyunlu hükümdarlarının Şiîliğe meyilli olduklarını gösteren bir kayda rastlanmamıştır. Osmanlı Devleti ile yapılan yazışmalarda Sünnî kaidelere uygun rükünleri bulunan mektuplar gönderilmiştir.

Safevîyye, Erdebil merkezli ve Ebü'l-Feth Safiyüddin İshâk b. Emîniddîn Cebraîl b. Salîh b. Kutbiddin Ebî Bekr Erdebilî tarafından kurulmuştur. Safevîyye, Safiyüddin tarafından oluşturulan Halvetilik ve Kalenderilik özelliklerinin karma bir yorumudur.¹⁰²⁷ Şeyh Safiyüddin döneminde, Sünnî unsurlar gösteren Erdebil Tekkesi, hızlı bir yayılma alanı bulmuştur. Anadolu'daki Türkmen grupları arasında yayılmasını sağlayan en önemli etken, Timur'un Ankara Savaşı sonrasında Anadolu'dan ayrılırken Erdebil Tekkesi'ni ziyarette bulunması ve saygı göstergesi olarak Erdebil'i vakıf olarak tekkenin hizmetine tahsis etmesidir. Osmanlı hükümdarları da saygı göstergesi olarak Erdebil Tekkesi'ne her yıl çerağ akçesi göndermişlerdir.¹⁰²⁸

Timur döneminde tekkenin postunda bulunan Hoca Ali, tekkenin Sünnîlikten Şiîliğe geçişinin adımlarını atmıştır. Hoca Ali ile birlikte Erdebil Tekkesi artık bir Sünnî bir

¹⁰²⁴ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 97-98.

¹⁰²⁵ Oniki imamın isimleri için bakınız. Ethem Ruhi Fığlalı, "İsnâaşeriyye", *DİA*, c. 23, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 142-147.

¹⁰²⁶ Erşahin, *Akkoyunlular*, 176-177.

¹⁰²⁷ Reşat Öngören, "Safeviyye", *DİA*, c. 35, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 460.

¹⁰²⁸ Erşahin, *Akkoyunlular*, 165.

tekke değil Şîf bir tarikat aşamasına gelmiştir. Timur, Anadolu'dan ayrılırken beraberinde getirdiği çok sayıda esiri Hoca Ali'nin isteği üzerine Erdebil'e yerleştirmiştir. Böylelikle Hoca Ali bu esirleri, askeri yapılanması olarak kullanmış ve amacının tekke yönetimi değil devlet kurmak olduğunu izlenimlerini vermeye başlamıştır.¹⁰²⁹ Bu dönemde tekkede pek çok mürid yetiştirilmiş ve bunların en önemli isimlerinden biri ise daha sonra Hacı Bayram Veli'nin müridliğini yapacak olan Somuncu Baba'dır (Ebu Hamiduddin Aksarayi). Somuncu Baba'nın etkisiyle Bayramiyye, Safevîyye'ye intisab etmiştir.¹⁰³⁰

Hoca Ali'nin ölümünden sonra yerine geçen halefleri İbrahim ve Şeyh Cüneyd dönemlerinde, Şîlik iyice yayılmış ve tekkeden tarikata geçiş sağlanmıştır. Şeyh Cüneyd, amacının devlet kurmak olduğunu en açık şekillerde göstererek Anadolu'da kendine müridler toplamaya ve Şîf propagandasına devam etmiştir.¹⁰³¹ Şeyh Cüneyd, tekkede yaşanan iç sorunlardan kaçarak Osmanlı topraklarına gelerek II. Murad'a bir elçi ve hediyeler (seccade, mushaf, tesbih) gönderip kendisine Kurt Beli bölgesinin tahsis edilmesini, orada dinini yaşamak istediğini, bunun için Osmanlı hükümdarının izin vermesini istemiştir. II. Murad, veziri Halil Paşa ile istişare ettikten sonra bu isteklerin gerçek olmadığını "bir tahtta iki padişah olmaz"¹⁰³² sözüyle Şeyh Cüneyd'in asıl maksadının din yaymak değil, devlet kurmak olduğunu söyleyerek kendisine ve müridlerine bir miktar altın ve akçe gönderip en kısa zamanda Osmanlı topraklarından çıkmaları gerektiğini söylemiştir.¹⁰³³ II. Murad, elçilere ve Şeyh Cüneyd'e iki yüz flori ve dervişlere de bin akçe harçlık göndermiştir.¹⁰³⁴ İştisareden çıkan sonuç, Anadolu halkı arasında hali hazırda bir Şîlik sempatisi varken Şeyh Cüneyd'in bu kitleleri kullanarak Şîliği daha yaygın hale getireceği ve Şeyh Cüneyd'in asıl amacının dervişlik değil devlet yöneticiliği yapmak olduğudur.¹⁰³⁵

¹⁰²⁹ Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, 73-74.; Hmz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 7-9.; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, 11-12.

¹⁰³⁰ Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *DİA*, c. 37, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 337.

¹⁰³¹ Yılmaz Karadeniz, "Safevi Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3 (2014): 63-64.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi", 86-87.; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, 13.

¹⁰³² Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, 75.; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, 13.

¹⁰³³ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, 264.; Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, 75.; Tahsin Yazıcı, "Cüneyd-i Safevî", *DİA*, c. 8, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 123-124.

¹⁰³⁴ Aşıkpaşazâde, *Aşıkpaşazâde Tarihi*, 330.

¹⁰³⁵ Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, 75.; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, 13.

Şeyh Cüneyd, daha sonra Konya’da bulunan Sadreddin Konevî zaviyesine gitmiştir. Zaviyenin şeyhi Şeyh Abdülatif ile aralarında geçen konuşma, Şeyh Cüneyd’in dini yaşamı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Şeyh Cüneyd, zaviye şeyhine “*Ataya ashâb mı evlâdur, yoksa evlâd mı evlâdur?*” diye sorunca Şeyh Abdülatif “*Sual etdiğün makamda ashâb evlâdur*” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Şeyh Cüneyd “*ol âyetler ashâb hakkında nâzil olduğu vakit sen anda bile miydün?*” diye tekrar sorar. Şeyh Abdülatif’in cevabı ise “*Sen bu i’tikadile kafirün oldun. Ve dahi bu i’tikadile sana uyanlar dahi kâfir olur*” demiştir. Bu tartışma Karamanoğlu İbrahim Bey’in kulağına gidince amacı, şeriat bozup kendine emaret talep eden Şeyh Cüneyd’in tutuklanması için emirlerine haber göndermiştir.¹⁰³⁶ Yakalanma emrini alan Şeyh Cüneyd ise Konya’dan Suriye’ye kaçmıştır.¹⁰³⁷

Şeyh Cüneyd, Osmanlı, Karamanlı ve Memlûk topraklarında kendine sığınacak bir yer bulamayınca,¹⁰³⁸ Canik’e gidip Trabzon Rum İmparatorluğu’na saldırmaya ve kendine devlet kurarak güçlenme planları kurmaya başlamıştır. Trabzon Rum İmparatorluğu, II. Mehmed’e haraç veren bir devlet olduğu için Trabzon’a yapılan saldırıyı kendisine yapılmış olarak algılayan II. Mehmed, Şeyh Cüneyd’in üzerine Şehzade Bayezid ve Hızır Bey’i göndermiştir. Şeyh Cüneyd, Şehzade Bayezid’in kuvvetlerinin geldiğini haber alınca Trabzon kuşatmasını kaldırıp takipten de kurtularak Âmid’e doğru kaçmıştır.¹⁰³⁹

Trabzon Rum İmparatorluğu’na saldıran Şeyh Cüneyd, bunda başarılı olamayınca, Karakoyunluların geçmişten beri düşmanı olan Akkoyunlulara sığınmayı düşünmüştür.¹⁰⁴⁰ Şeyh Cüneyd, daha sonra Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey’in yanına giderek, hükümdarın diğer sufilere şefkat gösterdiği gibi kendisine şefkat göstermesini istemiştir. Uzun Hasan Bey, Şeyh Cüneyd’i huzuruna kabul edip kendisine saygılı davranmış ve onu kız kardeşi Hatice Begüm ile evlendirmiştir.¹⁰⁴¹ Bu evlilik ile daha da itibar kazanan Şeyh Cüneyd, dört yıl boyunca Uzun Hasan Bey’in sarayında

¹⁰³⁶ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 330-331.; Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 18.

¹⁰³⁷ Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, 75-76.; Bilal Dedeyev, "Safevi Tarikati ve Osmanlı Devleti İlişkileri", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 212.; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, 14.

¹⁰³⁸ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 330-331.

¹⁰³⁹ Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 20-22.; Yazıcı, "Cüneyd-i Safevî", *DİA*, c. 8, 124.

¹⁰⁴⁰ Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, 76.; Fallmerayer, *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, 236-237.

¹⁰⁴¹ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 417.; Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, 76.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Eminîsi", 87.; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, 14.; Yazıcı, "Cüneyd-i Safevî", *DİA*, c. 8, 124.

kalmış ve kendisine çok sayıda mürid toplamıştır. Erdebil'e dönen Şeyh Cüneyd, burada amcası Şeyh Cafer ve Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'tan gördüğü tepki, Erdebil'den uzaklaşmasına neden olmuştur. Şeyh Cüneyd, Anadolu ve Şam'da topladığı çok sayıda müridi ile din uğruna, Şirvan memleketini zapt etmek istemiştir. Müridleriyle Tabersan'a ulaşan Şeyh Cüneyd, halkı Şirvan hâkimi Emir Halil'e karşı kıskırtmıştır. Emir Halil ile Elburz Dağı eteklerinde karşılaşan Şeyh Cüneyd,¹⁰⁴² burada yenilmiş, sonrasında kesik başı bir tasın içinde Emir Halil'e sunulmuştur.¹⁰⁴³

Şeyh Cüneyd'in ölümünden sonra oğlu Şeyh Haydar'ı himayesi altına alan Uzun Hasan Bey, kızı Alemşah Begüm ile evlendirmiş¹⁰⁴⁴ ve Karakoyunlulara düşmanlığı baki olduğundan onu Erdebil'e babasının yerine geçmesi için göndermiştir. Şeyh Haydar, Şirvanşahlar'dan babası Şeyh Cüneyd'in intikamını almak için plan hazırlamış ve Anadolu, Taliş ve Karacadağ'dan müridler toplamıştır. Savaşçılık yeteneği güçlü olan Şeyh Haydar, müridlerini de kendi gibi yetiştirip kendine bir ordu hazırlamıştır. Akkoyunlu hükümdarı Yakub Bey, Şeyh Haydar'ın cihat etme isteğini ciddiye almadığından kulak asmamıştır. Şeyh Haydar'ın niyeti Şirvanşahlar'a saldırıp babasının intikamını almaktır. Şeyh Haydar Derbend'den geçip, Çerkez şehirlerden elde ettiği ganimetlerden Yakub Bey'e de göndermiştir. Şeyh Haydar, hem müridlerinin askeri yeteneklerini geliştirmek hem de askeri-siyasi planlarla devlet kurma yolunda sağlam adımlar atmıştır. Bir sonraki yıl da müridleriyle birlikte sefere çıkan Şeyh Haydar'ın başarıları, Akkoyunlular'ı, Osmanlılar'ı ve çevrede bulunan diğer hâkim unsurları endişelendirmeye başlamıştır. Yakub Bey, Şeyh Haydar'a savaş sevdasından vazgeçmesini ve bilhassa Anadolu halifeleriyle görüşmemesini istemiştir. Şeyh Haydar ise bir şeyhin komutanlığından bir şey çıkmayacağını söyleyerek savaş ve seferden geri kalmayacağını belirtmiştir. Şeyh Haydar'ın Akkoyunlu hanedanı ile akrabalık bağı bulunduğundan, sözüne itibar edilip zor kullanılmamıştır. Yakub Bey'in Irak kışlağında bulunmasını fırsat bilen Şeyh Haydar, Çerkez seferi için izin istemiştir. Şeyh Haydar'ın yaptığı Çerkez seferinin asıl amacı, Şirvan bölgesine girip ne zamandır beklediği babasının intikamını almaktır. Şirvanşahlar üzerine saldıran Şeyh Haydar, Emir Şirvanşah'ı mağlup etmiştir. Şirvanşahlar'ın yardım isteği üzerine durumdan haberdar olan Yakub Bey, kuvvetlerini toplayıp Şeyh Haydar'ı takibe başlamıştır. Şeyh Haydar

¹⁰⁴² Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 418; Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, 76.; Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi", 87.

¹⁰⁴³ Örs, "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi", 87.

¹⁰⁴⁴ Erdem, "Otlukbeli Sonrasında Akkoyunlular (1473-1478)", *OTAM*, 2.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 167.

ile Yakub Bey'in birlikleri Elburz Dağı eteklerinde karşılaşmıştır. Şeyh Haydar, burada ok ve mızrak ile ağır yaralanmış sonrasında ise yakalanıp başı kesilerek öldürülmüştür. Şeyh Haydar'ın kesik başına rağmen müridleri, savaş düzenini bırakmadan canlarını orada teslim etmişlerdir. Şeyh Haydar'ın kesik başı, ibreti âlem için Tebriz şehrinde bir iki gün asılı kalmış sonrasında ise kesik başı, annesine verilmiştir.¹⁰⁴⁵

Tarikatın başına geçen Şeyh Haydar'ın oğlu İsmail¹⁰⁴⁶ dedelerinin hayalini gerçekleştirmek için ciddi çalışmalar yapmıştır. İsmail, atalarından farklı olarak *şeyh* değil *şah* unvanını kullanmıştır.¹⁰⁴⁷ Şah İsmail, Anadolu'da Şîî faaliyetler göstermesi ve kendisini peygamber soyundan olduğunu iddia etmesiyle çok sayıda mürid toplamıştır. Şah İsmail'e inanan insanların Anadolu'dan ayrılması birçok kent ve köyün boşalmasına neden olmuştur. Böylelikle Şîîliğe meyilli gruplar, devleti ekonomik ve siyasi açıdan zarara uğratmışlardır. Osmanlı kaynaklarında Erdebil sofuları olarak anılan kişilerin, devlete baş kaldırıp Şah İsmail'in yanına gitmekte ısrar ettikleri anlatılmıştır. Bu kişiler, evlerini ocaklarını satıp, devletini terk ederek Erdebil'e gitmişlerdir.¹⁰⁴⁸

Osmanlı hükümdarı II. Bayezid, Şah İsmail'in Anadolu'da mürid toplamasını ve müridleri vasıtasıyla faaliyetler göstermesini engelleyecek bir takım tedbirler almaya başlamıştır. II. Bayezid, bu tedbirleri konu alan hükmünü, Sivas sancakbeyliğine göndermiştir.¹⁰⁴⁹ II. Bayezid bu hükmünün amel edilmeyip sufilerin Anadolu'dan ayrıldığını ve her kim bu yolla ayrılmak isterse tutuklanması şeklindeki hükmünü Sultan Murad'a bildirmiştir.¹⁰⁵⁰ Şîîliğe meyilli kişiler tutuklanarak Mora Adası'na sürülmüş, valilere sıkı denetimler yapılmasına dair emirler verilmiştir. Alınan tedbirlere rağmen Şah İsmail, faaliyetlerinde başarı sağlamıştır.¹⁰⁵¹

Şah İsmail'in müridlerinin birbirleriyle selamlaşırken “*şah*” kelimesini kullandıklarını ve hasta ziyaretlerinde hastanın şifa bulması için dua etmek yerine “*şah*” kelimesini telaffuz ettiklerini bilen ehl-i sünnetten bir kişi, bu müridlere, zahmet çekip Erdebil'e gidecekleri yerde Medine'ye Hz. Peygamber'i (sav) ziyarete gitmelerini

¹⁰⁴⁵ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 332.; Örs, “Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-i Emînîsi”, 87-92.

¹⁰⁴⁶ Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 187.

¹⁰⁴⁷ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 322.

¹⁰⁴⁸ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 187.

¹⁰⁴⁹ Emecen ve Şahin, *Ahkâm Defteri*, 8.

¹⁰⁵⁰ Emecen ve Şahin, *Ahkâm Defteri*, 21.

¹⁰⁵¹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, 187.; Bilal Dedeyev, “Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 2 (kış 2009): 129-130.

tavsiye etmiştir. Müridler ise bizler ölüye değil diriye varırız diye karşılık vermişlerdir.¹⁰⁵²

Hadidî eserinde, “*Kızıl tacı başında sufi adı/ Müsülman şeklidi kafir nihadı/ Kapusu mülhidi mürtedde me’men/ Adû Peygambere Allah’a düşmen/ Mesâcid yıkdı men’ etdi namazı/ Bana eylen dedi ancak niyazı/ Harac u bac alur Hindüstan’dan/ Arab sultanı korkaridi andan*”¹⁰⁵³ sözleriyle, Şah İsmail’in Müslümanlık adı altında batınî oluşumlar içinde olduğunu, cami ve mescidden insanları uzaklaştırdığını onun bir Erdebil şeyhi değil, nifak çıkartan bir kafir olduğunu anlatmıştır.

Halkı Müslüman, Hıristiyan ve Yahudilerden müteşekkil olan Âmid bölgesi, Safevîler’in yayılması için elverişli bir bölgedir. Şeyh’e sadakatle bağlı binlerce sufinin varlığı ve Uzun Hasan Bey’in izni ile Akkoyunlu ülkesinde rahatça dolaşip mürid toplayan Safevîler, geniş bir bölgede faaliyet göstermiştir.¹⁰⁵⁴ Safevî tehlikesine karşı I. Selim’in Akkoyunlu Türkmen beyleriyle birlikte mücadele ettiği Şah İsmail, Çaldıran Ovası’ndaki yenilgisiyle Anadolu’daki Şîî faaliyetleri sekteye uğramıştır.¹⁰⁵⁵

3.2.3. Tasavvuf, Tarikat ve İlişkiler Ağı

IX. yüzyıldan itibaren İslam’ı kabul eden Türk devletleri ve yöneticileri, Sünnî Hanefî mezhebine bağlı kalmışlardır. Bu bağlılık, Şîî gibi batınî faaliyetlerin engellenmesini sağlamıştır. Ancak Türkler arasındaki İslamiyet salt Sünnî bir özellik taşımayıp özellikle göçebe Türkmenler üzerinde Kalenderilik etkili olmuştur. Kalenderilik, Türkmenler üzerindeki bağdaştırıcı yapısından dolayı yaygınlık kazanarak batınî/heteredoks faaliyetlerin artmasına neden olmuştur.¹⁰⁵⁶

Sünnî akideye bağlı olan Akkoyunlu Devleti’nde, özellikle Uzun Hasan Bey döneminde, heteredoks özellikler gösteren mutasavvıflara karşı da saygılı davranılmıştır. Sünnî veya Şîî ayrımı yapılmadan halk tarafından kabul gören mutasavvıflar, devlet nezdinde de kabul görmüştür.¹⁰⁵⁷ Akkoyunlular, mezheplere karşı hoşgörülü davranmış ve mezheplerin liderleriyle görüşmeler yapmıştır. Sünnî akideye

¹⁰⁵² Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 332.; Müneccimbaşı, *Müneccimbaşı Tarihi*, c. 3, 268.; Hınz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 86.; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*, 16.

¹⁰⁵³ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 355-357.

¹⁰⁵⁴ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 417.

¹⁰⁵⁵ Hadidî, *Hadidî Tarihi*, 358-360.; Mustafa Çetin Varlık, “Çaldıran Savaşı”, *DİA*, c. 8, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 195.

¹⁰⁵⁶ Anzavur Demirpolat ve Gürsoy Akça, “Heterodoxy-Orthodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2003): 207-208.; Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar*, (Ankara: TTK, 1976), 18-19.

¹⁰⁵⁷ Woods, *Akkoyunlular*, 149.

bağlı Halvetiyye (Gülşeniyye, Ruşeniyye, Cemaliyye,) Nakşibendiyye, Bayramiyye ve Şîî unsurlar gösteren Safevîyye ile ilişkilerde bulunulmuştur.¹⁰⁵⁸

Başlangıçta Sünnî tasavvufi özellikteki Safevîyye tekkesi, zamanla Şîîleşmiş, etkin bir siyasete katılmış, siyaseten yapılan evlilikler ile kendini taht için meşrulaştırmış ve böylelikle Sünnî tekke, Şîî bir devlete dönüşmüştür. Akkoyunlu hükümdarlarının tasavvuf erbablarına karşı besledikleri hoşgörü ve desteklerinden fazlasıyla yararlanmayı en iyi şekilde bilen Safevîler, bir tekkenin nasıl bir devlet kuracağını hem Akkoyunlular'a hem de dönemin diğer devletlerine göstermiştir.¹⁰⁵⁹

Akkoyunlular, Safevîyye kadar olmasa da diğer tasavvufi görüşlere de hoşgörü ile yaklaşmış ve onlarla çeşitli ilişkiler içinde bulunmuştur. Bunlardan biri de Halvetiyye'dir. Türkmenler arasında yayılan Halvetiyye'nin kurucusu, Ebu Abdullah Ömer b. Şeyh Ekmeluddin Geylânî Halvetî'dir. Halvetiyye'nin müridleri arasında Seyyid Yahya Şirvânî, Dede Ömer Ruşenî, Muhammed Demirtaş, İbrahim Gülşeni gibi isimler de yer alır. İslam dünyasının en yaygın tarikatı olan Halvetiyye, Azerbaycan'da kurulup gelişerek Anadolu, Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan, Güney Asya bölgelerine yayılmıştır. Tarikatın Anadolu'ya gelişi, Sadreddin Hiyâvî'nin halifelerinden Amasyalı Pîr İlyas; İstanbul'a gelişi ise Cemâleddin İshak Karamânî tarafından sağlanmıştır. Halvetiyye tarikatı, Rûşeniyye (Dede Ömer Rûşenî), Cemâliyye (Cemâl-i Halvetî), Ahmediyye (Yiğitbaşı Ahmed Şemseddin), Şemsiyye (Şemseddin Sivâsî) olarak dört ana kola ayrılmıştır.¹⁰⁶⁰

Dede Ömer Rûşenî'nin müridi olan İbrahim Gülşenî, Tebriz'de bulunduğu sırada Tebriz Kadısı ile aralarında geçen bir olay sonrasında Uzun Hasan Bey ile tanışmıştır. Uzun Hasan Bey'in övgülerini kazanan Gülşenî'ye¹⁰⁶¹ Yakub Bey tarafından istediği her an huzura çıkabilmesi için "tarhanlık" unvanı verilmiştir.¹⁰⁶² Uzun Hasan Bey, Hüseyin Baykara ile yapılan barış görüşmelerinde elçi olarak Gülşenî'yi Herat'a göndermiştir. Uzun Hasan Bey, Şiraz valisi olan oğlu Sultan Halil'in ahaliye yaptığı zorbalığı önlemesi için Gülşenî'yi görevlendirmiştir. Bu iki olay gösteriyor ki Gülşenî, Uzun Hasan Bey nezdinde büyük bir itibar sahibidir. Daha sonra

¹⁰⁵⁸ Erşahin, *Akkoyunlular*, 162-163.

¹⁰⁵⁹ Arayancan, "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler", *Journal of International Social Research*, 77.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 164-169.; Saray, *Türk-İran Münasebetlerinde Şîîliğin Rolü*, 15-16.

¹⁰⁶⁰ Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, c. 15, (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 393-394.

¹⁰⁶¹ Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, 49.

¹⁰⁶² Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 97.

Kahire’de irşad faaliyetlerinde bulunan Gülşenî’nin itibarı kısa zamanda etrafa yayılmıştır. I. Selim’in Mısır’ın fethinden sonra Kahire’ye girince Gülşenî’yi ziyaret edip bir isteğinin olup olmadığını sormuştur. Gülşenî de dergâh yapılması için Müeyyediye Cami’nin tahsisini istemiş, I. Selim de bunu kabul edip camiyi dergâh olarak kendisine vermiştir.¹⁰⁶³ Gülşenî *Menâkıbnâme*’sinde “*bu iki padişah ki kayser-i Rum ve kisra-yı Acem’dür, haliya biri biriyle ceng itmek isterler. İkisi dahı bana baba diyü hitaben mektubları gelür*”¹⁰⁶⁴ ifadesiyle Osmanlı padişahından kendisine “baba” hitabıyla mektup gönderildiğini bahseder, bu da gösterir ki, Gülşenî hem Akkoyunlu hem de Osmanlı hükümdarları tarafından sevilip sayılan bir kişidir. Kahire’de Bâbüzüveyle’de kurulan tekkede temelleri atılan Gülşeniyye, Osmanlı coğrafyasında XVI. yüzyıldan itibaren etkinlik göstermiştir. Tarikatın kurucusu İbrahim Gülşenî’nin halifelerinden Âşık Musa Efendi Edirne’de, Sarı Saltuk (Sadık Efendi) ise Âmid’de mürid toplamışlardır. Temelleri Kahire’de atılan tarikat, zamanla Âmid, Bursa, Rumeli ve İstanbul’da yayılmıştır.¹⁰⁶⁵

Halvetiyye-Ruşeniyye kolunun temsilcisi kabul edilen Dede Ömer Rüşenî, tasavvufa intibasını sağlayan kişi, Anadolu’daki ilk Halveti şeyhlerinden olan Alâeddin Ali olmuştur. Tahsilini Bursa’da yapan Dede Ömer, Bursa Yeşilcami’de Çandarlı İbrahim Paşa’nın muidi olarak görev yapmıştır. Bu görevin doğruluğu hakkındaki bilgiler net değildir. Dede Ömer, Bursa’da bulunduğu zamanda hakkında çıkan dedikodu ve gördüğü bir rüyalar sonrasında, Karaman/Larende’ye ağabeyi Alâeddin Ali’nin yanına gitmiştir. Burada Halvetiyye’nin ikinci piri kabul edilen Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî’ye intisab etmiştir. Sülukunu tamamladıktan sonra Anadolu’ya irşad göreviyle gönderilmiştir. Karabağ, Berdea ve Gence bölgelerinde irşada başlayan Dede Ömer, Sünnîliğin yayılmasında etkili bir şeyh olmuştur. Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî’nin vefatından sonra tarikatın başına geçerek tarikatın postnişini olmuştur. Azerbaycan ve Tebriz bölgesinde çok sayıda müridi bulunmaktadır.¹⁰⁶⁶

Uzun Hasan Bey Tebriz’i devletin başkenti yapınca dönemin ilim adamlarını Tebriz’e davet etmiştir. Davet edilen kişiler arasında bulunan Dede Ömer Rüşenî,

¹⁰⁶³ Nihat Azamet, “İbrâhim Gülşenî”, *DİA*, c. 21, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 301-303.

¹⁰⁶⁴ Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, 276.

¹⁰⁶⁵ Gülşenî, *Reşehât-ı Muhyî*, 54.; Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*, 276.

¹⁰⁶⁶ Aydemir, “Dede Ömer Rüşenî (Hayatı, Eserleri ve Divânı’nın Tenkidli Metni)”, 14-15.; Demir, “Dede Ömer Rüşenî Divanı’nın (1b-60a) Transkripsiyonlu Metni”, 2.; Mukaddem, “Ruşeni, Dede Ömer”, *Danışname-i Cihan-ı İslam*, c. 20, 648.; Uzun, “Dede Ömer Rüşenî”, *DİA*, c. 9, 81-82.; Ünal, “Rüşenî Ömer Dede’nin Çobân-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)”, 15-16.

Tebriz'e gitmiş ve Uzun Hasan Bey'in eşi Selçuk Şah Begüm'ün yaptırdığı dergâha yerleşmiştir. Uzun Hasan Bey sarayında dönemin âlim ve bilginleriyle yapılan Cuma sohbetlerinin vazgeçilmez ismi olmuş ve Uzun Hasan Bey tarafından büyük bir saygı ve itibar görmüştür. Uzun Hasan Bey'in vefatı üzerine Akkoyunlu tahtına geçen Sultan Halil ve Yakub Bey dönemlerinde de aynı saygınlığını ve itibarını korumuştur.¹⁰⁶⁷ Azerbaycan ve Tebriz çevresinde yayılan Ruşeniyye, daha sonra Anadolu'ya geldiğinde Erzurum, Âmid gibi şehirlerde varlığını sürdürmüştür. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin çizgisini takip eden ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin tasavvuf anlayışından etkilenen Dede Ömer Ruşenî'nin devlet bünyesinde yaptığı işlerin varlığı bilinmemesine rağmen Akkoyunlu hükümdarlarından itibar görmesi ve Cuma sohbetlerinde fikir alınması kendisinin devlet bünyesinde ne kadar önemli olduğunu gösterir.¹⁰⁶⁸

Azerbaycan ve Tebriz çevresinde kurulan Halvetiyye'nin uzantıları Anadolu'ya kadar ulaşmış ve Halvetiyye-Ahmediyye koluna mensup olan Bâlî Efendi, II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmed'in hocalığını yapmıştır. Şehzade eğitiminin ne kadar önemli olduğu düşünülürse, bu göreve getirilen kişinin devlet için saygılı ve itibarlı biri olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'da Kepenekçi Medresesi'nde ders veren Bâlî, daha sonra Ahmediyye-Ramazâniyye kolunun kurucusu Ramazan Efendi¹⁰⁶⁹ ile tanışmış ve kendisine intisab etmiştir. İcazetini aldıktan sonra İstanbul'da Ali Paşa Tekkesi'nde şeyh olmuştur.¹⁰⁷⁰

Halvetiyye'nin İstanbul'daki ilk büyük temsilcisi ve İstanbul'daki ilk Halvetiyye ayinini icra eden Halvetiyye-Cemâliyye kolunun kurucusu Cemâl-i Halvetî, II. Bayezid ve Koca Mustafa Paşa'nın daveti üzerine Amasya'dan İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a davetini hazırlayan sebepler arasında II. Bayezid Amasya valiliği görevinde iken onunla tanışması ve kapıcıbaşı Mustafa Ağa'nın (Koca Mustafa Paşa) şeyhe mürid olması yatmaktadır. Osmanlı döneminde en çok eser yazan sufilerden olan Cemâl-i Halvetî, tarikat kültürünün tanınması ve yaygınlaşması konusunda katkıda bulunmuştur.¹⁰⁷¹ Şehzade Bayezid cülûs eylediğinde, maiyetindeki kişilerin itibar kazandığı gibi Cemâl-i Halvetî'nin de sufi olsa bile devlet bünyesine kazandırıldığının en açık göstergesidir.

¹⁰⁶⁷ Aydemir, "Dede Ömer Rûşenî (Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)", 15-16.; Demir, "Dede Ömer Rûşenî Divanı'nın (1b-60a) Transkripsiyonlu Metni", 2.; Mukaddem, "Ruşeni, Dede Ömer", *Danışname-i Cihan-ı İslam*, c. 20, 649.; Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c.42, 264.; Uzun, "Dede Ömer Rûşenî", *DİA*, c. 9, 82.; Ünal, "Rûşenî Ömer Dede'nin Çobân-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)", 16.

¹⁰⁶⁸ Reşat Öngören, "Rûşeniyye", *DİA*, c. 35, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 271-272.

¹⁰⁶⁹ Mehmet Cemal Öztürk, "Ramazâniyye", *DİA*, c. 34, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 440.

¹⁰⁷⁰ Nihat Azamat, "Bâlî Efendi, Sarhoş", *DİA*, c. 5, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 20.

¹⁰⁷¹ Mehmet Serhan Tayşi, "Cemâl-i Halvetî", *DİA*, c. 7, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 302-303.

İslam coğrafyasında Kadiriyye'den sonraki en yaygın tarikat olan Nakşibendiyye'nin kurucusu Bahâeddin Nakşibend'dir.¹⁰⁷² Nakşibend'den sonraki en önemli isim Ubeydullah Ahrâr olmuştur. Ahrâr'ın mürşidi Emîr Buhârî, II. Bayezid'in desteğiyle İstanbul'da bir tekke inşa ettirmiş ve birçok halife yetiştirmiştir. Nakşibendiyye'nin Ahrâriyye kolu, XVIII. yüzyılın başlarında Müceddidiyye kolunun yükselmesine kadar Anadolu'nun her tarafında etkin bir şekilde yayılma imkânı bulmuştur. Sünnî bir tarikat olduğu için Osmanlı hükümdarları bu tarikatın faaliyetlerine müsaade etmişler. Bu destek ve müsaadenin altında Anadolu'daki Şîî-Safevî faaliyetlerini engelleme amacı da taşımaktadır.¹⁰⁷³

Nakşibendiyye'nin Anadolu ve Rumeli coğrafyasında yayılmasına öncülük eden Abdullah-ı İlâhî (Molla İlâhî veya Abdullah Simâvî olarak da bilinir) sadece bağlı bulunduğu Nakşibendiyye öğretilerini değil genel tasavvuf düşüncesi ve tarikatlar tarihi açısından büyük önem arz etmektedir. Vahdet-i vücud anlayışının yaygınlık kazanmasında, kendisinin tesiri büyüktür. Osmanlı'nın fetret döneminde, isyan hareketi başlatan Şeyh Bedreddin'in bir arif kişi olarak dillendirilmesi hatta devletin bu olay sonrasında uyguladığı sert baskılara rağmen bunu yapması fikri cesaret sahibi olduğunu göstermiştir.¹⁰⁷⁴ Anadolu'da Şîî tehlikesi baş göstermesinin ardından Sünnî akideye mensup ve yayılma alanı geniş olan Nakşibendiyye tarikatından destek sağlanarak Şîî propagandasına karşı önlem alınmaya çalışılmıştır. Tarikatlar burada da görüleceği üzere devletin siyasetinde bizzat yer almasalar bile siyaseti şekillendirmesi, toplumu yönlendirmesi bakımından önemli olduğunu göstermiştir.

Akkoyunlu sarayı tarafından itibar gören Nakşibendiyye şeyhlerinden Baba Nimetullah Nahcivani, halk tarafından da saygı gören bir kişidir. Tebriz'de taun (veba) baş gösterince halk kendisinden ve Gülşenî'den fetva almadan şehirden çıkmamıştır. Nakşibendiyye şeyhlerinden olan Molla Cami, hac dönüşünde uğradığı Tebriz'de, Uzun Hasan Bey'in isteği üzerine devletin büyük emirleri tarafından karşılanmıştır. Uzun Hasan Bey kendisine saygı ve ikramda bulunup hediyeler sunarak Tebriz'de kalmasını istemiştir. Uzun Hasan Bey'den sonra Yakub Bey döneminde de Molla Cami'ye saygı ve ikramlarda bulunulmuştur.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷² Hamid Algar, "Bahâeddin Nakşibend", *DİA*, c. 4, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 458.

¹⁰⁷³ Hamid Algar, "Nakşibendiyye", *DİA*, c. 32, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 335-337.

¹⁰⁷⁴ Bilal Dindar, "Bedreddin Simâvî", *DİA*, c. 5, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 331-332.; Hamid Algar ve Mustafa Kara "Abdulla-ı İlâhî", *DİA*, c. 1, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 110-111.

¹⁰⁷⁵ Konur, "Akkoyunlular Döneminde Tasavvuf", *TÜRKLER Ansiklopedisi*, c. 7, 537-538.

Anadolu topraklarında, bir Türk mutasavvıfı tarafından kurulan ilk tarikat Bayramiyye tarikatıdır. Bayramiyye tarikatının kurucusu olan Hacı Bayram Veli (ö. 1430), Orhan Gazi (salt. 1324-1362) döneminde Ankara’da dünyaya gelmiştir. Somuncu Baba’nın daveti üzerine Kayseri’ye gittiği ve Somuncu Baba’ya intisab ettiği bilinmektedir. Somuncu Baba’nın vefatı (ö. 1412) üzerine Ankara’ya dönen Hacı Bayram Veli, halkı dalâlete sevk ettiği ve saltanat davasında bulunduğu iddialarıyla II. Murad’a şikâyet edilmiştir. Bu şikâyet üzerine başkent Edirne’ye çağırılan Hacı Bayram Veli, burada hakkındaki suçlamaların asılsız olduğu anlaşılmıştır. II. Murad, Hacı Bayram Veli’den özür dileyerek, Eskicami’de vaaz verme isteğinde bulunmuştur. Hacı Bayram Veli, II. Murad’ın huzuruna çıktığında, yanında bulunan Akşemseddin’i işaret ederek, bu kösenin duasıyla İstanbul’un fethinin Şehzade Mehmed’e nasip olacağını söylediği rivayet edilmiştir. Hacı Bayram Veli’nin Edirne’ye çağırılması, muhtemelen II. Murad’ın saltanatının ilk yıllarında olmuştur (1421-1424). Şehzade Mehmed’in doğumu 1432 yılında olduğundan, bu rivayetin doğruluğu kesin değildir.¹⁰⁷⁶ Ancak Akkoyunlu Devleti’nde de görülen mutasavvıfların zafer müjdecisi olma özellikleri burada kendini göstermektedir. Edirne’den dönüşte, Bayramiyye dervişlerinin vergiden muaf tutulması, devlet bünyesinde bu tarikata destek sağlandığı anlaşılmaktadır.¹⁰⁷⁷

Orhan Gazi, I. Murad, I. Bayezid, I. Mehmed, II. Murad dönemlerinde Anadolu’nun manevi yapısının şekillenmesinde büyük katkı sağlayan Hacı Bayram Veli tarafından kurulan Bayramiyye tarikatı ile Uzun Hasan Bey, ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bunun için 1470’lerin başlarında hediye olarak Emir Timur için hazırlanan hediyelerde dâhil İslam dünyasında benzeri olmayan bir süsleme kullanılan şamdan (çırağdan) Ankara’da Hacı Bayram Veli Cami’sine gönderilmiştir. Böylesine ihtişamlı bir hediye ile Bayramilerin gönlünü kazanmayı hedefleyen Uzun Hasan Bey’in asıl gayesi rakip olarak gördüğü Osmanlı’nın topraklarında nüfuzu geniş olan Bayramileri kendi yanına çekerek Osmanlı’yı içten fethetmektir. XV. yüzyıl İslam maden işlemeciliğinin en güzel örneklerinden biri olan bu şamdanın üzerinde Arapça ve Farsça dualar, Hz. Peygamber (sav) ve on iki imamın isimleri ile Ebu’n-Nasr Hasan Sultan ismi yer almaktadır.¹⁰⁷⁸

II. Mehmed’in hocası Akşemseddin’in müridleriyle birlikte İstanbul’un fethine katılmasıyla Bayramiyye tarikatı, fetihten sonra İstanbul’da irşad faaliyetlerinde

¹⁰⁷⁶ Nihat Azamat, “Hacı Bayrâm-ı Velî”, *DİA*, c. 14, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 442-447.

¹⁰⁷⁷ Azamat, “Hacı Bayrâm-ı Velî”, *DİA*, c. 14, 445.; Emecen ve Şahin, *Ahkâm Defteri*, 108.

¹⁰⁷⁸ Azamat, “Hacı Bayrâm-ı Velî”, *DİA*, c. 14, 445.; Erşahin, *Akkoyunlular*, 175-177.

bulunmalarına rağmen daha sonraki dönemlerde müridleri tarafından başkentte de etkinliğini bariz bir şekilde göstermiştir.¹⁰⁷⁹

Bayramiyye şeyhlerin Hamidüddin Aksarayî'nin silsilesi Erdebil'de intisab ettiği Hâce Alaedin Ali Erdebilî ve Sadreddîn-i Erdebilî aracılığında Safiyüddin Erdebilî'ye ulaşmaktadır. Safiyüddin Erdebilî'den itibaren "*Erdebil Sufileri*" olarak anılan Erdebil tekkesine, Osmanlı hükümdarlarından her yıl "*çerağ akçesi*" adı altında kıymetli hediyeler gönderilerek itibar kazanmışlardır.¹⁰⁸⁰

Dünya hayatını yok sayan, içinde yaşadıkları toplumun inanç ve adetlerine karşı çıkarak bunları kılık-kıyafet, tutum ve davranışlarında da gösteren tasavvufî bir zümre olan Kalenderiyye'yi diğer mezhep ve tarikatlardan ayıran bir diğer özellikte sufilerinin silsile şartı olmaması yani soylarını Hz. Peygamber'e (sav) ulaştıran bir şecereye gerek duymamalarıdır.¹⁰⁸¹

Uzun Hasan Bey'e gönderilen Venedik elçisi Josaphat Barbaro, Mirza Cihangir'in yaptırdığı bir hastanede kaldığı sırada bir olayla karşılaşmıştır. Otuz yaşlarında tüyleri kazanmış, sadece sırtında kahverengi bir bez örtülü garip birini görmüştür. Bu kişi, bir süre sonra elçinin yanına yaklaşmış ve onun kim olduğunu sormuştur. Elçi buraların yabancısı olduğunu söylemiştir. Elçinin kalenteri olarak anlattığı kişi "*Ben de yabancıyım, bu dünya da hepimiz garibiz. Bu yüzden dünya işlerinden elimi eteğimi çektim, gördüğün gibi, ömrümün sonuna kadar bu şekilde günlerimi geçiriyorum*"¹⁰⁸² sözlerini sarfetmiştir.

Kalenteri sufilerinin toplum tarafından veli kişiler sayılması, Anadolu ve diğer İslam devletlerinde bu kişilerin kullanımına sunulmuş zaviyeler ve haneler (kalenderhâne) mevcuttur.¹⁰⁸³ Sünnî Akkoyunlu toplumu tarafından bazen hoş görülme Kalenderiler, Uzun Hasan Bey'in Amasya valisi Şehzade Bayezid'e (II. Bayezid) Rebî-i sâni 875 tarihinde gönderdiği mektubun içeriğinde de yer almıştır. "*Herkes ra be-kadir istihkak hod şefekat kerdim ve cem'i ki be bida' mersûm budend misl Kalenderan ve Haydariyan işân ra ez ân ef'âl men' nemîdim*" ifadesiyle Kalenderiyye ve Haydariyye sufilerin işlerinin men edildiğini anlatılmıştır.¹⁰⁸⁴

¹⁰⁷⁹ Azamat ve Bayramoğlu, "Bayramiyye", *DİA*, c. 5, 273.

¹⁰⁸⁰ Azamat ve Bayramoğlu, "Bayramiyye", *DİA*, c. 5, 269. ; Hinz, *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, 7.

¹⁰⁸¹ Nihat Azamat, "Kalenderiyye", *DİA*, c. 24, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 253.

¹⁰⁸² Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*, 53.

¹⁰⁸³ Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c. 2, 31.

¹⁰⁸⁴ Sâdi Çelebi, *Münşeât*, 24-29.; Woods, *Akkoyunlular*, 183.; Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c. 1, 31.

Hangi dini zümreye bağlı olduğu tam anlamıyla bilinmeyen derviş veya kam/şaman kültürüne sahip “baba” lakabı kullanılan meczupların, gelecekte haber verdiklerine inanılan, birtakım garip halleri bulunmaktadır. Akkoyunlular döneminde rastlanılan Baba Abdurrahman Şami, bu derviş kişilerden en bilinenidir.¹⁰⁸⁵ Daha önceki bölümde Baba Abdurrahman ile bilgilere yer verildiği için burada sadece ismini zikretmekle yetinilecektir.

XIII. yüzyıldaki Moğol istilasından sonra Orta Asya’daki göçebeler, kitleler halinde Anadolu’ya gelmeye başlamıştır. Anadolu’daki Türk-Müslüman nüfusu yoğunluk kazanırken heterodoks nüfus da artmıştır. Anadolu’da imparatorluk düzeyinde kurumsallaşmış bir devletin olmaması bu heterodoks gruplara geniş ve özgür alanlar sağlamıştır.¹⁰⁸⁶

XV. yüzyıl Anadolu ve İran coğrafyasındaki sürekli mücadele ortamı beraberinde sosyal, kültürel, siyasi, dini, ekonomik alanda sıkıntılı süreçler yaşatmıştır. İnsanlar dini/tasavvufu zümrelere sığınacak bir liman gözüyle bakmışlardır. Hükümdarlar da feth edilen bölgelerde kurulu düzeni korumak ve halkı daha kolay yönetmek için tasavvuf zümrelerinin liderleriyle iyi anlaşım müridleri vasıtasıyla devlet yönetimini kolaylaştırmışlardır. Hükümdar ile halk arasında bağlantı noktasını oluşturan bu şeyh ve dervişler, zamanla siyasi anlamda da güçlenip devlet bünyesinde farklı görevler alarak devletin memurları konumuna gelmişlerdir. Hükümdar ve askerlerin moral ve motivasyon kaynağı, zaferlerin müjdecisi, sefer, tahta çıkma gibi önemli kararlar alınırken mecliste bulunmaları, elçi unvanıyla komşu devletlerle ilişkileri düzeltme, sefer sırasında ordunun yanında askerleri cesaretlendirmek gibi birçok konuda çeşitli görevleri üstlenmişlerdir. Hükümdar ve reaya üzerinde yaptırım bulunan şeyh ve dervişler, nüfuzlarını kullanarak bağlı buldukları tekkenin/tarikatın menfaati için de çalışmışlardır.¹⁰⁸⁷

3.3. OĞUZCULUK POLİTİKASI

Oğuzculuk yani soyunu Oğuz Han’a dayandırma çabaları, XV. yüzyılda oldukça yaygınlaşmıştır. Soy, günümüzde bile varlığını sürdüren bir olgudur. Devletlerde

¹⁰⁸⁵ Tihriñî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 165.

¹⁰⁸⁶ Akyol, *Osmanlı’da ve İran’da Mezhep ve Devlet*, 27.

¹⁰⁸⁷ Arayancan, "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 90.

bundan nasibini almış, soylarını köklü/yüce bildikleri hakanlara ulaştırarak kendilerini meşrulaştırmak hedefinde olmuşlardır. Burada amaç, yeni oluşan bir bey/devlet değil kökleriyle cihana yayılmış ulu çınar ağaçları gibi köklü, sağlam ve yüce olduklarının ispatıdır. Elbette bu politikayı sadece Akkoyunlu ve Osmanlı hanedanı kullanmamıştır ama araştırma konusu sebebiyle burada iki devletin politikasından söz edilecektir. Osmanlı'da II. Murad döneminde daha da ağırlık verilen Oğuzculuk siyasetine paralel olarak Akkoyunlular'ın göçer ideolojisine Oğuzculuk anlayışı benimsenmeye ve iki devletin de soylarını kutlu saydıkları Oğuz Han'a dayandırma çabaları zirveye ulaşmış bu dönemde şecereler hazırlanarak kendi atalarının daha kutlu olduğunu ispatlama çabası içine girişmişlerdir.¹⁰⁸⁸

Akkoyunlu hanedanı ya da başka bir ifadeyle belgelerde geçen şekliyle Bayındır hanedanı/aşireti/boyu¹⁰⁸⁹ İlhanlı Sultanı Argun Han (salt. 1284-1291) zamanında Azerbaycan, Harput ve Âmid bölgesini yurt edinmişlerdir. Daha sonra Bayındır hanedanı içinde beylik tartışmaları yaşanması sebebiyle beylerden Kara Yülük Osman Bey, kardeşleri tarafından Kadı Burhaneddin'e esir verilmiştir.¹⁰⁹⁰

Onbir yıl esir olarak Kadı Burhaneddin'e hizmet eden Kara Yülük Osman Bey, Kadı Burhaneddin ile aralarında çıkan münakaşa savaşa dönüşmüş ve neticede Kara Yülük Osman Bey kendi devletini kurmak hedefiyle baş kaldırmıştır. Suriye bölgesinde bulunan Timur'un yanına sığınarak öncü birlik olarak savaflara katılan Kara Yülük Osman Bey, Timur'un sevgisini kazanması ve kendisine ikta olarak Âmid'in verilmesiyle hedeflediği devleti, kurma şansı elde etmiştir.¹⁰⁹¹

Meşakkatli süreçlerden geçen Kara Yülük Osman Bey, nihayet Âmid'de Timur'a bağlı bir beylik olarak tarih sahnesindeki rolüne başlamıştır. Vassal bir beylik olarak çok söz sahibi olamayan beylik, Uzun Hasan Bey döneminde başrol oyuncusu gibi, sesini yüksek perdeden duyurmayı başarmıştı. Artık bölgedeki en güçlü devletler; Timurlular, Memlûkler, Osmanlılar, Akkoyunlular ve Karakoyunlular olmuştu. Uzun Hasan Bey gücüne güç katarak ilerlemiştir. Önce Karakoyunluları mağlup edip yoluna Osmanlı hükümdarı II. Mehmed'i bertaraf etmek için mücadele etmekle devam

---

¹⁰⁸⁸ Woods, *Akkoyunlular*, 97.

¹⁰⁸⁹ Beygu, *Erzurum Tarihi*, 76.; Gündüz, "Bayındırlar", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 609.; R. Quiring-Zoche, "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*, erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>

¹⁰⁹⁰ Sümer, "Akkoyunlular", *DİA*, c. 2, 271.

¹⁰⁹¹ Erdem, "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular (1435-1456)", *TAD*, 104.

etmiştir.¹⁰⁹² Toprakları gün geçtikçe büyüyen bir devlet köksüz olamayacağı için Uzun Hasan Bey, tarihçisi Ebu Bekr-i Tihrânî'ye neslini konu alan bir şecere hazırlamasını istemiştir.¹⁰⁹³ Bu şecereye göre Uzun Hasan Bey'in soyu, Oğuz neslinden Gün Han'a dayandırılmıştı. Uzun Hasan Bey'in şeceresi şöyledir:

*1-Osman Beğ, 2-Kutluğ Beğ, 3-Tur Ali Beğ, 4-Tur Ali'nin babası Pehlivan Beğ, 5-Ezdî Beğ b. İdris, 6-İdris Beğ, 7-Sunkur Beğ, 8-Babil Beğ, 9-Habil Beğ, 10-Kara Çalı Beğ, 11-Karaca Beğ, 12-Orhan, 13-Kaydu Han, 14-Cadeltu Han, 15-Şektur Han, 16-Kıbçak Han, 17-Altan Han, 18-Togaçuk, 19-Togaçar Beğ, 20-Yul Kutluğ, 21- Ak Balık Beğ, 22- Oğrakçı Beğ, 23-Sungur Beğ, 24-Birdi Beğ, 25-İdris Beğ, 26-Mevdud Togan, 27-Ak Togan, 28-İlkan Han, 29-İlekan, 30-Bilekan, 31-Şektur, 32-Baysungur, 33-Salur, 34-Bukduz Han, 35-Uryavut, 36-Beyat Han, 37-Uygur Han, 38-İldurkin, 39-Bisut Han, 40-Yekendur Han, 41-Yilduz Han, 42-İyluk Han, 43-Buğra Han, 44-Togan Han, 45-İmir Han, 46-Çavuldur Han, 47-Bukduz Han, 48-Baysunkur, 49-İlkan Han, 50-İlek Han, 51-Bukundur Han, 52-Padişah Bayındır Han, 53-Gün Han, 54-Oğuz, 55-Kara Han, 56-Dib Bakuy, 57-Abulca Han, 58-Yafes b. Nuh, 59-Nuh Peygamber, 60-Lemek, 61-Metuşeleh, 62-Ahnuh, 63-Burd b. Mihlail b. Kinan, 64-Mihail b. Kinan, 65-Kinan b. Anuş, 66-Anuş, 67-Şis Nebî, 68-Âdem Nebî.*¹⁰⁹⁴

Görüldüğü gibi Uzun Hasan Bey'in soyu, elli dördüncü göbekten Oğuz Han'a dayandırarak güçlenen devletin meşru kılınması hedeflenmiştir. Moğol istilası sonrasında oluşan demografik yapıdan etkilen göçer Türkmen aşiretlerden biri olan Akkoyunlular konfedere aşiretlerle birlikte yaklaşık 300 yıl varlığını sürdürmüştür.¹⁰⁹⁵

Osmanlılar, Kayı boyuna mensup Selçuklu'nun uç beyliklerinden biri olarak Oğuz töresini ve Selçuklu uygulamalarını kendi dönemlerine uyarlamışlardır. Hanedanın Oğuz Han'a dayandırılması başta Selçuklu olmak üzere diğer boylara karşı üstünlüğünü meşrulaştırma çabalarının bir ürünüdür. Selçuklulara karşı I. Osman döneminde verilen mücadelede, soylarının Oğuz oğlu Gök Alp'ten gelmesiyle övünülmüştür.¹⁰⁹⁶

Osmanlılar'ın devlet politikaları II. Murad dönemiyle daha da belirgin bir hal almıştır. II. Murad'ın danışmend, derviş, sufi ve hurifi zümrelerine yakınlık duyduğu ve onları desteklediği bilinmektedir. Hacı Bayram Veli zümresinden Yazıcızade Ali'nin

¹⁰⁹² Emecen, "Fatih Sultan Mehmed ve Etrafindaki Dünya", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 80-82.

¹⁰⁹³ Woods, *Akkoyunlular*, 307-308.

¹⁰⁹⁴ Tihrânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 18-33

¹⁰⁹⁵ Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, c. 1, 554.; Woods, *Akkoyunlular*, 325-344.

¹⁰⁹⁶ Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, c. 1, 80.

Selçuknâme'si Oğuz akımını ve Yazıcızade Mehmed'in Muhammediyye'si de tasavvuf akımını temsil etmektedir.¹⁰⁹⁷ Oğuzculuk politikasının bu dönemde uygulamasının nedeni Timur ile I. Bayezid mektuplaşmalarında, Timur'un üstünlüğünü ispatlaması için Osmanlılar'ın asil bir soydan gelmediğini iddia etmesi ve karşılıklı olarak güçlerini ispatlama çalışmalarının bir ürünüdür. Timur, Anadolu topraklarından ayrılmadan önce Osmanlı şehzadelerine yarlıklar vermiş, Timur oğlu Şâhruh döneminde de I. Mehmed ve II. Murad'a ferman ve hil'atlar gönderilerek, Osmanlı'nın kendisinin hâkimiyetinde olduğunu göstermek istemiştir. Şâhruh ile II. Murad arasında geçen Osmanlı soyu meselesi gerginlik yaşatmıştır. II. Murad bu olaylardan sonra, Osmanlı hanedan soyunun asil bir soy olduğunu vurgulamak için dönem tarihçileri tarafından düzenlenen şecerelele hanedan soyu kutlu bilinen Gün Han ile Oğuz Han'a bağlanmıştır.¹⁰⁹⁸ II. Bayezid dönemi müelliflerinden Âşıkpaşazâde, eserinin birinci bâbında yer verdiği Osmanlı hanedanının şeceresi şöyledir:

Osman Gazi ibn-i Ertuğrul Gazi ibn-i Süleyman Şah Gazi ibn-i Kaya Alp ibn-i Kızıl Boğa ibn-i Bayındur ibn-i Aykulug ibn-i Togar ibn-i Kayıttun ibn-i Sunkur in-i Bakıyı ibn-i Sogar ibn-i Tok Temür ibn-i Basuk ibn-i Gök Alp ibn-i Oğuz ibn-i Kara Han ibn-i Ay Kutluk ibn-i Tuzak ibn-i Kara Han ibn-i Baysub ibn-i Kamarı ibn-i Kızıl Boğa ibn-i Baybus ibn-i Togar ibn-i Sevinc ibn-i Çar Boğa ibn-i Kurtulmuş ibn-i Karaca ibn-i Amudı ibn-i Karalu Olan ibn-i Süleyman Şah ibn-i Karahol ibn-i Korluğa ibn-i Yan Temür ibn-i Turtmuş ibn-i Çin ibn-i Maçın ibn-i Yâfes ibn-i Nuh Nebî aleyhi's-selâm.¹⁰⁹⁹

II. Murad dönemi müelliflerinden Yazıcızâde Ali'nin eserinde, Gün Han b. Oğuz Han olarak verilen şecere, II. Mehmed dönemiyle birlikte müellifler tarafından yazılan eserlerde Gök Han b. Oğuz Han olarak verilmiştir. Bunun nedeni II. Murad'ın Cihanşah'a elçi olarak gönderilen Şükrullah, sarayda bulunan bir kitapta Cihanşah'ın Deniz'in, II. Murad'ın da Gök'ün torunu olarak yer almasıdır. Gök'ün, Deniz'den üstün olmasından dolayı Gök Han'a uzanan bir şecere düzenlenmiştir.¹¹⁰⁰ II. Mehmed'in çağdaşı olan Uzun Hasan Bey, kendi şeceresini Gün Han b. Oğuz Han'a bağlayınca Osmanlı müellifleri de Akkoyunlu-Osmanlı mücadelesini meşrulaştırmak gayesiyle böyle bir yol tutmuş olabilirler. Tabi ki bunun doğruluğunu veya yanlışlığını ispatlayacak bir malzemeye rastlanmamıştır. Burada önemli olan soyun Gün Han'dan

¹⁰⁹⁷ Halil İncalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 179.

¹⁰⁹⁸ İncalcık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, 19. Halil İncalcık bu bilgiyi II. Murad dönemi müelliflerinden Yazıcıoğlu Ali'nin eserine bakarak vermiştir.

¹⁰⁹⁹ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Tarihi*, 5.

¹¹⁰⁰ İmber, "Osmanlı Hanedanı Efsanesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c.12, 22.; Öz, "İlk Osmanlı Kroniklerinde Oğuz-Türkmen İmgesi", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 378.

Oğuz Han'a bağlanmasıdır. Çünkü Oğuz Han töresine göre sağda daha kıdemli Bozok, solda daha kıdemsiz Üçok kolları bulunmaktadır. Bu yüzden iki devlette boylarını Gün Han'a bağlama gayesi içine girmişlerdir.¹¹⁰¹

II. Mehmed ve II. Bayezid dönemlerinde yaşamış olan Osmanlı tarihçisi Oruç Bey eserinde, II. Bayezid'in şeceresi verilirken Osman Gazi'nin ataları Âşıkpaşazâde'nin verdiği şecere ile aynı olarak Gök Alp ile Oğuz Han'a dayandırılmıştır.¹¹⁰² Osmanlı dönem kroniklerinin verdiği Osmanlı tarihini anlatan eserlerin başlangıç bölümlerinde genellikle Osmanlı hanedan şeceresine yer verilmiştir.

Birçok Türkmen ve Moğol soy ağacı listesi, Yafetik geleneğe bağlı olarak düzenlenmiştir. Bunlar Nuh peygamberin oğullarından Yafes'in soyundan geldiklerini listeleyen şecerelelerdir. Nuh peygamberden Oğuz Han'a kadar olan bağlantıya diyâr, Oğuz Han'dan yirmi dört Oğuz boyuna uzanan bağlantıya ise reşîd geleneği adı verilmiştir.¹¹⁰³

Osmanlı şeceresinde reşîd geleneğinde, II. Murad döneminde farklılık yapılırsa da Osmanlı hanedanının kutlu Oğuz Han'a bağlanması, devletin meşru kılınması için önemlidir. Osmanlı soyunun Gün Han veya Gök Han ile Oğuz Han'a bağlama çabalaması, devletin üstünlüğünü göstermesi ve kendini meşru kılmak istemiştir. Aynı şekilde Akkoyunlular da devletin kutlu ve yüce bir soyu olduğunu dostuna düşmanına karşı göstererek Osmanlılar gibi hâkimiyet adına Oğuz politikasını uygulamışlardır.

Her iki devlet de birbirlerine gönderdikleri mektuplarda, Oğuzculuk vurgusu yapmışlardır. Mektuplara yansıyan Oğuzculuk politikası, Uzun Hasan Bey ile II. Mehmed arasında başlamış ve sonraki hükümdarlar dönemlerinde devam etmiştir. Oğuzculuk politikasının bu dönemde yaygınlık kazanması hem II. Mehmed'in hem de Uzun Hasan Bey'in büyük hükümdar olduklarının meşru kılınması amacıyla açıklanabilir. İki hükümdarda Oğuz töresine göre kendisinin üstün olduğu vurgulayan mektuplar göndermiştir. Bu mektuplarda Oğuz Han ve nesli yüceltilirken kendi soylarını Oğuz Han'a bağlama gayretleri görülmektedir.

Uzun Hasan Bey, Amasya valisi Şehzade Bayezid'e Safer 875 (Ağustos 1470) yılında gönderdiği mektupta, kendisini Horasan, Merv, Mahan, Herat, Belh, Kandehar, Kabil, Hindistan bölgelerine dağılan Bayındır Han ve Bayat kavmi ile Oğuz iline bağlı

¹¹⁰¹ Tihârânî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, 30.; İnalçık, *Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları*, 19.; Woods, *Akkoyunlular*, 308.

¹¹⁰² Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi*, 4.

¹¹⁰³ Woods, *Akkoyunlular*, 308.

bulunanların katına geldiklerini söyleyerek Oğuz Han'ın yüce soyuna bağlı olduklarını bildirmiştir.¹¹⁰⁴

II. Bayezid'in Akkoyunlu Ahmed Bey'e gönderdiği mektupta, kullandığı "*umera namdar Bayındırıye ve hâkimler ve vezirler*" hitabı, devletin Bayındır aşiretine bağlı olduğunu göstermektedir.¹¹⁰⁵

İki devlet arasındaki mektuplarda, hükümdar soylarının zikredilmemesi ilişkileri gerginleştirmesine neden olmuştur. Bu mektuplardan birincisi Uzun Hasan Bey'in kendisini Timur gibi büyük bir hükümdar olduğunu göstermek için II. Mehmed'e gönderdiği fetihnâmelerden sonra II. Mehmed, Uzun Hasan Bey'e kısa ve gözdağı içeren bir cevap yazmıştır. Daha önce gönderilen mektupta, kendisiyle eş konumda gören Uzun Hasan Bey'e haddini bildirmek için "*sen ki serdar Acem Han ki Hüsrev Feridun zamana Hasan Han'sın*" sözünü söylemiştir. Devamında kendisini "*Şah serverân Sultan Mehmed bin Murad bin Mehmed bin Bayezid*" olarak tanıtan II. Mehmed, kendi soyunun yüce bir soy olduğu vurgusunu yapmıştır.¹¹⁰⁶

İkinci mektup ise, Mirza Elvend'in II. Bayezid'e yazdığı ittifak teklifini içeren mektubudur.¹¹⁰⁷ II. Bayezid'in bu ittifak teklifine verdiği cevapta, Akkoyunlu namzetlerinin babalarının soylu kişilerden olduğunu belirtirken Mirza Elvend için böyle bir ifade kullanılmamasına¹¹⁰⁸ içerleyen Mirza Elvend, Trabzon sancağında bulunan Şehzade Selim'e bir mektup yazmıştır. Bu mektupta II. Bayezid'in diplomasi kurallarına göre davranmadığını, kendisinin Bayındır aşiretine bağlı olup yüce bir soydan geldiğini belirtmiştir.¹¹⁰⁹ Bu iki örnek yazışma, Akkoyunlu ve Osmanlı hükümdarlarının soylarının yüceliğine ve yazışmalarda bunların zikredilmesine büyük önem verdiklerini göstermektedir.

Soy şecereleri, hanedanı halkın gözünde güçlü kamuoyu oluştururken komşu hanedanlarla yapılan mücadelelere de izin vermiştir. Bu yüzden de efsanevi hikâyeler kullanılarak sahte soyağaçları hazırlanmıştır.¹¹¹⁰ Bu soyağaçları Anadolu ve İran coğrafyasında Oğuz Han ve Oğuz töresinin ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gösteren kanıtlardır.¹¹¹¹

¹¹⁰⁴ Sâdî Çelebi, *Münşeât*, 34.; Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, 264.

¹¹⁰⁵ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 332.

¹¹⁰⁶ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 278.

¹¹⁰⁷ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 351-352.

¹¹⁰⁸ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 352-353.

¹¹⁰⁹ Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, c. 1, 370-372.

¹¹¹⁰ İmber, "Osmanlı Hanedanı Efsanesi", *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 12, 17-22.

¹¹¹¹ Akyol, *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, 113.

Hükümdarlar devlet yönetiminde, ülkeyi oğulları arasında paylaştırarak yönetmeyi uygun görmüşlerdir. Hem Osmanlı Devleti hem de Akkoyunlu Devleti hükümdarları, oğullarını vali unvanıyla önemli merkezlere tayin etmişlerdir. Osmanlı hükümdarı II. Mehmed, oğullarından Bayezid'i Amasya valisi, Mustafa'yı önce Manisa sonra da Konya valisi, Cem'i Karaman valisi olarak görevlendirmiştir.¹¹¹² Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan Bey, oğullarından Mirza Zeynel'i Kirman valisi, Mirza Maksud'u Bağdad valisi, Mirza Üveys'i Ruhâ valisi, Uğurlu Mehmed'i İsfahan valisi, Sultan Halil'i Fars ve Şiraz valisi, Yakub Bey'i Kazvin valisi olarak tayin etmiştir.¹¹¹³ Bu iki hükümdar da şehzadeliklerinde ülke yönetiminde vali statüsünde görev almışlardır. II. Mehmed Manisa valisi¹¹¹⁴ ve Uzun Hasan Bey de Harput yönetimi¹¹¹⁵ görevini üstlenmiştir. Türk devlet yönetiminde gelenek haline gelen bu uygulama Akkoyunlu ve Osmanlı devletlerinde de uygulanmıştır. Hükümdardan sonra tahta çıkacak şehzadenin devlet işlerinden habersiz olmaması ve kendini hükümdar olarak yetiştirebilmesi için sancak eğitiminden geçmişlerdir.

Akkoyunlular, boylarını Oğuz Han'a dayandırdıklarından Hamza Bey döneminden itibaren paralarında *Bayındır* damgasını kullanmışlardır. Uzun Hasan Bey ve halefleri döneminde paralardaki damgaya ek olarak divan yazılarında ve bayraklarda da kullanılan Bayındır simgesi yaygınlık kazanmıştır.¹¹¹⁶ Akkoyunlu şehzadeleri, Osmanlı şehzadelerinden farklı olarak yönetimleri altında bulunan bölgede sikke kestirmek gibi hükümdar alametlerini de uygulayabiliyordu. Mirza Zeynel babasının hükümdarlığında iken Âmid'de "*adil/ sultan/ Zeynel Han*" olarak sikke kestirmiştir.¹¹¹⁷

Hem Akkoyunlu hem de Osmanlı Devleti'nde görülen Oğuz-Türkmen geleneği bilinçli bir şekilde hazırlanan şecerelele desteklenmiştir. XV. yüzyılda bilinçli bir siyaset unsuru olan bu gelenekle devletin köken olarak çok sağlam ve köklü olduğunu ispatlama gayreti Türk devlet ve beyliklerinde uygulanan bir yöntemdir.¹¹¹⁸

¹¹¹² İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, 400, 401, 404.

¹¹¹³ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 424.; Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, 263.; Çetin, "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'inde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler", *Belleten*, c. 71, 56-57.

¹¹¹⁴ İnalçık, "Mehmed II", *DİA*, c. 28, 395.

¹¹¹⁵ Sümer, "Uzun Hasan", *DİA*, c. 42, 261.

¹¹¹⁶ Beysanoğlu, *Diyarbakır Tarihi*, c. 2, 397.

¹¹¹⁷ Targaç, "Nadir Birkaç Sikke-3", *Türkiye Nümismatik Derneği Bülten*, 17.

¹¹¹⁸ Öz, "İlk Osmanlı Kroniklerinde Oğuz-Türkmen İmgesi", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 382.

SONUÇ

Sünnî iki devletin diplomatik ilişkilerinin incelenmesini konu edilen araştırmada, Akkoyunlu ve Osmanlı arasındaki yazışmalardan edinilen bilgilere göre bir değerlendirme yapılmıştır. İki devletin de Sünnî olduğu ve birbirlerine karşı mücadelelerde bulunduğu göz önüne alındığında, XV. yüzyılın rekabetçi ve mücadelecî ortamında iki devletin diplomasiyi nasıl kullandığı ve hangi dönemde ne kadar başarılı olduğu görülmüştür.

İslam kılıcının kendi elinde bulunduğunu savunun iki devletin hükümdarları da özellikle Uzun Hasan Bey ve II. Mehmed dönemlerinde diplomatik ilişkiler gerginleşmiştir. Bu gergin ortamda, babası Kara Yülük Osman Bey zamanında Osmanlı Devleti'ne sığınma talebine bulunmasıyla kendine güvence altına almasını hiçe sayıp eski anlaşmaları unutarak II. Mehmed'e savaş ilanında bulunulmuştur. Osmanlı Devleti'nin gözünde, Akkoyunlu Devleti hükümdar ve şehzadelerinin her daim koruma altına alınması düşünülmüştür. Bu anlayışlı durum, II. Mehmed'in Uzun Hasan Bey'in Osmanlı topraklarına yaptığı saldırıları hoş görmesine neden olmuştur. Akkoyunlular'ın nihai sonunu hazırlayan temel unsurlardan biri olan Otlukbeli Savaşı ve sonrasında yaşanan taht mücadelelerinde Akkoyunlu hükümdarları diplomaside daha ılımlı bir siyaset güderek devletin bekasını sağlamayı hedeflemişlerdir.

XIII-XV. yüzyıllar iki devletin de beylikten devlete geçiş sürecini oluşturur. Bu dönemlerde, hem Anadolu hem de İran toprakları demografik koşullar yönünden farklılık arz etmekteydi. Moğol istilasının yaşattığı bunalımdan halkın zarar görmemesi ya da fazla etkilenmemesi için dine, özellikle de tasavvufa bağlı kalma çabası hâkim olmuştur. Bu dönemde ülke topraklarında çok sayıda derviş, sufi, mürşid yetişmiş ve bu kişiler bir devlete bağlı kalmadan özgürce dolaşmışlardır. Kendilerine yeni talebeler bulmak için çeşitli ülkelere giden dervişler ana tekke ya da merkez teşkilatını bırakmamışlardır. Sufilerin bu geniş ağı, toprakları günden güne artan hükümdarların dikkatini çekmiş, halkı tek tek devlete bağlamaktansa geniş kitleler üzerinde söz sahibi olan derviş ve sufilere saygı ve inayet göstererek devlete karşı sevgi beslemelerini sağlamışlardır. Akkoyunlu ve Osmanlı tarafından uygulanan bu politika her iki devleti de ilgilendiren bir konu olduğu için yazışmalarda da yer almıştır. Dinin etkin bir

biçimde siyasete katıldığı bu dönemlerde, devletler her zaman dini ve dini icra edenleri savunmuş onlara destek sağlamışlardır.

XV. yüzyılda tasavvuf akımı kadar rağbet gören diğer bir akım da Oğuz politikası olmuştur. II. Murad döneminde ilk örneklerin görüldüğü Osmanlı hanedan soyunun Oğuz Han'a bağlanması, daha sonraki yıllarda Uzun Hasan Bey tarafından da ilgi görmüş ve uygulama alanı bulmuştur. Uzun Hasan Bey'in emri ile devlet tarihçisi Tihrani tarafından şecere hazırlanıp Akkoyunlu soyu Oğuz Han'a bağlanmıştır. İki devletin de hazırladığı bu şecerelerin doğruluğu ve güvenilirliği tartışılarsun önemli olan bu iki devletin de hâkimiyetlerini meşrulaştırmak amacıyla böyle bir çabanın içine girilmesi ve bu konuda Akkoyunlu-Osmanlı rekabetinin yaşanmasıdır

Tarihi İpek Yolu güzergâhı üzerinde bulunan İran, özellikle Tebriz bölgesi ve Anadolu toprakları ticari konulardaki anlaşmazlıklar, ticaret ve gümrük vergileri konusunda yazışmalar yapıp iki devletin de ekonomisinin canlı tutulması, ülke topraklarının tüccarların geçişini sağlayacak ölçüde güvenilir olması gibi konulara yazışmalarda yer verilmiştir. Akkoyunlu taht mücadelelerinden olumsuz etkilen tüccar sınıfının sorunlarını çözmek için devlet iç sorunu olan taht kavgalarına başta Osmanlı olmak üzere dönemin büyük devletleri de katılmıştır. Sağlıklı bir ticari hayatın yaşanması için bölgenin zuhura kavuşması ve mücadelelerden uzak kalması hedefiyle Akkoyunlu-Osmanlı arasında yazışmalar yapılmıştır.

Münşeât mecmualarının tanıklığı, vekayinâmeler ve dönem kaynaklarının ışığında incelen Akkoyunlu-Osmanlı ilişkisi hem genel siyasi tarih hem de diplomasi tarihi açısından önemli bilgiler elde edilmiştir. Konargöçer geleneklere sahip Türkmen Oğuz töresine uygun yaşam süren iki Sünnî devletin hem mücadelelerin hem de ittifakların açığa çıkarılması bu çalışmanın temel sorunu olmuştur. Yapılan araştırmalar sonrasında her iki devletin diplomatik faaliyetlerini etkileyen bir dizi uygulamaların varlığı ortaya konmuştur. Yaklaşık bir asır boyunca çeşitli nedenlerle iki devlet arasında ilişkiler kurulmuştur. Yazışma nedenleri, evlilikten ticarete, sığınma talebinden tehdit ve uyarıya kadar birçok alanda vuku bulmuştur. Akkoyunlu-Osmanlı arasında diplomatik, sosyal, kültürel, ekonomik, din, idari ve hâkimiyet anlayışları konularında ciddi etkileşim ve paylaşımlar yaşanmıştır. Siyasi hamlelerin zeminini oluşturan bu etkileşim ve paylaşımlar, devletlerin en az siyasi tarihleri kadar önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Kaynak Eserler

- Âşıkpaşazâde. *Âşıkpaşazâde Tarihi (Osmanlı Tarihi 1285-1502)*. Haz. N. Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Bitlisî, İdris-i. *Heşt Behişt VII. Ketîbe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*. Çev. M. İ. Yıldırım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Çelebi, Tâci-zade Sa'di. *Münşeât*. Neş. N. Lugal ve A. Erzi. İstanbul: İstanbul Enstitüsü Yayınları, 1956.
- Devletşah. *Tezkire-i Devletşah*, Çev. N. Lugal. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1963.
- Esterâbadî, Aziz b. Erdeşir-i. *Bezm u Rezm*. Çev. M. Öztürk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Feridun Bey, *Münşeâtı's-Selâtin*, c. 1-2. İstanbul: 1274. erişim tarihi: 25 Ocak 2019, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/588>
- Gaffârî. *Tarih-i Cihân-ârâ*. Nşr. H. Neraki. Tahran: İntişarat-ı Kitab Furuş-i, 1334.
- Hadidî. *Hadidî Tarihi*. Haz. N. Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2015.
- Hoca Sadeddin. *Tacü't-Tevarih*. Haz. İ. Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992.
- Hüseynî, Hândmîr. *Tarih-i Habîbüs-Siyer fî Ahbar-ı Efrad-ı Beşer*. Haz. M. Debîr-siyakî. c. 4, Tahran: İntişarat-ı Kitab Furuş-i, 1353.
- İbn Kemal. *Tevârih-i Âl-i Osmân VIII. Defter (Transkripsiyon)*. Haz. A. Uğur. Ankara: TTK, 1997.
- İbn Kemal. *XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal Selâtin-Nâme (1299-1490)*. Haz. N. Öztürk. Ankara: TTK, 2001.
- İbn Tağrıberdî. *En-nücumu'z-zâhire: Parlayan Yıldızlar*. Çev. A. Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- İdris-i Bitlisî. *Heşt Behişt VII. Ketîbe Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481*. Çev. M. İ. Yıldırım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Kazvînî, Budak Münşi. *Cevâhirü'l-ahbar*. Haz. B. Nejad. Tahran: Merkez-i Neşr-i Miras-ı Mektub, 2000.
- Kıvâmî. *Fetihnâme*. Haz. C. V. Uygur. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- Köprülüzade, Mehmed Fuat. "Arzname". *Milli Tetebbûlar Mecmuası*, c. 2, sy. 5 (1331): 273-305.
- Köprülüzade. "Arzname". *Milli Tetebbûlar Mecmuası*, c. 2, 273-305.
- Kritovulos. *Kritovulos Tarihi (1451-1467)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- Kur'an-ı Kerim.

- Mazenderani. *Risale-i Felekiyye (Kitab-us Siyakat)*. Çev. İ. Otar, O. Güvenli ve C. Toraman. İstanbul: İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası Yayınları, 2013.
- Muhyî-i Gülşenî. *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Muhyî-i Gülşenî. *Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- Muhyî-i Gülşenî. *Reşehât-ı Muhyî*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Müneccimbaşı, Ahmet Dede. *Müneccimbaşı Tarihi*. Çev. İ. Erünsal. İstanbul: Tercüman Yayınları, y.t.
- Neşri, Mevlana Mehmed. *Cihânnümâ*. Haz. N. Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2013.
- Oruç Beğ. *Oruç Beğ Tarihi (Osmanlı Tarihi 1288-1502)*. Haz. N. Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Rumlu, Hasan. *Ahsenü't-Tevârih*. Çev. M. Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.
- Solakzade, Mehmed Hemdemi Çelebi. *Solakzade Tarihi*. Haz. Vahid Çabuk. c. 1-2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1989.
- Şâmî, Nizamüddin. *Zafernâme*. Çev. N. Lugal. Ankara: TTK, 1949.
- Şeref Han. *Şerefname Osmanlı ve İran Tarihi*. Çev. M. E. Bozarslan. İstanbul: Ant Yayınları, 1971.
- Tihriânî, Ebu Bekr-i. *Kitâb-ı Diyarbekriyye*. Çev. M. Öztürk. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Tursun Bey. *Târih-i Ebu'l Feth*. Haz. A. Tezbaşar. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, t.y.
- Yahya bin Mehmed el-Kâtib. *Menâhicü'l-inşa: İnceleme-Metin*. Haz. Fahri Unan. Ankara: TTK, 2014.

Araştırma Eserler

- Afyoncu, Erhan. "Otlukbeli Savaşı". *DİA*. 34: 4-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Ahıskalı, Recep. "Divan-ı Hümâyûn Teşkilâtı". *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 6 (Teşkilât), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999, 24-33.
- Aka, İsmail. "Hândmîr". *DİA*. 15: 550-552. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- _____. "Selçuklu Sonrası Orta Doğu'da Türk Varlığı". *Türkler Ansiklopedisi*. 6: 839-860. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Akçay, Ekrem Yaşar ve Kodaman, Timuçin. "Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diploması Tarihi ve Türkiye'ye Bıraktığı Miras". *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 22 (Aralık 2010): 75-92.
- Aksoy, Hasan. "Fetihnâme". *DİA*. 12: 470-472. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Aktepe, Münir. "Çandarlı İbrâhim Paşa". *DİA*. 8: 213-214. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Akyol, Taha. *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*. İstanbul: Ad Yayıncılık, 1999.
- Alan, Hayrunnisa. "Sâhipkiran". *DİA*. EK-2: 448-449. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Algar, Hamid. "Bahâeddin Nakşibend". *DİA*. 4: 458-460. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- _____. "Nakşibendiyye". *DİA*. 32: 335-342. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Algar, Hamid ve Kara, Mustafa. "Abdullah-ı İlâhî". *DİA*. 1: 110-112. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Anay, Harun. "Devvânî". *DİA*. 9: 257-262. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Arat, Rahmeti. "Fatih Sultan Mehmed'in Yarılgı". *TM*, sy. 6, (1939): 286-322.
- Artuk, İbrahim. "İstanbul Arkeoloji Müzeleri Nümizmatik Kabinesi'ne Giren Bazı Önemli Sikkeler". *IV. Türk Tarih Kongresi*, (1948): 125-131.
- Atıcı Arayancan, Ayşe. "Akkoyunlu Sarayında Güçlü Bir Kadı Örneği: Kadı İsâ es Sâvecî". *Orta Çağ'da Din ve Devlet Doğu-Batı Ekseninde*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, (2018): 155-176.
- _____. "Karakoyunlu ve Akkoyunlularda Toy, Şenlik ve Eğlence Kültürüne Genel Bir Bakış". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c. 6, sy. 27, (2013): 119-136.
- _____. "Akkoyunlu Sarayında Manevi ve İdari Güç: Dervişler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 87 (2018): 89-102.
- _____. "Akkoyunlu Sultan Yakub'un Ölümüne Dair Münazara ve Bazı Değerlendirmeler". *TAED*, sy. 63, (Eylül 2018): 437-446.
- _____. "Akkoyunlu ve Karakoyunlu'da Kadının Devlet Yönetimi ve Diplomasideki Önemine İki Örnek: Hatun Can Begüm ve Sara Hatun". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 29 (2011): 285-301.
- _____. "Akkoyunlu Yönetiminde Aşiret Kavgası: Musullular ve Sufi Halil Bey Örneği Üzerinden Tarihi Sürecin İncelenmesi". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, sy. 13 (2018): 1-12.
- _____. "Karakoyunlu Sultanı Cihanşah'ın Şeyh Cüneyd'e Karşı Aldığı Önlemler". *Journal of International Social Research*, sy. 11 (2010): 73-78.
- _____. "XV. Yüzyıla Ait Bir Mektup Örneğinin Diplomatik Dil, Üslup ve Tarihi Kaynak Olarak Değerlendirilmesi". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 1 (2018): 171-183.
- _____. "Akkoyunlu Türkmenlerinde Yemek Kültürü", *History Studies*, c. 3, sy. 10 (2018): 1-11.
- Atik, Kayhan. *Lütfi Paşa ve Tevarih-i Âl-i Osman*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Aydemir, Semra. "Dede Ömer Rûşenî (Hayatı, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni)". Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1990.
- Aydın, Cengiz. "Ali Kuşçu". *DİA*. 2: 408-410. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

- Azamat, Nihat. "Bâli Efendi, Sarhoş". *DİA*. 5: 20. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- _____. "Hacı Bayrâm-ı Vefî". *DİA*. 14: 442-447. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- _____. "İbrâhim Gülşenî". *DİA*. 21: 301-304. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- _____. "Kalenderiyye". *DİA*. 24: 253-256. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Azamat, Nihat ve Bayramoğlu, Fuat. "Bayramiyye". *DİA*. 5: 269-273. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Baltacı, Cahit. "Mektep". *DİA*. 29: 6-7. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Barbaro, Josapht. *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*. Çev. T. Gündüz. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.
- Barkan, Ömer Lütfi. "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Beye Ait Kanunlar". *Tarih Vesikaları*, sy.2, (1941): 91-106.
- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Rehberi*. İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Baştav, Şerif. *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (12061-1461) Osmanlı Türk-Bizans Münasebetleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1989.
- Baykal, Bekir Sıktı. "Fatih Sultan Mehmet-Uzun Hasan Rekabetinde Trabzon Meselesi". *TAD*, II / 2-3, (y.t.): 67-81.
- Beygu, A. Şerif. *Erzurum Tarihi*. c. I-II. İstanbul: Bozkurt Basımevi, 1936.
- Beysanoğlu, Şevket. *Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi*. c. 2, Ankara: Diyarbakır Belediyesi, 1997.
- Bezer, Gülay Ögün. "Terken Hatun". *DİA*. 40: 510. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Bozkurt, Nebi. "Eğlence". *DİA*. 10: 483-488. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- _____. "Mektup". *DİA*. 29: 13-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Buzpınar, Ş. Tufan. "Surre". *DİA*. 37: 567-569. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Cezar, Mustafa. *Mufassal Osmanlı Tarihi*. c. 1, Ankara: TTK, 2010.
- Çağlayan, Murat. "A Cultural Heritage from Aqqyunlu Period in Anatolia: Mardin Kasımiye Madrasah". *International Conference on Natural Science and Engineering*, (2016): 1133-1146.
- Çetin, Altan. "Yahya Kazvinî'nin Lubb et-Tevâri'hinde Akkoyunlularla Alâkalı Bilgiler". *Belleten*, c. 71, sy. 260 (2007): 53-64.
- Çiftçi, Hilal. "Siyaset Kültürümüzde Ahde Vefâ ve Nakz-i Ahd". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 6, sy. 1 (2015): 73-84.
- _____. "Osmanlı-Safevi İlişkilerinin Diplomatik Dili". Doktora Tezi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, 2015.
- Çuhadar, Mustafa. ve Yiğit, İsmail. "İbn Tağrıberdi". *DİA*. 20: 385-388. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

- Dedeyev, Bilal. "Çaldıran Savaşı'na Kadar Osmanlı-Safevi İlişkilerine Kısa Bir Bakış". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 2 (kış 2009): 126-135.
- _____. "Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti İlişkileri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sy. 1 (2008): 205-223.
- Demir, Suna. "Dede Ömer Rûşenî Divanı'nın (1b-60a) Transkripsiyonlu Metni". Yüksek Lisan Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2010.
- Derman, M. Uğur. "Tuğra". *DİA*. 41: 336-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2016.
- DİA. "İslam Devletlerinde Diplomatik". *DİA*. 9: 360-363. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Dindar, Bilal. "Bedreddin Simâvî". *DİA*. 5: 331-334. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Dûrî, Abdülazîz. "Divan". *DİA*. 9: 377-381. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Durmuş, İsmail. "İnşâ". *DİA*. 22: 334-337. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Emecen, Feridun M. "Fatih Sultan Mehmed ve Etrafındaki Dünya; Osmanlı Devleti'nin Doğu Komşuları". *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 33 (2009): 65-86.
- Emecen, Feridun ve Şahin, İlhan. *II. Bayezid Dönemine Ait 906/1501 Tarihli Ahkâm Defteri*. İstanbul: TÜDAD, 1994.
- Erdem, Gökhan. "Osmanlı İmparatorluğunda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci". Doktora Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Erdem, İlhan. "Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru". *AÜDTCF Dergisi*, c. 15, sy. 26 (1991): 85-92.
- _____. "Otlukbeli Sonrasında Akkoyunlular (1473-1478)". *OTAM*, sy. 17 (2005): 1-9.
- _____. "Akkoyunlu Kaynaklarına Göre Otlukbeli (Başkent) Savaşı". *OTAM*, sy. 4 (1993): 151-159.
- _____. "Akkoyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri". *AÜDTCF Dergisi*, sy. 34/1-2 (1990): 99-108.
- _____. "Akkoyunlu Devletini Meydana Getiren Aşiretler". *TİD*, sy. 6 (1991): 243-265.
- _____. "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Ordularına Genel Bir Bakış". *AÜDTCF Dergisi*, sy. 37 (2005): 57-77.
- _____. "Osman Bey'in Ölümünden Uzun Hasan Padişah'a Akkoyunlular". *TAD*, XX/32, (2002): 103-131.
- Erdem, İlhan ve Uyar, Mustafa. "Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışı". *Türkler Ansiklopedisi*. 6: 873-881. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.
- Erşahin, Seyfettin. *Akkoyunlular Siyasal, Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Tarih*. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 2002.
- Erünsal, İsmail E. "Kasım Paşa, Cezerî". *DİA*. 24: 545-546. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- Erzi, Adnan Sadık. "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar". *Belleten*, c. 18, sy. 70 (1954): 179-221.
- Erzi, Adnan Sadık ve İlaydın, Hikmet. "XVI. Asra Aid Bir Münşeât Mecmuası". *Belleten*, c. 21, sy. 82 (1957): 221-252.
- Fallmerayer, Jakob Philip. *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*. Çev. A. C. Eren. Ankara: TTK, 2011.
- Farooqı, Naimur Rahman. "Delhi Sultanlığı". *DİA*. 9: 130-132. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Faroqhi, Suraiya. *Yeni Bir Hükümdar Aynası*. Çev. G. Ç. Güven. İstanbul: Alfa Yayınları, 2011.
- Farzalı, Şahin Fazıl. "Hunbaha Vergisi ve Sultan Mehmed Fatih'in 1473 Tarihinde Akkoyunlu Sarayına Gönderdiği İki Mektup Hakkında". *XII. Türk Tarih Kongresi*, c. 3, (1999): 919-923.
- Fayda, Mustafa. "Ahidnâme". *DİA*. 1: 535-536. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Gel, Mehmed. "Akkoyunlu Uzun Hasan'a Çok Yakın Delişmen Meczûb Bir Sûfi: Baba Abdurrahman". *EKEV Akademi Dergisi*, sy. 28 (2006): 143-162.
- Gökbilgin, M. Tayyib. "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Devleti Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerası". *Türkiyat Mecmuası*, sy. 9 (1951): 38.
- _____. *Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlmî*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları, 1992.
- Gömeç, Saadeddin. "Eski Türk İnancı Üzerine Bir Özet". *TAD*. c. 21, sy. 33, (2003): 79-104.
- Göyünç, Nejat. *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969.
- Gündoğdu, Hamza. "Bayburt Yöresinde Bir Külliye, Bir Kitabe ve Bir Vakfiye". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, sy. 37, (2002): 119-136.
- Gündüz, Tufan. "Bayındırlar", *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara: TAED Yayınları, (2005): 609-612.
- _____. *Kızılbaşlar Tarihi –Tarih-i Kızılbaşan*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- _____. *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar Giovanni Maria Angiolello Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017.
- _____. *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnameleri*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2016.
- Halaçoğlu, Yusuf. *XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*. Ankara: TTK, 1995.
- Hanioglu, M. Şükrü. "Batılılaşma", *DİA*, 5: 148-152. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

- _____. "Türkçülük" *DİA*, 41: 551-554. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Hinz, Walter. *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*. Çev. T. Bıyıklıoğlu, Ankara: TTK, 1992.
- İlhan, M. Mehdi. *Amid (Diyarbakır)*. Ankara: TTK, 2000.
- İmber, Colin. "Osmanlı Hanedan Efsanesi". Çev. F. Acun, *İslami Araştırmalar Dergisi*, c. 12, sy. 1 (1999): 17-26. erişim tarihi: 08 Nisan 2019, http://yunus.hacettepe.edu.tr/~facun/Osmanli_hanedan_efsanesi.pdf
- İnalçık, Halil. *Devlet-i Aliyye–Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar 1*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- _____. "Mehmed II". *DİA*. 28: 395-407. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- _____. "Mehmed I". *DİA*. 28: 391-394. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- _____. "Murad II". *DİA*. 31: 164-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- _____. "Osmanlılar'da Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi". *AÜSBFD*, c.14, sy.1 (1959): 69-94.
- _____. *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*. Ankara: TTK, 1995.
- İnan, Kenan. "Trabzon'un Osmanlılar Tarafından Fethi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.14, (2003/1): 71-84.
- İnbaşı, Mehmet. "Bayburt Sancağı (1642 Tarihli Avarız Defterine Göre)". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy.2 (Ocak 2007): 89-117.
- İpşirli, Mehmet. "Elçi". *DİA*. 11: 3-15. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- İpşirli, Mehmet. "Medrese". *DİA*. 28: 327-333. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- İzgi, Cevat. "Bedâiu'z-Zühûr". *DİA*. 5: 294-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kallek, Cengiz. "Casus". *DİA*. 7: 163-166. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Kara, Mustafa. "Gülşeniyye". *DİA*. 14: 256-259. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Karaca, Filiz. "Osmanlılarda Hilat". *DİA*. 18: 25-27. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- _____. "Pişkeş". *DİA*. 34: 294-296. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Karadeniz, Yılmaz. "Safevi Devleti'nin Kuruluşu Meselesi: Kızılbaşların Ortaya Çıkışı". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 3 (2014): 53-67.
- Keçiş, Murat. *Trabzon Rum İmparatorluğu ve Türkler (1204-1404)*. Ankara: TTK, 2013.
- Keleş, Hamza. "Anadolu'da Akkoyunlu Kültür Mirası: Tarihi Eserler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, sy. 38 (2006): 1-12.
- Kılıç, Remzi. "Fatih Devri (1451-1481) Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri". *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 14, (2003/1): 95-118.
- Koç, Haydar. "Fatih Dönemi Osmanlı-Akkoyunlu İlişkileri". Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Konur, Himmet. "Akkoyunlular Döneminde Tasavvuf". *Türkler Ansiklopedisi*. 7: 537-539. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

- Koprarnan, Kazım Yaşar. "El-Aynî'nin İkdü'l-Cumân'ında XV. Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar". Doktora Tezi, Ankara, 1972.
- Koyuncuoğlu, Tülay. "İbn İyâs "Bedâi' Ez-Zuhûr Fî Vekâi' Ed-Duhûr" Adlı Eserindeki Ramazanoğulları Beyliği ve Akkoyunlular İle İlgili Kayıtlar". Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2004.
- Kurtaran, Uğur. "Osmanlı Diplomasi Tarihinin Yazımında Kullanılan Başlıca Kaynaklar İle Bu Kaynakların İncelenmesindeki Metodolojik ve Diplomatik Yöntemler Üzerine Bir Değerlendirme". *OTAM*, sy. 38 (Güz 2015): 107-139.
- Kurtuluş, Rıza. "Kazvînî, Mîr Yahyâ". *DİA*. 25: 158. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- _____. "Mektup-Fars Edebiyatı". *DİA*. 29: 6-17. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- Kütük, Ahmet. "İslam/Türk Devlet ve Toplum Geleneğinde Renkler ve Anlamları". *Türkiyat Mecmuası*, c. 24 (Güz 2014): 133-170
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Ahidnâme". *DİA*. 1: 536-540. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- _____. "Diplomatik". *DİA*. 9: 360. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- _____. "Osmanlı Bürokrasisinde Mektup". *DİA*. 29: 18-21. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.
- _____. "Temessük". *DİA*. 40: 413-414. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- _____. *Osmanlı Belgelerinin Dili*. İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, 1994.
- Lemerle, Paul. *Bizans Tarihi*. Çev. G. Üstün. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Minorsky, Vladimir. "Akkoyunlular ve Toprak Reformları". Çev. C. Kanat. *Belleten*, sy. 235'ten ayrı basım (1998): 862-880.
- Miroğlu, İsmet. "Akkoyunlu Beylerinden Ferruhsad Bey'in Vakfiyesi". *TTK Dergisi*, sy. 19 (1993): 186-187. 183-204.
- _____. *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*. Ankara: TTK, 1990.
- Mumcu, Ahmet. "Divân-ı Hümayun". *DİA*. 9: 430-432. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Mukaddem, Alireza. "Ruşeni, Dede Ömer". *Danışname-i Cihan-ı İslam*. 20: 648-650. Tahran: Bunyad-ı Dairetül-maarif-i İslamî, 1396.
- Ocak, Derya. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Şenliklerinin Siyasal Boyutları ve Gündelik Hayata Etkileri". Yüksek Lisans Tezi, AÜ, 2006.
- Ölmez, Mehmet. "Soyugal". *DİA*. 37: 388-389. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Öngören, Reşat. "Rüşeniyye". *DİA*. 35: 271-272. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- _____. "Safeviyye". *DİA*. 35: 460-462. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Örs, Derya. "Fazlullâh b. Rûzbihân-i Huncî ve Tarih-i Âlem-Ârây-î Emînîsi". Doktora Tezi, Ankara, 1999.
- Öz, Mehmet. "İlk Osmanlı Kroniklerinde Oğuz-Türkmen İmgesi". *Oğuzlar: Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri 5. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: TAED Yayınları, (2005): 377-382.

- Özcan, Abdülkadir. "Hatun". *DİA*. 16: 499-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- _____. "Türk Devletlerinde Casusluk". *DİA*. 7: 166-169. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özcan, Ahmet. "Uzun Hasan Kanunları ve Osmanlı Dönemine Yansımaları". *OTAM*, sy. 29, (Bahar 2011): 173-192.
- Özel, Ahmet. "Müste'men". *DİA*. 32: 140-143. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özcan, Azmi. "Osmanlıcılık", *DİA*, 33: 485-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- _____. "İslâmcılık", *DİA*, 23: 70-71. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Özel, Ahmet. *İslam Hukukunda Ülke Kavramı*. İstanbul: İklim Yayınları, 1991.
- Özender, F. Sema Barutcu. "Osman Bey'in Oğullarına Öğüdüdür". *KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi Osmanlı Özel Sayısı*, (2000):3-10. http://www.koksav.org.tr/Yayinlar/KokArastirmalar/os2000/os2000_tm3.html
- Özger, Yunus. "Akkoyunlu Dönemi Eseri Olarak Bilinen Bir Osmanlı Camii". *OTAM*, sy. 21 (Ocak 2007): 69-80.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Tiyûl". *DİA*. 41: 207-208. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Öztürk, Mehmet Cemal. "Ramazâniyye". *DİA*. 34: 440-442. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi, 2017.
- Paydaş, Kazım. "Akkoyunlu Devlet Teşkilatı". Doktora Tezi, AÜ, 2003.
- Polatçı, Türkan. *Osmanlı Diplomasisinde Oryantalist Memurlar Osmanlı Belgeleriyle Diloğlanları ve Tercümanlar*. Ankara: Akçay Yayınları, 2013.
- R. Quiring-Zoche. "Aq Qoyunlu", *Encyclopaedia Iranica*. erişim tarihi: 07 Mayıs 2019, <http://www.iranicaonline.org/articles/aq-qoyunlu-confederation>
- Razûk, Muhammed. "İbn İyâs". *DİA*. 20: 97-98. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sajjadı, Sadıq. "Gaffârî". *DİA*. 13: 280-281. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Saray, Mehmet. *Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1990.
- Sayıştay Başkanlığı. *Orta Doğu Muhasebe Tarihi (MÖ 3000-MS. 2000) İslami Dönem Abbasiler İlhanlılar ve Osmanlı*. c. 2, Ankara: Sayıştay Başkanlığı, 2018.
- Schiltberger, Johannes. *Türkler ve Tatarlar Arasında*. Çev. T. Akpınar. İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.
- Serbestoğlu, İbrahim. "Zorunlu Bir Modernleşme Örneği Olarak Osmanlı Tabiiyet Kanunu". *OTAM*. sy. 29 (Bahar 2011): 193-214.
- Serdar, M. Törehan. *Mevlâna Hakîmüddin İdris-i Bitlisî*. Bitlis: Ötüken Yayınları, 2008.
- Sohrabiabad, Hamidreza. "Safevî İdaresinde Toplumsal Dönüşüm". Doktora Tezi, Kırklareli Üniversitesi, 2018.
- Sümer, Faruk. "Akkoyunlular". *DİA*. 2: 270-274. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- _____. "Karakoyunlular". *DİA*. 24: 434-438. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

- _____. "Uzun Hasan". *DİA*. 42: 261-264. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Şahin, Haşim. "Somuncu Baba". *DİA*. 37: 377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şeker, Mehmet. "Hil'at". *DİA*. 18: 22-25. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Targaç, M. İskender. "Nadir Birkaç Sikke". *Türkiye Nüsmatik Derneği Bülten*, sy. (2009): 1-24.
- Taşcı, Kemal. "Kitâb-ı Diyarbekriyye'ye Göre Çoruh Vadisinde Akkoyunlu Hakimiyeti". *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (2015): 153-186.
- Tayşi, Mehmet Serhan. "Cemâl-i Halvetî". *DİA*. 7: 302-303. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Terzi, Mehmet Akif. *Türk Devlet Geleneğinde Bürokrasi ve Memur*. Ankara: Türkiye Kamu-Sen, 2012.
- Turan, Osman. *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*. c. 2. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, 1970.
- Turan, Şerafettin. "Fatih Mehmed-Uzun Hasan Mücadelesi ve Venedik". *TAD*, c. 3, sy. 4-5, (1965): 63-139.
- _____. "Bayezid II". *DİA*. 5: 234-238. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- _____. "Kemalpaşazâde". *DİA*. 25: 238-240. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Uludağ, Süleyman. "Halvetiyye". *DİA*. 15: 393-395. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Uzun, Mustafa. "Dede Ömer Rûşenî". *DİA*. 9: 81-83. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*. Ankara: TTK, 1970.
- Ünal, Hidayet. "Rûşenî Ömer Dede'nin Çobân-nâme Mesnevisi (İnceleme-Metin)". Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003.
- Ünal, Mehmet Ali. "XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı". *Osmanlı Araştırmaları*, sy. 12 (1992): 367-390.
- Varlık, Mustafa Çetin. "Çaldıran Savaşı". *DİA*. 8: 193-195. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Woods, John E. *300 Yıllık Türk İmparatorluğu Akkoyunlular*. Çev. S. Özbudun. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1993.
- Yazıcı, Tahsin. "Cüneyd-i Safevî". *DİA*. 8: 123-124. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- _____. "Huncî". *DİA*. 18: 374. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- _____. "Muhyî-i Gülşenî". *DİA*. 31: 79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yınanç, Mükremin Halil. "Feridun Bek Münşeâtı". *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, c. 14, sy. 1 (1340/1924): 37-46.
- Yınanç, Refet. "Dulkadiroğulları". *DİA*. 9: 553-557. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Yiğit, Yaşar. "İslam Ceza Hukukunda Casusluk suçu ve Cezası". *Diyanet İlmî Dergi*, c. 35, sy. 3, (Temmuz-Ağustos-Eylül 1999): 39-50.

EKLER

Tablo 2.1. Feridun Bey Münşeatı'nda yer alan Akkoyunlu-Osmanlı yazışmaları (C. I)

	s. no	Gönderen	Gönderilen	Sernâme
1.	153-	Kara Yülük Osman Bey	I. Mehmed	Cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi Hazretleri dergâhına Kara Yusuf'un Sultaniye'de tutup oğlu Kara İskender vasıtasıyla Bursa'ya irsal etmiş olduğu Osman Kara Yülük'ün mektubunun suretidir.
2.	154-	Kara Yülük Osman Bey	I. Mehmed	Cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi Hazretleri dergâhına Kara Osman Yülük'ün takdim etmiş olduğu zarâetnâmenin suretidir.
3.	154-155	I. Mehmed	Kara Yülük Osman Bey	El-cevab.
4.	185-186	Kara Yülük Osman Bey	II. Murad	Cennet-mekân Gâzi Sultan Murad Hân-ı Sâni Hazretleri dergâhına Osman Kara Yülük tarafından takdim olunan mektubun suretidir.
5.	186-	II. Murad	Kara Yülük Osman Bey	El-cevab.
6.	188-189	Ali Bey	II. Murad	Cennet-mekân Gâzi Sultan Murad Hân-ı Sâni Hazretleri dergâhına Osman Kara Yülükzâde Ali Bey tarafından takdim olunmuş olan mektubun suretidir.
7.	189-	II. Murad	Ali Bey	El-cevab.
8.	190-191	Hamza Bey	II. Murad	Cennet-mekân Gâzi Sultan Murad Hân-ı Sâni Hazretleri dergâhına Osman Kara Yülük oğlu Hamza Bey'den takdim olunmuş olan mektubun suretidir.
9.	191-192	II. Murad	Hamza Bey	El-cevab.
10.	214-215	Mirza Cihangir	II. Murad	Cennet-mekân Gâzi Sultan Murad Hân Hazretleri dergâhına Akkoyunlu Cihangir bin Osman Kara Yülük tarafından takdim olunan zarâetnâmenin suretidir.
11.	215-216	II. Murad	Mirza Cihangir	El-cevab.
12.	227-228	II. Mehmed	Kılıç Arslan Bey	Fatih Sultan Mehmed Hân Gâzi hazretleri dergâhından Erzincan hâkimi Kılıç Arslan Bey'e gönderilen mektuptur.
13.	228-	Kılıç Arslan Bey	II. Mehmed	El-cevab
14.	274-275	Uzun Hasan Bey	II. Mehmed	Ebu'l-feth ve'l-megâzi cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi hazretleri dergâhına Uzun Hasan İran Şâhi Cihân Şâh Mirza'yı bozdukda takdim eylediği nâmesinin suretidir.

15.	275-276	Uzun Hasan Bey	II. Mehmed	Ebu'l-feth ve'l-megâzi cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi hazretleri dergâhına Uzun Hasan İran Şâhı Cihân Şâh Mirza'yı ve oğlu Ali'yi idam ettiği ifadesiyle iftihara takdim eylediği nâmesinin suretidir.
16.	276-278	Uzun Hasan Bey	II. Mehmed	Ebu'l-feth ve'l-megâzi cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi hazretleri dergâhına Uzun Hasan Yadigâr Muhammed'i Herat'a gönderip kendisi Luristan'da Hürremabad Kalesi'ni feth eylediği ifadesiyle takdim ettiği nâmesinin suretidir.
17.	278-	Uzun Hasan Bey	II. Mehmed	Ebu'l-feth ve'l-megâzi cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi hazretleri dergâhına Uzun Hasan tarafından mübâhât gûne takdim olunmuş olan nâmenin suretidir.
18.	278-279	II. Mehmed	Uzun Hasan Bey	El-cevab.
19.	286-287	Rukiyye Hatun	Vezir Gedik Ahmed Paşa	Anadolu Beylerbeyliğinden vezir olan Gedik Ahmed Paşa'ya Akkoyunlu Rukiyye Hatun'un oğullarını tahlis için gönderdiği arzısının suretidir.
20.	287-288	II. Mehmed	Rukiyye Hatun	Mûmâ-ileyhânın tazarru'nâmesine cevaba ısdar buyrulmuş olan nâme-i hümayûnun suretidir.
21.	288-	II. Mehmed	Rukiyye Hatun	Ebu'l-feth ve'l-megâzi cennet-mekân Sultan Mehmed Hân Gâzi hazretleri dergâhından mûmâ-ileyhâ Rukiyye Hatun'a ikinci defa sâdır olan nâme-i hümayûnun suretidir.
22.	288-289	Rukiyye Hatun	II. Mehmed	Mûmâ-ileyhâ Rukiyye Hatun tarafından diğer bar takdim olunmuş olan tazarru'nâmenin suretidir.
23.	294-297	II. Bayezid	Yakub Bey	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhından Akkirman fethinde Sultan Yakub tarafına yazılmış olan nâme-i hümayûnun suretidir.
24.	297-299	Yakub Bey	II. Bayezid	El-cevab
25.	307-308	Yakub Bey	II. Bayezid	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhına Yakub Şâh tarafından takdim olunan nâmenin suretidir.
26.	308-309	II. Bayezid	Yakub Bey	El-cevab
27.	309-311	Yakub Bey	II. Bayezid	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhına müşârün-ileyh Yakub Padişah tarafından Şeyh Haydar'ın maktul olduğu ifadesiyle takdim olunmuş olan nâmenin suretidir.
28.	311-312	Yakub Bey	II. Bayezid	El-cevab.

29.	312-313	II. Bayezid	Yakub Bey	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhından Yakub Padişaha şâhîn ile gönderilen nâme-i hümâyûnun suretidir.
30.	313-314	Yakub Bey	II. Bayezid	El-cevab.
31.	314-315	II. Bayezid	Yakub Bey	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhından Sultan Yakub'a gönderilen nâme-i hümâyûnun suretidir.
32.	315-	Yakub Bey	II. Bayezid	El-cevab.
33.	315-317	Yakub Bey	II. Bayezid	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhına Tokat'tan Bayındır Akkoyunlu'nun katli ifadesine dair Sultan Yakub tarafından takdim olunan nâmenin suretidir.
34.	317-319	II. Bayezid	Yakub Bey	El-cevab.
35.	320-321	Yakub Bey	II. Bayezid	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhına Yakub Şah tarafından Gürcü vilayetlerinin fethi ifadesiyle takdim olunmuş olan nâmenin suretidir.
36.	321-323	II. Bayezid	Yakub Bey	El-cevab.
37.	323-325	II. Bayezid	Mirza Baysungur	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhından Yakub Şah'ın taziyesi ve Baysungur Mirza'nın cülûsu tehniyesi zamanında yazılmış olan nâme-i hümâyûnun suretidir.
38.	325-327	Mirza Baysungur	II. Bayezid	El-cevab.
39.	327-328	Mirza Baysungur'un Validesi	II. Bayezid	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhına Baysungur Mirza'nın validesi tarafından takdim olunan arızanın suretidir.
40.	328-329	II. Bayezid	Mirza Baysungur'un Validesi	El-cevab.
41.	329-	II. Bayezid	Rüstem Bey	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhından Rüstem Padişah'a gönderilen nâme-i hümâyûnun suretidir.
42.	329-330	Rüstem Bey	II. Bayezid	El-cevab.
43.	330-331	Akkoyunlu Beyleri	II. Bayezid	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhına Akkoyunlu Beyleri tarafından Uğurlu Ahmed Bey'in irsali istid'âsıyla takdim olunmuş olan tazarru'nâmenin suretidir.

44.	331-332	Akkoyunlu Beyleri	Ahmed Bey	Akkoyunlu Beyleri tarafından Uğurlu Ahmed Bey'e gelen tazarru'nâmenin suretidir.
45.	332-	II. Bayezid	Akkoyunlu Beyi Ali Bey ve Diğer Ümeraya	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhından Akkoyunlu beyi olan Ali Bey ve sair ümeraya hitaba isdar olunan cevabnâme-i hümâyûnun suretidir.
46.	333-335	Ahmed Bey	II. Bayezid	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhına Uğurlu Ahmed Şah tarafından Rüstem Padişah'ı mağlub eylediği ifadesiyle İdris-i Bitlisî inşâsıyla gelen nâmenin suretidir.
47.	335-336	II. Bayezid	Ahmed Bey	El-cevab.
48.	351-352	Mirza Elvend	II. Bayezid	Cennet-mekân Sultan Bayezid Hân Gâzi hazretleri dergâhına Acem Padişahı Sultan Elvend tarafından cevaba takdim olunan nâmenin suretidir.
49.	352-353	II. Bayezid	Mirza Elvend	El-cevab.
50.	368-369	Yakub Bey	I. Selim	Cennet-mekân Sultan Selim Hân Gâzi hazretlerinin şehzadelik zamanlarında Sultan Yakub'dan gelen nâmenin suretidir.
51.	369-	I. Selim	Yakub Bey	El-cevab.
52.	369-370	Yakub Bey	I. Selim	Yine Sultan Yakub tarafından şehzade-i müşârün-ileyhe gönderilen nâmenin suretidir.
53.	370-	I. Selim	Yakub Bey	El-cevab
54.	370-372	Mirza Elvend	I. Selim	Cennet-mekân Sultan Selim Hân Gâzi hazretleri şehzadeliklerinde Trabzon'da iken Elvend Şâh'ın takdim ettiği nâmenin suretidir.
55.	372-373	I. Selim	Elvend Şah	El-cevab
56.	381-382	I. Selim	Mehmed b. Ferruḥşad Bey	Cennet-mekân Sultan Selim Hân Gâzi hazretleri dergâhından Ferruḥşad Bey oğlu Akkoyunlu Mehmed Bey'e gönderilen emr-i hümâyûnun suretidir.
57.	382-	Mehmed b. Ferruḥşad Bey	I. Selim	El-cevab.
58.	392-	I. Selim	Mirza Murad	Cennet-mekân Sultan Selim Hân Gâzi hazretleri dergâhından Akkoyunlu Mirza Murad'a gönderilen Çaldıran Fetihnâmesidir.

Tablo 2.2. Sâdî Çelebi Münşeâtı'nda yer alan Akkoyunlu-Osmanlı yazışmaları

	s. no	Gönderen	Gönderilen	Sernâme
1.	13-15	Uzun Hasan Bey	II. Bayezid	Uzun Hasan'ın, Sultan Bayezid'e 874 senesi Muharrem ayında gönderdiği mektubun suretidir. (Milâdî 1469 senesi Temmuz- Ağustos ayları).
2.	16-19	II. Bayezid	Uzun Hasan Bey	Sultan Bayezid bin Mehmed Hân'ın, Hasan Bey'in mektubuna cevabı.
3.	24-29	Uzun Hasan Bey	II. Bayezid	Uzun Hasan'ın, Sultan Bayezid'e Rebî-i sâni ayında gönderdiği mektubun suretidir.
4.	30-32	II. Bayezid	Uzun Hasan Bey	Sultan Bayezid'in, Hasan Bey'in mektubuna cevabı.
5.	33-35	Uzun Hasan Bey	II. Bayezid	Uzun Hasan'ın, Sultan Bayezid bin Mehmed Hân'a 875 senesi Safer ayında gönderdiği mektubun suretidir. (Milâdî 1470 senesi Ağustos ayı).
6.	36-41	II. Bayezid	Uzun Hasan Bey	Emir-i âlem Kasım Bey vasıtasıyla Hasan Bey'e gönderilen Sultan Bayezid'in mektubunun suretidir.

